

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

**A KÖRÖSMENTE FOLYÓVÍZNEVEINEK
NÉVRENDSZERTANI VIZSGÁLATA**

KISS MAGDALÉNA

2014

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

KISS MAGDALÉNA

A KÖRÖSMENTE FOLYÓVÍZNEVEINEK NÉVRENDSZERTANI VIZSGÁLATA

Nyelvtudományi Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Dr. Bárdosi Vilmos CSc, egyetemi tanár

Magyar nyelvészet program

Programvezető: Dr. Tolcsvai Nagy Gábor, az MTA levelező tagja, egyetemi tanár

Elnök: Prof. Dr. Kiss Jenő akadémikus

1. Opponens: Dr. Bölcskei Andrea PhD, egyetemi docens

2. Opponens: Dr. Szentgyörgyi Rudolf PhD, egyetemi adjunktus

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Dr. Zelliger Erzsébet CSc, ny. egyetemi docens

Dr. Korompay Klára CSc, ny. egyetemi docens

Dr. Győrffy Erzsébet PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető és tudományos fokozata: Dr. Juhász Dezső CSc, egyetemi tanár

Budapest

2014

Tartalom

Bevezetés	6
1. Az anyaggyűjtés és anyagközlés módszertani kérdései	9
2. A víznév kutatás történeti áttekintése	15
3. A Körösök vízrajzi köznevei	36
4. A víznevek tipológiai rendszerezése	47
5. A Körösmente magyar és román vízneveinek névrendszertani vizsgálata	52
5.1. Szerkezeti elemzés	52
5.1.1. Funkcionális-szemantikai elemzés	52
5.1.2. Lexikális-morfológiai elemzés	83
5.1.2.1. Az egyrészes víznevek lexikális-morfológiai felépítése	84
5.1.2.2. A kétrészes víznevek lexikális-morfológiai felépítése	94
Áttekintés	119
5.2. Keletkezéstörténeti vizsgálat	122
5.2.1. Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek	122
5.2.1.1. Jelzős szerkezetű helynevek	123
5.2.1.2. Határozós szerkezetű nevek	125
5.2.2. Morfematikai szerkesztéssel alkotott nevek	126
5.2.2.1. Helynévképzővel történő névalkotás	126
5.2.2.2. Névszójelekkel történő névalkotás	130
5.2.2.3. Határozóraggal történő névalkotás	131

5.2.3. Jelentésbeli névalkotás	132
5.2.3.1. Jelentéshasadás	132
5.2.3.2. Jelentésbővülés és -szűkülés	134
5.2.3.3. Névátvitel	134
5.2.3.4. Névköltöztetés	138
5.2.4. Szerkezeti változással alakult víznevek	139
5.2.4.1. Ellipszis és kiegészülés	139
5.2.4.2. Redukció és bővülés	142
5.2.4.3. Deetimologizáció	143
5.2.4.4. Népetimológia	145
5.3. Névátvétel	146
Áttekintés	162
6. Eredmények	164
Névmutató	169
Felhasznált irodalom	179
Források	188

A Körösmente nagyobb víznevei térképlapokon

Függelék (CD-n)

A Függelék szerkezete

1. A víznevek teljes listája
2. A magyar, román és német víznevek listája
3. A Körösmente vízrajzi közneveinek jegyzéke
4. Mutatvány a víznevek szótárából
5. Adattár

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezetőmnek, Juhász Dezsőnek türelmes és körültekintő szakmai irányítását, aki döntően befolyásolta tudományos gondolkodásom formálódását, fejlődését. Hálás szívvel gondolok első témavezetőmre, Hajdú Mihályra, aki kutatói pályámon elindított, és akitől a disszertáció témájának alapötlete származik; értekezésem megírására élete végéig folyamatosan bátorított. Köszönettel adózom előopponenseimnek, Györffy Erzsébetnek és Szentgyörgyi Rudolfnak a disszertációmmal kapcsolatban megfogalmazott számos építő jellegű kritikai észrevételért és javaslatért, amely nagyban hozzájárultak a dolgozat végső formájához. Természetesen nem áll módomban minden támogatómat felsorolni, de külön köszönet illeti Farkas Tamást, Hoffmann Istvánt, Sebestyén Zsoltot, Slíz Mariannt és Tóth Valériát, akik formális és informális beszélgetéseink során hozzájárultak szemléletmódom alakulásához.

Bevezetés

Szabó T. Attila hagyatékának feldolgozásakor találkoztam először olyan településnevekkel, amelyek felkeltették érdeklődésemet a történeti földrajzi nevek iránt. Hajdú Mihály javaslatára kezdtem el a vízneveket tanulmányozni, majd – származásomból kifolyólag (Szilágy megyei gyökereimből kifolyólag) – kiválasztottam a Körös teljes területét.

Munkám fő célja a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névanyag bemutatása a HOFFMANN-féle névrendszertani vizsgálat keretén belül. Ezért a tipológiai rendszerezésben a magyar és román neveket különválasztottam, ez utóbbiakat pedig a fordítást követően ugyanúgy elemeztem, mint a magyar neveket, a leíró részek végén pedig összehasonlítottam a két nyelvi réteghez tartozó nevek vizsgálati eredményeit.

A több mint kétezer folyóvíznevet felölelő névtudományi vizsgálat a nyelvtudomány számára olyan lényeges tanulságokkal rendelkezik, amelyek megbízható képet festenek a hidronimákban tükröződő nyelvi állapot változásairól. A több mint 27 ezer négyzetkilométeres terület hatalmas kiterjedése miatt azonban a névanyagnak csupán egyik részével, mégpedig a folyóvíznevek csoportjával foglalkozom, ezáltal átfogó képet kaphatunk a vizsgált terület lakosságának névalkotó tevékenységéről, amely alapvetően a magyar és a román nyelv köré csoportosul. Számos víznévvel kapcsolatos tanulmány látott már napvilágot a magyar és nemzetközi szakirodalomban, bemutatva kisebb vagy nagyobb vízfolyások névtani rendszerét, de olyan összefoglalás, amelyik két országot összekötő vízgyűjtőterület összes, adattárakban és térképeken fellelhető folyóvíznévkincsét elemezze – tudomásom szerint – ez idáig még nem született. Köztudott, hogy a magyar nyelv történetének megismerésében jelentős szerep hárul a helynevekre, hiszen mind a korai, mind a jelenkori víznevek mint szórványok idegen

nyelvi környezetben a magyar nyelv írásban is megjelenő állapotáról adnak képet, s változásuk a nyelv egészének változására világít rá. Éppen ezért a névanyag rendszerszerű vizsgálata általános következtetések levonására ad lehetőséget a terület névanyagának monografikus feldolgozása által. A Körösök vízgyűjtőjének kiválasztását az indokolta, hogy a nagy kiterjedésből adódóan változatos földrajzi viszonyokkal rendelkezik, ugyanakkor névanyaga rendkívül gazdag, népessége pedig többféle etnikumot ölel fel. A mai Románia területén kisebb tájegységek szerint a vizsgált terület felöleli a Királyhágóig a Sebes-Körös jobb partján elterülő Báródságot, a szilágysági Berettyómentét, a Berettyó, a Sebes- és Fekete-Körös völgyeinek, az Alföld és a hegyvidék találkozásánál fekvő Bihart, a Berettyó és a Sebes-Körös határolta Bihari Hegyközt, Sebes- és a Fekete-Körös közötti sík- és dombvidék határolta Bihari Mezőséget, a Fekete-Körös völgyét, Kalotaszeget, az Érmelléket, a Szilágyság egy részét, Rézalját és természetesen Partiumot¹; Magyarország területén pedig a Tiszántúl nagy részét. Az alábbi illusztratív térkép a Körösök vízgyűjtőterületének kiterjedését, a magyar és a román határon átívelő fekvését jeleníti meg.

¹ A név elsődleges értelmében a hajdani Zaránd, Közp Szolnok, Kraszna vármegyék, illetve a Kővárvidék nagytáj neve, amelyek a 16-17. században kerültek az erdélyi fejedelmek birtokába, de nem csatolták őket Erdélyhez. Ma Arad, Hunyad, Szilágy, Szatmár és Máramaros megyékhez tartoznak a hajdani Partium települései. Ugyancsak *Partium* a neve annak az udvarhelyszéki kistájnak, amely a Solymos és Zsákod patakok völgyében fekvő településeket egyesíti. A két Solymos, Székelyszenterzsébet, Bordos, Vécke, Székelyszállás, Magyarzsákod, Rava és Székelyszentdemeter a tájegység fontosabb falvai.

1. térkép

A Körösök vízgyűjtőterülete

(forrás: Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság, <http://www.korkovizig.hu/>)

A víznevek vizsgálatát az anyaggyűjtés bemutatását tárgyaló részben felsorolt forrásmunkák alapján végeztem el, amelynek időbeli határa az ómagyar kortól a legújabb magyar korig, a 21. század elejéig terjed. A munka első lépéseként az összegyűjtött névanyagot az adattári és térképi forrásokat összeegyeztettem, ezt követően lokalizáltam, majd értelmeztem – sok esetben a román névadat magyarra fordítása után. A feldolgozó rész a vizsgált nevek nyelv- és névrendszertani kapcsolatának feltárását tartalmazza.

Dolgozatom hat nagyobb egységből épül fel. Az első fejezetben az anyaggyűjtés és anyagközlés mellett kitérek a módszertani kérdésekre, a második részben a víznevek kutatástörténeti áttekintését foglalom össze az első szakmunkáktól napjainkig. A harmadik egységben a vízrajzi köznevek értelmezési lehetőségeit mutatom be, felsorakoztatva a vizsgált vízgyűjtőhöz tartozó közneveket, valamint azok jellegzetességeit, illetve történeti és nyelvi rétegeit. A negyedik rész a víznevek tipológiai áttekintését nyújtja, bemutatva a releváns rendszerezési lehetőségeket.

A következő fejezet a Körösök magyar és román vízneveinek névrendszertani vizsgálatát tartalmazza szerkezeti és keletkezéstörténeti aspektus szerint. Végül a hatodik, záró szakasz a vizsgálat eredményeit foglalja össze és jeleníti meg különféle ábrák segítségével.

E dolgozat erőssége a „kétnyelvűség” adta komparatív szempont érvényesítése, ami kétségtelenül előreviszi a kutatásokat. A vizsgálat során nem csupán egy újabb, nyelvileg alapvetően egynemű névanyagot elemzek, hanem ismereteimnek megfelelően a magyar és román nyelvű adatokat párhuzamosan rendszerezem. A kiválasztott terület bár átível két országon is, Romániában a székelyföld, a mezőség és a Bánság közé esik, így névtanilag egyelőre még kevésbé kutatott terület, ahol a nyelvi érintkezés kapcsán új eredmények látnak napvilágot.

1. Az anyaggyűjtés és anyagközlés módszertani kérdései

Valamennyi helynévgyűjtés bevezetőjében olvashatunk a vizsgált terület feldolgozása során alkalmazott módszer jellegzetességeiről, de magának a helynévkutatásnak főbb elveit SZABÓ T. ATTILA határozta meg (1934: 160–80), megteremtve a modern helynévgyűjtés alapjait Erdélyben. Hangsúlyozza, hogy a gyűjtés módszerében alapvető követelmény, hogy sohasem csupán a jellegzetes vagy érdekes helyneveket gyűjtsük, hanem egy bizonyos települési egység helyneveinek összességét.

A helynévgyűjtés elméleti és gyakorlati kérdéseit foglalja össze az a névkutató csoport (BALOGH LAJOS, BOGNÁR ANDRÁS, DEME LÁSZLÓ, HAJDÚ MIHÁLY, KIRÁLY LAJOS, MARKÓ IMRE LEHEL, ÖRDÖG FERENC PAPP LÁSZLÓ, PESTI JÁNOS, RÓNAI BÉLA, SZABÓ JÓZSEF, VÁRKONYI IMRE és VÉGH JÓZSEF) által összeállított kézikönyv, amely a földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének módszertani keretét mutatja be. Az országos helynévgyűjtés másfél évtizedes tapasztalatait olvashatjuk a kiadványban, továbbá a közzététel, mutatózás és szerkesztés szabályait tartalmazó tanulmányok segítséget nyújtanak a helynévgyűjtés járulékos teendőihez.

Figyelembe véve a fenti munkákban szereplő útmutatásokat és javaslatokat, dolgozatom forrásanyagát tekintve megpróbáltam olyan összefoglalásokat keresni, amelyek nem csupán vármegyénkénti felosztást biztosítanak, hiszen természetesebben adódik, hogy a folyó vízgyűjtő területén szereplő vízneveket a folyó haladási iránya szerint csoportosítsam. Ennek megfelelően a teljes Magyarország területére vonatkozó történeti földrajz részletes leírásait, nagyobb szintéziseit részesítettem előnyben a nevek összegyűjtése során, illetve olyan munkákat, amelyek egy-egy nagyobb vízszakaszt mutatnak be.

A Körösök vízneveinek összegyűjtésekor alapvetően háromféle forrásból dolgoztam: földrajzi leírásokat, adattárakat és szótárakat, illetve térképeket néztem át. A geográfiai jellegű munkák közül HUNFALVY, HAÁN és BOROVSKY művei biztosították a vizsgált terület részletes áttekintését, melyet GYÖRFFY (1963–1998) történeti földrajzának ide vonatkozó részeivel egészítettem ki. Adattárak közül a HA. 1–3., PESTY és az ETH. 3., 10. és 11. köteteinek ide vonatkozó vízneveit vettem górcső alá. Szótárak közül a földrajzi jellegűek mellett (FNESz. és KMHSz.) ORTVAY ómagyar kori víznévanyagát is bevontam a kutatásba, de RÁCZ ANITA Bihar megyei történeti-etimológiai szótára is segítette munkámat. Mivel e nevek nagy része Románia területén lelhető fel, a román közigazgatás kataszteri víznévjegyzéke (ANAR.) mai – természetesen – román nyelvű adatokat tartalmazó adatbázisának összes folyónevét is felvettem, mert ezek a nevek elősegítik a tájékozódást közigazgatási (KISS M. 2013: 491) és vízrajzi térképen.

A forrásokban szereplő víznévadatok értelmezését egy- és kétnyelvű szótárak segítették; egynyelvűek közül a magyar (CsnSz., CsnE., MURÁDIN, ÁSznt., AnjSznt.) és román (DOR., IORGU) család- és keresztnévszótárakat, valamint értelmező szótárakat (ÉKsz.², ÉrtSz., TESz.; DER., DEX.) és az ÚMTsz.-t, kétnyelvű szótárak közül pedig KELEMEN BÉLA román–magyar szótárát használtam fordítás céljából.

Köztudott, hogy a térképek elsődleges feladata a helynevek területi megjelenítése, ugyanakkor nyelvészeti szempontból messzemenően gazdag névkincstárnak bizonyulnak a víznevek terén is. A szóbeli névanyag változékonyságával szemben a térképen rögzített névalakok némileg nagyobb állandóságot mutatnak, így a nevek diakrónikus változásai több, időben eltérő térkép összevetésével jól nyomon követhetők. A névadatok behatárolására a hiteles, megbízható és minél bővebb tárákat és térképeket

használtam fel, így több olyan pataknev is előfordul, amely csupán egy falu külterületén folyik át.

Mielőtt rátérnék a térképek bemutatására, vizsgáljuk meg a térképi névrajz (BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2005: 3) fogalmát. Tudvalevő, hogy a tereptárgyak kezdetben csak természetes folyamat során kaptak nevet, amikor a névadó lakosság elnevezte az adott patakot, hegyet, települést. Többnyelvű közegben az ott lakó népcsoportok átvették egymástól a nevet, vagy saját elnevezést alakítottak ki, de létrejöhetett párhuzamos helynévadás is. A folyamat vizsgálata, értelmezése leginkább a nyelvészethez tartozik. Az infrastruktúra fejlődésével világszerte (Erdélyben a 19. század második felétől) a közigazgatás és a földrajztudomány egyre inkább beleszólt az elnevezésekbe: általában törvény rendelkezett a települések neveiről. A térképi nyelv- és névhasználat a megváltoztatott névanyagot átforgatva, akár új elnevezéseket kitalálva, a nevek egy részét kiemelték, kanonizálták a többi névváltozatot pedig sorvadásra ítélték. Így a térképi névrajz nyelviségének végiggondolásakor több szempontot kell figyelembe venni: az olvasó, ill. az ábrázolt térség hivatalos és/vagy használt nyelvét; a térkép célját (helyszíni tájékozódás); a név, a szöveg típusát (víznév, helységnév, magyarázó szöveg stb.). A térkép szerkesztőjének többnyelvű közeg ábrázolásakor a helyi hivatalos név, vagy egy másik helyi (kisebbségi) elnevezés, esetleg az olvasó nyelvének az adott földrajzi elemre vonatkozó hagyományos neve (exonima) között kell választania, valamelyiket kénytelen kiemelni. Erdélyben a (német, magyar majd román) uralmi átrendeződéseket hamarosan a földrajzi nevek átszervezése követte, melyet mindig is a hatalmi önigazolás eszközének tekintettek. A belföldi, de főleg a külföldi térképek többször nehezen követték (sokszor nem is állt szándékukban követni) a változásokat, aminek következtében az kartográfiai adatok az adott korszak mentalitását is tükrözik (vö. BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2005: 4, PÁSZTOR ÉVA 2011: 133).

A *Tabula Hungariae* vagy *Lázár térkép* Magyarország első fennmaradt, nyomtatott térképe, amelyet a feltehetően magyar Lázár deák készített 1528 előtt, méltán foglalja el helyét a világ dokumentumokban őrzött örökségeinek listáján². A térkép délnyugat-északkeleti fekvésű, és legfőbb értéke a települések ábrázolása, amelyek ábrái részint jelképek, részint (a jelentősebb települések esetén) látkép jellegűek. A mintegy 1400

² UNESCO A világ emlékezete program (Memory of the World Programme) 1992-

makrotoponima közül 1270 településnév (ebből 356 esik a mai Magyarország területére), de szintén e kategóriába sorolhatók a nagyobb folyóvizek is. A kiejtés szerinti írásmódot alkalmazó feliratozásnak köszönhetően a Sebes-Körös *Keres fl*, Fekete-Körös *Feketekeress flu* és *Fekher keres fl* alakban jelenik meg a térképen, mint azt az alábbi részlet is bizonyítja.

2. térkép

A Körös területe Lázár deák térképén

(Forrás: <http://vilagbiztonsag.hu/keptar/displayimage.php?pid=16491>)

A katonai felmérések térképszelvényei közül több százat néztem át a Hadtörténeti Múzeum Térképtárában: az első katonai felméréshez tartozó térképszelvényeket (1780–1784), a második felmérés térképeit (1806–1869) és a harmadik felmérés, az Erdélyben (1869–1873), illetve Magyarországon és a Partiumban megvalósuló (1872–1884) topográfiai munkák ide vonatkozó lapjait. Habár az első felmérés térképszelvényei csak a legnagyobb folyók neveit tüntetik fel, ezek a korábban lejegyzett pataknevek a

későbbi alakokkal összevetve segítséget nyújtanak az etimológiai vizsgálatok terén. A víznevek eredetmagyarázatának hitelességét általában az első fennmaradt névadat biztosítja, így a korai névváltozatok segítenek az etimológiák helyes felállításában. Jól példázza ezt a Fehér-Körös baloldali mellékvize, a *Csiger*. KNIEZSA – „korai adatok hiányában” (1943: 45) – a török eredetű magyar *csiger* ‘rossz minőségű bor’ szóból származtatja; hasonló névadásra vonatkozólag a *Borpatak*, *Borkút*, *Bord* neveket sorakoztatja fel. Oklevelekben magam sem találtam erről a folyóról adatokat, de térképen igen. Az első katonai felmérés, a jozefiniánus térkép (EKFT.) ugyanis még *Csik ér*, illetve *Czighere Bach* néven tünteti fel, tehát joggal feltételezhetjük, hogy a patakban nagy számban előforduló (réti-, kövi-, vágó vagy törpe) csíkkal szolgált névadási indítékként ugyanúgy, mint a *Csikes-ér* (Sebes-Körös baloldali mellékvize), *Csikes-ér* (Sebes-Körös jobboldali mellékvize), *Csik-ér*, *Csíkos-ér* (mindkettő a Berettyó baloldali mellékága) víznév esetében.

A 19. század első felének legnagyobb elméleti és gyakorlati tudású geodétája, HUSZÁR MÁTYÁS 1823-ban készítette el a Körös és a Berettyó szabályozásának egységes tervrajzát; ez a kéziratos térkép szintén tömérdek egykori élővíznevet tartalmaz a szabályozás előtti időkből. A Bihar megyei kéziratos, vegyes eredetű térképek katalógusa (1754–1888) a nagyváradi római katolikus püspökség, székeskáptalan, papnevelde, nagy- és kisprépostság és a nagyváradi görög katolikus püspökség, valamint a vármegye és Nagyvárad város térképeit tartalmazza, hidronimák tekintetében viszont csupán a Körös és főbb ágainak nevei fedezhetők fel.

Románia hidrológiai térképének (HHR.) ide tartozó szelvényeit JANITSEK JENŐ volt szíves a rendelkezésemre bocsátani, Románia 1: 130 000 méretarányú térképe (AtlR.) és vízügyi jegyzéke (ANAR.) szintén nagy segítséget nyújtott a nevek azonosításában.

Amennyiben a felsorolt források időhatárait körvonalazzuk, az összegyűjtött névanyag a korai ómagyar kortól a vízszabályozás utáni időkbe nyúlik, egészen az újabb magyar korig, pontosabban a 2003-as topográfiai térképszelvényekkel bezárólag.

A víznevek rögzítése után, az analitikus felosztás előtt a magyar és a román nevek különválasztása újabb megoldandó feladatot állított elé: mit tekinthetünk magyar, illetve román névnek? Természetesen számos „kevert nyelvű” forma jelentkezik a korpuszban, amely morfológiai (gyakran a másik nyelvből származó végződéssel) vagy

lexikális betoldással (pl. a meglévő név idegen nyelvű utótaggal való ellátásával) jelenik meg. Az ilyen nevek magyar vagy román csoportba sorolása interdiszciplináris területeket érint, amelyek közelebb visznek e probléma megoldásához. Mivel a történelmi, földrajzi, néprajzi, kartográfiai stb. tudományok bevonása megbízható fejleményeket eredményez, a különválasztás során megpróbáltam mindezeket figyelembe venni. Ennek megfelelően a nevek nyelvi rétegbe való sorolását alapvetően három lényeges tényező határozza meg: 1. a pataknev olyan nyelvi eredetre utalhat, amilyen népesség azon a területen lakott az elnevezés pillanatában; 2. a víznevet adók és a víznevet használók nyelvi hovatarozása nem minden esetben esik egybe; 3. az adott folyóvíz területén jelenleg élő etnikum és a víznév nyelvi eredete gyakran nem egyezik meg. Ezek a megállapítások általános érvényűek, ezért pontosítás céljából figyelembe kell vennünk a folyóvíz nagyságát, korát is, hiszen ez ellentétben áll a kisebb patakok változékonyságával.

Figyelembe véve a fenti gondolatokat, a nevek román vagy magyar voltának megállapítását elsősorban nyelvi tényezők szerint végzem el. Román névnek tekintem a román etimonú egyrészes neveket, valamint azokat az összetételeket, amelyek alaptagja román vízrajzi köznév. A magyar nevek közé soroltam azokat az összetételeket, amelyek alaptagja magyar vízrajzi köznév, és tudományos kiadványban szerepel, úgy mint HUNFALVY munkájában a *Bouluj csermely* (HUN. 2: 387) és a *Guravoji csermely* (HUN. 2: 397). Több olyan víznév is van, amely román közszo magyar nyelvű lejegyzése (pl. *Páro* < rom. *pârâu* 'patak', *Vallye* < rom. *vale* 'völgy, patak'), de ilyen típusú nevek többnyire PESTY helynévtárában fordulnak elő abból a korból, amikor a magyar volt a hivatalos nyelv Erdélyben is, ezért nyelvi jegyei alapján a román nevek közé soroltam, jöllehet, a lejegyző és talán a nyelvhasználó akár magyar anyanyelvű is lehetett.

2. A víznév kutatás történeti áttekintése

Kezdeti, rendszerező munkák

A helynévkutatás kezdeti időszakában a víznevek gyűjtését és rendszerezését nem választották el éles határok a többi helynévtípus kutatási szempontjaitól. Több mint fél évszázada adta közre SZABÓ T. ATTILA a múlt század helynévkutatásait áttekintő nagyívű tanulmányát (1944: 181–264), LÖRINCZE LAJOS pedig nevezetes munkáját követően (*Földrajzineveink élete*, 1947), a helynevek névélettani rendszerezésére vonatkozó nézeteinek újbóli kifejtését (*Földrajzinév-gyűjtésünk múltja, jelen állása, feladatai*, 1949). A 19. századnak és az azt megelőző időszaknak a tulajdonnevekkel foglalkozó hazai munkáit újabban HAJDÚ MIHÁLY tekintette át és foglalta össze (1999a és 2002b), HINTS MIKLÓS (1995: 45–6) pedig a romániai magyar helynévkutatás eredményeit és feladatait összegzi. A *Földrajzineveink élete* megjelenésének 20. évfordulóján a korszakos jelentőségű mű ismételt kiadásával együtt SEBESTYÉN ÁRPÁD a közben eltelt időszak eredményeit mutatta be (1967: 29–55), azonban ugyancsak ennek az időszaknak köszönhető KÁZMÉR MIKLÓS két, szinte bibliográfiai részletezettségű összefoglalása is: az első szintézis a *Földrajzinév-kutatásunk 1945 és 1955 között* (1956: 238–55), a másik pedig *Helynévkutatásunk 1956-tól 1966-ig* (1968: 108–22, 245–55). Névtudományi konferenciák alkalmával a tudományterület kiemelkedő szakemberei foglalták össze plenáris előadásokban, elnöki megnyitókön a tudománytörténeti munkák eredményeit, valamint a névtudomány időszerű állapotát és a külföldi kutatások produktumait: BENKŐ LORÁND *Névtudományunk helyzete és feladatai* (1970: 7–16), MEZŐ ANDRÁS *Földrajzinév-kutatásunk helyzete és feladatai* (1970: 85–99), ÖRDÖG FERENC *A földrajzi nevek gyűjtése, kutatása [1980–1986]* (1989: 31–47), illetve KISS LAJOS *Az európai névtudomány fontosabb eredményei* (1970: 16–26; Uő., *Az európai névtudomány utóbbi másfél évtizede*. 1989: 18–31). A Debrecenben indított Onomastica Uralica sorozat második kötetében látott napvilágot HAJDÚ MIHÁLYnak az egyetemes és a magyar névkutatás történetét áttekintő tanulmánya (2002a), amelyben a hangsúly elsősorban a régebbi korok bemutatására esik, de több részletében szó van az utóbbi évtizedek eredményeiről is. A közelmúltban HOFFMANN ISTVÁN (2003) foglalta össze az 1958–2002 közötti időszakra jellemző magyar

helynévkutatás eredményeit. Jóllehet, a fentebb felsorolt, a helynévkutatásban fontos állomásokat jelentő tanulmányok, összefoglalások, beszámolók és monográfiák sokszor csak érintik a víznevek kérdését, a 21. századra azonban fellendülni látszik a magyar hidronomasztika.

Helynévtárak

A 19. század tudományossága egyre elmélyültebben tanulmányozta helyneveinket, felismerve azok történeti forrásértékét. Ezzel párhuzamosan elkezdődik a szisztematikus gyűjtés is, mind a szinkrón nyelvéllapotban használatos, mind a történeti forrásokban fellelhető helynévanyag szótározása.

PESTY FRIGYES 1862 és 1867 között az osztrák egyeduralom közigazgatásának segítségével, kérdőíves rendszerrel, hatalmas helynévanyagot gyűjtött össze 68 kötetben, amely a Kárpát-medence helyneveinek valószínűleg utolsó áttekintését nyújtja. PESTY FRIGYES történész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja az 1860-as évek elején elhatározta, hogy kísérletet tesz „a haza helyneveinek gyűjtésére és összeírására”. A temesvári születésű tudós – aki polgári foglalkozását tekintve ekkor szülővárosa kereskedelmi és iparkamarájának titkára – felismerte, hogy a „topographiai megnevezések” sokféle tanulsággal szolgálnak egy-egy nép nyelvének, történetének alakulásáról, s úgy gondolta, hogy a helynevek összegyűjtése és magyarázata révén jelentősen hozzájárulhat a magyarság múltjának megismeréséhez. PESTY az országos méretűre tervezett gyűjtés előkészítéséhez 1862-ben fogott hozzá. A Magyar Királyi Helytartótanács és az Erdélyi Főkormánysház megszervezte az ország közigazgatási apparátusának a bevonását. Az 1864-ben megindult gyűjtésre PESTY útmutatót és hétpontos kérdőívet szerkesztett. Szerinte „a helynevek adatai minél teljesebben gyűjtendők, mert veszendőbe mennek”, ezért a kérdőíveket 60 ezer példányban szétküldte az országban. Az adatgyűjtés célját ekképpen határozta meg: „Törekedni fogok arra, hogy minden hazai községet, bár mily szerény legyen az, legalább egy történeti adattal illusztráljam, és így kijelöljem helyét a nemzet történetében”. A munkát egyes jegyzők nagyon lelkiismeretesen elvégezték, mások viszont nem tekintették igazán szívügyüknek, így az összegyűlt anyag színvonala igen egyenetlen lett. BOGNÁR ANDRÁS *Pesty Frigyes helynévtára körül* c. cikkében (MNyTK. 160: 198) felsorolja a

63 kötetes, 28.536 fölióból álló, 1864–1865-ös helynévgyűjtés tudományos és gazdaságos közreadásának feltételeit: a) betűhív olvasatban, szorosan kötve az eredeti kézirat rendjét; b) csak a latin nyelvű rész magyarra fordítása; c) csak kevés jegyzet közlése. A Körösök szempontjából lényeges vármegyék, Békés és Bihar már megjelent nyomtatásban is, a legtöbb vármegye pedig a mikrofilmeken érhető el. HAJDÚ MIHÁLY (2006: 205–15) szintén hangsúlyozza a hatalmas adatmennyiség mielőbbi közzétételét, hiszen a benne rejlő névkincs tengernyi kutatási lehetőséget rejt magában, ugyanakkor ez az értékes szinkrón metszet nem merülne a feledés homályában. Bihar vármegye megjelent két kötetben HOFFMANN ISTVÁN és KIS TAMÁS közzétételében Debrecenben, aminek a többi megjelent kiadvánnyal szemben nagy előnye, hogy a világhálón való megjelenítése megkönnyíti a hozzáférést. Helységnévmutatója a megváltozott nevű településeket, helynévmutatója a névelemeket is tartalmazza, továbbá van külön személynév- és tárgymutatója, valamint a mellékelt térképhez külön helységnévmutató. HAJDÚ ezt a munkát a következő szavakkal minősíti: „Kiváló közzététel, jó lenne, ha mintának tekintenék a következő kötetek szerkesztői” (2006: 205), egyben sürgeti a PESTY gyűjtéséből származó, a mai határokon kívüli 19. századi névanyag közzétételének fontosságát, hogy azt magyar és más nyelvű névészek egyaránt eredményesen hasznosíthassák (l. még KISS M. 2009: 113). A 76 közigazgatási egység megjelentetése mellett kissé háttérbe szorultak PESTY további, helynévi jellegű munkái, de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy amikor őt 1877. május 24-én a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta, székfoglaló beszédét a helynevek történettudományban való felhasználásáról tartotta *A helynevek és a történelem* címmel. Nyomtatásban megjelent munkái közül egy van, amelyik kifejezetten a helynevekkel foglalkozik: a *Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben* című kötet (1888). A Magyar Sajtó, a Vasárnapi Újság és a Pesti Napló című folyóiratokban is megjelentetett kisebb írásokat, amelyekben a helynévgyűjtést propagálta, illetve azzal kapcsolatos tapasztalatit tette közzé³. Történészként érdeklődése egyre inkább Magyarország középkori történelme felé fordult, amit számos

³ 1858: Magyar helynevek; 1863: A helyiratok érdekében; 1864: Hazánk helynévtára ügyében

ilyen jellegű munkája is bizonyít⁴. Ezek közül a tanulmányok közül már több interneten is elérhető⁵.

Szintén a 19. század második felének termése CSÁNKI DEZSŐ (1890–1913) a Hunyadiak korának történeti földrajzát bemutató többkötetes munkája, amely interdiszciplináris jellegével számos további tudományághoz fűződik, amelyben megjelenik a történeti Magyarország minden vára és kastélya, városa és mezővárosa, falva, az adott megye valamennyi birtokosa, főispánjai a vármegyék szerint, betűrendben. Említésre méltó, hogy gazdag névanyaga a nagyobb folyóvizek nevét is tartalmazza.

A 19. század második felének és a 20. század első évtizedeinek jelentős értékeket létrehozó adatfeltáró és -feldolgozó munkálatai a makrotoponimák két legszámbottevőbb csoportjára, elsősorban a település- és a víznevekre irányultak. Még a határnevek összegyűjtését szorgalmazó PESTY FRIGYES munkásságában is csak utolsó, töredékben maradt művében (*Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*. I. Budapest, 1888) jelenik meg a mikrotoponimák földolgozásának igénye.

Adattárak és szótárak

LIPSZKY JÁNOS azt a célt tűzte ki, hogy 1 : 470 000 méretarányú Magyarország-térképe álljon egy részletes térképből (*Mappa generalis*, 1806), egy névmutatóból (*Repertorium*, 1808), és egy áttekintő térképből (*Tabula generalis*, 1810) – dicséretes, hogy a névmutató makrotoponimái közt nagyobb vízneveket is feltüntet. Hasonló elvektől vezérelve, GÖRÖG DEMETER 1802 és 1811 között kiadott, változó méretarányú megyetérképekből álló atlaszához 15 ezer lakott hely nevének névmutatóját is mellékelte.

⁴ A perdöntő bajvívások története Magyarországon (1868); Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarországon és a rác despota cím (1877); A szörényi Bánság és Szörény vármegye története (I – III., 1878), Az eltűnt régi magyar vármegyék (I – II., 1880, az MTA nagyjutalmát kapta); Száz politikai és történeti levél Horvátországról (1885).

⁵ A perdöntő bajvívások története Magyarországon, 1867 <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol01/B3390102.pdf>; A Temesi Bánság elnevezésének jogosulatlansága, 1868 <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol01/B3390107.pdf>; A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek, 1876; <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol05/B3390503.pdf>; Brankovics György rác despota birtokviszonyai Magyarországon és a rác despota cím, 1877 <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol06/B3390609.pdf>; A helynevek és a történelem, 1878 <http://digilib.mtak.hu/B339/issues/vol08/B3390801.pdf>.

Gyakran VÁLYI neve mellett említik a magyar honismereti és statisztikai tudomány egyik megalapítóját, FÉNYES ELEK nevét, aki *Magyarország geográfiai szótára* (1851) c. munkájában város- falu- és pusztaneveket közöl. Munkája haszonnal forgatható egyes víznevek azonosításában.

SZABÓ T. ATTILA nevéhez nemzetközi viszonylatban sokáig az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* fűződött, amiről BENKŐ LORÁND (1967: 46) tanulmány méretű értékelésében a következőképp vélekedik: „Ez a teljesítmény nem a méltatók véleménye által lesz azzá, ami, hanem önmagában hordja, objektíven tartalmazza értékeit [...] a *Tár* jellegében annyira egyedi, előzményeihez annyira nem fogható, formájában és tartalmában annyira minden hasonló műfajú munkát túlhaladó, hogy teljesen külön elbírálást igényel”. Ez a tanítványi méltatás ma is megállja a helyét, hiszen SZABÓ T. ATTILA művének gazdagságát az eredeti levéltári darabok és történeti kiadványok sokrétűsége biztosítja, mindazonáltal hivatali és magánéleti iratfajtákból válogatott anyagában a legváltozatosabb korabeli műfajok mind megtalálhatók: birtok és szolgálat-összeírások (urbáriumok, inventáriumok), végrendeletek, osztálylevelek, kelengye és tárgylajstromok, vallatások jegyzőkönyvi anyagai, csere- és adásvételi iratok, nyugták, költségjegyzékek, közlevelek, törvényszövegek, fejedelmi rendeletek, egyházi látogatási, törvénykezési, városi tanácsi, széki jegyzőkönyvek, anyakönyvek, jobbágykezes levelek, a különböző céhek számadáskönyvei, levelezései, udvartartási iratok. Nem maradnak el a családi levéltárak anyagai, krónikák, naplók, elmélkedések, misszilisek sem. Így az adatok nemcsak a hivatali nyelvet, hanem Erdély különböző nyelvjárásait beszélő emberek – városi vagy falusi tisztségviselők, bírák, jegyzők, papok, mesteremberek, gazdatisztek, kocsmárosok stb., perbe fogott vagy tanúként kihallgatott különböző rangú és rendű emberek – nyelvét villantják fel. Az *SzT.* anyaga a szerző által több mint fél évszázadon át folytatott levéltári kutatások eredménye, amely több millió, rendkívül változatos nyelvi adaton alapszik.

A *Tár* szócikkeiben egyébként kezdettől fogva megfigyelhető a helynevek kitüntetett kezelése: az adott közszóval alkotott helynévi adatokat új bekezdésben tárgyalja, s ennek eredményeként a közszó – adott esetben tájszó – területi előfordulása is kirajzolódik az időrend mellett. A közismert és elismerést hozó nagyszabású gyűjtése valójában a történeti névgyűjtés „mellékterméke” (ETH. 1: 5), hiszen ezzel a munkával

párhuzamosan is gyűjtött, hozzávetőlegesen mintegy 1 millió történeti kéziratot, főképp mikrotoponimákat, így az *Erdélyi Történeti Helynévgyűjtés* (2001–2010), amit HAJDÚ MIHÁLY kezdeményezett és tett közzé fiatal kutatócsapatával, SZABÓ T. ATTILA életművének másik meghatározó részét képezi. Ma már elégedett mosollyal olvashatjuk HAJDÚ azon sorait, amelyben így ír a helynévgyűjtés közzétételéről: „Szabó T. Attila több évtizedes levéltári kutatásának történeti helynévanyaga sok ládában fölhasználatlanul várja a sajtó alá rendezést, a megjelenést. [...] Reméljük, hogy Janitsek Jenő és egyetemi hallgatók közreműködésével az anyagnak legalább egy része napvilágot láthat.” (HAJDÚ 2003a: 358–9). Az időközben megjelent ETH. felépítése megyénként, azon belül pedig településnevenként van szervezve, időrendi beosztás szerint. A külterületi elnevezések gazdag tárháza tárul elénk egy-egy terület alsó és felső fordulójának a bemutatásával magyar, román és latin nyelvű adatokban. A helyi, családi levéltárakban, birtokperekben, határjárásokban előbukkanó megnevezések helybeli emberek szájából származó, a helyhez így-úgy kötődő „írástudók” feljegyzései: hitelességük megkérdőjelezhetetlen. Ebből következik, hogy a rendszerint tág mondatkörnyezetben szereplő adatok rengeteg helyhez köthető nyelvjárási jelenséget is hordanak. SZABÓ T. ATTILA módszertanilag is megalapozta a helynévgyűjtést⁶, hangsúlyozva, hogy a kimeríthetetlen levéltári adathalmaz mellé az élőnyelvi gyűjtések végzése is nélkülözhetetlen a tudományos kutatáshoz, továbbá a helynévanyag történeti életfolyamatának szemléltetése feltétlenül megkívánja a jelenkori helynévanyag mielőbbi összegyűjtését és közzétételét is. Ezek a gondolatok tükrözik SZABÓ T. ATTILA kitartó munkásságát, az utolsó legnagyobb erdélyi szótörténeti és helynévtörténeti adattár létrehozóját.

Földrajzi leírások

Természetesen korábbi, alapvetően nem adattári jellegű, de földrajzi leírásai alapján lényegesnek tekinthető Anonymus Gestája is, amelyben BENKŐ LORÁND szerint a „*iuxta* prepozíció kivétel nélkül víz melletti közvetlen fekvést jelöl” (2003: 133). Ennek megfelelően a földrajzi leírások névanyagát mindig indokolt áttekinteni, mert sokszor

⁶ L. még a földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyvét (BALOGH LAJOS et al. Budapest, 1978)

nagyfokú információs értékkel bír az adattárak katonásan felsorakoztatott neveivel szemben, bár látni fogjuk, hogy a két közlési mód a korai országleírásokban korántsem zárja ki egymást.

VÁLYI ANDRÁS háromkötetes helytörténeti műve, a *Magyar Országnak leírása* (1796–9) a legelső magyar nyelven megjelent betűrendes helységnévtár. A három vaskos kötetben a korabeli Magyarország több mint 12 500 települését sorolja fel, ismertetve azok legfontosabb gazdasági és népességi adatait. Az országos szintű adattár gazdag helynévanyagában általában a településnevek kaptak helyet, de szerzője több típusú helynév bemutatására vállalkozik, azaz „minden hazánkbeli Vármegyék, Városok, Faluk, Puszták; uradalmak, fábrikák, huták, hámorok, savanyú, és orvosló vizek, fürdőházak, nevezetesebb hegyek, barlangok, folyó vizek⁷, tavak, szigetek, erdők, azoknak hollétele, Földes Urok, fekvések, történettyek, külömbféle termésbéli tulajdonságaik, a’ betűknek rendgyek szerént feltaláltatnak”.

A geográfiai jellegű munkák közül HUNFALVY JÁNOS *A Magyar Birodalom természeti viszonyainak le írása* (sic!) (1863) c. földrajztörténeti és országismereti sorozatának második kötete részletező alapossgal mutatja be a Körösök teljes vízgyűjtő területét. A szerző a víznevek identifikálása céljából számottevő településnevet is felhasznál, amely a térképeken nem szerepel, így sok hidronima esetében keletkeznek új víznevek, vagy talán óvatosabban fogalmazva: alkalmi víznevek és víznévi körülírások. Ezt figyelembe véve, a feldolgozás során HUNFALVY vízneveit összevettem a többi releváns adattal, és csak akkor vontam be az elemzésbe, ha egyéb forrásból származó változattal nem rendelkezett.

HAÁN LAJOS (1870) *Békés vármegye hajdana* című monográfiájában az 1715-től származó adatok alapján, a hitelesség igényével mutatja be a vármegye történetét:

⁷ Pl. „Berettyó. Bihar Vármegyében, motsáros, és sáros folyó víz, ered Vörös hegyekben, lefolyásának árka tartosan egy forma, míg a’ lapályosságot elérvén szélessebbre terjed. Margita Városa, Abrány, Sz. Jóbb, Sz. Imre, Szalard mező Város, és helységeknel foly le. Vajdát, és Hodost hasítván Bakonyszegnél terjed el leg szélessebbre, és nagy motsároosságokat szerez, kivált Félegyháza körül, a’ hol fertőket is tsinál; nád, ‘s tzin mosó fű is terem kiszáradhatatlan sárjában; innen kezd rendesebb folyását, mivel még eddig eredetétől fogva, inkább fertő, mint sem folyó víz forma vólt. Vize árka közepében lefolyván, szélei körül álló vizeket hágy, Felegyházától Polvajd hídgyáig, mindég rétség, és szántó földek között foly, míg Potsaj, és Kismanjánál az ér vizével egyesül. Viszont, Esztari Gáborján, Berettyó Újfaluánál foly. Bakonyszögnél a’ tengeri gyöngyökhöz, hasonlító gyöngyöket találtak benne; rákkal, ‘s tekenős békákkal bővelkedik, halai, madarai, vadkatsái, szártsái, olly számosak, hogy azoknak sokasága néha egészen elborítja vizének színét.”

„Valamely helynek történelmi leírása bizonyára csak akkor bir beccsel, ha az nem szájról szájra maradt mendemondák, hanem hiteles okmányok nyomán készült. Ezt szem előtt tartva, miután munkám első kötetében Békés-vármegye hajdanát közlöttem: e másodikban adom immár a munka alapjául szolgáló okmányokat.” (HAÁN 1870: 2. kötet, Bevezető [oldalszám nélkül]). Jóllehet, néhol népetimológias értelmezéssel is találkozhatunk a leírásban, a mű értéke vitathatatlan. A századforduló időszakában jelent meg BOROVSKY SAMU *Magyarország vármegyéi és városai* c. tudományos kiadványsorozat (összesen 26), amelynek hatodik könyvében Bihar vármegye leírásában hegy- és vízrajzi rész is szerepel KORBÉLY JÓZSEF tollából. Az ilyen geográfiai munkáknak különösen nagy előnye, hogy számos víznévi adat is nyerhető belőlük, de a vízneveket nem csupán felsorolja, hanem be is mutatja, így sok esetben kiküszöbölhető olyan félreértés, mely a puszta névadat egyszeri előfordulása alapján talán nem kerülhető el (pl. meglehetősen sok a *Fekete*- előtaggal szereplő településnév a Fekete-Körös vidékén, és több esetben, ahol a fenti bővítményi tag kerül a helységnév alaptagja elé, hajlamosak lennénk a melléknévre gondolni, holott maga a víznévi előtag vesz részt a névalkotásban).

Egyéb feldolgozások

Már a század közepétől születnek igényesebb nyelvészeti és történeti jellegű helynévtörténeti összefogások, tudniillik gróf Teleki János hatására több nyelvész és történész foglalkozott a helynévgyűjtés fontosságának kérdésével: Kresznerics Ferenc felvette LIPSZKY *Repertorium*ának helynévanyagát, Szontagh Gusztáv *Észrevételek a népdalok, népzene, tájnevek stb. körüli gyűjtésekről* (ÚjMMúz. 1850–1851. I: 170) c. munkájában rámutat arra, hogy „mily fel nem fedezett a nyelv –, sőt történeti kincs fekszik” helyneveinkben, Hornyik János (1853) egyenesen a „nyelvészet, geografia, topografia és diplomatika megbecsülhetetlen segédkönyvét látja a helynevek gyűjteményében”.

PALUGYAI IMRE *Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása* (1852–55) c. munkája merőben átfogó képet nyújt a korabeli Magyarország vármegyéinek állapotáról. A Békés és Csanád vármegyét bemutató résznél megjelennek a nagyobb víznevek is (4: 32–4).

RÉVÉSZ IMRE (1850) felhívja a figyelmet a nyelvészeti és településtörténeti kutatások fontosságára, a szórványemlékek jelentőségére, ugyanakkor a földrajzi névadás háttérét lélektani, gazdasági és földrajzi motivációk együtteséből eredezteti.

SZABÓ KÁROLY (1850) Köröstarcsa helyneveinek az összegyűjtésében elméleti és gyakorlati szempontból alkot maradandót a földrajzi nevek tanulmányozása terén.

Első, kizárólag vizeket jelölő tulajdonneveket közlő szótár ORTVAY TIVADAR (1882) *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig* c. két kötetes névtára, melyben az Árpád-kori Magyarország vízrajzát kísérelte meg rekonstruálni a korabeli víznevek szócikkés feldolgozása alapján. A egyik legfőbb erénye a hatalmas adatmennyiség, közel több ezer víznévi adat (mintegy 3050 folyó- és 1050 állóvíznév), amelyeket a szerző meglévő ómagyar kori forrásokból gyűjtött. Az adattár szerkezetileg két részre osztható: az első részben a névanyagot területi alapon, azaz vármegyék szerint csoportosítva közli, a munka másik, központi része a víznevek betűrendes szótára. Az egyes szócikkek címszavául ORTVAY nem az olvasatot vagy a mai köznyelvi formát adja meg, hanem a betűhív alakok közül emel ki egyet. Ezt követik a név előfordulásainak adatai: a betűhív alak, az oklevél éve, tárgya, majd a szakirodalmi hivatkozások. A történeti felsorolásban STRÖMPL GÁBOR vízrajzi szókincstára következik (1930), de ennek bővebb ismertetésére a *Vízrajzi köznevek* c. fejezetben térnek ki.

A 20. században napvilágot láttak a magyar nyelv kezdeti állapotát bemutató helynévszótárak, melyek elsősorban makrotoponimák, nagyobb vizek, települések helynévanyagát örökítették meg.

Az ómagyar helynévkutatás bázisa jelenleg a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékén van. A kutatócsoport egy eddig elhanyagoltabb helynévtípust, a mikrotoponimákat vette célba, és olyan vállalkozást indított el, amely GYÖRFFY GYÖRGY *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4.* (1963–1998) c. munkájának elkészült köteteit dolgozza fel a korszerű adattárak követelményeinek megfelelően. Az egyik sorozatnak, amely a *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* címet viseli, nemrég vehettük kézbe a harmadik kötetét (HA. 1–3.), összességében Abaújtól Küküllő vármegyéig, a GYÖRFFY köteteknek megfelelő

tagolásban. E közzétételi mód révén az egyes megyék megfelelő helynevei együtt láthatók, amit névtérképek közreadásával tettek még szemléletesebbé a kutatók.

Egy elsősorban nyelvészeti célokat szolgáló helynévtörténeti szótárban azonban nem célszerű megtartani a területi elrendezés alapelvét. A HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – PÓCZOS RITA – TÓTH VALÉRIA szerkesztette *Korai magyar helynévszótár 1000–1350* (Abaúj–Csongrád vármegye) forrásai között kitüntetett helyet kapott GYÖRFFY történeti földrajza, amely a magyar nyelvtörténet kutatói számára évtizedek óta megbízható, hiteles forrás. A szótár szerkesztői ugyanakkor bővítették a munka időkereteit a további, megbízható források által, ugyanakkor a területi kötöttségeket igyekeztek minél nagyobb keretek közé helyezni. Két alapfeltétel teljesülésével lehetne megszüntetni mindenféle területi határt: ha napvilágot látna GYÖRFFY szaktanulmányának az 5. kötete, illetve, ha a teljes anyagmennyiség birtokában néhány szakember vállalná a több év(tized)es feldolgozó munkát. Meg kell jegyeznünk, hogy a rendkívül gazdag adatmennyiség közlése több kötetes helynévtörténeti szótárakba rendezést feltételez, addig pedig a meghatározott vármegyék összevonása szerinti közlés biztosítja a sorrendet. GYÖRFFY történeti földrajzának utolsó kötete várhatóan hamarosan megjelenik, így a KMHSz. tervezett kötetei (Doboka–Keve, Kolozs–Pilis) után összeáll majd Pozsega–Zólyom vármegyék adattára is⁸.

A fenti adattárak áttekinthetőségét megkönnyítik a többféle mutatók: mindkét szótárban szerepel név- és szóalakmutató, valamint névvégmutató, a HA. pedig címszó- és névelemmutatóval egészül ki.

Víznévfeldolgozások a 20. századtól

Az első évtizedekben a történeti nyelvészet fontos részévé vált a nevek elemzése, értelmezése. A 40-es években fellendülő víznévkutatások nyelvészeti alapját teremtették meg az etimológiai szótárak, illetve a nagyobb szintézisek és kisebb önálló közlemények. A budapesti iskola egyik képviselője, MELICH JÁNOS a helynévfejtés eszközével mutatta be a Kárpát-medence etnikai összetételét a magyar honfoglalás korában (*A honfoglaláskori Magyarország*, 1925–29), (nyelv)történész követői pedig

⁸ Ezt követően lehet betűrend szerint megjeleníteni a mikrotoponimákat tartalmazó címszavakat, ahol a területi összefüggések is jól kirajzolódnak.

továbbvitték addigi munkásságainak eredményeit. Gondoljunk csak KNIEZSA ISTVÁN *Magyarország népei a XI.-ik században* (1938, 2000) című monografikus feldolgozására, amelyben főképp a helynévelemzések révén jut el nagy horderejű következtetések megfogalmazásához. Következő, nagyívű tanulmányában (*Keletmagyarország helynevei*, 1943, 2001) feldolgozta és nyelvi eredetük szerint osztályozta a történelmi Erdélynek, annak északi és nyugati határvidékeinek az oklevelekben 1400-ig felbukkanó összes mai helységnevét megállapítva, hogy a helységnévvel igazolható népek (szlávok, magyarok, szászok, románok) közül kétségtelenül a románok érkeztek legkésőbb, amit azzal indokol, hogy csak kivételszerűen akad olyan helységnév 1400 előtt, amely a románból származna.

E század első évtizedeiben születnek olyan víznévfeldolgozások, amelyek egy meghatározott terület hidronimáit rendszerezik. Ilyen ZOLTAI LAJOS *Debrecen vizei* c. dolgozata (1935), amely meglehetősen sok történeti adatot tartalmazó munka, illetve PAIS LÁSZLÓ 1942-ben megjelent tanulmánya, melyben Zala vízgyűjtőjének a vízszabályozások előtti képét kísérelte meg a történeti források alapján (bővebben lásd GYÖRFFY 2011: 12).

Hangsúlyozandó, hogy a helynévelemzés kezdeti fázisában elsősorban a makrotoponimák jellegzetességei részesültek előnyben, de SZABÓ T. ATTILA és BÁRCZI munkáinak tematikája kiterjed a mikrotoponimák vizsgálati területére is⁹, tanulmányozásának kiteljesedése azonban néhány évtizedet még várat magára. A magyar helynévkutatások etimológiai irányú vizsgálódásainak nagyszabású összefoglalása KISS LAJOSnak köszönhető. A *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (1. kiadása Budapest, 1978. 4., bővített és javított kiadása két kötetben Budapest, 1988) a helynevek keletkezéstörténetét bemutató helynévszótárának második, javított és kétszeresére bővített két kötetes anyaga a magyar (és idegen) helynévkincs közismert makrotoponimáit (s mellettük kisebb számban mikrotoponimákat is) igen korszerű névfejtő elvek és módszerek alapján feldolgozva mutat be.

⁹ KÁLMÁN BÉLA *A nevek világa* (1., 2. és 3. kiadása Budapest, 1967, 1969 és 1973; 4. kiadása Debrecen, 1989) c. összefoglaló munkájában azokat a kategóriákat (országnevek, víznevek, hegynevek s legrészletezőbben a helységnevek) és fogalmakat (pl. köznévből, népnévből, törzsnévből, ill. tulajdonnévből, pusztá személynévből stb. alakult helynevek) használja, amelyeket a század első felének névkutatása kimunkált. A dűlő- és az utcanevek, a mikrotoponimák talán legjellegzetesebb két csoportja azonban már önálló fejezetet kapott e munkában.

A mikrotoponimák makrotoponimákkal való „egyenrangúsodása” (HOFFMANN 2007: 17) a névélettani kutatások alkalmával ment végbe. A szemléletváltás már a 30-as években megindult, hiszen az erdélyi iskolából SZABÓ T. ATTILA módszertanilag is megalapozta a kisebb területek névanyagának az összegyűjtését, amit hosszú évtizedeken át a gyakorlatban is alkalmazott. A következő évtizedben megjelent helynévgyűjtési szintézisek meghatározták a következő évtizedek tudományos kutatásait. Két, 1947-ben megjelent kötet magasodik ki közülük: az egyik LŐRINCZE LAJOS *Földrajzineveink élete* (1947), a másik BENKŐ LORÁND *A Nyárádmente földrajzinevei* című munkája. A két monográfia az újabban felszínre került hatalmas mikrotoponímiai anyag bemutatásához átfogó leírási keretet, elemzési mintát biztosított.

LŐRINCZE dolgozatának osztályozási módszere alapvetően általános és elméleti síkon értelmezhető. Névadatai az egész magyar nyelvterületről származnak, mindenféle territoriális jegyeket mellőzve, azaz nem rendelkeznek területi meghatározottsággal. A vizsgálat alappillére pszichológiai, hiszen elnevezés-lélektani alapokon áll, de az elnevezések és a névváltozások indítékait a valóságban keresi, s így mentes az öncélú, a valóságtól elrugaszkodó pszichologizálástól (vö. DEME LÁSZLÓ 1958: 72–4).

BENKŐ LORÁND *A Nyárádmente földrajzinevei* (1947a) c. munkája szintén (többek közt) névélettani megközelítésű, de nem csupán elméleti síkon közelít, és válogat neveket a tételek bizonyítására, hanem a névrendszer és a valós, élő nevek szimbiózisát valósítja meg. Számos módszertani újításából csak néhányat emelek ki: 1. BENKŐ a makrotoponímiai kutatásait kibővíti a mikrotoponimák feldolgozásával, ami meghatározó újításnak számított a 20. század közepén; 2. Erdély legsűrűbben lakott területén, a Nyárád völgyében gyűjtötte össze az élő neveket. Kétségtelen, hogy a legmesszebbre a határrésznevek elemzésében jutott el. Az általa jelentéstaninak mondott rendszerezés tulajdonképpen közel áll a keletkezés szerinti csoportosításhoz, mert a neveket mindig az eredeti etimológiai jelentés szerint sorolja be a következő csoportokba: helység- és helység-résznevek, víznevek (vízrajzi tulajdonnevek és vízrajzi köznevek) és dűlőnevek. A neveket jelentéstanai rendszerezésük alapján alaki, majd fejlődéstörténeti szempontból is osztályozza és vizsgálja.

GYÖRFFY GYÖRGY nagyszabású sorozatának (*Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*) előrehaladtával az etimológiai vizsgálatok még inkább kiteljesedtek, hiszen a

szerző teljes névanyagot közöl nyelvészeti szempontok figyelembe vételével okleveles összehasonlítások alapján. Műve elsősorban történeti földrajz, nem nyelvtörténeti adattár, ennek megfelelően helységnév szerinti csoportosításban jeleníti meg a különféle helynévfajtákat.

A mikrotoponimák igen összetett szintézisét végezte el INCZEFI GÉZA *Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata [Makó környékének földrajzi nevei alapján]* (1970) c. munkájában. Különválasztja a kül- és belterületeket, de azok feldolgozásának aránya igen eltérő. Elsősorban a külterületek névanyagát tekinti át tüzetesebben a nyelvtan, névélettani és történeti szempontok érvényesítésével – HOFFMANN a névélettani részt tartja a legalaposabban kidolgozott, központi fejezetnek (2007: 20). Bár helynév-tipológiájában logikailag támadható kategórianevek vezet be, hasznos újítása viszont, hogy az alapelemeket és a meghatározó elemeket egymásra vonatkoztatva vizsgálja.

A mikrotoponimákkal foglalkozó írásokat közlő fórumok (MNY., NYR., MNYJ.) mellett időszerűvé vált a névtan saját publikációs lehetőségeinek megteremtése: a Névtani Értesítő és a Magyar Névtani Dolgozatok létrehozása elsősorban HAJDÚ MIHÁLY érdeme (HOFFMANN 2007: 21).

GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 13–22) könyv alakban is megjelent doktori értekezésében a víznevek etimológiai és névrendszertani vizsgálatának részletes bemutatását olvashatjuk egy-egy tájegység vízneveivel kapcsolatosan. Ennek függvényében foglalom össze az Alföld, Erdély, Felvidék, Kárpátalja és a Dunántúl folyóvízneveit.

Az A l f ö l d területén MIKESY SÁNDOR (1940) a középkori Szabolcs vármegye víznévkincsét vizsgálta, amelyben a víznevek helymeghatározása mellett etimológiai megjegyzéseket is fűz a szócikkekhez. KNIEZSA ISTVÁN (1942b) az Ecsedi-láp vidékéről dolgoz fel szláv eredetű helyneveket, amelyek 10%-át víznevek alkotják; a munka során KNIEZSA az etimológiai szófejtést különválasztja a névben kifejezett jelentésbeli tartalom szerint. KÁLNÁSI ÁRPÁD a Tisza–Túr, valamint a szatmári vízneveinek tipológiai elemzésében természeti és műveltségi csoportokat különít el, az utóbbi feldolgozásban pedig időrendi és származásbeli csoporttal bővíti ki a törzsfogalmakat (1988, 1996).

Kelet felé haladva, E r d é l y területe a 20-as évek után a figyelem középpontjába került, és „e régiók kiválasztásában két tényező játszhatott szerepet: egyrészt ezek az

egykori magyar országrészek vizekben gazdagok, másrészt a trianoni békediktátum után a nemzeti érzés is felerősödött, esetenként a szülőföld iránt érzett szeretet is befolyásolhatta e területek kiválasztását” (GYÖRFFY 2011: 14). Elsőként KNIEZSA *Erdély víznevei* (1943) c. szaktanulmánya tartozik ide, amelyben a szerző átfogó képet tár elénk a víznevek nagyszerű csoportosítása által, ugyanis nem ábécé sorrendben, hanem északról délre haladva mutatja be a folyóneveket, a haladási irányuknak megfelelően (ez alapján számozza meg mindegyiket). A címszók magyarul és idegen nyelven is szerepelnek, ezt követik a forrásokban szereplő változatok, külön bekezdésben pedig az alapszó etimológiai szakszerű magyarázata. A Felső-Tisza, Szamos, a három Körös, Maros, Olt, Temes, Berzava és az Al-Duna vizeinek bemutatását követően az összefoglaló részben KNIEZSA levonja a terület víznévanyagára jellemző következtetéseket a magyarság más etnikummal való kapcsolatát illetően. A hidronimák számait térképre vetítve is megjelenti, a vízneveket pedig a névmutatóban sorakoztatja fel. KNIEZSA a víznevek szerepére hívja fel a figyelmet hangsúlyozva, hogy egy terület legrégibb néprajzi viszonyának kutatását a folyóvíznevek vizsgálatával kell kezdeni. Ezáltal tarthatjuk számon, hogy a betelepülők milyen etnikumtól vették át a névanyagot, ami Erdélyben a következőképpen körvonalazódik: az északi területeken letelepülő magyarság jelentéktelen szórványokban élő szláv lakosságot talált, míg délen nagyobb számú szlávssággal lehet számolni. Az első román települések a 14. században Hunyadban és a Bánságban létesültek, de nagyobb, román eredetű víznevek ezen a nyelven sem mutathatók ki. A románok Észak-Erdélyben magyarokat, Dél-Erdélyben magyarokat és szlávokat találtak, vízneveket pedig a szlávból magyar közvetítéssel vagy a nélkül vették át. Hasonlóan tanulságos következtetésekben bővelkedhet a *Moldva történelmi vízrajza* c. akadémiai székfoglalója is, amely sajnos nem jelent meg nyomtatásban. KNIEZSA munkája történeti, néprajzi és nyelvészeti szempontból máig mérföldkőnek tekinthető a magyar víznév kutatás történetében.

A székelyföldi víznévanyag jelenik meg TIBÁD LEVENTE (1979) tipológiai rendszerében, aki a Nyikó mente vízneveit vizsgálta köznévi és személynévi csoportokra bontva.

Talán a leghevesebb, nyilvánosság előtt folytatott vitát követhették nyomon a

Magyar Nyelv olvasói 1948-ban, amely két kiváló nyelvészünk, KNIEZSA ISTVÁN és BENKŐ LORÁND között zajlott, három tanulmányt eredményezve, és további egyet a „moderátortól”, DEME LÁSZLÓTÓL.

Az első dolgozat KNIEZSA *Szláv eredetű víznevek a Székelyföldön* című tanulmánya volt (1948a), amelyben szláv eredetű víznevek etimológiáját, majd az ezek alapján született következtetéseket olvashatjuk. Ezt tette BENKŐ LORÁND is, amikor e témában jártas tudósként egyenként felülvizsgálta a neveket, és igen sok esetben kifogásolta KNIEZSA eljárását: 19 víznév kapcsán hiányolta a forrásmegjelölést; utánanézett az *Ozdola*, *Papolc*, *Zágon* nevű adatoknak, de nem találta a Székelyföldön, csupán összetételekben. Köztudott, hogy a jövevénynevek úgy épülnek be az új helynévkincsbe, hogy földrajzi utótagot kapnak, ezért BENKŐ a *Delnei patak*, *Gerebenc pataka* típusú nevek kapcsán így vélekedik: „Nyilvánvaló, hogy e nevek mint víznevek nem a szlávoktól származnak, és igen valószínű, hogy a székelyföldi szlávok akkor már nyelvileg réges-régen felszívódtak a székelységbe, amikor ezek az aránylag fiatal magyar névadáson alapuló víznevek keletkeztek. Az már egészen más kérdés, hogy azok a helység- és hegynevek, amelyekről a mellettük elfolyó vizek tiszta magyar névadású elnevezése megtörtént, milyen eredetűek.” (1948: 97). Ezt a megállapítását, amely alapjaiban érinti a helynévkutatás metodológiai kérdéseit, további téves etimológiák felsorakoztatásával egészíti ki (pl. a *Lucon* eredete nem szl. ‘luc’, hanem ismeretlen eredetű személynév; a *Köpec* nem a szl. ‘domb’, hanem a m. *göbec* ~ *köpec* ‘gödör a patakban’ jelentésű szóból származik).

KNIEZSA az alkalmazott eljárást azzal magyarázta, hogy elsősorban a szláv víznévanyagra támaszkodott, így annak etimológiájából kiindulva nem tartotta indokoltnak, hogy mindenféle (rövid, hosszú, azaz *patak* ~ *pataka*) alakot felsorakoztasson. Továbbá azzal érvelt, hogy a szláv lakosok a település patakát is ismerték, nem kellett várniuk az elnevezéssel, míg a magyarok megjönnek, mert ismerni egy települést nem feltételezi az ott élést. A *göbec* ~ *köpec* etimológiájával kapcsolatban pedig így reagál: „legalább olyan bizonytalan, mint az enyém” (1948b: 105).

DEME összegző tanulmányában arra figyelmeztet (1948), hogy noha a térképek gyakran használnak rövidítést, a kutató nem alakíthatja névanyagát önkényesen a maga szándéka szerint. Nem elég katonai térképről idézni, PESTY gyűjtését is meg kell nézni.

KNIEZSA hibája, hogy nem választja el az Árpád-kori víznév + *-pataka* alakulatot a későbbi helységnév + *-pataka* típustól. BENKŐ tévedése: van *Ravai patak*, de KNIEZSA pontatlan megjelölése szolgálhatott félreértésül.

További víznévfeldolgozások olvashatók MIZSER LAJOS (1996) tollából, aki a kárpátaljai Latorca vízgyűjtőjéhez tartozó Kölcénytől Tiszaásványig tartó szakasz hidronimáit vizsgálta, SZABÓ DÉNES (1954) pedig a dömösi oklevél víznevet mutatta be írásában, összefoglalásából azonban egyéb vizek elnevezései is rekonstruálhatók.

KISS LAJOS több tájegység (Erdély, Felvidék, Dunántúl) víznévanyagát mutatta be azonos módszer érvényesítésével, amelyben két szempont találkozik: az időrendi (ókori, középkori, újabb kori) és a származásbeli rétegek (indoeurópai, szláv, magyar, német, török eredetű nevek) szempontja (1997/1999b). Erdély vízneveit megvizsgálva megállapítja, hogy azok szinte kivétel nélkül vagy a magyarból (Észak-Erdély) vagy a szlávból (Dél-Erdély) származnak (vö. KNIEZSA 1943: 66).

Az újabb hely-, azon belül víznévfeldolgozások a HOFFMANN ISTVÁN által kifejlesztett többszintű helynévtipológiai modell (1993/2007) alapján vizsgálják és rendszerezik a történeti adatokat. Az alkalmazott modell két szempontból tárgyalja a neveket: egyrészt a szerkezeti elemzés, másrészt a keletkezéstörténeti vizsgálat alapján. Ezek a főkategóriák természetesen további alosztályokat tartalmaznak, amelyek részletesebb bemutatását az elméleti részben prezentálom.

A Magyar Névarchívum Kiadványai közül valamennyi elemzés ezt a mintát követi, de számos tanulmányban is a HOFFMANN-féle névrendszertani eljárást alkalmazzák a kutatók, elsősorban az ómagyar kori helynévanyagra.

A RESZEGI KATALIN és GYÖRFFY ERZSÉBET az Árpád-kori hegy- és víznevek funkcionális-szemantikai szempontú összehasonlító vizsgálatát végezte el (2003: 195–204). Szerkezeti és keletkezéstörténeti szempontból elemzi az Ugocsa vármegyei vízneveket KOCÁN BÉLA (2008a, b; 2009), aki dolgozatában a korpusz időbeli határait kiterjeszti a középmagyar kor végéig. A munka külön erénye, hogy eredményeit időrendi szempontból is megvizsgálja, így századokra lebontva láthatjuk az egyes szerkezeti és névalkotási típusok aránybeli eloszlásának a változását, alakulását.

A Zala vízgyűjtőjéhez tartozó nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai szerkezetét mutatja be TÓTH VALÉRIA (2003) PAIS LÁSZLÓ (1942) történeti

adatai alapján. Hasonló szempontok figyelembe vételével elemzi KOVÁCS ÉVA (2008) a Bihar megyei vízneveket, majd a kapott eredményeket összehasonlítja a Sajó vízgyűjtőjének névtípusaival, bemutatva azok eltérő és megegyező jegyeit.

GYÖRFFY ERZSÉBET több írásában nem egy-egy vármegye névkincsét, hanem az Árpád-kori Magyarország 39 megyéjéből adatolható víznévkorpuszt vizsgálta (GYÖRFFY 2002, 2005, 2008, GYÖRFFY–RESZEGI 2003). E munkákban azonban az előző dolgozatoktól eltérően a víznevek funkcionális-szemantikai szerkezetének a feltárásával foglalkozott. A Sajó vízgyűjtőjének történeti névanyagát elemezve lexikális-morfológiai szempontból közelít a folyóvíznevekhez (GYÖRFFY 2004).

Szintén a Sajó víznévrendszerének Árpád-kori adatait mutatja be PÓCZOS RITA (2003) az egyes időrendi, tulajdonképpen nyelvi–eredetbeli rétegek neveit sorakoztatva fel a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott névelemzési modell osztályainak alkalmazásával: így beszél a magyar, a német, a szláv, a germán eredetű nevek jellemzőiről. A *Garam és az Ipoly víznévrendszerének nyelvi rétegei* c. tanulmányában két vízgyűjtőterület hidronimáinak összehasonlító vizsgálatát végezte el (2004) a klasszikus hármas elemzési szint mentén haladva, összehasonlítva a két vízgyűjtőterület neveinek a nyelvi rétegeit (magyar, szláv, óeurópai stb.) is bemutatva.

A HOFFMANN-féle névrendszertani vizsgálat egyes vármegyék bemutatására is alkalmas. Elsőként BÉNYEI ÁGNES és PETHŐ GERGELY az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzésében alkalmazta (1998: 89), majd TÓTH VALÉRIA doktori disszertációja témájául ugyanebből a korból Abaúj és Bars vármegyék teljes helynévi anyagának a névrendszertani elemzését választotta (2001a). A több szinten is elvégzett elemző munka részletesen bemutatja a két területen adatolható víznevek jelentéstani, szóalakotani és keletkezéstörténeti kategóriáit.

Kizárólag (ómagyar kori) folyóvíznevekkel foglalkozó és azokról átfogó képet adó nagyívű vizsgálat GYÖRFFY ERZSÉBET (2011) tollából származik. A fentebb említett, számos víznévvel kapcsolatos tanulmányának elméleti és elemző kohéziója e könyv, egyben doktori értekezésének bővített anyaga. A Magyar Névarchívum 20. kiadványaként részben eltér a sorozat eddig kialakult szisztémájától, mivel víznevekkel foglalkozik, amelyek vizsgálatát nem egy-egy vármegye víznévanyagának az elemzésére korlátozza, hanem szinte a teljes Árpád-kori Magyarország folyóvizeit

bevonja a többszintű helynévtipológiai elemzésbe. Ennek megfelelően a tartalmi egység alappilléret két fogalomkör alkotja: az első, az elméleti rész a víznevek jelentéssíkjaiknak értelmezési lehetőségeit tárgyalja, a második, analitikus részt pedig a leíró, konstrukcionális elemzés, illetve a keletkezéstörténeti vagy diakrón szempontú vizsgálat alkotja. Dicséretes és követendő példa, hogy könyvét angol összegzéssel zárja. GYÖRFFY könyve, amelyben a korai ómagyar kori víznevek átfogó, nagyon szigorú és következetes névrendszertani feldolgozását illusztrálja, meghatározó nyelvtudományi értékkel bír.

Tipológiai rendszerezések áttekintése

A legkorábbi szintézisnek tekinthető BENKŐ *A Nyárádmente földrajzinevei* c. tanulmánya, amely a vízneveket vízrajzi tulajdonnévi és köznévi csoportokra bontja a neveket alkotó lexémák funkcionális jegye alapján. Jelentéstani rendszerezése (térszínforma-nevek, természeti nevek, dologi nevek stb.) hármas szempontú besorolás szerint jelenik meg, figyelembe véve a névadás során, hogy 1. mit? 2. hogyan? 3. mivel nevezzük el. A három kérdés három szempontnak feleltethető meg: 1. földrajzi, 2. lélektani, 3. nyelvészeti, amelyeket összeegyeztethetlenségük miatt egyenként indokolt elemezni (BENKŐ 1947a: 24).

KÁLNÁSI ÁRPÁD (1996) helynévtípusok és történeti rétegződés szerint tipologizálja a szatmári víznévinkincset. A kronológiai vizsgálat során négy réteget különít el népiségtörténeti (szláv eredetű nevek), gazdaságtörténeti (vízszabályozás) megközelítés alapján. Az első, viszonylag vékony réteget a honfoglalás előtti (őskori és ókori) víznevek alkotják (*Tisza, Szamos*), a második réteg, a honfoglalás körüli idők szláv eredetű víznevei (*Kálnok, Kraszna, Túr*). A leggazdagabb réteg a magyar középkorból (a feudalizmus korából) maradt ránk, ahol a leggyakrabban előforduló vízrajzi köznév a *patak*¹⁰ (*Gyékényes-patak, Szarkás pataka*), de több névadatban fellelhető a *sár, árok, ásvány, morotva, láp, fertő* stb. víznévi alapelem. A negyedik réteget azok a víznevek alkotják, amelyek a vízszabályozás kezdetétől (a 19. sz. közepétől) napjainkig keletkeztek. Ennek megfelelően a Tisza, majd a Szamos és Kraszna, végül a Túr

¹⁰ A *patak* lexéma a vizsgált területen nem a 'gyors folyású víz', hanem a kevésbé jellemző 'földhátak közötti vízzel telt mélyedés' jelentésben jelentkezik.

szabályozása eredményeként létrejött víznevek: *Halvány* (levágott mederszakasz), *Új-Szamos*, *Ócska-Szamos*, *Régi-Kraszna*, *Öreg-Túr*. A belvízrendezés korában keletkeztek az olyan víznevek, mint *Tapolnok-főcsatorna*, *Gőgő-Szenke-főcsatorna*, *Megye-árok*, *Gebe-Csaholyi-mellékfolyás*, *Teremi-tározó* stb.

A fejezet második része a víznevek tipológiájával foglalkozik. Az alapelemeket két nagy csoportra osztja a szerző: természeti névi alapelemek (vízrajzi köznevek és víziállatok nevei), illetve műveltségi névi alapelemek. A vizsgált korpusz meglehetősen gazdag vízrajzi köznevekben: *patak*, *tó*, *ér*, *fok*, *láp*, *folyó*, *folyás*, *erge*, *víz*, *forrás*, *halastó*, *kátyú*, *sár*, *balkány*, *gödör*, *áztató*, *fürösztő* stb. A tulajdonnévi osztályok javarészt jövevényneveket tartalmaznak, kategóriáinak szempontjai pedig néhol aránytalanok (pl. a víz tulajdonságait jelölő kategóriákat összevonja, míg az eseményneveken belül külön csoportot szentel a halálesetre utaló neveknek).

INCZEFI GÉZA (1970) a Makó környéki földrajzi nevek névtudományi vizsgálatát tűzte ki célul az élő és a történeti nevek bemutatása által. Munkája három nagyobb egységet ölel fel, amelyben a külterületek földrajzi neveit nyelvtani, névélettani és történeti szempontból elemzi. Az első, a földrajzi nevek nyelvtani csoportja további 5 szintre oszlik (hangtani, alaktani, lexikális, jelentéstani és mondattani szintre), a második csoport a nevek névélettani sajátosságait jeleníti meg (közösségi névhasználat, a földrajzi nevek változás, kihalása, differenciálódása, tipológiája). A harmadik osztály a településtörténeti, a régi növényvilág emlékei és a nevek történeti földrajzi tanulságai szerinti beosztást kapták. A felsorolt csoportok csupán a törzsfajok, további felbontásukra nem térek ki, de láthattuk, hogy a formai konstrukciók mögött néha gondolati kevertség mutatkozik. A munka erénye az eligazodást megkönnyítő szótár, a mutatók és a térképmelléletek.

GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 40–1) a folyó mérete szerint csoportosítja a folyóvizeket, elkülönítve az alábbi fogalmakat. A n a g y v i z e k elnevezései terminust használhatjuk a több száz kilométer hosszan folyó, számos nyelvközösség helynévrendszerébe tartozó folyóvíznevek esetében (pl. *Duna*, *Tisza*, *Dráva*, *Száva* stb.); a *Garam*, *Hernád*, *Ipoly*, *Sajó* nevek olyan k ö z é p v i z e k e t jelölnek, melyek néhány száz kilométeresek, azonban így is több tucat településen (s ebből adódóan nyelvközösséget érintve) folynak keresztül. A kisebb vizek nevei körében érdemes

különbséget tenni a rövidebb, két-három (k i s v i z e k), illetve a csupán egyetlen helysége (át)folyó vizek (m i k r o v i z e k) megnevezései között (pl. *Damak pataka*). Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy akár mikrovizek elnevezései is tartozhatnak több nyelvhez, s így több névközösséghez, amit a Körös vízgyűjtőjébe tartozó hidronimák többsége bizonyít.

Nemzetközi víznév kutatások

A nemzetközi szakirodalom rövid áttekintésében elsősorban a víznevek kutatásával kapcsolatos munkákat mutatom be, de néhol kitérek olyan általános helynév-összefoglalásokra, amelyek hidronimákat is tartalmaznak. A francia szakirodalomból ALBERT DAUZAT¹¹ (1877–1955) neve tűnik ki, aki a történeti földrajz keretein belül vizsgálta Franciaország nagyobb vizeinek nevét, kiemelve a keletkezés motivációi közül a víz tulajdonságának névalkotó szerepét, de egyben arra is rámutat, hogy köznévi megnevezése mellett megjelenik a víz istenséggént való tisztelése és annak megfelelő elnevezése (1926: 8). Az angol szakirodalomban KITSON (1996) munkájában követhetjük nyomon a brit és európai folyónevek jellegzetességeinek számbavételét, JACOB KING (2008) dolgozata pedig a víznevek vizsgálati módszerének elméleti hátterét bontja ki. Ebben a munkában a teoretikus bemutatást a módszer alkalmazása követi a skót víznevek rendszerében, amelyben a nevek változástípológiáját hangtani és történeti szempont szerint követi nyomon. KING elmélete a nyelv és a víz fizikai kapcsolatán alapszik, hangsúlyozva a korai elméletek újragondolásának szükségességét olyan vizsgálati szempontok előtérbe helyezésével, amelyek eddig háttérbe szorultak. Az angol nyelvterületről további munkák gazdagítják a toponímiát, melyekben víznevek is felfedezhetők. Az angol helynevek keletkezésének és fejlődésének ismertetését olvashatjuk CAMERON és MATTHEWS közismert könyveiben (KENNETH CAMERON, *English Place Names*, 1972; CONSTANCE MARY MATTHEWS, *Place Names of the English Speaking World*, 1972; uő. *How Place Names Began, and How They Develop*,

¹¹ További munkái a helynevek széles rétegét érinti: a gyógynövény- és állatnevek nyelv földrajzát, továbbá falu- és városrésznevek, hegynevek valamint tájnevek elemzését (*Essais de géographie linguistique*, 1914; *Essai de géographie linguistique. Noms d'animaux*, 1921; *La Géographie linguistique*. Paris, 1922; *Les Noms de lieux: origine et évolution, villes et villages, pays, cours d'eau, montagnes, lieux-dits*, Paris, 1926.)

1974), ugyanakkor számos helynévszótár is megkönnyíti a kutatást ezen a területen a különböző tartományok helynévkincsének rendszerezésével (P. W. JOYCE, *The Origin and History of Irish Names of Places*, 1910; ADRIAN ROOM, *Dictionary of Modern Place Names in Great Britain and Ireland*, 1983; DAVID MILLS, *A Dictionary of English Place Names*, 1991, 1998; uő. *A Dictionary of British Place-Names*, 2003; HYWEL WYN OWEN, *A Place Names of Wales*, 1998, 2000).

A földrajzi köznevek nyelvhasználati kérdéseit vizsgálva, az 50-es években amerikai kutatók nagy mennyiségű, térképről gyűjtött helynevet rendszereztek adatbázisba, amely alapján MEREDITH F. BURRILL megvizsgált több mint egymillió helynevet. Ezek közül kétezernél is több földrajzi köznevet fordult elő (1961: 175), de a víznevek tekintetében mindössze húsz földrajzi köznév fordul elő a víznevek 90 %-ában.

Az Onomastica Uralica hasábjain számos angolul megjelent tanulmány foglalkozik különféle nyelvterület vízneveivel. VORONTSOVA (2002:133–44) a Mari Köztársaság vízneveinek diakrón jellegét a történeti adatok alapján mutatja be, MULLONEN (2004: 141–57) nyelvi síkon jeleníti meg a Svir folyó vízneveinek egyéb helynevekhez való viszonyát.

A román szakirodalom bemutatását négy kategória alapján jelenítem meg: a. helynévszótárak, b. földrajzi nevek gyűjteménye, c. tanulmánykötetek, d. folyóvízneveket feldolgozó vizsgálódás szerint.

a. A román helynévszótárak olyan földrajzi neveket tartalmaznak, amelyek nagyobb tájegységek helynévkincsét sorakoztatják fel, így betekintést nyerhetünk a Bánság (DTB), Havasalföld (DTRM), Olténia (DTRO) toponimáinak névtani megjelenítésébe (l. még SUCIU 1967–8; BOLOCAN–IONESCU 1975; ȘIMON 2007; EREMIA 2008). A helynevek magyarázatában nagy segítséget nyújtanak a toponimiai szótárak, amelyek értelmezik (DEETG, DELR) a földrajzi közneveket.

b. A földrajzi nevek gyűjteménye egy-egy közigazgatási egység, például Szilágy megye (TTRT. Sălaj) vagy valamely nagyobb folyómenti territórium, így a Hășdăți (TTRT. Valea Hășdății) és az Ér (TTRT. Valea Ierii) geonimáit mutatja be (l. még VINȚELER 1996–7; BALEA 1997; ȚIBRIAN 1997; FERENCZI 1998).

c. Tanulmánykötetek és önálló kiadványok közül egyesekben a dialektológia és a toponímia kapcsolata köré csoportosulnak a kutatások (FRĂȚILĂ 2002, 2004, 2011;

SDT; TDR), másokban pedig a lexikológiai vizsgálatok (SCOL, FARCAȘ 2009) kerülnek előtérbe, a többi közlemény nyelvészeti (SCL), illetve névtani (SCO) kutatások eredményeit foglalja össze.

d. A fenti összegző munkákhoz viszonyítva szerényebb terjedelműek, de szintén lényeges állomások a román víznév kutatásnak azok a tanulmányok, amelyek tematikája igen változatos. Ennek megfelelően ide sorolhatók azok a tanulmányok, amelyek újabb adalékkal szolgálnak az antik dáák víznevek körében (PĂDUREANU 1995–6: 243–51) az *Auras* víznév földrajzi meghatározásával és etimológiai vizsgálatával, illetve a korabeli dáák *avlac* aromán 'csermely, patak' jelenlétű lexéma mássalhangzó-variációi a *Kalva*, *Alvak*, *Koveș (!)*, *Avrig* és *Girva* román víznevekben (TELEOACĂ 2002: 45–59). Ide sorolhatók azok a tanulmányok is, amelyek egy-egy terület helynévkincsét jelenítik meg (EREMIA 1996; JANITSEK 1996; GOICU 1996; POP 2006). Olyan elméleti megközelítések is születtek, amelyek a helynevek kutatásának problémáit sorakoztatják fel (IORGU 1963; MOLDOVEANU 1978; EREMI 1986; GRĂMADĂ 1994; BUREȚEA 1995; FRĂȚILĂ 1998), de megjelentek a helynevek változását és változékonyságát (DIACONU 1998), az ember és természetföldrajz kapcsolatát (BUZA 1995; FAICIUC 1997) tárgyaló munkák is, valamint a földrajzi köznevek terminológiai aspektusait megjelenítő cikkek (SUFLEȚEL-MOROIANU 1994; VIGH 1996; TOMA 1999). További dolgozatok születtek nagyobb vízgyűjtőterületek névanyagáról, így Románia keleti részében Neamț (BUTNARU 2011) és a Bârlad hegy- és vízneveiről (CIUBOTARIU 2001), a Trotuș (COJOCARU 2005), a Moldova (MOLDOVEANU 2010), az Iza (VIȘOVAN 2005) és a Cărnă (FRÂNC 2010) völgyének víznévanyagáról.

3. A Körösök vízrajzi köznevei

A vízrajzi köznevek tematikája igen érdekes és vitatott területe a névtannak, ezért ennek a résznek az első szakaszában a földrajzi nevek kategóriáján belül fogom bemutatni. Ezt követik az e témakörben született munkák felsorakoztatása, a vízrajzi köznevek történeti és nyelvi rétegeinek felosztása, majd a vízrajzi köznevek jelentéshálójának ismertetése, végül a vízrajzi köznevek morfológiai felépítése.

A vízrajzi köznév fogalma

A honfoglalás után a magyar nyelvben keletkezett *Sajó, Berettyó, Hejő, Egregy, Fekete-ügy* újabb víznévi kronológiai réteget alkot. Mindegyikük olyan köznévi alapelemmel rendelkezik, amely megértése bizonyos fokú szakmai tájékozottságot igényel. Ahhoz, hogy körülhatároljuk a vízrajzi köznév fogalmát, ismerjünk meg a földrajzi név fogalmát nem nyelvész, hanem térképész szemmel. FARAGÓ IMRE által: „Földrajzi névnek nevezünk minden olyan nyelvi alakulatot, amelyet a földfelszín természetes és mesterséges részleteinek azonosítására kisebb-nagyobb közösségek használnak. A földrajzi névvel jelölt részlet lehet a Föld vagy más égitest felszínén található objektum, terület” (2005: 791). A *földrajzi név* és a *helynév* kifejezés szemantikájáról és használatáról több vélemény is született a névészek körében: LÖRINCZE LAJOS a *földrajzinév* (!) terminust tartja megfelelőnek „összefoglalónév” voltából fakadóan (1947: 5). A kérdéskört HAJDÚ MIHÁLY fűzi tovább a *Névtani Értesítő* hasábjain a *külterületi helynév* vagy *külterületi név*, *településnév* vagy *helységnév*, *épületnév* vagy *építménynév* alakok felsorakoztatásával (1979: 18–28). BACHÁT LÁSZLÓ állásfoglalása részben megegyezik LÖRINCZE fogalmi értelmezésével, amit azzal indokol, hogy a tükörfordításból származó *helynév* formával szemben a *földrajzi név* tágabb kategóriát jelöl (1979: 31–3). SZABÓ T. ATTILA gyakorlatias nézőpont alapján könnyebben „kezelhetőnek” tekinti a *helynév* terminust formai rövidegsége és toldalékolhatósága miatt, ugyanakkor jelentésbeli különbséget nem állapít meg a két változat között (1979: 33–4). A 2013 májusában megrendezett terminológiai workshop alkalmával FÖLDI ERVIN a két szakszó közötti különbséget a következőképpen világította meg: a helynév földi/földön belüli és földön kívüli helyeket nevez meg, míg a földrajzi név fogalma az első kategóriának egyik alpontja, azaz a földön belüli földrajzi képződmények gyűjtőneve.

Elméleti megközelítésben a helynevek alapjelentését hordozó köznévi elemét nevezzük földrajzi köznévnek, amelynek alosztálya pedig a vízrajzi köznév. Mivel helyfogalmaink viszonylagosak, az egyes vidékek vízrajzi szókincse bizonyos mértékben eltér egymástól. Például a *patak* szó vízfolyást jelöl, melynek vízhozama kicsi. Hasonló szemantikai tartalommal bír az *ér* és a *séd* is, ezért a *patak*, a *séd* és az *ér*

közötti választást motiválja a természeti környezet és a névhasználók névadási szokása (HOFFMANN 2007: 34).

A szóföldrajzi vizsgálat során feltárulhatnak a földrajzi köznevek nyelvjárási sajátosságai. Akár a történeti, akár a mai víznévanyagot vesszük górcső alá, az eredmény mindig érdekes, hasznos és tanulságos. KÁLMÁN BÉLA 770 ómagyar kori víznévben mutatott ki ‘folyóvíz’ jelentésű közszót (1967: 344–50), a mai névanyag tekintetében pedig ugyancsak ő az *ér — patak* izoglosszáját rajzolta meg Zala megye területén (i. m. 346), PESTI JÁNOS a *ság, ség, séd* előfordulásait vizsgálta meg a Dél-Dunántúlon (1987: 32–53).

Szóföldrajzi vizsgálat nehezen képzelhető el térképek nélkül. Vas megye vízrajzi közneveinek ábrázolásához VÖRÖS OTTÓ 14 informatív térképet készített, amelyből az egyik alapján megtudhatjuk, hogy a *folyóvíz* kifejezésére 11 különböző vízrajzi köznév használatos a megyében, és a térképen első ránézésre is jól elkülönülnek a gyakoribbak (pl. *patak, víz*) a ritkábban használatosaktól (pl. *séd, határpatak*). A 13. térképlap összefoglaló jelleggel 12 hangutánzó és onomatopoetikus név (pl. *csorgó, kuruttyó, zúgó*) előfordulását szemlélteti.

Dolgozatok a vízrajzi nevek köréből

Nemrég NEMES MAGDOLNA (2005) doktori értekezésében olvashattuk a magyar földrajzi köznevek tüzetesebb áttekintését, rendszerezését. A dolgozat főbb egységeiben a szerző többek közt meghatározza a földrajzi köznév fogalmát, tipológiáját, ezt követően a földrajzi objektumok szemantikai és morfológiai vizsgálatát végzi el, illetve bemutatja 2591 szócikket tartalmazó földrajzi köznévi szótárának szerkezeti felépítését.

VÖRÖS OTTÓ *Vízrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata* (1999) c. kandidátusi dolgozatnak készült írásában vizsgálja a vízrajzi köznevek elméleti és gyakorlati realizálódását az ajkai és göcseji járásban. A gondolati részben a következőképpen értelmezi a földrajzi köznév fogalmát: „a nyelv szókészletének az a része, amely a földfelszín térszinformáit, felszíni és felszín alatti vizeit, a felszínt borító növényzet jellegét (fajtát, egyedet) és alakzatait, az emberi beavatkozás által keletkezett új térszíni formákat és tereptárgyakat, a birtoklás és a politikai területfelosztás által kialakított felszíni egységeket nevezi meg” (1999: 26). Az onomatodialektológiai

vizsgálat öt fejezetében tekinti át a vizsgált kérdéskört: az első három fejezetben olyan terminológiai osztályok bemutatását vállalja, mint a helynév, jelentéshordozó alapelem, szóföldrajz, névföldrajz; a mű központi részében a víznevek és a vízrajzi nevek értelmezését és osztályozását olvashatjuk, majd az általános tanulságok és eredmények rövid összegzését. Később NEMES MAGDOLNA (2005: 24) VÖRÖS OTTÓVAL egyetértve szintén kizárja a földrajzi köznevek köréből a kisebb építmények neveit (*szobor, fa, kereszt, kemence* stb.), melyeket HOFFMANN *lokálisan kötött tárgyak neveinek* tart (2007: 40).

BÍRÓ FERENC a vízrajzi köznevek helynévalkotó szerepét vizsgálja a Körösök vidékén (1997), ahol a köznevek szemantikai és morfológiai jegyei alapján különválasztja a vizeket jelölő földrajzi közneveket a vízkörnyéki helyeket megnevező szavaktól, azaz a folyó-, állóvizek, vízrészek és vízvételi helyek csoportját a vizet határoló és a vízzel határolt szárazulatok nevétől. A különböző köznevek megterheltségi fokát bemutatva BÍRÓ arra a következtetésre jut, hogy a vízrajzi köznevek leginkább alaprészként vannak jelen a Körös-vidék víznévanyagában, névbeli helyzetüket tekintve pedig közel 90%-uk utótagi helyzetű. A VI. Magyar Névtudományi Konferencián megtartott előadásának nyomtatott változatában azokat az ómagyar kori településneveket tekinti át, amelyek folyó- és állóvizeket jelentő közneveket tartalmaznak, és a vízrajzi köznév alaki, illetve a névtestben elfoglalt helyzete alapján a következő kategóriákat állítja fel: 1. a köznév alakilag megegyezik a településnévvel (*Ér*), 2. a vízrajzi elem a név végén szerepel (*Sárospatak*), 3. településnév bővítményi része (*Patakfalva*), 4. összetett helynevek eleme (*Kisbányapataka*). BÍRÓ rendszerezi és értelmezi az előforduló vízrajzi közneveket, majd a dolgozat végén megállapítja, hogy a magyar településnevek jelentős része valamiféle víznévi előzményre vezethető vissza, illetve tartalmaz ilyen köznévtípust, a leggyakrabban előforduló köznév pedig a *tó*, *aszó*, *ér* (BÍRÓ 2008a: 99–106; 2008b: 67–81).

Elhomályosult jelentésű vízrajzi közneveket sorakoztat fel PAIS DEZSŐ, majd NYÍRI ANTAL az *aszó* ‘völgy; patak; esős időszakban vizes völgy’ hangváltozásait vizsgálva, míg REUTER CAMILLO két kevésbé gyakori köznevet, a *kégy*-et és a *kengyel*-t elemezte (1971). Vizsgálatai során nemcsak nyelvészeti, hanem térképek tanúságtételén alapuló természetrajzi szempontokat is érvényesítve a *kégy* esetében a ‘félköríves, ívelt folyóág,

ívelt folyómeder’ jelentést fogadja el. A *kengyel* kapcsán pedig a helynevek által megerősítve látja az elődök eredetmagyarázatait, alátámasztva azt a szláv névadásban ugyancsak meglévő szemléleti egyezéssel. A *fok* közszoí etimológiájának elemzését olvashatjuk REUTER CAMILLO (1970), ANDRÁSFALVY BERTALAN (1970), illetve FEKETE PÉTER (1997) ide vonatkozó tanulmányában, bemutatva a vizek gazdasági szerepét. A *séd* ‘vízfolyás’ köznév etimológiáját mutatta be BALÁZS JÁNOS (1981) a tulajdonnévként is előforduló *Séd* folyónév elemzésével, PESTI JÁNOS (1987) pedig a *ság ~ ség ~ seg* földrajzi köznévvel kapcsolja össze a *séd* ‘vízfolyás’ jelentésű közszoít. Az Árpád-korból leggazdagabban adatolható lexémák közé tartozó *patak* szláv eredetű jövevényszavunk jellegzetességeit sorakoztatja fel HOFFMANN ISTVÁN (2003b) rámutatva arra, hogy előfordulási gyakorisága szerint a Kárpát-medence északi részein élő szláv népességből került át a magyarság nyelvébe; használatának kiszélesedésével együtt azonban jelentése is egyre általánosabbá válhatott, hiszen az ómagyar korban kihalt az ősi eredetű *jó* és *ügy* szavunk, a *folyó* pedig csak a korszak második felében tűnt fel.

További tanulmányok, illetve monográfiák részeként jelentek meg azok az írárok, amelyek szintén vízrajzi közneveket értelmeznek, rendszereznek, vagy más tekintetben dolgoznak fel. Ennek megfelelően KÁZMÉR MIKLÓS az Alsó-Szigetköz helyneveit elemmezve (1957: 19–27) kitér a vízrajzi köznevek tárgyalására is STRÖMPL, SZABÓ T. és BENKŐ módszerét követve, ugyanakkor az összegző részben az egyes földrajzi köznevek megterheltségi fokát is bemutatja. PELLE ATTILA (1983) Heves megye Tiszával határos községeinek vízrajzi neveit dolgozta fel INCZEFI és KÁZMÉR vizsgálati szempontrendszerét tartva szem előtt. A vízrajzi nevek nyelvi világát jól szerkesztett szempontrendszer alapján tekinti át kijelölve a denotátum-csoportokat, ismertetve a lehetséges névadási motivációkat, elkülönítve a köznévi és tulajdonnévi alaptagokat, illetve az egy- és többtagúságot. FEKETE PÉTER Tiszaszőlősről említ vízrajzi közneveket: *csapó*, *ér* ‘fenék’, *göbe*, *kotony*, *nóborda*, *porong* stb. (1991: 13–33), MATIJEVICS LAJOS A jugoszláviai Ferenc-csatorna vízneveit veszi górcső alá, felsorakoztatva a vízrajzi közneveket is (1981). CS. NAGY LAJOS a Berettyó-felvidék mentén szereplő vizeket és mocsaras helyeket jelölő vízrajzi közneveket mutatta be.

A Berettyó felső vízgyűjtőjének hat településén fellelhető 630 földrajzi köznévből 101 vízrajzi, ezen belül a leggyakoribb a *patak* és a *kút* (1999: 35).

A nemzetközi szakirodalom ide vonatkozó munkái megemlíthető UDOLPH JÜRGEN (1979) tanulmányát a szláv víznevekről és vizet jelentő közszókról, amelynek vezérgondolata a szlávok legrégebbi szálláshelyének felkutatása az összehasonlító-történeti nyelvtudomány, közelebbről a névkutatás módszerével. Bár a tudomány mai állása szerint csak nagyon nagy vonalakban lehet megrajzolni a szlávok őshazájának szállásterületeit, UDOLPH feltételezi, hogy az őshazakérdést továbblendítené a holtponton, ha az ősi vizet jelentő szavak (*Wasserwörter*) és a belőlük képzett nevek lehető legteljesebb gyűjteményét összeállítanák, és ennek segítségével a problémát újra megvizsgálnák. Munkájának célja összegyűjteni és etimológiailag felülvizsgálni a legrégebbi szláv vizet jelentő közszavak köznévi és tulajdonnévi adatait, majd pedig ezeket térképen is ábrázolni (vö. NEMES 2005: 14).

A vízrajzi köznevek történeti és nyelvi rétegei

A Kárpát-medence földrajzi neveinek történeti rétegződése jól mutatja, hogy a legősibb és legszívósabb réteget a helynévfajták közül a víznevek képviselik. Ilyen folyónk a Duna, Tisza, Dráva, Száva, Zala, Szamos, Maros, Temes mellett a Körös is, melynek első lejegyzései korai időkbe nyúlnak vissza. Újabb kronológiai réteget képviselnek a honfoglalás utáni, a magyar nyelvben keletkezett olyan vízrajzi köznevek, mint a m. R. *jó* ‘folyó’, a m. R. *séd* ‘patak’, melyekre szép számmal találunk példát a Körös vízgyűjtőjéhez tartozó nevekben, úgymint *Berettyó*, *Bodójó*, *Hájó*, *Méhséd*, *Székeljő*.

A magyar történelem változásai többé-kevésbé közvetlenül is tükröződnek anyanyelvünk szókincsében, és míg egyes elemek elavulnak, a szókincs változásának fő iránya mégis bővülést mutat. Az utóbbi években számos névkutató viszonylag részletesen mutatta be egy-egy földrajzi köznév jelentését és szóföldrajzát (l. NEMES 2005: 185). Nagy mennyiségű helynévi eredeztetést közöl a *Földrajzi nevek etimológiai szótára*, s bár írója, KISS LAJOS a FNESz. megjelenése után is rendszeresen közölt további helynévi etimológiákat, sőt foglalkozott a földrajzi köznévrendszer határán álló szavak történetével is (1993a: 86–9).

A vízrajzi köznevek rövid történeti felosztásában olyan ugor és későbbi korban létrejött adatokkal találkozunk, amelyek eredete valószínűleg visszavezethető az **uráli korra** is, de számolnunk kell a **honfoglalás előtti** ótörök, iráni és keleti szavak bekerülésével is a köznévkincsbe, majd a honfoglalás utáni újabb jövevényszavak térhódításával. Az ősi örökségbe tartozó szavak többsége tárgyfogalmakat, tulajdonságokat és cselekvéseket nevez meg, ennek megfelelően az ugor és a finnugor korból a természet tárgyaival és jelenségeivel kapcsolatos szavainknak van vízrajzi köznévi jelentése is: *jó* ‘folyó’, *fok*, *könyök*, *víz*. A helyzetviszonyító szavak jelentős része is ebből a korból származik: *al*, *által*, *köz*, *közép*, *szél*, *fél*, *le*. Ezek az előtagok, bár nem önálló szavak, számos földrajzi köznévből ott vannak: *alszeg*, *átjáró*, *által*patak stb. Későbbi keletkezésű a finnugor eredetű *aszó* és *fő* vízrajzi köznevünk.

Az *aszó* ‘völgy’ jelentését az ÉKsz. földrajzi szakszónak minősíti, és további jelentései között szerepel a ‘hegyoldalba levő vízmosások közti lösz domb’, valamint a ‘homokos, letarolt erdőterület’; a Dunántúlon emellett ‘mély fekvésű terület’ jelentésben is ismert, Ajkán a sülevényes talajú területet is jelölhetik e szóval. Víznevekben történő előfordulása általában az ‘időszakos vízfolyás, szárazpatak’ jelentést feltételezi.

A *fej* vízrajzi köznévi első adatát helynévben 1002k./1275-ből, köznévként 1055-ből említi TA. földrajzi köznévként ‘forrás, kezdet’ jelentésben.

Erdélyben a ‘patak forrása’ a jelentése, a koppányi tájszótár tanúsága szerint azonban a szónak létezik ‘a halastó töltés melletti, középső, legmélyebb része’ jelentése is. A *fej* ritkábban ugyan, de domborzati köznévként is él (‘völgy bejárata’, ‘hegy teteje’ jelentésben). Összetételek utótagjaként is szerepel: *vízfej* ‘forrás, folyóvíz forrása’, *kútfej* ‘forrás’. A *fejeték* ‘forrás’ képzett szó is kapcsolatban áll a *fej* közszóval, hiszen mindkettőnek van ‘forrás’ jelentése (NEMES 2005: 192). A *fő* alakváltozata önállóan, többféle jelentésben is él földrajzi köznévként: ‘hegy teteje’, ‘patak forrása’, ‘völgy bejárata’, ‘mező rész településhez közelebb eső része’. Egy másik ősi származékszavunk az ősi töből álló belső magyar fejlemény, a *torok* szó a finnugor kori *tor-* alapszó + *-k* kicsinyítő képző összetételeként. A *torok* ‘egymásba ömlő, hasonló nagyságú vízfolyások összefolyása’ jelentésű köznévi mai, elterjedtebb formája a *torkolat*.

A honfoglalás előtti ótörök jövevényszók közül csupán hangtani jellegzetességek alapján következtethetünk csuvasos török és köztörök eredetű szavakra. A *sár* köznév feltehetőleg csuvasos átvétel, melynek a magyarban eredeti jelentése ‘mocsár, vizenyős terület’, valamint ‘víztől hígga lett föld’ lehetett (TESz.). A *sár* mai földrajzi közneveinknek is igen fontos eleme, képzett és összetett formákban egyaránt találkozhatunk vele: *sáros* ‘mocsaras terület’, *sárrét* ‘sárral borított, de fűvel, kárával benőtt áradásos terület’, *sárgödör* ‘agyagbánya’.

Igen fontos műveltségszók azok, melyek a (természeti) környezetre vonatkoznak: a *balkány* ‘mocsaras hely; gyakran kiszáradó patak’ tájszó és valószínűleg a *kút* ‘természetes vagy mesterséges víznyerő’ (TESz.). Ugyancsak török eredetű az *árok* ‘völgy’, amely e jelentésben csupán 1533-ban jelenik meg írásban (TESz.), melynek általánosabb szemantikai tartalmán túl a szónak egyéb vízrajzi köznévi jelentései egyaránt ismeretesek (‘patak’, ‘kisebb patak’, ‘vízmosás’).

Magyarország területén elszórtan csaknem mindenütt éltek a **honfoglalást követően** szláv népek, és ezek a nyelvi kontaktusok hozzájárultak a magyarban számos szláv szó meghonosodásához.

A *patak* származását tekintve az etimológiai irodalom egyértelműen a szláv eredeztetés mellett foglalt állást (< szl. *potok*). A szláv nevek többsége úgy került át a magyar névkészletbe, hogy magyar földrajzi utótag járult hozzá, a kiegészülés tényét pedig elsősorban a szláv nőnemű végződést mutató nevekkel szokás alátámasztani: a hímnemű *potok* ugyanis nem tűrné a nembeli egyeztetés hiányát (vö. HOFFMANN 2003: 670).

A *lanka* ‘völgy’ szláv eredetű, egymástól eltérő jelentésben használják magyar nyelvterületen. A szó jelentése a köznyelvben ‘enyhe lejtésű hegy vagy domboldal, tágas, szelíd lejtő’. Emellett a szó ‘víz melletti füzes, bokros terület’, ‘folyóvíz csendesebb, lassúbb, kanyargós folyású szakasza’ és ‘gyümölcsös’ jelentésben is használatos. Sárospatakon és Kalotaszegen a *lanka* ‘völgy enyhén lejtős, sík része’ jelentésben is él, ám helynevek utótagjaként nem fordul elő.

Vízrajzi köznevek jelentésbeli sajátosságai

NEMES a földrajzi köznevek szemantikai vizsgálatában rámutat arra a jellegzetességre, hogy a jelentések és a jelölők közötti kapcsolat többféle lehet. Az *ér* ‘kicsiny vízfolyás’-t (ÉrtSz.), míg a *folyó* ‘több patak összefolyásából keletkezett, szélesebb medrű folyóvizet’ jelöl (ÉrtSz.), melyek nem cserélhetők fel egymással. A kettő közötti, közepes méretű vízfolyás jellegzetes szava a *patak*. Számos földrajzi köznévknek van rokon értelmű megfelelője, szinonimája, amit úgy határozhatunk meg, mint a különböző szavak azonos típusú denotátumra utaló, jelentésbelileg általában megegyező szavak csoportja. Létrejötté és nagy száma az egyes szavak tájnyelvi, csoportnyelvi, szaknyelvi és tudományos nyelvbeli változatának is köszönhető. A Körösvidék és a Sárét jellegzetes szava az időszakos vízfolyás vagy kiszáradt folyómeder, illetve a mellette levő vizenyős terület jelölésére a *derék*. Az *ér* vízrajzi köznév elsősorban keskeny, időszakos vízfolyás jelölésére szolgál a Délvidéken, míg Kelet-Magyarországon inkább a széles medrű időszakos patakot jelölik vele, amelyet árvíz vagy talajvíz táplál. Hasonló jelentésű a Közép-Tisza-vidéken a *farok* és a *folyás*, a Körös vidékén a *medves*. Országszerte használják erre a jelenségre a *fok* szót is. ‘Kisebb folyóvíz’ jelentésű többek között a *patak*, *séd*, *ér*, *erge* és *csermely* vízrajzi köznév. Hangutánzó eredetű a *csorgó*, *csorgás*, valamint a *csörge* és a *csörgő* köznév is, amelyek kivétel nélkül sekély vizű patakra vonatkoznak, melynek vize ennek következtében csörgedezve folyik. Időszakos vízfolyást jelölő köznevek a *bágy* (Ároktő), a *balkány* (Szatmárnémeti), a *bara* (Délvidék) és a kiszámíthatatlan és szeszélyes *nyavalyka* (Jászberényi járás). A *fok* jelentése ‘nagyobb vizekből kifolyó vagy abba beömlő ér’. A *mellékfolyás* és a *melléksatorna* egyaránt kisebb vizű vízfolyást jelöl. Az *ág* köznév is él ‘kisebb csatorna’ (Szabolcs-Szatmár) jelentésben. A több folyó összeömléséből keletkezett, széles bővizű folyóvíz a *folyam*, amelyen rendszerint nagyobb hajók is közlekedhetnek. A *folyó* és a *folyás* is nagyobb, állandó vizű vízfolyást jelent. További, egy-egy területre jellemző ‘nagyobb vízfolyás’ jelentésű vízrajzi köznévünk a *berettyó* (Gáborján környéke).

Meglehetősen kevés vízrajzi név esetében találkozunk antonimával, és kizárólag olyan nevekben, ahol a jelentés ellentétes előjellel szerepel a másik denotátum

jelentéskomponenseinek állományában: pl. *elővíz* ‘állandóan áramló vízfolyás’ ~ *holtág*, *holtmeder*, *holtpatak* ‘gyenge vízhozamú, kiszáradó patak’ (NEMES 2005: 110).

A szójelentés az idő és a korok változtával maga is alakul. E változások jórészt abból erednek, hogy a beszélők mindig újabb fogalmakat, dolgokat kívánnak megnevezni, hiszen mindig több megnevezni való objektum akad, mint ahány szó, jelen esetben földrajzi köznév. Ezért a beszélők sokszor egy már meglévő szó jelentését valamilyen módon, egy felismerhető közös jegy alapján alkalmazni kezdik olyan dologra, amelyet addig nem, vagy nem úgy neveztek meg. Ez történhetett például a *derék* köznévvel, amely ‘az emberi testnek a mellkas és az alsótest közé eső, oldalt elkeskenyedő, hajlékony része’ (ÉKsz., ÉrtSz.), illetve állati testrésznévként ‘az állat törzsének középső része’. A történeti forrásokban nem csak domborzati, hanem vízrajzi köznévként felbukkanó köznév leginkább az *út* földrajzi köznévhez köthető: a földrajzi köznévi jelentések a TESz. szerint a *derékút* és a víz *dereka* ‘főfolyás’ szókapcsolatok alapján alakulhattak ki metaforikus úton. Az ÚMTsz. adatai ‘időszakos vízfolyás, kiszáradt folyómeder, ill. a mellette levő vizenyős terület’ jelentésre vonatkoznak. A *derék* vízrajzi köznevet az SzT. már a 16. századból említi: „Az Zamosnak az *dereka* az Nagy fuzek helien, valamint az víz *dereka*” (1693) formában. A TESz. a *derék* ‘időszakos vízfolyás, ér’ jelentését csak a 20. századból közli. Ebben a történeti folyamatban tehát a nyelvi rendszer egyik elemének jelentéstani összetevőjében változás állt be úgy, hogy közben a szótest nem változott (SZENDE 1966: 98).

Jelentésbővüléskor a nyelvi elem a meglévő(k) mellé új jelentés(ek)e)t vesz fel, s ezzel a valóságmozzanatok nagyobb körének megnevezésére válik alkalmassá (NEMES 2005: 116). Említhetjük például *torok* szavunkat, mely eredetileg testrésznév volt: ‘a szájüregből a garatba vezető nyílás, illetve a garatnak és a szájüregnek érintkező része’ (ÉrtSz.). Az eredeti és az új jelentés viszonyát vizsgálva a földrajzi köznevek körében a jelentésváltozás egyik legfontosabb esete között tarthatjuk számon a testrésznévi eredetűeket (*homlok*, *láb*, *könyök*, *derék*, *fenék* stb.). Ezek egy része emberi testrésze (*láb*, *hát*, *orr*, *torok*), más része azonban állati testrésze (*farok*) vezethető vissza. Az emberi és az állati testrész megnevezésén túl növényrész is válhat metaforikusan földrajzi köznévvé: *ág* → (*folyó*) *ága*. A földrajzi köznevek rendszerét átszövi a metaforikus szóalkotás. Testrésznévből, metaforikus gondolkodással számos további

földrajzi köznévként alakult: *ér* ‘kis folyóvíz’, *fej* ~ *fő* ‘forrás; valaminek a középső része’, *könyök* ‘folyó, patak kanyarulata’, *farok* ‘valamilyen földrajzi egységnek, pl. hegynek, víznek, földterületnek a vége, elkeskenyedő nyúlványa’, *tag* ‘egy nagyobb összefüggő terület’, *torok* ‘vízfolyás torkolata’, ‘völgy bejárata’. A *-ság/-ség* (~ *segg*) térszínformanevek és a *séd* vízrajzi köznévként dél-dunántúli elterjedéséhez nyújt adalékokat PESTI JÁNOS egyik tanulmánya (1987: 44–50), amelyben adatokkal igazolja, hogy a *séd* korábban ‘víz’ jelentésű volt, majd ebből fejlődött ki a ‘vízfolyás’ jelentés. Bár a földrajzi köznevek keletkezésében az antropomorf és a teriomorf (LŐRINCZE 1947: 14) megnevezéseknek kiemelt szerepet kapnak, víznevek körében kevésbé jellemző ez a fajta szóalkotási mód, a növénynévi *ág* vízrajzi köznévként esetében valószínűsíthető.

Vízrajzi köznevek morfológiai vizsgálata

A földrajzi köznevek rendszerének tisztán nyelvi jellemzői is vannak, hiszen a szóalkotási modellek nyelvspecifikusak, tehát olyan nyelvi kifejezőeszközök, amelyek egy adott nyelvben földrajzi köznevek létrehozásában vesznek részt.

A szókincs gyarapodásának legváltozatosabb módja a szóképzés. Ennek során egy már meglévő szóból bizonyos toldalék hozzáillesztésével új, más jelentésű szótározható egységet hozunk létre. Jóllehet, a származékszó jelentésének magvát az alapszó hordozza, gyakran nehéz eldönteni, mit tekinthetünk alapszónak és mit képzettnek, hiszen előfordulhat, hogy a naiv beszélő sem érzékeli a képzőt (KIEFER–LADÁNYI 2000: 153).

A cselekvés eredményét kifejező képzők is részt vehetnek a köznévalkotásban. Ennek függvényében az *-ás/-és* képzővel tárgyatlan igéből képzett szavak lexikalizálódhatnak: *forrás* ‘földből természetes úton, folyamatosan vagy időszakosan felszínre törő víz’, *csorgás* ‘kis vízfolyás, ér’. Az *-ány*, mára már improduktív képző rendszerint a cselekvés eredményét jelöli *örvény* ‘vízfolyásnak gyors, forgó mozgású szakasza’ (*Kisásási-örvény*, *Fekete-örvény*, *Hasztalan-örvény* stb.) folyószakasz, ahol lefelé szívó hatású, gyors forgó mozgás keletkezik’ vízrajzi köznévként.

Az *-ó* képző előfordulását a földrajzi köznevek körében NEMES (2005: 138) a cselekvés helyét jelölő köznevek csoportjába sorolja olyan lexikalizálódott szavak

esetében, mint az *aszó* (*Hosszú-aszó*, *Bondoraszó*, *Hamaszó-patak*), *bogárzó* (*Bogárzó-ér*), *buzgó* (*Buzgó ere*), *csorgó* (*Csorgó*, *Csorgó pataka*, *Borzás-csorgó*), *kerülő* (*Kerülő-ér*), *zúgó* (*Zúgó-folyás*). Láthatjuk, hogy az említett példákban a vízrajzi köznevek nem mindig alaptagként jelentek meg az összetételek alkalmával, aminek valószínűleg az lehet az oka, hely ezek a vízrajzi köznevek idővel elveszítették denotációs értéküket, így kiegészítődtek ún. „értelmező” köznevekkel, hogy jelentésük tartománya ne csorbuljon. Ezzel szemben vannak olyan formák is, amelyek szerkezeti változás következtében sem veszítettek szemantikai tartalmukból, legfeljebb territoriális jellegzetességgel egészültek ki. Ilyen a (nagyobb) vízfolyás jelölésére szolgáló *folyó* és *folyás* vízrajzi köznév, amelyek használata az egész ország területére jellemző, az utóbbi alak elsősorban a Tiszántúlra.

Vízrajzi terület megjelölésére szolgál a hely külső dologhoz való viszonyát kifejező -s képzős melléknév olyan összetételben, mint az *ebestó*, amely NEMES (2005: 173) értelmezésében ‘olyan vízállás, amelyben sok az ebhal’¹², de az előtag a m. R. N. *ebes* ‘mocsaras, zsombékos’ melléknévvel is magyarázható.

Az értekezésem függelékében szereplő vízrajzi köznevek jegyzékét BENKŐ LORÁND (1947a), BÍRÓ FERENC (2008b: 67–81), KNIEZSA ISTVÁN (1942a, 1948a, b), MAÁ CZ ENDRE (1955) és SZABÓ T. ATTILA (1942) vízrajzi köznévi összeállítása alapján foglaltam össze, illetve a FNE Sz.-ből azokat a magyar és szláv elemeket építettem be a listába, amelyek a Körösök víznévalkotásában részt vettek, amit a példák is alátámasztanak.

4. A víznevek tipológiai rendszerezése

A gazdag szakirodalom a víznevek rendszerezési lehetőségeinek sokféleségét biztosítja. Anélkül, hogy a történeti bevezetőben leírt fontosabb munkák

¹² A köznyelvi *ebhal*, tudományos nevén *botos kölon te* (*Cottus gobio*) a skorpióhal-alakúak (*Scorpaeniformes*) rendjéhez tartozó faj, melynek neve onnan ered, hogy régebben botra erősített villával szigonyozták meg. Több köznyelvi elnevezése is ismert, mint *békahal*, *bábec*, *botfejű*, *boti*, *botos*, *butikóhal*, *kölönte*, *kolty*, *kop hal*, *kopsa*, *kutyahal*, *köpőce*, *patkószegfejű* vagy *ördőghal*. Európai elterjedtségű faj az Atlanti-óceán partjaitól az Urál hegységig megtalálható, a homokos kavicsos talajú tiszta oxigéndús folyóvizekben. A Kárpát-medence peremrészein és magasabb hegységeinek vizeiben gyakori.

jellegzetességeinek felsorolását megismételném, ebben a szegmensben a HOFFMANN-FÉLE nyelvi elemzés főbb gondolatait ismertetem, amelyeket dolgozatom további fejezeteiben alkalmazok.

A funkcionális kategóriák már KÁZMÉR (1957) rendszerezésében is helyet kapnak, amelyben az alapelem megjelenik egyrészt a keletkezéstörténeti osztályon belül, másrészt szerkezeti fogalomként. A szerző fontos felismerése, hogy maga a helynévrendszer mindig nagy szerepet játszik az újabb nevek kialakulásában. Többek közt ezt a tételt fejlesztette tovább HOFFMANN ISTVÁN *A helynevek nyelvi elemzése* című könyvében, ahol a tipológiai leírás elméleti alapjainak a megteremtésekor a magyar mikrotoponimák funkcionális-szerkezeti leírásának elméleti keretét hozta létre, mindannak az elméleti és gyakorlati tapasztalatnak és tudásnak az egybeolvasztásával, amely e téren a magyar és nemzetközi nyelvtudományban kikristályosodott. A modell alkalmazásával nagyszámú, a magyar nyelvterület egészét képviselő, esetleg történetileg kiterjesztett helynévanyag is bemutatható számítógépes feldolgozás segítségével. A helynévfajták osztályozásában megjelenik a víznevek kategóriája is a következő felosztás szerint: 1. folyóvizek nevei: természetes erek, patakok, folyók és mesterséges árkok, csatornák megnevezései; 2. állóvizek nevei: természetes tavak, időszakosan vízzel telt mélyedések, mesterséges víztározók, halastavak megnevezései; 3. álló- és folyóvizek részeinek nevei: öblök, folyószakaszok, vízfelületek, forgók, örvények, zúgók, vizesések, vizek egymásba ömlésének helyei, víz alatti mélyedések megnevezései; 4. források, kutak nevei: természetes és mesterséges vízvételi helyek, folyók forráshelyének megnevezései (2007: 46).

A többszintű helynévelemzési modell alkalmazásával a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névanyag funkcionális-szemantikai vizsgálatát végzem el. Mivel az adatkorpusz nyelvi rétege többszintű, a magyar és a román neveket szétválasztva, külön tárgyalom: előbb a magyar, majd a román vízneveket sorakoztatom fel a megfelelő helyen. Azért kényszerülök erre a megoldásra, mert több esetben csak román nyelvű adatra bukkantam, de ezeket sem szeretném kihagyni munkámból, hiszen az ilyen nevek is értékes információval szolgálhatnak. Így a víznevek vizsgálatának tükrében átfogó képet kaphatunk a két, egymástól eltérő helynévrendszer erős kapcsolatáról és egymásra hatásának vetületeiről.

Köztudottan a névadási aktus olyan tudatos tevékenység, melyben a helynév a denotátum jellegzetes jegyét emeli ki és viseli magán. Ennek megfelelően a benne kifejeződő funkcionális névrész szemantikai tartalommal bír, hiszen a megismerést, az emberi tudást tükrözi. A kogníciónak nyelvi síkon való leképezése megnyilvánulhat egy- vagy kétrészes, más szóval egyszerű vagy összetett helynevekben. Ennek függvényében a helynevek névrészeinek funkcióit aszerint lehet kategorizálni, hogy a névrész fajtajelölő (F), helymegnevező (M) vagy sajátosságot (S) kifejező szerepet lát el (HOFFMANN 1999: 210). Míg a fenti kategóriák egyrészes nevek esetében alkalmazhatóak, kétrészes nevekben, ahol több funkcionális-szemantikai jegy társul egymással, többféle struktúrát hoznak létre: M+F, S+F, S+M stb., így a második névelem jelölheti a hely fajtáját, vagy megnevezheti magát a meghatározott helyet.

KISS JENŐ a dialektológia érdekeltségét hangsúlyozva megjegyzi, hogy minél nagyobb a kulturális, gazdasági, nyelv(használat)i különbség a vizsgált területek között, annál nagyobb különbségek vannak a tájszókészletben is (2007: 27). A nyelven belüli és kívüli tényezők jelentősége minden helynévalkotási aktusban fontos szerepet tölt be. Ha a névadás komplexitásából csupán nyelvi síkon elemezzük a vízneveket, mindenekelőtt a lexikális-morfológiai megközelítés módszere indokolt, mely a lexémák és toldalékmorfémák mélyreható, részletes vizsgálatát jelenti. Ebben a részben HOFFMANN többszintű helynévelemzési modelljét követve az összegyűjtött névanyag lexikális-morfológiai vizsgálatát végzem el.

A víznevek lexikális-morfológiai elemzése során a nyelvi kifejezőeszközök analizését mutatom be grammatikai keretben, ahol az osztályok fő egységeit a szófaji csoportok alkotják. Ez a vizsgálati mód a funkcionális-szemantikai elemzéshez hasonlóan szintén a nyelvi jel belső összefüggéseit tárja fel azzal a különbséggel, hogy míg a funkcionális elemzés névrészfunkciókat vizsgál, a lexikális analízis szójelentéseket mutat be (HOFFMANN 2007: 67), tehát a névrészek nyelvi felépítését helyezi előtérbe.

A szintagma egymással nyelvtanilag meghatározott viszonyba lépő szavak kapcsolata, amelyben a névalkotó morfémák gyakran meghatározzák a funkcionális névrészek névbeli szintaktikai viszonyát. A szintagmatikus szerkesztést névrészek közötti viszonyként értelmezem, melyek elemzése során a kétrészes nevek alap- és

bővítményrészének nyelvtani viszonyát mutatom be (HOFFMANN 2007: 71–8; BENKŐ 2001: 39–40; J. SOLTÉSZ KATALIN 1979: 10–4).

A TNyt. ide vonatkozó részeiben a korai ómagyar kori földrajzi névi összetételeket ZELLIGER ERZSÉBET elemezte (TNyt. I: 540–50), a kései ómagyar kori hasonló típusú összetételeket pedig LŐRINCZI RÉKA (TNyt. II: 891–908). Az előző rész a földrajzi nevek grammatikai felépítését hasonlónak tekinti a közszavak és személynevek szerkezetével, rámutatva a minőség- és birtokos jelzős összetételek szám- és aránybeli fölényére a más módon keletkezett nevekkel szemben. Míg ZELLIGER az alárendelő szerkezeten belül elkülöníti az alanyi, tárgyas, határozós, minőségjelzős, mennyiségjelzős, birtokos jelzős összetételek csoportját, mindegyiknél külön-külön bemutatva a helység-, domborzati-, vízrajzi-, táj-, vár- és határrészneveket, LŐRINCZI összetettebb kategóriarendszert állít fel. Alaptag szerint tulajdonnévi és közszói csoportba sorolja a neveket úgy, hogy a tulajdonnévben a jelzős szerkezet három alfaját (minőség-, mennyiség-, birtokos jelző) jeleníti meg, a közszóiban pedig tárgyi, határozós, minőség- és mennyiségjelzős összetételek, majd ezeket további alegységekre osztja. A fent bemutatott analízisek komplexitása abból fakad, hogy a névrészek közötti szintaktikai viszonyon kívül a névelemek közötti összefüggéseket is különválasztva mutatják be. Ezzel szemben HOFFMANN többszintű helynévtipológiája csupán a névrészek közötti szintaktikai viszony felől közelít, a következő csoportbontásban: alárendelő (jelzős és határozós), illetve mellérendelő szerkezetek, ahol a megjelenő szintagmatikus szerkezetek névrészeinek alaki-funkcionális viszonyában nem kap szerepet az alanyi és tárgyas viszony (2007: 63).

Számos történeti anyag feldolgozására bizonyult alkalmasnak ez az új névrendszertani módszer, így már a kilencvenes évek végétől születtek és születnek ezt az irányt követő munkák. Elsőként BÉNYEI ÁGNES és PETHŐ GERGELY az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzésében alkalmazta (1998: 89), ahol az alárendelő szerkezetekben elkülönítik a kijelölő jelzői és a megkülönböztető jelzős konstrukciók funkcionális eltéréseit. TÓTH VALÉRIA szintén a HOFFMANN által kidolgozott modellt alkalmazta az Abaúj és Bars vármegyék helyneveit elemző munkájában (2001a: 176), amelyben a birtokos jelzős szerkezetű neveket formális alapon különíti el, a jelöletlenség és jelöltség kettőssége szerint, majd ez utóbbi

kategóriát további alcsoportokra osztja. GYÖRFFY ERZSÉBET (2011) ugyancsak a fenti névtipológiát követi, árnyalatbeli különbségekkel egészítve ki annak osztályait. A szintagmatikus szerkesztéssel alkotott folyóvíznevek igen gazdag csoportját először formális alapon csoportosítja, majd ezeken belül a nevekben kifejezett szemantikai tartalom alapján alcsoportokat alakít ki: a valós birtoklás, a helyviszony, a víz valamely más sajátossága és rész–egész viszony kategóriákkal – hasonlóan TÓTH VALÉRIA eljárásához. A szakirodalomtól eltérően az osztály–egyed viszonyt kifejező neveket a szerkezeti változással (pontosabban a kiegészüléssel) keletkezett nevek között elemzi, amit azzal magyaráz, hogy a folyóvíznevekben ugyanazok a szemantikai tartalmak jelölt és jelöletlen alakváltozatokban egyaránt megjelenhetnek.

A keletkezéstörténeti vizsgálat során azoknak a nyelvi szabályoknak a működését követhetjük nyomon, amelyek az új víznevek létrejöttében a nyelvi elemek beépülését vagy szemantikai átstrukturálódását teszik lehetővé (vö. HOFFMANN 2007: 67). Az így létrejött nevek szerkezetileg változékonyak, hiszen „az alapmodellek, a névrészfunkciók csak igen lassan módosulnak, a hozzájuk kapcsolódó formai kifejezőeszközök, azaz a lexikális-morfológiai típusok, ellenben mint nyelvi jelenségek viszonylag gyors változást mutatnak” (TÓTH V. 2001a: 124). Ezek a változások a történeti tipológia kategóriái által kísérhetők figyelemmel, melyek a névadás lényeges hatóerőit, tendenciáit is jelzik a diakrón vizsgálat során. A módszer megkülönbözteti a szóalkotás két lényegi szintjét, a külső és a belső szóalkotást. A kettő közül alapvetően a belső szóalkotásra esik a hangsúly, amely történhet a meglévő nyelvi elemek jelentésének ártértékelésével (jelentésbeli szóalkotás) vagy alaki eszközökkel (szóösszetétel, szóképzés, esetleg ritkább szóalkotási módok), illetve szintagmatikus szerkesztéssel. A továbbiakban a HOFFMANN-féle rendszer kategóriái szerinti felosztást követem, azaz a szintagmatikus és morfeumatikai szerkesztéssel, jelentésbeli névalkotással, szerkezeti változással, valamint névátvétellel keletkezett neveket vizsgálom. Ez utóbbi kategória akár „külső névalkotásnak” (HOFFMANN 2007: 81) is tekinthető, hiszen a jövevénynevek kategóriáját tartalmazza.

5. A Körösmente magyar és román vízneveinek névrendszertani vizsgálata

5.1. Szerkezeti elemzés

Míg a korábbi helynévfeldolgozások gyakran mellőzték a víznevek tüzetesebb vizsgálatát, az utóbbi időben az ilyen témájú munkák száma egyre inkább növekvőben van. BÍRÓ FERENC (1999, 2005) és GYÖRFFY ERZSÉBET (2002, GYÖRFFY—RESZEGI 2003, 2008, 2011) számos tanulmányt szentelt a különféle víznév-elemzéseknek, de HOFFMANN ISTVÁN (2009), KOVÁCS ÉVA (2008), KOCÁN BÉLA (2008a, 2008b, 2009), PÓCZOS RITA (2003, 2004) és TÓTH VALÉRIA (2003) ide vonatkozó írásai szintén gazdagítják ezt a témakört.

5.1.1. Funkcionális-szemantikai elemzés

A jelentéstani kategóriák alkalmazásában figyelembe kellett vennem a magyar és a román névanyag különbségeit, amelyek a víznevek markáns jegyeiben mutatkoznak meg (KISS M.: 2012b). Nyelvi meghatározottságuk szerint megállapítható, hogy ahogyan a vízgyűjtőterületen északról dél felé haladunk, a román nevek aránya egyre inkább nő, míg a déli területen a kisebb és egyben változékonyabb nevű vízfolyások esetében javarészt román nyelvű adatok állnak rendelkezésünkre. Hogy e tendenciát jobban nyomon követhessük, e tematikus egység végén a két nyelvi réteg eredményeit össze fogom hasonlítani egymással.

Fajtajelölő névrészfunkció

Az ilyen típusú névrészek kifejezik azt a helyfajtát, amelybe a névvel megjelölt egyedi hely besorolható, ezért erre a jelentéstani szerepre a dolog természetéből adódóan kizárólag főnevek, mégpedig helyet, helyfajtát jelölő lexémák alkalmasak, azaz a földrajzi köznevek (HOFFMANN 1999: 208). A földrajzi alakulatok jelölésére szolgáló nyelvi elemek közül olyan egyszerű vízrajzi köznevek emelhetők ki, mint az *Ér*, *Pece*, *Csorgó*, *Csergő*, *Folyás*, *Forrás*, *Jószás*, *Köpő*, *Medves* vagy *Medes*, illetve *Tekerő*,

melyek jelentéshasadás következtében váltak helynevekké. A *Pece* helynév etimológiailag megegyezik a m. *pöcegödör* előtagjával, a m. N. *pöce* ‘földetlen csatornácska, amely olvadás vagy esőzés idején az udvarokon és az utcákon összegyűlt szennyest vizet leereszti’ köznévvvel (FNESz. *Pece*; vö. BÍRÓ 1997: 101). A *Medves* pataknevét a *Medüs*, *Medes* víznevekkel függ össze; közös szótövének valószínűleg a m. **med* ‘száraz vagy időnként kiszáradó’ melléknév származéka (FNESz. *Nemesmedves*). Az ilyen típusú víznevek előfordulási aránya az összegyűjtött névállományhoz viszonyítva meglehetősen alacsony, hiszen olyan eredeti formát őriznek, amelyik kiállta az idő próbáját a víz területi adottságainak köszönhetően (pl. az *Ér*).

Az egytagú magyar fajtajelölő szerepű víznevek vizsgálatát követően tekintsük át a román nevek ide vonatkozó adatainak tanulságát is. A földrajzi objektumok jelölésére szolgáló nyelvi elemek kétféle csoportba oszthatók a víz mozgásának kezdő, illetve haladó szakasza szerint, azaz forrással és folyással kapcsolatos nevekre. Az első kategóriába tartozik az olyan tulajdonnevesült egyszerű vízrajzi köznévi, mint az *Izvor* és *Szvor* a rom. *izvor* ‘sziklaforrás’ szóból, az *Izbuc* a rom. *izbucni* ‘kitör’, illetve a rom. *izbuc* ‘váltakozó vízhozamú forrás’ (DEX.) köznévből, valamint a *Șipot* a rom. *șipot* ‘csorgó, forrás’ alakból. A PESTY adattárában szereplő *Funtinele* víznév eredete a rom. *fântână* 1. ‘kút’; 2. ‘forrás’ (DEX.) szóra vezethető vissza, bár ebben a szóban a magánhangzó-változások igen sokszínűek. Ennek egyik oka, hogy a magyar veláris *i* hangzásának megfelelő román *â* fonéma kiejtése nem illeszkedik bele a magyar anyanyelvű nyelv- és névhasználó artikulációs bázisába. Tovább nehezíti a helyzetet az az 1993-as román akadémiai helyesírási szabálymódosítás, amely kimondja, hogy az *â* betű (ami addig csupán a *român* szóban és annak szócsaládjában szerepelhetett, valamint régies írásmódú családnevekben), az új ortográfiai törvény alapján a vele megegyező hangzású *î* morfot váltotta fel (kivéve a szó elején és a végén). Az 1993 előtti helyes forma a *fîntînă* volt, de a magyar lejegyzés az *î* betűt sokszor *i*-ként rögzítette¹³, így a vizsgált szó írásmódja is eszerint alakult, sokszor *fintinele* alakban (erre a korai változatra l. a fenti PESTY-féle adatot).

¹³ Ilyen a *Fintina Remeczilor* (Pesty, Bihar 1: 352a), vagy a rom. *cîmp* ‘mező’ szó, amely magyar gyűjtésekben *Cimpu* (PESTY, Bihar 1: 352a), *Kimp* (PESTY, Bihar 1., 373a; PESTY, Bihar 2: 26b), *Kimpu* (PESTY, Bihar 1: 359a; PESTY, Bihar 2: 1a) alakban szerepel.

A vízfolyás későbbi szakaszát jelöli a *Vale*, mely formailag megegyezik a köznévi rom. *vale* ‘völgy, patak’ szótári alakkal, de előfordul változatos, többnyire szuffixummal ellátott szerkezetben is (pl. *Vălosu*, *Valcsáu*, *Vâlcea*, *Vălișoara*). A *Ieruga* (HKFT. Aranyág) hangtanilag csupán a határozottságot jelölő nőnemű *-a* toldaléknak köszönhetően különbözik a rom. *ierugă* 1. ‘malompatak’; 2. ‘halnövelde tó’ (DEX.) köznévtől. A magyar lejegyzésű *Páró* alak eredete a rom. *pârâu* ‘kis folyóvíz’ (DEX.) köznévre vezethető vissza, de összetételekben igen nagy számban jelentkezik a román alak is. További, legfeljebb ötszöri előfordulású vízrajzi köznevek is megjelennek egy-, illetve kétrészes nevekben, mint a rom. *șipot* ‘csurgó’ (*Șipotul*, *Pareu Șipotului*), a rom. N. *vârciolog* ‘örvény, forgatag’¹⁴ (*Vârciorog*) vagy a *Bulbuk* víznévben a rom. *bulbuc* 1. ‘buborék’; 2. ‘hólyag’, ‘örvény’ (DEX.) lexéma.

A sajátosságot kifejező és a fajtajelölő névrészekből álló összetételek száma igen magas. Tudvalevő, hogy a kelet-magyarországi régióban nagyon gyakori az *ér* ‘lassú mozgású, széles, iszapos medrű vízfolyás’ vízrajzi köznév. Ezt támasztják alá a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó nevek is, mivel a magyar adatok 32%-a rendelkezik ilyen köznévi utótaggal, melyhez változatos, sajátosságot kifejező előtag járul (*Csikos-ér*, *Horgas-ér*, *Köles-ér* stb.); az ilyen összetételek egyhatoda *ere* birtokos személyjeles formában szerepel (*Szent Péter ere*, *Feketegyörgy ere*, *Feketerét ere* stb.).

Az *ér* vízrajzi köznevet gyakoriság szempontjából a *patak* ‘kis (hegyi), gyors mozgású vízfolyás’ fajtajelölő szerepű lexéma követi (23%) sokszínű előtag kíséretében (*Bosnyák-patak*, *Csipkés-patak*, *Sós-patak* stb.), de itt is találunk birtokos személyjeles *pataka* alaptagot személynévi (*Balázs pataka*), vízrajzi köznévi (*Csorgó pataka*, ami egyúttal sajátosságot kifejező előtagú is lehet), településnévi (*Bályok pataka*), növénynévi (*Kökény pataka*) és egyéb földrajzi alakulatot jelölő előtaggal (*Hágó pataka*).

A névanyag 4%-át a *fok* ‘folyó vagy tó vizét elvezető ér’ utótagú nevek alkotják (*Bűfok*, *Iván-fok*, *Zöld-fok* stb.), illetve a *foka* utótagúak (*Bíró foka*, *Fancsal foka*, *Pera foka*).

¹⁴ Ennek a víznévnek külön érdekessége, hogy a román adatokban az erős népetimológiai hatás következtében, kivétel nélkül az *r* hang maradt meg az eredeti *l* helyett (vö. FNEsz. *Vércsorog*).

A *folyás* ‘kisebb folyóvíz, patak, ér’ az adatok 2%-ában szerepel fajtajelölő utótagként (*Hosszúvíz-folyás, Medvés-folyás, Zúgó-folyás* stb.); az *örvény* ‘vízfolyásnak gyors, forgó mozgású szakasza’ közszó mindössze 1%-ban képviselteti magát a névadatban (*Hideg-örvény, Határ-örvény, Hasztalan-örvény* stb.), míg a *derék* ‘1. ‘időszakos vízfolyás, ér’, 2. ‘víz dereka, fő folyás’ összesen öt alkalommal fordul elő (*Asztagos-derék, Ebesi-derék, Hegedűs-derék, Megyes-derék, Nyári-derék*).

A *kengyel* ‘u alakban kanyarodó ér’ vízrajzi köznév elő- és utótagként egyaránt részt vesz a névalkotásban, funkcionális szempontból fajtajelölő szerepben a *Görbe-kengyel, Rákos-kengyel* és a *Tormás-kengyel* víznevekben. Az *aszó* ‘időszakos vízfolyás, szárazpatak’ a *Váraszó* és *Hosszúaszó* (sic!) nevekben jelentkezik. A *jó* ‘vízfolyás’ régi vízrajzi köznevünk a *Berettyó*¹⁵ és a *Székelyjő ~ Székelyó* víznévben lelhető fel, de a nyelvhasználatból kihalva a lexéma szerkezetileg egybeolvadt az előtaggal.

A fent bemutatott S+F funkciójú szerkezetekkel szemben az M+F képletű összetételek mennyiségileg igencsak alulmaradnak, melyek másodlagos alakulatok vagy idegen eredetű víznevek átvételével keletkeztek, vagy belső keletkezésű víznevek vízrajzi köznévvel való kiegészítése révén (*Körös-ér, Ácsva pataka, Tusza > Tusza pataka* stb.).

Összetételek esetében a nevek sorrendje a román hidronimákban a magyar szerkezetekhez képest felcserélődik, így az első tag a fajtajelölő névrész lesz, ezt követi a sajátosság, illetve a megnevező funkciót jelölő elem: F+S és F+M. Az első csoportba tartozó nevek tekintélyes mennyisége csaknem a névanyag felét alkotja (48,2%), a fajta és megnevező szerepű névrészek kapcsolata pedig a román víznevek 10%-ában jelenik meg. Ezzel szemben a magyar adatok esetében ennek legalább a háromszorosa, 33% figyelhető meg. Ezekben a már meglévő nevek egészültek ki vízrajzi köznevekkel (pl. *Rogozele > Valea Rogozele*). A funkcionális szerkezet típusokat tekintve legnagyobb számban a Fekete-Körös jobb oldali víznevei tartalmaznak megnevező és fajtajelölő névrészpárokat, ellentétben az Ér, a Berettyó és a Sebes-Körös jobb oldalának vízneveivel, ahol az efféle névkonstrukciók kevésbé jellegzetes alakulatok.

¹⁵ A *Berettyó* mai változata a ritka *kj > ty* változás következtében jött létre, ahol a *ty* intervokális helyzetben megnyúlt (KISS L. 1995a: 32). Az sem zárható ki azonban, hogy az eredeti két hangból egy lépésben alakult *ty* hang.

Megnevező névrészfunkció

Ebben a szerepben mindig valódi helynév áll, szerepe – beépülve egy új névbe – megegyezik azzal, ami eredeti helynévi jelentése is: a denotátumra utalás (HOFFMANN 2007: 58). Az így keletkezett helynevek gyakran szintagmatikus szerkesztés útján, többnyire jelzős szerkezetet alkotva kerülnek be a névanyagba, s e szerkesztési folyamat gyakran képzőelem felvételével is együtt jár. A megnevező szerepű névrészt tartalmazó víznevek szerkezeti szempontból lehetnek egy- vagy kétrészesek; ez utóbbi esetében pedig sajátosságot kifejező előtaggal (S+M) vagy fajtajelölő funkciójú vízrajzi köznévvel egészülhet ki (M+F).

Ha abból a tételből indulunk ki, hogy az átvett (jövevény) nevekben megnevező funkcióban szerepel a névrész, számos példát találunk a vizsgált adatkörpuszban. Mivel a román nevek listája meglehetősen terjedelmes, külön részben fogom azokat tárgyalni, megvilágítva az ott előforduló víznevek szerkezeti jellegzetességeit. Szláv eredetű nevünk a *Bisztra* (*bystra* ‘sebes’, KNIEZSA 1942b: 50), a *Kalota*, melynek etimológiája KNIEZSA szerint bizonytalan (1942: 42), KISS LAJOS pedig a szl. **kalъ* ‘sár’ alakot feltételezi a radixban (1997c: 203), további adatunk, a *Dubina* (**dubina* ‘tölgyerdő’ SEBESTYÉN ZS. 2010: 42) és a besenyő eredetű *Budac* (KISS L. 1996: 441).

Bár a névadási aktus szemantikai tudatossága kétségtelen, a nyelvi jel alak szerkezete és jelentése közötti kapcsolat az idők folyamán elhomályosulhat, így azok koherenciája megbomlik. Sokszor ennek a bizonytalanságnak a kiküszöbölésére új nevek jönnek létre úgy, hogy a meglévő névtest valamilyen földrajzi köznévvel egészül ki. Az *Eszteró-ér* korábbi előfordulása egytagú név: *Eszteró*, de később a vízrajzi köznévvel kiegészült alakja lesz elterjedt. Azonban találunk olyan neveket, ahol a változás épp ellenkezőleg zajlott le: a *Tasád* és a *Medes* víznev a korábbi adatokban *Tasád p.*, illetve *Medes patak* néven szerepel, de a későbbi *Tasád* (rom. *Tășad*) és *Medes* alak (rom. *Medeș*) már egytagúként jelenik meg (KNIEZSA 1942b: 43).

Legtöbb esetben az idegen nyelvből átvett (jövevény) nevek rendelkeznek megnevező szereppel, melyre számos példát találunk a vizsgált adatkörpuszban. A magyar és szláv víznevek mellett tekintélyes számot képviselnek a román nevek is. Ebben a jelentéstani osztályban a megnevező funkciójú nevek az egyrészes román

adatok 17,3%-át képezik, de összetételben 10%-ra esik vissza az F+M és 0,2%-ra az S+M szerkezetek aránya.

Megnevező szerepben a magyar névanyagból átvett víznevek szerepelnek a legnagyobb számban. Egytagú nevek esetében kétféle előfordulási mód különíthető el: az elsőbe soroltam azokat a neveket, amelyek a magyar nyelvből származnak, de a román nyelvbe bizonyos hangrendi illeszkedéssel kerültek át¹⁶, a másodikba pedig azokat, amelyek román toldalékkal egészültek ki. Ennek megfelelően a toldalék nélküli adaptációkban számos névadat utal a víz tulajdonságára: sebességére (*Șebeș* < m. *sebes*), állapotára (*Săraz* < m. *száraz*, *Asou* < m. *aszó*, *Zărzag* < m. *száraz* + m. *ág*), jellegére (*Potoc* < m. *patak*, *Vișag* < m. *víz* + *ág*, *Mociar* < m. *mocsár*, *Hălăstău* < m. *halas* + *tó*, *Halasău* < m. *halászó*), méretére (*Chișer* < m. *kis* + m. *ér*), a vele kapcsolatos, rá jellemző állatra (*Halaș* < *halas*, *Șoimuș* < m. *solymos*, *Holod* < m. *holló(d)*, *Miniș* < m. *ménes* vagy *menyes* ‘menyhal’, *Hodiș* ‘m. *hódos*, növényzetre (*Nadăș* < m. *nádas*, *Lugoj* < m. *lugas*, *Megheș* < m. *meggyes*), illetve anyagnévre (*Finiș* < m. *fenes* ‘fenköves’).

A román toldalékkal kiegészült nevek változatosságát a hím- és nőnemű szuffixumok biztosítják. Az előbbi csoportba tartoznak az *-u(l)* és *-el* végződésű víznevek, mint a *Leșu* (m. *les* + rom. *-u*), az *Uileșu* (m. *új* + m. *les* + rom. *-u*), a *Sebișel* (m. *sebes* + rom. *-el* kicsinyítő képző). Nőnemű kicsinyítő képzők vesznek részt a névalkotásban az *-ița* végződésű alakokban, mint a *Boboșița* (m. *babos* + rom. *-ița*), valamint a *Târcaia* > *Târcăița* (m. *Tárkány* + rom. *-ița*).

Szintén a megnevező funkciójú nevek közé soroljuk az *-ova* szláv birtokjelölő szerepű helynévképzővel alkotott vízneveket (BÉNYEI 2012: 15), amelyek a Kárpát-medence víznévanyagában gyakran előfordulnak (BENKŐ 2003: 137), a Körösök területén pedig a *Cleciova Milova*, a *Craicova* pataknév esetében tűnnek fel. A szintén szláv *toplъ ~ teplъ* ‘meleg’ töre visszavezethető *Toplița*, *Toplicioara* mellett figyelembe kell venni a hasonló szerkezetű *Topolița* víznevet, amelyben a magyar *topolya* ‘nyárfa’ vagy a szerb *topola* ‘nyárfa’ lexéma is szerepelhet, mert kevés a valószínűsége annak,

¹⁶ A kéttagú magyar nevek román átíratát egytagú román névnek tekintem (pl. m. *S + F* > rom. *M: Kis-ér* > *Chișer*, *Fül-ér* > *Fuler*).

hogy a második -o hang mássalhangzó-torlódás feloldása miatt került volna bele a szó felépítésébe.

A kezdetben egyrészes nevek többnyire nem belső keletkezésű alakulatok, de a vízrajzi köznévvvel való kiegészülés a román névkészletbe való beilleszkedését segíti elő. Így kapcsolódott megnevező funkciójú elemhez a fajtajelölő funkciót betöltő névrész, létrehozva az F+M összetételt (10%). A kartográf jelölések sokszor csak a vízrajzi köznév kezdőbetűjét jelenítik meg ponttal ellátva, jelezve a rövidítést. Azt azonban nem tudjuk eldönteni, hogy ez a forma *patak* vagy *pataka* vízrajzi köznevet takar, és ez a nehézség a román neveket is érinti, így a rom. V. (*vale* ‘patak’) és a P. (*pârâu* ‘kis patak’) rövidítéseket toldalék nélküli, egyszerű szótári szóként értelmeztem. Számos magyar forma román vízrajzi köznévvvel egészült ki a román névkincsbe való bekerülés alkalmával (*Valea Szakács*), vagy apróbb változtatást szenvedett, de nem járult hozzá román toldalék (*V. Megyes*).

Ha folytatjuk az összetételek bemutatását, a névalkotás változatos mozzanatait követhetjük figyelemmel, ahol a nevek megfejtésére több értelmezési lehetőség is kínálkozik. A *Vale rekesztuluj* feltehetően a m. ‘*rekeszt(ék)*, *halfogó eszköz patakja*’ jelentéssel bírt, az *In vallye Gyesseruluj* ‘a szer patakában’ pedig a román alak fonetikus lejegyzésével maradt fenn (< **În vale de serului*) – mindkettő a rom. -*lui*¹⁷ hímnemű birtokos személyraggal egészült ki, de szkriptora a magyar kiejtés szerinti írásmódot követte. Hasonló szerkezetű a *Vályá Szehunjuluj*, amely valószínűleg a ‘sehol ~ sehun’¹⁸ patakja’ előzményre vezethető vissza. Terjedelmesebb névváltozatok is gazdagítják az anyagot, mint a *Vale Luiroj Tyiser*, amely valószínűleg a rom. *vale* ‘patak’ + rom. -*lui* + m. *rozs* vagy m. *rossz* + m. *kis* + m. *ér* összetétele. Ugyan számos ingatag pontja van a név analízisének, de az bizonyos, hogy román lejegyzője volt, és az is elképzelhető, hogy kiejtés szerinti írásmóddal rögzült. Ennek következtében a *roj* ejtése *rozs* volt, és utalhatott a növényre is, míg a rom. *Roja* csn. (< m. *rózsa*; IORGU: 397) kevésbé valószínű. A *Tyiser* olvasata hasonló a *Chişlaca* (m. *Kislaka*), *Chişer* (m. *Kis-ér*), *Chişlaz*-féle (m. *Kis-láz*) névadatok kiejtéséhez, és a hangzásbeli eltérésüket

¹⁷ A román grammatikában nem birtokos személyjel, hanem birtokos személyrag van, mert ehhez a szuffixumhoz nem járulhat toldalék.

¹⁸ Az -n helyhatározó rag a kalotaszegi nyelvjárásban még eleven toldalékként él.

nyelvjárásbeli sajátosság is eredményezhette. A m. *zúgó* vízrajzi köznév rejtőzik a *Valea Zugăului* névalakban a m. *ó* > rom. *ău* hangmegfeleltetés szabályai szerint.

A *Vale Liszpatak* víznév esetében a rom. *vale* ‘patak, völgy’ mellett szerepel a rom. *lis* 1. ‘sima, sík; 2. ‘világos’ (DER.) melléknév is egybeírva a m. *patak* lexémával, amely a patak jellegére utal. Szintén érdekes víznév a *Pârâul Harpatacului*, ahol a rom. *pârâu* ‘kis patak’ fajtajelölő részt a ?*Har* + m. *patak* + rom. *-lui* birtokos személyrag összetételű, megnevező funkcióban álló tag követi. A *har* névelem etimológiája bizonytalan; talán a m. *ár*¹ (‘nagy mennyiségű víztömeg’, TESz.) lexéma kapott benne helyet, ha elfogadjuk a *Hodrângușa* és az *Odrângușa* víznevek, illetve a lat. *istoria* > m. *história* szavunk analógiájára történő magyarázatot. Ha azonban a m. *harap*² ‘avar’ szavunkat illesztjük be a szerkezetbe, akkor a m. *harap* + m. *patak* + rom. *-lui* összetételt kapjuk a nyelvi gazdaságosságot szolgáló szóösszerántás következtében.

Sajátosságot jelölő névrészfunkció

A víznevek legnagyobb részben, a régi víznevek pedig szinte kivétel nélkül ún. *természeti nevek*, és mint ilyenek a vizek természeti adottságaival, azaz a folyóknak folyó voltaival, medrüknek bizonyos sajátosságával, vizüknek színével, szagával, ízével, hőfokával, csobogásuk hangjával, folyási sebességükkel, környezetüknek növénytakarójával, jellemző állatfajtajával stb. vannak kapcsolatban (KISS L. 2000: 1).

A sajátosságot kifejező névrészek jelölik azokat a tulajdonságjegyeket vagy különféle viszonyrendszereket, amelyek különféle nyelvi jelekkel fejezhetők ki. A sajátosságtípusok felosztásában HOFFMANN (2007: 67) rendszerkategóriáiból indultam ki. Ennek megfelelően az első csoportba azokat a vízneveket soroltam, amelyek a hely tulajdonságára utalnak, méret, alak, anyag, szín, kor, funkció vagy egyéb jellegzetesség alapján. A következő osztály olyan sajátosságtípusokat sorakoztat fel, amelyek bemutatják a hely viszonyát valamely külső dologhoz, körülményhez (pl. növényzet, állatvilág). A harmadik csoportba tartozó nevek a helynév valamilyen más csoporthoz való viszonyát tükrözik, ahol a víznév lehet valaminek a része, vagy irányt is jelölhet. A negyedik osztályt a többféleképpen elemezhető nevek csoportja alkotja, ahová olyan nevek soroltam, amelyek funkcionális szerkezete nem egyértelmű, mert az elnevezés motívuma nem kapcsolódik közvetlenül a névadási körülményhez.

A Körösök területén a három egyrészes funkcionális szerkezetű típus közül a sajátosságot jelölő nevek szerepelnek a legnagyobb számban. Megfigyelhető egy olyan alakulási görbe, mely északról délre haladva az ilyen típusú víznevek számának a növekedését mutatja; ez az érték a Sebes-Körös bal és a Fekete-Körös jobb oldali vízneveinek magas számában tetőződik, majd a Fekete-Körös bal és a Fehér-Körös mindkét oldalának vízneveiben egyfajta kiegyenlítődés áll be.

Az S funkciót tartalmazó nevek körében a leggyakoribb szerkezeti típus a sajátosságot kifejező névrész vízrajzi köznévvvel való párosítása (S+F). A névalkotás gyakori eljárásaként, a sajátosság jelölése igen változatos, így az F, S, M szerep több variációjára találunk példát. A magyar nyelvhasználók tudatában élő, ismert vízrajzi köznevek elé gyakran járul jellegzetességet kifejező előtag (S+F), de számolhatunk olyan esetekkel is, ahol az ismeretlen etimonú víznév elé kerül ilyen szerepű névrész (S+M).

A sajátosságot kifejező névrészek közül az alábbi, tulajdonságot kifejező kategóriák tartalmazzák a vízfolyás olyan jellegzetes jegyeit (pl. méret, alak, szín, hőmérséklet, kor, állapot, szag, íz, sebesség, hang), amelyek az elnevezés alapjául szolgálhattak.

A méretre utaló névrészek egyrészes (S) és kétrészes (S+F) szerkezetű nevekben egyaránt szerepelnek. Mivel kevésbé változatosak, néhány elem számbeli megterheltsége erőteljesebb. A *nagy* szinonimájaként szerepel a *hosszú* lexéma, ellenpárjuk pedig a *kis* és *kurta*. Ezek főként kétrészes nevek előtagjaiként fordulnak elő. A *Nagy*- előtagú összetételekben leggyakoribb utótag az *ér* vízrajzi köznévv, mely összesen 6 esetben fordul elő; ezt követi a *patak* (3), a *fok* (2), majd az *örvény* (1) lexéma. A *Hosszú*- előtag a *-patak* (2), a *-fok* (1) és az *-ér* (1) vízrajzi köznévvvel alkot összetételt. Számarányukat tekintve a víz kisebb méretére utaló melléknevek az előzőekben bemutatottakhoz képest kevésbé számottevőek. A *kis*- (6) és *kurta*- (1) előtag legtöbbször nem a *patak*, hanem az *ér* vízrajzi köznévhöz járul. A tárgyalt S+F szerkezetű nevek esetében megállapítható, hogy a folyó nagyobb méretére való utalás a gyakoribb, vagyis a *hosszú* és a *nagy* jelzők dominálnak a *kis* és *kurta* névelemekkel szemben. Egytagú nevekben a víz nagyobb voltára utaló, S típusú névrész (pl. *Nagy*) ritkábban fordul elő, míg ugyanilyen funkcióban és szerkezetben a víz kisebb méretére való utalás nem szerepel.

A folyóhosszra való utalás más típusú víznevekben is jelen van. A sajátosságot kifejező névrész megnevező funkciójú tagot egészít ki a következő nevekben: S+M kapcsolatát mutatja a *Kis-Kutas* és *Nagy-Kutas*, illetve a *Kis-Körös* és *Nagy-Körös* víznév.

A vízfolyás valamilyen jellegzetes jegyére utalnak azok a román nevek, amelyek méretre, formára, vízhozamra, ízre, sebességre, hangra mutatnak rá. A *vale* ‘völgy, patak’ alaki változatai a patak kisebb méretét jelölik a kicsinyítő képzők segítségével (pl. *Vălosu*, *Valcsáu*, *Vâlcea*, *Vălișoara*), ellenben a *Lungșoru* a rom. *lung* ‘hosszú’ + *-șor* kicsinyítő képző kapcsolatából alakult, ‘hosszúcska’ jelentésű pataknév a víz nagyobb voltát sugallja.

A patak alacsony vízhozamát jelzi a *Sărăcelu* víznév a rom. ‘*sărac*’ + *-cel(u)* kicsinyítő képző összetételében, ahol a román szó jelentése a ‘szegény’ jelentés mellett a ‘sovány’-ra is vonatkozhat, így a pataknév úgy is értelmezhető, mint az a víz, amely egy sovány föld mellett folyik el; magyar előzménye a *Szegény p.*. A *Crețu* víznév a patak fodros (*creț* ‘fodros’), habos jellegére utal, a *Cloșcoi* pedig a víz rossz minőségére, megkötődött tulajdonságát jelöli a rom. *cloșcă* ‘kotló’ + *-oi* denominális nomneképző (melléknévképző) szerkezetben. Az *Albioara* víznév a rom. *albie* (lat. *alvea*) ‘folyómeder’ (SZÉKELY–NAGY: 2010) értelmezéssel is magyarázható, de nagyobb a valószínűsége annak, hogy a víz eredetileg anyagnévre vonatkozott, tudniillik a korábbi névadat fehér köre utal (*V. petra alba*). Az anyagnevet őrző víznevek nagy többsége a meder köves, kavicsos jellegét őrzi (*Valea Pietroasă*, *Valea Pietrelor*), bár a *Valea Pietrei* ‘kő patakja’ helyzetviszonyt is jelölhet, ha kifejezi a víz térbeli kapcsolatát egy jellegzetes vagy éppen nagyobb kővel (*piatră* ‘kő’, *pietros* ‘köves’).

A víz nagyságát jelölik az F+S funkciójú román összetételek, közülük is számos név a patak méretére utal, ennek megfelelően nagyságra a *Valea Mare* (‘patak’ és ‘nagy’), a *Valea Groasă* (rom. *gros*, *groasă* ‘vastag’), a *Valye Lunge* (rom. *lung* ‘hosszú’), a *Pârâul Mare* (rom. *pârâu* ‘kis patak’ + rom. *mare* ‘nagy’), a *Vale csel mare* (rom. *vale* + rom. *cea* mutató névmás + rom. *mare* ‘nagy’) és az azonos jelentésű *V. Tsamare*. Rövidebb vízszakasz nevét őrzi a *Pârâul Mic* (rom. *pârâu* ‘kis patak’ + rom. *mic*

‘kicsi’), a nőnemű végződésekkal rendelkező *Valea cea Mică* és a ‘rövid patak’ jelentésű *Valea Scurtă*.

A fenti *vale* és *pârâu* vízrajzi köznév a kétrészes szerkezetek kétharmadában fordul elő, de további jellegzetes, szintén folyóvizet jelentő szavak, mint a rom. *fântână* ‘kút’, a rom. *izbuc* ‘váltakozó erősségű forrás’ (DEX.) és az *izvor* ‘forrás’ szintén részt vesznek az F+S funkciójú víznevek alkotásában, mint azt a ‘források patakja’ jelentésű *Valea de Izvoare*, a ‘kutak patakja’ értelmű *Valea Fântânilor* vagy a ‘forrás patakja’ szemantikájú *Valea Izbuc* hidronima is mutatja.

A folyómeder alakjának kifejezésére bő szókészlet sorakoztatható fel, mely a teljes adatmennyiség 2,9%-át alkotja. Bár javarészt S+F szerkezetben fordulnak elő a vízfolyás alakjára vonatkozó szavak, néhány egyrészes névvel itt is találkozunk. Míg a *Füles* és a *Görbed* víznév esetében S funkció állapítható meg, a *Kengyel*, *Kadarcs* és *Tekerő* akár vízrajzi köznévként is értelmezhető, és ebben az esetben fajtajelölő funkciót tölt be. Jóllehet, BÍRÓ FERENC (2008b: 72) egyértelműen a vízrajzi köznevek sorába helyezi a *kengyelt* (‘u alakban kanyarodó ér’) és a *tekerőt* (‘kanyargós vízfolyás’), alakjuk elsődlegessége miatt a sajátosságot jelölő kategóriába helyeztem. A meder kanyarulatát minősítik az olyan nevek, mint a *Horgas-ér*, *Tekeres-ér*, *Fül-ér*, *Görbe-ér*, *Görbe-kengyel*, *Kacskaró-ér*, *Kondoros-folyás* (l. még BÍRÓ 2008b: 71).

A román nevek körében a víz alakjáról kapta nevét a *Valea Strâmbă* és a *Paro Sztrimbi* (rom. *strâmbă* ‘görbe’) pataknév.

Az anyag nevet tartalmazó csoportba olyan vízneveket soroltam be, amelyekben a vízben található vagy a víz környezetének anyagára utaló elem vesz részt a névalkotásban. Ezek az adatok olyan anyagra vonatkoznak, amelyek szoros kapcsolatban állnak a vízzel. Így például aranyat lehetett mosni az illető patak vizéből (*Aranyas-patak*¹⁹), esetleg kincset sodort partra a víz, s a patak erről kaphatta a nevét (*Kincses-ér*). A vízben fellelhető kövekre, kavicsokra is utalhat a név, amely jellegzetes tulajdonságként motiválhatta az elnevezést (*Köves-patak*, *Kő-patak*, *Kövecses-patak*, *Kövicse-patak*), ásvány (*Ásvány-ér*) vagy sár (*Sáros-ér*, *Sáros-patak*) is megtalálható. A *Fenes* pataknévben KISS LAJOS nézetét fogadom el, mely szerint a régi *fen* ‘fenőkö,

¹⁹ Ebben az esetben egy másik értelmezési lehetőséget is meg kell említenünk, ti. a víznév előtagja akár az *aranyos* ‘hideg, kristálytisza vízű’ melléknévként is definiálható (GYÖRFFY 2011: 77–8).

kovakő' főnév -s képzős származéka rejlik (l. még GYÖRFFY 2002: 41). A felsorolt nevek olyan belső keletkezésű alakulatok, amelyek előtagja sajátosságot kifejező funkcióval bír, így S+F összetételben szerepelnek, az egytagú nevek pedig, mint a *Földes*, S funkciójú konstrukció. A román nevek tekintetében az anyagnevet őrző víznevek nagy többsége a meder köves, kavicsos jellegét őrzi (*Valea Pietroasă*, *Valea Pietrelor*), bár a *Valea Pietrei* 'kő patakja' helyzetviszonyt is jelölhet, ha kifejezi a víz térbeli kapcsolatát egy jellegzetes vagy éppen nagyobb kővel.

Kétségtelen, hogy a sajátosságot jelölő összetételek közül a legtöbb adat az alakra és méretre vonatkozik, de arányát tekintve ezeket szorosan követi a víz színére utaló nevek csoportja. A változatos színeket tartalmazó neveknek közel a fele *Fekete*-előtagú, tehát sötét színű vízre utal, melyek közül csupán kettő tartozik a Fekete-Köröshöz, ellenben négy a Berettyó vízrendszeréhez. Ezen kívül találunk *Barna*-, *Fehér*-, *Fényes*-, *Hamvas*²⁰-, *Kék*-, *Szőke*-, *Veres*- és *Zöld*-előtagú hidronimákat. Szerkezetüket tekintve kétrészesek, kivételt csupán a *Küküllő* (< m. *kékellő*) képez. Az S+F összetételű nevek fajtajelölése nagyrészt a *patak* és az *ér* vízrajzi köznevekkel történik, mindkét esetben kilenc-kilenc alkalommal (pl. *Kék-patak*; *Hamvas-ér*). Változatos színek jelennek meg a *fok*-ok (*Barna-fok*, *Zöld-fok*), az *örvény*-ek (*Fekete-örvény*) és *vize*-k (*Fehér vize*) elnevezésében is. Ezekben a nevekben a színnevekből való eredeztetés nem lehet kizárólagos, hiszen személynévi eredetet (pl. *Barna*, *Fehér*) vagy a Fekete-Köröshöz való tartozást is kifejezheti (pl. *Fekete-örvény*, de l. még a *Feketebátor* nevű települést a Fekete-Körös mentén). Ezzel szemben a színnevek reáliákként jelennek meg olyan S+M névrészfunkciójú nevekben, mint a *Fekete-Körös*, *Fehér-Körös*, *Kék-Kálló*.

A színre vonatkozó román névadatok közül legtöbb névadat a víz fekete (rom. *negru*, *neagră* 'fekete'), azaz sötét árnyalatát jelöli (*Valea Neagră*, *Valea Negrii*), illetve a világosabb tónust a 'fehér folyó' jelentésű *Râul Alb* pataknév, de valószínűleg ugyancsak fehér színre utal a *Valea Laptelui* ('tej patakja'), míg a 'piros folyó' jelentésű *Râul Roșu* vagy a patak veszélyes voltát jelzi (pl. rom. *Lacu Roșu* m. *Gyilkos-tó*) vagy

²⁰ A patak előtagjának eredete bizonytalan; egyrészt lehet a m. *hamvas* 'hamu színű' (TESz.) jelentésű mn. származéka, amely a patak jellegzetes színére utal; másrészt kapcsolatban állhat egy nádas egykori égetésével, harmadrészt olyan szikes területet is jelölhet, amit kiszáradáskor kiver a szik, így olyan, mintha hamvas lenne (FNESz⁴, *Hamvas*).

pedig erős vastartalma miatt nyerte ezt a nevet. Az *Albioara* víznév a rom. *albie* (lat. *alvea*) ‘folyómeder’ (SZÉKELY – NAGY: 2010) értelmezéssel is magyarázható, de nagyobb a valószínűsége annak, hogy a víz eredetileg anyagnévre vonatkozott, tudniillik a korábbi névadat fehér kőre utal (*V. petra alba*).

Több denotátum esetében hőmérsékleti tényezők jegyei fedezhetők fel, de mindegyik azonos hőmérsékletre utal: *Hideg-örvény*, *Hideg-patak*, *Hideg-ér*. A *Dragán* vagy *Sebes* harmadik neve szintén egytagú: *Hideg*. Különös, hogy míg a *Sebes*- és *Fekete-Körös* patakjainak tengerszint feletti magassága jócskán meghaladja a *Berettyóét*, illetve az *Érét*, tehát forrásaik hőmérséklete a hegyekből eredve valószínűleg hidegebb, mégis e két utóbbi folyónév vízgyűjtőjéhez tartozik a legtöbb *Hideg*-előtagú pataknév. Valószínű, hogy ezeken a sík területeken a vízhőmérséklet nem annyira alacsony, mint a hegyi patakok esetében, így a víznév egyeditő szerepe még erősebb intenzitással bír. Ezek névrészfunkcióját tekintve S+F típusú összetételeket találunk, de egy esetben (*Hideg*) az S funkció érvényesül. Az idegen nyelvű adatokban előforduló, a vízhőmérsékletét kifejező kétrészes víznevek közül a folyó meleg vizét jelölik a szláv eredetű nevek (l. az F+M funkcionális szerkezeteknél), a román szavak közül pedig csupán a hidegvízű patakok nevét találjuk: *Funtina Recse* (‘hideg kút’) és *Valea Rece* (‘hideg patak’).

A folyó k o r a is motiváló értékkel bír a denotáció létrejöttében, amely a holtágra is utalhat. Névyanyagomban jellemzően a *régi* lexémával és ennek szinonimáival találkozunk (*Ó-Körös*, *Ó-Pece*, *Ős-Kösely*, *Régi-Berettyó*, *Vén-Berettyó*, *Régi Fehér-Körös*), kivételt csak az *Új-víz* pataknév képez. Ez utóbbi a Kalota egyik patakocskája, tehát viszonylag kis vízhozamú folyás, ellenben a fenti példákban szereplő *Régi*-előtagú, nagyobb folyókat jelölő nevekkal. Névrészfunkció szempontjából többnyire S+M szerkezetű nevet alkotnak, de két esetben *Holt-ér* is előfordul, ahol az utótag fajtajelölő funkciót lát el (S+F).

A román hidronimák ennek a fordítottját mutatják. Két esetben jelenik meg F+S szerkezetű nevekben az ‘új patak’ jelentésű *Valea Nouă* a Fekete-Körös jobb, illetve bal oldalán, és egy névadatban a *Krakuj Batrin* (*crac* ‘folyókar, folyóág’, DER.; *bătrân* ‘öreg’). További, megnevező és sajátosságot jelölő szemantikai összetételben (M+S)

tűnik fel az ‘új-Körös’ jelentésű *Crișul Nou* a Fekete-Körös jobb és bal oldalán egyaránt.

A vizek állapotát, a folyómedrek vízmennyiségét jól tükrözik a *Medves-*, *Száraz-*, *Sáros-* előtaggal rendelkező denotátumok. Összesen 20 ilyen víznévvel találkozunk a magyar nyelvű adatok között, bár további változatok román transzkripciókban is előfordulnak, de ezekre a román víznevek tárgyalásában térek ki részletesebben. Vízirajzi köznevek közül a *sár* 12 helyen tűnik fel különféle összetételekben, vagy egyrészes, képzett névelemként (*Sárd*). Az erek sekélyes voltának következtében legtöbb helyen *Sáros-ér* fordul elő (5), de a *-patak* utótagon kívül *-folyás* is szerepel, és egy esetben találkozunk a *Nincsensár* szervesetlen összetétellel is. Ebbe a kategóriába sorolható az *Ébes-patak*, ahol az előtag valószínűleg a m. R., N. *ebes* ‘mocsaras, zsombékos’ melléknévvvel magyarázható, de tekintetbe kell venni az *Ebes* ([1067]/1267: *Ebes*, *Ebees*, *Ebis*, *Ebus*; ÁSzt. 264.) szn. értelmezési lehetőségét is. Erre a névre sajnos nem áll rendelkezésemre sem korábbi, sem későbbi adat, így egyéb útvonalon indulok el. A Bánffyihunyad környéki *Ébes-patak* olyan víznevek közt jelenik meg, ahol túlnyomó részt *-patak(j)a*, *-csorgója* birtokos személyjeles utótagok követik a személynévi vagy köznévi előtagot. Így – mivel esetünkben hiányzik ez a toldalék –, láthatjuk, hogy a toldalék nélküli adatok (pl. *Száraszpatak* [!], *Mocsojapatak*, *Sárospatak*) a vízirajzi nevek között, vagy a víz valamilyen tulajdonságát jelölő nevek körében fordulnak elő. Ez a tény az *Ébes-patak* *ebes* melléknévi eredetét feltételezi, de a személynévi eredetet csak akkor lehet elvetni végérvényesen, ha bebizonyítjuk, hogy az *Ebes* személynév használata nem volt jellemző az adott korban a keleti területen. Román víznevekben is felbukkan a folyómeder vízbőségét tükröző *Valea Seacă* (rom. *vale* ‘patak’ + rom. *sec*, *seacă* ‘száraz’) víznév a Körös mindhárom mellékágának névanyagában.

Több adat is utal a víz kellemetlen szagára, legtöbb esetben az *ér* fajtajelölő utótaggal, bár a szag megnevezésére nem áll rendelkezésünkre változatokban bővelkedő szókészlet (pl. *Büdös-ér*, *Bödüs-ér*, *Büdes-ér*, *Büdös pataka*).

A víz ízét sejteti az *Édes-marhapatak*, *Keserű-ér* és *Sós-patak*, bár ez utóbbi esetében a személynévi eredet sem zárható ki, az *Édes-marhapatak* esetében a *marhapatak* ‘szarvasmarhák itatására szolgáló patak’ (*édes marha pataka*) lehetett az

alaptag, kiegészülve a víz ízére utaló *édes* melléknévvel. Ebbe a kategóriába sorolható a román víznévállományból a *Dulcele*, melyben a rom. *dulce* ‘édes’ a rom. *-le* többes szám jelével bővült.

A víz mozgására, folyásának sebességére változatos példákat találunk. A *sebes* melléknév terheltsége igen nagy, összesen 13 névben szerepel, de önállóan is előfordul a *Dragán* és a *Székelyjó* másik neveként, illetve egy kisebb patak neveként. Szintén gyors folyású vizek még a *Hamarkos pataka*²¹, *Homorka*, *Villongó-ér*; míg lassabb vízmozgásra utal a *Folyós-ér*, *Gyalog-ér*, *Huta-patak*, *Jámbor-ér*, *Kis-állásér*. Az *Ér* másik neve szintén mozgást kifejező szó: a TESz. értelmezésében az *Omsó* (‘ömlik, árad’) az *omos* ige folyamatos melléknévi igenévi alakja (vö. GYÖRFFY 2002: 40), de ‘örvény’ jelentéssel is bír. A *Huta-patak* alakja szerint magyar víznév, bár előtagja bizonytalan jelentésű, mégis azért említem itt, mert az egyik lehetséges magyarázat szerint mozgásra is utalhat, ha a rom. *huta* ‘hinta-palinta’ (KELEMEN B.: 214) értelmezést fogadjuk el. További értelmezési lehetőségek az *üveghuta* ‘üvegfeldolgozó üzem’ (SzT.) vagy *huta* ‘fémét ércből feldolgozó üzem’, de egyes nyelvekben kisebb épület, pl. vadászlak (TESz.) jelentéssel is bír. Érdekes alakulat a *Homorka* is, ahol a román nyelvhasználat következtében a > o zártabbá válás figyelhető meg.

A víz hangja motiválhatta a névadást, létrehozva érdekes és változatos alakulatokat, mint a *Bugy-ér*²², *Csergettyű-fok*, *Csikorgós-ér*, *Morgó-fok* stb.

²¹ Ez a patak a Berettyó jobb oldali mellékága Szilágy megyében, Kémer külterületei helyneveként. Csupán az ETH. 3. adatai között lelhető fel, *Hamarkos Pataka*, *Hamarkós Pataka* és *Hamarkas Pataka* alakban. Hasonló formájú a *Hamarka-ér* Heves megyében (Szabó Imre, Heves megyei Tepélypuszta határának rendezés előtti állapotáról készült Térképe. 1875; Alföldy Gyula, Besenyőtelek I. és II. rész hevesvármegyei nagyközség kataszteri vázlata, 1906), *Hamarka patak* alakkal pedig Bihar vármegyében találkozunk (Bél, Hajdú-Bihar m.; H-BMFN. I, 102). Valószínűleg olyan patakot neveztek el így, amelyik vize hirtelen, gyorsan, hamar lefolyik. Bár a völgy vagy folyómeder alakjára utaló elnevezések a korai századokban is előfordultak pl. 1247: *Homorouvelg* (NEMES 2005: 191), ezúttal a magánhangzók záródása feltehetően román nyelvhasználatra utal, hiszen a tárgyalt pataknev a Fekete-Körös bal oldali mellékága olyan területen, ahol a román pataknevek aránya meghaladja a magyar neveket. Szintén ezen a területen a magánhangzó záródására további példa a *Jakab-ér* > *Iacoberi*, *Poclusa* > *Poklos* stb.

²² A *Bugy-ér* esetében valószínűleg bugyborékolva, zubogva feltörő forrásnévvel van dolgunk, ahol a vízrajzi köznév további földrajzi köznévi összetételben is szerepelhet (NEMES 2005: 137)

A víznevek külső dologhoz, körülményhez való viszonya

A sajátosságot jelölő funkción belül megkülönböztetjük azokat a névrészeket, amelyek nem közvetlenül a vizek jegyeit tükrözik, hanem azokat a vízzel kapcsolatos jellegzetességeket, amelyek az elnevezés pillanatában meghatározó befolyással rendelkeztek. A teljes adatkörpusz 10%-át növénynevek alkotják. ZÁNTHÓ EDINA (1998: 104–21) arra hívja fel a figyelmet, hogy az alföld és a hegyvidék növényvilága igen eltérő, és ez utóbbi térfelszínformára sokkal változatosabb növényfaj jellemző. Ennek köszönhetően többféle határrászt neveztek el, amelyek közvetlenül vagy közvetve részt vettek a víznévalkításban. Ugyanígy a kultúr- és a vadnövények is névalkító szereppel bírtak azzal a különbséggel, hogy míg a termesztett növények helyét az ember évente változtat(hat)tja, a vadon élő növényvilág állandóságánál fogva biztosítja a tájékozódást a terület identifikálásában. A hidronimák között előfordulnak vízparti növények, cserjék, kultúrnövények és további növényfajták nevei egyaránt. Tekintettel az itt szereplő nevek mennyiségére, a teljesség igénye és további alkategóriák beiktatása nélkül sorakoztatom fel a tipikus, majd az érdekes, rövidebb magyarázatot igénylő neveket.

Kultúrnövények közül találunk *dinnye*, *mák*, *köles*, *lencse*, *rózsa* növényneveket tartalmazó vízneveket, bár ezek vadon növeő fajait is jelölhetik, a *lencse* pedig összefüggésbe hozható a *békalencse* vízinövény nevével is. Cserjeneveket tartalmazó víznevekben (*Hangás-ér*, *Kökény pataka*, *Mogyorós-patak*) a névrészfunkciók S+F összetételt alkotnak. Természetesen vízparti növényneveket tartalmazó víznevekben is bővelkedik a névanyag (*káka*, *nád*, *sás* stb.), de figyelmet érdemelnek a szintén ide tartozó különleges nevek, amelyek szemantikai tartalma a fenti példákhoz képest komplexebb. Ilyen a *Pakac* (*páka* 1. ‘káka, nád, gyékény virága, buzogány’; 2. ‘hosszú, háromélű, néha hengeres szárú, a sásfélék családjába tartozó egyszikű növény’, TESz.), a *Guzsaly-ér* (mezei zsurló vagy bábaguzsaly), a *Fekete-ér*, amely „a’ benne termett fekete sástól vette nevét”, az *Üstök ere* (m. *üstök* ‘nád, kukorica stb. bugás vagy füzéres porzós virágzata’, TESz.), és végül az *Édes-ér* víznév, amely HAÁN leírása alapján olyan helyet jelöl, ahol „sok édes gyökér termett” (HAÁN 1: 229).

A román víznevekben olyan kultúrnövények neve őrződött meg fajta és sajátosság kapcsolatát jelölve, mint a rom. *kânepă* ‘kender’ (*Peroul Kinyeptyi*), a rom. *păsule* ‘bab’

(< m. *paszuly*), amely a DER. magyarázata szerint a bánáti és olténiai nyelvjárásban él, a román köznyelvben pedig *fasole* használatos (*Vale paszulisty*). Jellegetesen vízparti növénynevek őrződtek meg a rom. *rogoz* ‘sás, káka’ (*Valea Rogozele*) és a rom. *trestie* ‘nád’ (*Vale treszti*) víznevekben, de az aljnövényzet neve is bekerült a névanyagba, így a rom. *brusture* ‘nagybojtorján, közönséges bojtorján’ (*V. Bruszturi*) és a rom. *omag* ‘sisakvirág’ (*Valea Omeagului*), továbbá olyan gyűjtőnevek, mint a rom. *aluniș* ‘mogyorós, mogyoróliget’ (*Valtsele Alunyisuluj*) és a rom. *afiniș* ‘áfonyás’ (*Pârâul Afinișului*).

Az állatok életfeltétele is vízhez kötött, amit a víznevek mennyiségi mutatója is alátámaszt, hiszen a körösvidéki faunára jellemző állatok többsége megtalálható a gyűjtött anyagban. Ezekben az elnevezésekben találunk házi- és vadállatokat, emlősöket (*Bika-ér*, *Farkas pataka*, *Hódos*), madarakat (*Bagoly-ér*, *Hollód*), kételtűeket (*Varas-ér*), hüllőket (*Kígyós-patak*)²³, halakat (*Csikes-ér*, *Potykás*), rákokat (*Rákos ere*) és rovarokat (*Méhséd*) egyaránt. Szerencsére ezek közül a legtöbb állatot még ma is ismerjük, de a hidronimák olyan neveket is megőriztek, amelyek a közhasználatból kivesztek. Összesen 12 névben szerepel a *csík* névelem, amely jellemzően a patak ilyen halban való gazdagságát feltételezi, de egyes esetben a csíkbogarak jelenléte is befolyásolhatta a névadást; ugyanakkor csikók itatására szolgáló patak is lehetett. Mivel ezekben a nevekben a helyesírás a mai nyelvhasználat alapján esetleges, ezen az útvonalon haladva nem lehet megnyugtató magyarázatot adni az illető patak motivációs hátteréről (pl. *Csik-ér*, *Csik-ér*, *Csikes-ér*, *Csikos-ér*, *Csikos-ér*, *Csikós-ér*). A névadás hátterének pontos ismerete nélkül gondolhatunk csíkhalra, csíkbogárra²⁴ vagy csikóra egyaránt, de tekintettel a vizek akkori halbőségére, ami a mai többszöröse volt, bizonyos, hogy a nevek legnagyobb része halnevet rejt, kisebb hányada pedig bogárnevet vagy a *csikó* lexémát. Lovak itatására szolgált a *Ló-patak*, több víznév esetében a *Kabalás-patak*, *Ménes-patak*²⁵, és szintén nagytestű patás állattal kapcsolatos a *Bika-ér*, *Marhás-fok*, *Ökrös-patak*, *Tinóst csermely*, *Ünő ere*, de a kisebb testű haszonállatok (bárány, disznó, juh, lúd, süldő, tyúk) nevei is részt vesznek a

²³ PESTY adattárában a leírás szerint a patak formája motiválta a névadást „kígyospatak, kacskaringos folyásáról nevezve” (PESTY, Bihar 125b).

²⁴ A csíkbogár főleg halastavakban és dús növényzetű vizekben gyakori. Élőhelye az iszapos talajú álló- és lassú folyású vizek, de mocsarakban, sőt pocsolyákban is előfordul.

²⁵ L. még a m. R. *Ménes* szn.-et (1138/1329: *Menes*, ÁSzt.).

névalkotásban. Névfejtés szempontjából a *Farkas*- előtagú nevek (összesen 12) jelentik a legnagyobb problémát, mert szintén csak hely(történeti) ismeret dönthetné el, hogy a *farkas* mint vadállat, a *farkasalma*, *farkasboroszlán* vagy *farkasborostyán*, illetve a *farkascseresznye* elterjedése, a patak farokszerű alakja vagy a patak más helyhez viszonyított elhelyezkedése (például valamilyen külterületi egység végében), illetve személynév biztosítja-e a névadás motivációját.

A román, F+S szerkezetű elnevezésekben találunk házi- és vadállatneveket, emlősök és madarak nevét, valamint kisebb számban hüllő- és halneveket. Legnagyobb számban a vadmadarak neve szerepel meglehetősen változatos felsorolásban, így három esetben fordul elő a *holló* (*Valea Corbului*), két víznévben az *ölyv* (*Valea Uliului*), azonfelül egy-egy névben tűnik fel a *sas* (*Aria Vulturilor*), a *varjú* (*Fintina Ciorii*), a *haris* (*Valea Șteitorilor*) és a *rozsdás csuk* (*Valea Urzicarilor*). Emlős vadállatok közül a farkasra utaló hidronimák vannak túlsúlyban (*Valea Lupului*), de előfordulnak medvére utaló nevek (*Valea Ursului*), illetve egy alkalommal a *szarvas* lexéma bukkan fel (*Valea Cerbului*). Az egytagú és a kéttagú nevek csoportjában egyetlen halra utaló hidronima jelenik meg (*Pârâul Păstrăvilor*), ami igencsak meglepő vízneveknél, és egyben arra mutat rá, milyen nagy jelentősége van a víz környékén előforduló élővilágnak, és ez rendelkezik erősebb motivációval ellentétben azokkal az állatokkal, melyek lételeme a víz. Szintén a vízközei helyeket, zsombékos, dús növényzetű területeket kedveli a kígyó is (*Valea Șerpilor*), de a hüllőkkel ellentétben a kétéltűek nem vesznek részt a román víznévalkotásban. Háziállatok neve is feltűnik a vizsgált névanyagban, de hangsúlyozandó, hogy helyileg szintén a külterületekhez kötődik. Összesen öt víznévben szerepel az *ökör* lexéma (*Valea Boului*), amely a víz szerepére világít rá, de előfordul a *tehén* (*Valea Vaci*) lexéma is. A nagytű patás háziállatok mellett a hasított körmű vagy párosujjú patások neve szintén szerepel egy-egy hidronimában, nevezetesen a *sertés* (*Valea Porcului*) és a *juh* (*Valea Oii*).

A vízfolyás közelében lévő építmények szintén részt vesznek a névalkotásban. A középkorban főképp lisztelő malmok lehettek, de a 16. századtól a kettős funkciójú, azaz őrlő- és kallómalmok is megjelentek. Ez utóbbi a *Kálló* folyónévben maradt fenn (l. még szl. *kalo* ‘sár’ és FNESz. *Nagykálló*). Ezeknek a malmoknak a hasznosságuk vitathatatlan, de több esetben a malomgátak és a folyókba dőlt fatörzsek is okoztak

árvizet (JANKOVICH 1996: 334). Az adatokban általában *Malom-* előtagú nevekkel találkozunk, melyeket változatos fajtajelölő vízrajzi köznév követ: *Malom-ág*, *Malom-csatorna*, *Malom-ér*, *Malom-fél*, *Malom-patak*, *Malom vize*; de előfordul, hogy néha a *Malom-* előtag újabb bővítménnyel gyarapodik: *Falumalom fokja*, *Vízimalom-ér*.

Két másik nagyon gyakori vízzel kapcsolatos építmény a *híd* és *kút*, amely számos víznévben képviselteti magát. Nagyrészt összetételekben (kivételt képez a *Hidas*) S+F szerkezetű nevekben (*Híd pataka*, *Kutas-patak*).

Épületnevek őrződtek meg a *Fogadó*, *Házi ere*, *Monostor ere*, *Ovár-fok*, *Váraszó*, *Butyka-folyás*²⁶ nevekben. A *Bárász-patak* érdekes alakulat, mert a rom. *bară* ‘rúd’ és a magyar ellátottságot kifejező *-s* képző összetétele, de mégsem *Bárás* alakkal találkozunk, mely a román nyelvben *bárásznak* hangzik, mert magyar nyelvű lejegyzése a román hangzás alapján történt; tehát az első elnevezés magyar lehetett, amit románok használhattak, de magyar pataknévként jegyezték le. Ennek a víznévnek az eredete a *Balázs* személynévvel nem hozható összefüggésbe. A román víznevek esetében a vízparton álló épületek neve szerepel olyan hidronimákban, ahol nyilvánvaló volt a víz jelentősége. Elsősorban malmok működtetésére szolgálhatott a *Șteaza* víznév a rom. *șteaza* ‘kallózó malom’ (DER.) etimon alapján, de egyéb építmény is válhatott névadóvá, mint a *Palincăria* a rom. *pălincărie* ‘pálinkafőző’ (DEX.) lexéma nyomán, és a rom. *casă* ‘ház’ + *-le* többes szám jelével ellátott *Casele* víznév.

Összetételek esetében még változatosabb képet kapunk, mert itt a már előforduló lexémák szinonimái is felbukkan, mint a korábbi *ház* rokon értelmű párjaként a *Vale Kolibi* víznévben a rom. *colibă* ‘szegényes ház’ (DEX.) vagy éppen annak ellentétéként a *Valea Cetății* víznévben a rom. *cetate* ‘vár’. Szorosabb kapcsolatot feltételez magával a vízzel a *Vale la Pogyej* (rom. *podea* ‘deszka, padló’), a *Valea Podu* (rom. *pod* ‘híd’) vagy a *Valea Pontului* (m. és rom. *ponton* ‘hajóhíd’), illetve a magyar szót tartalmazó *La Vale Gatuhuj* ‘gát pakakánál’ jelentésű víznév is. Abrudbánya környéke a Fekete-Körös jobb oldalán a bányászat egyik központja volt a római időktől egészen az újkorig, ami nyomot hagyott a víznevekben is. A *Valea Cohului* víznévben a m. *kohó* ‘szénégető hely’ szavunk lelhető fel, de hasonló fogalomkörbe tartozik a *Valea Mineii* hidronima, amelyben a rom. *mină* ‘bánya’ szerepel.

²⁶ Vö. *butyka* ‘révház’ (TESz.).

Gyakran előfordul, hogy eszköznevek is feltűnnek víznevekben. Valószínűleg helymegjelölést szolgált a *Botos-fok* víznévben a *bot* lexéma, amely a patak partján leszúrt bot lehetett, vagy annak a tetejében csupor volt, ami iható vizű patakot feltételez. Bizonyára iható vízzel rendelkezett az *Itzés*, *Bodon-ér* és talán a *Fazék-ér*, mert bennük víztároló edény neve örökítődött meg. Ezek közül a *Bodon-ér* bizonyos módon kiépített forrásra, kútra utal (m. *bödön* ‘elsődleges olyan kútra, forrásra vonatkozott, amelynek gödrét korhadt, odvas belű vagy kivájt – mindkét végén nyílt – fatönkkel, úgynevezett bodonnal bélelték ki’, TESz.; *bödön* ‘faedény’; *bodonkút*, *bodonoskút* ‘odvas v. kivájt fatönkben felfogott forrás’, SzT.), amely szintén víznyerő hely volt. Halászeszközök nevei is fennmaradtak a *Szigony-fok* és az *Apak-ér*²⁷ víznévben. Szintén eszköznév örökölt meg a *Szulicza* (H. 2: 390) román víznévben a rom. *suliță* 1. ‘lándzsa, kopja, dárda’; 2. ‘gerely’; 3. ‘hegy’ jelentésű szó tulajdonnevesülésével, míg a *Hurez* (ANAR.) hidronima esetében a m. *halrács* szavunkból származó rom. *horeț* ‘leginkább pisztrángszárításra használt fűzfakosár’ (DEX.) nyert tulajdonnévi státust. Fajta és sajátosság kapcsolatát jelölő funkcionális összetételekben (F+S) is előfordulnak olyan nevek, mint a *Pârâul Cuților* a rom. *cute* ‘fenőkő’ mintájára, bár ez esetben az anyagnévi eredeztetés sem zárható ki az értelmezési lehetőségek közül különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a fenőkövet ezen a területen a patakok kőzetéből nyerték. Ugyanez a név a rom. *Cuț* (DOR. 254) családnevet viselők (l. a többes számú *-lor* birtokos személyragot) birtokviszonyi vagy egyéb kapcsolatát is jelölheti a vizsgált víznévvel. Tárgynév örökölt meg a *Pârâul Custurii* alakban a rom. *custură* nép 1. ‘penge, kés’; 2. ‘életlen kés’ (DEX.) lexéma alapján, amely átkerült a magyar szókészletbe is *kusztora* ‘bicska, bugyli’ (TESz.) formában.

A személyre utaló neveket tartalmazó víznevek az ott lakó emberekről közvetítenek bizonyos információkat. Ezek a nevek igen sokfélék lehetnek, ugyanakkor nem tudjuk pontosan elkülöníteni az adott családnevek alapján, hogy a patak a tulajdonosról, vagy arról a személyről kapta a nevét, akinek a birtokán keresztül folyt, vagy arról, aki csak haszonbérbe kapta azt.

²⁷ E víznév többféle értelmezési lehetőséget kínál: az *apak* előtag valószínűleg a m. *apacs* ‘az öregháló végére kötött dorong’ (TESz.) szavunkkal áll a legszorosabb kapcsolatban, de a m. *apoka* ‘homokkő, lyukacsos vulkáni kőzet, agyagkő’ (GYÖRFFY: 90), illetve a m. *apaka* ‘apácska, apuska’ (MTsz.), azaz az öregebbik, régebbi folyóág lexémákkal való magyarázatát sem szabad teljességgel kizárnunk.

Az itt előforduló nevek 80%-a régi magyar személynév, mint a *Bodójó*, *Bodó folyása* (1211: *Bodo*, *Bodou*, ÁSzt. 130), *Csente-patak* (1264: *Chente*, ÁSzt. 190), *Varsány-ér*²⁸ (*Vofyan*, *Vassaner*, VárReg. 9). Találunk hasonló alakú vízneveket is, mint a *Hölgy ere* és *Kölgyes-ér*, melyek esetében valószínű a nagy írott *k* és *h* betűk keveredése. Bár családnév voltak vitathatatlan, az állatnévi eredeztetést is meg kell említeni, ugyanis a m. *hölgy* ‘nyáron barna, télen hófehér menyétféle, hermelin’ (FNESz. *Hőgyész*) nevű kistestű ragadozó is élhetett az adott vidéken. Érdekes alakulat a *Henter pataka*, mert e név a *Hender*-ből lett átírva (ETH. 10/A: 334). A szomszéd falu történetét átolvasva kétségtelenné vált a birtoklást jelentő családnévi eredeztetés, ugyanis Magyarvalkón két fűrészmalom épült, az első 1736-ban, a második 1764-ben; ez utóbbi építtetője Henter Ádám báró volt. A *Hender* alakváltozatban pedig a *t* hang zöngésülése ment végbe.

Találkozunk elő- és utónévből álló teljes nevekkal, mint a *Bak Tamás patak*, *Butyipál-patak*, *Dob Jakab pataka*, *Feketegyörgy ere* és *Zugyó Vaszali ere*, amelyekből csupán az utolsó névadatra térek ki, mert olyan alakulat, amely magyar pataknévben maradt fenn, magyar írásgyakorlatot követve. A *Zugyó Vaszali ere* családnévi tagjára a magyar *zúgó* melléknévi igenévből eredeztetett *Zugun* (IORGU: 501) alakot találtam, a *Vaszali* pedig a rom. *Vasile* (m. *László*) átírata.

Személynévből keletkezett román víznevek szintén jelentős mennyiségben jelennek meg a korpuszban (30). Általában puszta családnévből álló nevek sorolhatók ide, bár néha nehéz eldönteni a vizsgált név család-, illetve keresztnév voltát, mert a keresztnévek az idők során gyakran családnevesültek. A puszta személynévből alakult román víznevek általában szláv személynévre vezethetők vissza (*Baldovin*, *Demetriu*, *Dotmir*, *Vlad*), de találunk magyar eredetű puszta (*Mateieș*), illetve toldalékolt (*Jighii* < *Zsiga*), valamint német (*Honțisorii* < *Hans*) személynéveket is. A toldalékos nevek változatosabb formában és nagyobb számban jelennek meg a korpuszban. Az *-an* családnévképző jelenik meg a *Măguran* (ANAR.) alakban. A családnevekhez járuló rom. *-ilor* többes számú birtokos személyrag szerepel a *Drăgoșenilor*, a *Terigarilor* és a *Mihușenilor* víznevekben, jelezve a birtoklás státusát. Kicsinyítő képzők is részt vesznek olyan névalkotásban, ahol a személynévi eredetű főág toldalékolt neve jelenik meg a folyás egyik kisebb mellékvizének a neveként, pl. *Zârna* és *Zârnișoara* a rom.

²⁸ Vö. a *Varsány* településnévvel.

Zîrna szn. (vö. szl. *семя* ‘mag’; DOR. 415; IORGU: 499), vagy a rom. *zîrnă* 1. ‘fekete ebszőlő’; 2. ‘kutyabogyó’; 3. ‘fekete csucsor’ (DER.) lexéma alapján is létrejöhetett (l. még *Iad* és *Iadolina*). Átfedéseket fedezhetünk fel a személyt és etnikumot jelölő nevek között, hiszen a ném. *Hans* tulajdonnév köznévi formája, a rom. *honț* ‘az erdélyi szászok gúnyneve; < Hans’ (DER.) is szerepet kapott a névalkotásban.

A korpuszban mind az egy-, mind pedig a kétrészes nevek hányada igen magas, ez utóbbi típusban pedig az F+S funkciójú összetételek dominálnak. A birtokviszony jelölését különféle morféma biztosítja. Legnagyobb számban (18) a rom. *-lui* birtokos személyrag fordul elő, és hangsúlyozandó, hogy a román nyelv grammatikájának megfelelően rag szerepben. Birtokos esetet jelöl a rom. *-lui* morféma a *Vale Mihuluj* és a *Vale Serbanului* román családneveket tartalmazó víznevekben (IORGU: 306, 433), de számos releváns név többféle értelmezési lehetőséggel rendelkezik. Ilyen a *Valea Domnului*, amely a köznévi 1. ‘úr’; 2. ‘főúr’; 3. ‘uralkodó’; 4. ‘Isten’ jelentés mellett román családnévi szerepben is feltűnik (IORGU: 178). Szintén többféle etimológiamagyarázat lehetséges a *Valea Ludului* hidronima esetében, ha figyelembe vesszük, hogy a m. *lúd* köznévi mellett a rom. *Lud* szn. (DOR.: 311–2) és a rom. *Ludu* (IORGU: 283) is feltűnik, azonban az utóbbi névalakot IORGU a m. *lúd* származékának tartja, illetve megemlíti a *Ludul* hn.-et is; a rom. *lud* ‘együgyű, balga, zavarodott’ (DER.); ‘egyszerű, naiv, hiszékeny’ (DEX.) lexémát viszont a DEX. a szl. *ludŭ* alakból eredezteti. Tekintettel arra, hogy a vizsgált terület névkincse román, valószínű, hogy ebben az esetben a magyar eredetű rom. *Lud* szn. motiválhatta a névadást. Szintén tulajdonra való utalást fejez ki a rom. *-i* szuffixum, amely megjelenik a *Vale petri*, a *Vale loli* és a *V. dumi* víznévben. ‘Valakinek a patakja’ jelentéssel rendelkeznek azok a víznevek is, amelyekben a rom. *-lui* birtokoset jelölő morféma a vízrajzi köznévi és személynév közé ékelődik be, de míg a fenti esetekben a bővítményi tag köznévi és tulajdonnévi státusa vitatható volt, az ide tartozó nevek kivétel nélkül a tulajdonnevek, azon belül is a személynév kategóriájába sorolandók, mint a ‘János patakja’ jelentésű *Vale Iuj Juon*, a *Pârâul lui Marian*²⁹, valamint a *Valea lui Andraș*, amely *Andraș* alakban is felbukkan a m. *András* szn. adaptációjaként.

²⁹ A férfinév a rom. *Maria* továbbképzett alakja (DOR. 102), magyar átvétele a *Marján* forma.

Különféle hangtani jelenségek tűnnek fel e csoport hidronimáiban, így palatalizálódás figyelhető meg a személynevekkel alkotott víznevekben a *Vale Bogyi* esetében, amely a R. m. *Bod, Bood* (1211, ÁSzent. 128) személynévre vezethető vissza, de létezik rom. *Bod* csn. is, amely a bg. *Boda* (IORGU: 68), illetve a magyar *bóda* ‘nyél, markolat’ szóból is keletkezhetett. Vokális eltérések mutatkoznak a *Valea Seociu* esetében, amely összefüggésbe hozható a rom. *Suciu* (IORGU: 429) családnévvel, de kétségtelen, hogy mindkét névadat alapját a m. *szűcs* lexéma képezi.

Szintén ebbe a csoportba tartoznak azok a nevek, amelyek foglalkozásneveket takarnak, s több esetben szorosan összefüggnek a javadalmi birtoknevekkel (*Borbély ere, Hegedűs-derék, Kovácsi-ér, Pap-ér, Dusnok-ér, Halász-örvény, Udvarnok-ér*). A *Bába-fok* esetében kevésbé helytálló a foglalkozásnév motivációs volta, talán közelebb visz a megoldáshoz, ha figyelembe vesszük, hogy a név előtagja a *bábaguzsaly* ‘mezei zsurló’ lerövidült alakja vagy a *Bába* személynév (1111: *Baba*, ÁSzent. 79).

A *Gyilkos-ér* és a *Gyilkos-folyás* vélhetően eseményt megörökítő víznév. Ilyen típusú víznevekre csak ezt a két példát találjuk, ami azt bizonyítja, hogy ez a negatív képzettársítást tartalmazó elnevezési mód nem volt elterjedve a Körösök vidékén.

A lakott területek közül elsőként a településneveket említem. Mára már klasszikus tétellé vált a víznevek és településnevek összefüggésének tárgyalása (BENKŐ 1947a, 1947b, 1997: 65; MEZŐ 1982: 222; BÍRÓ 1999: 36, 2005: 184; CSOMA 2007; GYÖRFFY 2008: 147; KISS M. 2010b: 83; Moldovan 2008; FRĂȚILĂ 2011: 411–30, TOMOLE 2012). E nevek korrelációja tetten érhető a településnevekben előforduló vízrajzi köznevek esetében, melyek egyértelműsítik a víznév elsődlegességét a településnévhez képest. Ilyen a *Kölesér*³⁰, *Ér*, *Sárszeg* nevű település, melyek a mellettük vagy közelükben folyó vízről kapta nevét. Azonban előfordulnak olyan falunevek, melyek összetétele csak történeti visszatekintéssel értelmezhető, mint például a m. R. *jó* ‘folyó’ vízrajzi köznév (*Hájó, Hejőkürt*), a m. R. *aszó* ‘kiszáradt folyómeder, völgy’ (*Hosszúaszó*).

Metonimikus névátvitellel jöttek létre olyan magyar eredetű ‘román településnév > román víznév’ irányú víznevek, mint a m. *Sáránd* településnév > rom. *Sărand*

³⁰ L.még bővebben JUHÁSZ 1988: 86.

településnév > rom. *Sărand* víznév (~ *V. Szaranduluj*), illetve a m. *Szőkefalva* > rom. *Săucani* településnév > rom. *Săucani* (~ *V. Socanilui*).

Lakott területnek tekintem a tanyát is, amely önálló külterületi egységet alkotó épületcsoportot foglal magában (HAJDÚ 2003b: 325). Jóllehet a *Pacéri-folyás* nevében nem találunk utalást tanyanévre, de ilyen külterületi egységként fordul elő a harmadik katonai felmérés térképein, és találkozhatunk vele további leírásokban is (FNESz. *Pac*; PESTY, Bihar, 182b). Ebben az esetben a víznév tanyanévből is keletkezhetett, nem pedig közvetlenül a tulajdonos nevéből, de természetesen annak is fennáll a lehetősége, hogy a vizet nevezték el közvetlenül a birtokosról.

A román településnevek esetében is felbukkannak olyan nevek, amelyek csupán a lakott terület típusát (pl. *falú*) és egy vízrajzi köznevet tartalmaznak (pl. *patak/patakja*), legtöbb esetben a 'falú patakja' jelentésben. Bár számunkra az ilyen denotációs eljárás jelentésbeli bizonytalansághoz vezethet, valójában a helyi névhasználók körében szerepe semmit sem csorbul. Elsősorban dinamikus, mozgó, pontosabban (el)folyó földrajzi alakulatok esetében természetes ez az elnevezési mód, hiszen a több településen átfolyó patak elnevezése falunként változhat. Sokszor a falú lakossága csak *Patak* néven emlegeti a vizet, ugyanezt a szomszédfalú már az illető falú patakjának nevezi, de a patak alsó folyásánál, torkolatánál már arról a községről kapja a nevét, amely felől folyik (BENKŐ 1947a: 17; GYÖRFFY 2008: 143; KISS M. 2010b: 84). Jóllehet, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a víznév területi jellegzetességeit a térképen, minden esetben leolvasható, hogy pontosan melyik falú patakja a vizsgált víznév. Így van ez a *Valea Satului* víznév esetében is, amely *Felménes* és *Keresztaménes* vagy *Keresztaménes pataka* a Fehér-Körös bal oldalán, illetve *Negrény pataka* a Sebes-Körös bal oldalán, vagy a *Vale Szatuluj* víznév, amely Cécke nevű falú patakja a Sebes-Körös bal oldalán, továbbá *Drágcséke* és *Bucsum patakja* a Fekete-Körös jobb oldalán. Közismert az a tétel, mely szerint víznevek és helységnevek kétféleképpen függenek össze egymással: vagy nagyobb vízről nevezik el a mellette fekvő települést, vagy településről a kisebb vizet (BENKŐ 1947b: 259). A teljesség igénye nélkül tekintsünk meg néhány ide tartozó hidronimát. Találunk olyan nevet, amely román elő- és utótaggal rendelkezik, mint a *Valea Fericeilor* vagy a *Valea Clitou*, de találunk olyat is, amely magyar falunevet takar, mint a *Valea Carand* (< m. *Káránd* hn.), illetőleg román

vízrajzi köznév és magyar településnév kapcsolatából származó vízneveket, ilyen a *Valea Szakács*, *Valea Csehi*, *Valea Domoszlo* stb.

A vízfolyás valamely más helyhez való viszonya

Különféle térszíni forma is inspirálhatta a névadást, így a magasabb (hegy, domb, halom), alacsonyabb (berek, hát, mező, rét, tisztás) vagy éppen a mélyebb fekvésű (árok, ásás, fenék, völgy) földfelszíni alakulatok is szép számmal fordulnak elő víznevekben. Természetesen nehéz lenne pontosan elkülöníteni a hegy és a domb fogalmát a nyelvhasználatban, mert az alacsonyabb kiemelkedést is hegynek nevezzük, ha környezetéből meredeken kitűnik.

Mivel a víz és a szárazföldi alakulatok kapcsolata igen szoros, az itt található nevek sok esetben megkülönböztető névelemet sem kapnak, tehát a víz és a térszínforma neve azonos. Ilyen a *Babo* nevű víz és a *Babo* nevű, 216 m magas domb, illetve a *Ponor* nevű vízfolyás az ugyanolyan nevű 797 m magas hegy. Az alacsonyabban fekvő térszínformanevek közül leggyakrabban a *láz* m. R., N. *láz* ‘tisztás, szénatermő hely, rét, irtvány’ köznévünk szerepel (*Láza folyam*, *Láz pataka* stb.), míg a mélyebb térszínformák közül a *völgy* fordul elő a legnagyobb arányban (*Mikó völgye*³¹, *Bajos-völgy*³², *Vízvölgy-folyás* stb.).

A román adatkorpuszban legnagyobb számban a víz valamilyen más helyhez való viszonyát kifejező egyrészes víznevek szerepelnek jelezve azt, hogy milyen jellegzetes domborzati forma (összesen 34), erdő (16), település (13) vagy építmény (6) lehetett a víz közelében az elnevezés aktusában. Térszínformanevek közül a legelterjedtebb a rom. *luncă* 1. ‘patak tere’; 2. ‘árterület’; 3. ‘völgyfenék’; 4. ‘lanka, rét’; 5. ‘berek’, de több névadatban szerepel a rom. *ponor* 1. ‘omlás’; 2. ‘szakadék, mélység’, a rom. *sohodol* ‘száraz völgy/patak mésztartalmú régióban’ (DEX.), a rom. *runc* ‘irtás, erdei tisztás’ (FNESz. *Nagyrunk*), illetve a *barlang* lexémára két változat: a rom. *peșteră* ‘barlang’ és rom. *bârlogel* ‘barlangocska’. Többféle toldalékkal ellátott alak is megjelenik, amely a román grammatikai szabályok alapján nő- és hímnemre választható

³¹ A *Mikó-völgy* víznévi státusát olyan további névalakok is bizonyítják, mint a *Mikó p.* és *Mikó patak* (HKFT.), illetve a mai térképeken lévő román *Valea Micăului* elnevezés, ahol a vízrajzi köznévi előtag jelentése ‘vízjárta völgy’ (DEX) és ‘patak’ egyaránt.

³² A *Bajos-völgy* Orbótól délnyugatra folyik az Ér bal oldali mellékvizeként (MKFT.), ami azt bizonyítja, hogy víznévvel, nem pedig völgnévvel kell számolnunk.

szét. A többes szám jelének hímnemű *-uri* végződése számos víznév szerkezetében szerepel: *Lazuri* (H. 2: 285) a rom. *laz* ‘irtás’ + *-uri*; *Râturi* (ANAR.), rom. *rât* ‘rét’ (DEX.) + *-uri* alakokban.

Az ilyen típusú F+S funkciójú szerkezetek szintén jelentős számban képviseltetik magukat a névanyagban (23), ahol összesen két vízrajzi köznév tölti be a fajtajelölő szerepet: a rom. *vale* ‘patak’ és a rom. *pârâu* ‘kis patak’. Ilyen a *V.[alea] Rîposa* (HKFT. Köröstárkány) és a *Pârâul Râpei* (ANAR.), kivétel csupán az *Apa Râpii* (ANAR.) összetétel, amely a rom. *apă* ‘víz’ és a rom. *râpă* 1. ‘szakadék’; 2. ‘vízmosás’ kapcsolatából alakult víznév, továbbá a hasonló jelentésű *Văle tyéjetuluj*³³ (PESTY, Bihar 1: 35a) a rom. *tăiet(ură)* 1. ‘vágás’, 2. ‘kivágás’, 3. ‘vízmosás’, 4. ‘hasadék’ alapján.

Összetételek esetében barlangra (rom. *peșteră*) vonatkoznak olyan névalakulatok, mint a *Vale Pestyeri* (MKFT. Hollód), *Vale Pestyere* (PESTY, Bihar 1: 387a)³⁴ és a *Valea Peșterii* (ANAR.), illetve további (be)mélyedést jelöl a rom. *groapă* ‘gödör, árok’ közszó a *Pârâul Gropilor* (ANAR.) víznévben. A térszínforma magasabb részére utal a *Vale Grueculuj* víznév (rom. *grui* 1. ‘hegytető’; 2. ‘domb’), továbbá a földrajzi domborulatok különféle részeit képviselik az olyan nevek, mint a *Vale doszuluj* (PESTY, Bihar 2: 159a), ahol a rom. *dos* ‘valaminek a hátsó része’ jelenik meg, a *Valea Pihodi*, amely valószínűleg a rom. *prihod* ‘ösvény’ (DEX.) hangzókihagyásos alakváltozata. Szintén szárazföldi domborulatok jegyeit viselik magukon a *Valea Ciungului* (rom. *ciung* ‘csonka’), a *Vale Runkuluj* (rom. *runc* ‘irtás, erdei tisztás’; FNESz. Nagyrunk), *Valea Pleș* (rom. *pleșuv* 1. ‘kopasz’; 2. ‘kopár, csupasz’), a *Valea la Stână* (rom. *stână* ‘esztana, juhakol’), a *Valea Sohodolului* (rom. *sohodol* ‘száraz völgy/patak mélytartalmú régióban’; DEX.)

Az irányjelölés a víznévadás egyik jellegzetes formája, mert sokszor kapja a patak annak a településnek a nevét, amelyik felől folyik (pl. *Gálosházi csermely*, *Dombrovicai csermely*, *Talpi-patak*). Ez az elnevezési mód általában rövidebb patakokra vonatkozik, viszont a jelentősebb vízfolyások esetében fordított a névadás iránya: ekkor a települést a vízről nevezik el (pl. *Hollód*).

³³ Az eredeti román alak a *tăiet(u)* + *-lui* birtokos személyrag.

³⁴ Ez a víznév a kiskóhi Medve-barlang, Erdély egyik leglátványosabb cseppkőbarlangja.

Előfordul, hogy a terület viszonyított helyzetének jelöléséből alakulnak olyan nevek, mint az *Átalasi-ér*, *Elő-ér*, *Felső-ér*, *Hegymegetti patak*, *Kertalya-ér*, *Közép*, *Közepes*. Köztudott, hogy ugyanannak a víznek a viszonyított helyzete igen változékony lehet, hiszen egy aktív földrajzi objektumról beszélünk, ami folyásának köszönhetően egyidőben többféle kapcsolatban állhat a közelében fekvő tájrésszel, térszínformával. A víz folyhat a viszonyítás alapjául szolgáló denotátum felől vagy felé, mellett vagy akár keresztül rajta, így ugyanannak a vízfolyásnak a neve a térszínformához való viszonya szerint változhat. A fenti víznevek esetében megfelelő források híján sajnos nem lehet pontosan eldönteni, mi motiválhatta ezeket a neveket. Ha írásos kútfők nem is, de segíthetnek a térképek. Például a *Hegymegetti patak* esetében a MKFT.-n jól látható, hogy Zovány (Szilágymegye) északi részén, a Berettyó jobb oldalán a településhez viszonyítva a Hangás-hegy mögött folyik a tárgyalt patak. A *Közepes* víznév esetében pedig a HKFT.-n találunk egy 199 m magasságú, ugyanilyen nevű kiemelkedést, amiről elnevezhették a vizet.

Az erdőről elnevezett víznevekben 'a víz az erdő mellett helyezkedik el' helyviszony fejeződik ki. Leggyakrabban az *alma-*, *bükk-*, *dió-*, *éger-*, *fűz-*, *körte-*, *meggy-*, *nyár-*, *nyír-*, *som-*, *száldob-* (*szódok-*), *szil-*, *szilva-*, *tölgyfa* nevét tartalmazó összetételek fordulnak elő, de néhány esetben találkozunk erdőről elnevezett pataknevekkel is (*Kiserdő*, *Somkerek pataka*). Figyelembe kell vennünk, hogy a nyelvészeti munkák nem minden esetben állják meg a helyüket botanikai szempontból, így a *cser* és *tölgy* értelmezése nem feltétlenül jelent jelentéskülönbséget, hiszen a cserfa is tölgyféle (*Kiscser-patak*, *Tölgy-patak*, *Tölgyes-patak*). A magyarság mint nagyállattenyésztő nomád pásztornép Erdélyben azokat a területeket szállta meg, amelyek leginkább megfeleltek addigi életmódjának. A szarvasmarhacsordák és ménesek legeltetésére füves pusztamezők és ligetes vegyes és tölgyerdők buja aljnövényzete volt kiváltképp alkalmas. Vízneveinkben több alkalommal találkozunk olyan fanevekre utaló előtagokkal, mint az *almás*, *fűzes*, *bükk*, *dió*, *éger*, *szódok* (~ *száldob*), *szil*, *nyír*, *nyár*, *tölgy* stb. Ha szerkezetileg vizsgáljuk a fenti neveket, láthatjuk, hogy egy- és kétrészes nevek egyaránt előfordulnak sajátosságot kifejező (S) vagy sajátosság- és fajtajelölő funkciójú összetételekben (S+F).

A fanevekből keletkezett román víznevekben olyan helyzetviszony áll fenn, amely a víznek az erdő vagy gyümölcsös melletti létét feltételezi. Az ide tartozó víznevek szerkezetére jellemző *-iș* román gyűjtőnévképző részt vesz olyan nevek alkotásában, mint az *Aluniș* (ANAR.) esetében a rom. *alună* ‘mogyoró’ lexéma és a rom. *-iș* gyűjtőnévképző struktúrája ‘mogyorós’ jelentéssel, de szintén ebbe a kategóriába tartozik a *Păltiniș* (ANAR.) ‘juharerdő’, az *Afâniș* (ANAR.) ‘áfonyás’ is. Nem ebbe a szemantikai kategóriába tartoznak ugyan, de kíváncsiak azokra a nevekre, amelyek formailag hasonlítanak ugyan a fenti alakokhoz, de valójában adaptációk: *Gyepes* > *Gepiș*, *Fenes* > *Finiș*, *Sebes* > *Sebiș*. Találunk olyan alakpárokat is, ahol a kettő közül az egyik a másik kicsinyítőképzős (*-el*, *-ișor*) változata: pl. *Dude*³⁵ ‘faeper’ (ANAR.) és *Dudiță* (ANAR.), *Cornet* (HKFT. Rovina) ‘somfás’ (DER.) és *Cornițel* (AtlR.), *Brad* (ANAR.) ‘fenyőfa’ és *Brădișor* ‘fiatal fenyves’ (ANAR.) vagy *Parou Bredetzelluhj* (ETH. 10/B: 695). Cserjékkel, bokrokkal kapcsolatos nevek is előfordulnak, ilyen a rom. *târș* ‘bokor, cserje’ lexémából alakult *Tîrșă* (DECEI 1989: 172), a *Spinoasa* (ANAR.) ‘tövises, tüskés’ víznév, illetve az egyes és többes számban is megjelenő rom. *rogoz* ‘sás, káka’ a *Rogoz* (HKFT. Halmágygórós), illetve *Rogaozele* (ANAR.) víznevekben. Virágnevek közül egyes számban a *Galbenea* (ANAR.) ‘1. kányafű; 2. boglárka’, többes számban pedig a *Galbenele* (ANAR.) jelentkezik. A fa-, illetve erdőneveket tartalmazó víznevek aránya igen magas, amely az egykori növénytakaró összetételét tükrözi. A fent említett fenyveseken kívül elsősorban bükk- (rom. *făget*), szil- (rom. *ulm*), nyár- (rom. *plop*), dió- (rom. *nucă*) és hárserdők (rom. *tei*) nevéből keletkeztek víznevek fordulnak elő, de természetesen találunk olyan jelentésbeli egységeket is, amelyek csupán az erdő létére utalnak (pl. a rom. *pădure* ‘erdő’ és a rom. *codru* ‘ua.’ lexémát tartalmazó víznevek).

Többféleképpen elemezhetők azok a nevek, amelyek háttérismeret híján egyszerre több kategóriába is beillenek anélkül, hogy a mérleg nyelve egyik vagy másik oldalra billenne. Sok esetben a kétrészes denotátumok többféle értelmezési lehetőséget kínálnak. Ha csupán a *halom* ‘alacsonyabb domb’ (TESz.) földrajzi köznevet tartalmazó neveket emeljük ki az adatok közül (pl. *Halom-ér*, *Halmosdi-patak*, *Halmas pataka*, *Halmágy-örvény*, *Halmágyi-patak*), láthatjuk, hogy funkcióbeli megnyilvánulásuk

³⁵ L. még *Dud* csn. (DOR.: 268).

többféle. Míg a *Halom-ér*, *Halmágy-örvény*, *Halmas pataka* összetételekben az előtag valamilyen földrajzi köznév az utótag pedig vízrajzi köznév, a *Halmosdi-patak*, *Halmágyi-patak* nevekben településnévhez járul a vízrajzi köznévi utótag, ugyanakkor mindkét esetben az S+F képlet érvényesül. A *Mérges-ér* esetében gondolhatunk a folyó rossz minőségére, a partján termő mérgező növényre vagy a már egészen korai adatokban felbukkanó személynévi eredetre. Másik ilyen érdekes név a *Kerittő*, amely alakot vagy eszközt is jelölhet egyaránt, ha ez utóbbi esetében figyelembe vesszük a kerítő hálóról való elnevezés lehetőségét. A nagyváradi *Párizs-patak* előtagja személynévi vagy foglalkozásnévi eredetű is lehet (*Pasteur*), jöllehet az egyik adattári leírásban a *Páris* ~ *Párizs* változat egyaránt szerepel, azonban nem visz közelebb a megoldáshoz. (ETH. 11., Bihar, 110).

Néhány esetben apró részinformációk segítenek közelebb jutni a megoldáshoz. A Berettyó egyik mellékága, a *Dabó-ér* lehet személynévi (1211: *Doba*, *Dobba*, *Daba*; ÁSzt. 253) vagy szláv köznévi (szl. *doba* ‘tölgy’) eredetű egyaránt, de ha megfigyeljük, hogy csak a Berettyó felső szakaszára jellemző a szláv etimonú neveket tartalmazó víznevek elterjedtsége, – ami magyar névadás – (pl. *Toplica-patak*, *Dobre folyása*, *Bukmer*), az alsó szakaszán viszont elterjedtebbek a magyar személynévi eredetű nevek (*Péterke-ér*, *Jósi-fok*), akkor az ezen a szakaszon folyó *Dabó-ér* valószínűleg személynévi eredetű.

A *Szartos* esetében érdemes figyelembe venni az elrománosodott nyelvterület jellemzőit, melyek a helynevekben markáns nyomot hagytak (m. *Köszvényesi csermely* > rom. *Cusuiuş* vagy m. *Szárazág* > rom. *Zărzag*, m. *Hosszúaszó* > rom. *Husasău*). Kevés a valószínűsége annak, hogy román alapszó (rom. *sart* ‘hajókötel’) kaphatott magyar -s valamivel való ellátottságot jelölő képzőt, létrehozva a *Szartos* nevet, mert román víznév magyar képzővel való bővülésére nem találtam példát (l. még GYÖRFFY 2002: 42). TÓTH VALÉRIA (2001a: 136) elképzelhetőnek tartja, hogy az alaptag a m. *szarat* (< *szarik*) ige folyamatos melléknévi igenevének -s képzős származékából alakulhatott morfológiai szerkesztéssel, amelyik eredetileg olyan folyóvízre vonatkozhatott, amelynek vize gyakori hasmenést okozott a jószágnak. A *szaratos* > *szartos* morfofonetikai felépítése hasonló a N. *fosatos* > *fostos* (vö. BENKŐ 1998: 173) lexémáéhoz. Véleményem szerint a folyamatos melléknévi igenévképző hosszú

magánhangzó-volta nem illeszthető bele a névtest felépítésébe, sokkal inkább az *at/-et* főnévképző a cselekvés tárgyát nevezi meg (vö. MNyt. 361) azt, hogy a meder aljáról a gázok által felemelt moszatok külleme hasonlatos az ürülékhez.

Áttekintés

A három Körös neveinek funkcionális-szemantikai kategóriáit a HOFFMANN-féle modell szerint igyekeztem fölvázolni. A 2002 denotátumot tartalmazó teljes névanyag 1261 magyar, 740 román és 1 német névvel rendelkezik. A elemzés során azokat a neveket tárgyaltam, melyek az adott csoport reprezentáns jegyeivel rendelkeznek, de a csoportosítás során mindegyik nevet besoroltam a megfelelő kategóriába, hogy az egyes típusok közti aránybeli eltérések jól megfigyelhetőek legyenek. Természetesen találunk olyan patakot is, amelyik az egyik térképen vagy adattárban magyar, a másik forrásban pedig román alakban szerepel. A jelentéstani kategóriákba a magyar és román neveket egyaránt felvettem, hogy azok funkcionális kategóriáit felállíthassam. A lokalizálás során 153 név esetében bukkantam mindkét nyelvű megfelelőre.

A nagyobb mellékágak esetében számolnunk kell egy további, sajátosságot és megnevező funkciót egyesítő S+M szerkezettel is, amelyek úgy keletkeztek, hogy a vínév egyik jellemzőjének megnevezése is helyet kapott a névtestben (pl. *Körös* > *Sebes-Körös*). A magyar nevek 3,7%-át alkotják a S+M típusú hidronimák, ha pedig tekintetbe vesszük a teljes korpuszt, ahhoz viszonyítva a magyar adatok 2,1%-ot, a románok pedig 0,2%-ot képviselnek, tehát az ilyen konstrukciók a magyar és román összesítésben 2,3%-ban jelennek meg.

A fent bemutatott funkcionális-szemantikai elemzést a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó magyar és román nevek alapján végeztem el. Magyar vízneveknek közé soroltam azokat az alakulatokat is, amelyekben román eredetű lexémát magyar földrajzi köznév követ (pl. *Gyurkucza-patak*, *Magura-patak*). Több olyan víznév is van, amely román közszó magyar nyelvű lejegyzése (pl. *Párá* < rom. *pârâu* 'patak', *Vallye* < rom. *vale* 'völgy, patak'), de ilyen típusú nevek többnyire PESTY helynévtárában fordulnak elő abból a korból, amikor a magyar volt a hivatalos nyelv Erdélyben is, ezért a román

nevek közé soroltam.

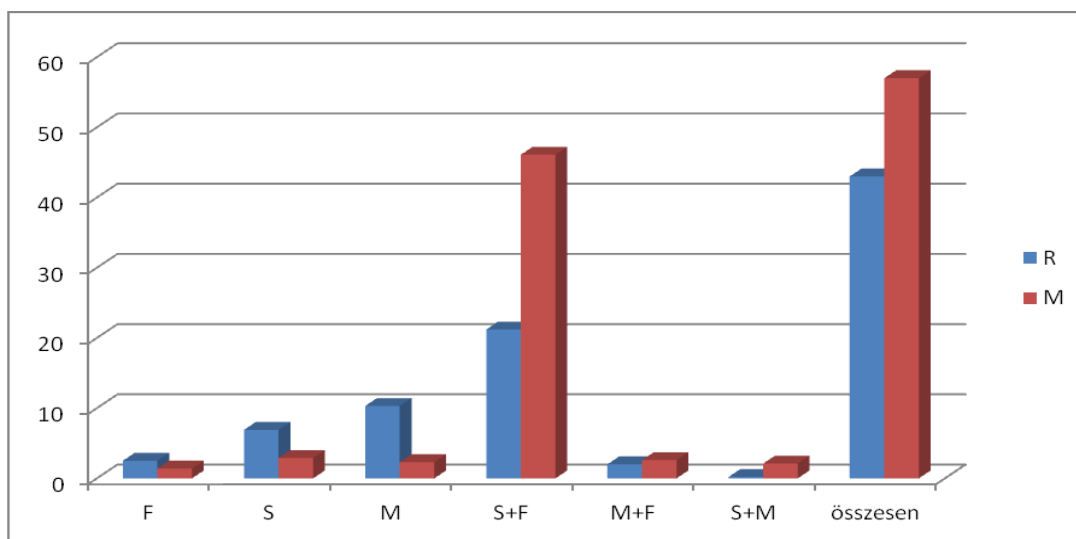
Funkcionális-szemantikai csoportok szerint összesítve a bemutatott nevek eloszlását, az alábbi táblázat és ábra tartalmazza a teljes névkorpusz nyelvi mutatóinak százalékos arányait. Figyeljük meg, hogy a magyar és a román nevek milyen megoszlásban jelennek meg saját nyelvi szinten, azaz a magyar nevek közül hány magyar név sorolható a különböző funkciójú szerkezet típusok közé, illetve hasonló elvek alapján a román nevek.

1. táblázat

	F	S	M	S+F	M+F	S+M	összesen
M	1,4	2,9	2,3	46,1	2,6	2,1	57,4
R	1,9	6,9	10,3	21,2	2	0,2	42,5

A funkcionális jegyek százalékos eloszlása a teljes névanyagban

1. ábra

A magyar és román nevek nyelven belüli aránymutatói

Természetesen számos ismeretlen vagy bizonytalan etimológiájú név fordul elő a vizsgált névanyagban, amelyek megfejtése egyelőre várat magára. Az *Ulvi* víznév etimológiailag csak akkor hozható összefüggésbe a rom. *uliu* 'héja, ülv, ölyv' szóval, ha elfogadjuk a szóvégi hangzócserét, bár ez a magyar és román fonetikára nem jellemző. Számos névpárral találkozunk, amelyek kevés eltérést mutatnak, jóllehet, a toldalékrendszerük beleillik a román grammatikába, etimonjuk ismeretlen mindkét nyelvben. Ilyen nevek bukkannak fel a Sebes-

Körös bal oldali ágmeghatározásaikban pl. a *Hodrângușă* és az *Odrângușă*, de hasonló víznévvel nem találkozunk a Körösök mentén, csupán a *Hodrângușă* magaslat nevében, amelytől kapta a víz a nevét (bár a fordított eset sem zárható ki).

5.1.2. Lexikális-morfológiai elemzés

Szerkezeti szempontból a vízneveket névrészekre tagolhatjuk, melyek tovább bonthatók kisebb egységekre, a névelemekre, azaz a lexémák és toldalékmorfémák együttesére. A lexikális-morfológiai eltérések nemcsak nyelvenként különbözhetnek, hanem akkor is, ha egy adott nyelvet többféle területi, illetve egymástól eltérő névadási szokás jellemez. A névnyomozásnak az első fázisa mindig az, hogy a nevet alkotó elemeket azonosítjuk, s csak ezután rendelhetünk hozzájuk névrészfunkciókat, majd kutathatjuk történeti, keletkezéstörténeti, valamint változási jellemzőiket. Ez a három fázis azonban természetesen csak teoretikusan különíthető el a kutatásban, hiszen a lexéma azonosítását a funkció és a névrendszer biztosítja (GYÖRFFY 2004: 129).

A legkorábbi és legnagyobb folyók neveinek etimológiájával és nyelvi kapcsolatával számos nyelvészeti munka foglalkozott (KNIEZSA 1942b: 11; KISS L. 1996a: 964; HOFFMANN 2009: 209). Az ómagyar kori víznevek lexikális elemzését végezte el GYÖRFFY ERZSÉBET a Sajó vízgyűjtőjének neveit vizsgálva, valamint a Körösök vízgyűjtőterületéről is ismeretes több dolgozat (BÍRÓ 1999: 36, 2005: 170; KOVÁCS ÉVA 2008: 189), szintén az ómagyar korból.

A Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó nevek lexikai-morfológiai analízisét módszertanilag részben GYÖRFFY ERZSÉBET rendszerezése szerint mutatom be, melyben a HOFFMANN-féle modell lexéma-kategóriáiból kiindulva, különválasztja az egyrészes és kétrészes neveket; az egyrészeseket jelölt és jelöletlen csoportokra, a kétrészeseket pedig főtag és bővítményi tag szerint osztja fel. Ez a megoldás egyúttal azt is lehetővé teszi, hogy a HOFFMANN-féle alapkategóriák mindegyike érvényesülhessen tematikus csoportosításban, így a szemantikailag összetartozó nevek azonos kategórián belül mutathatók be, nem a grammatikai szabályok szerint szétbontva. Az egy- és kétrészes neveket tárgyaló nagyobb egységek a következő felosztás szerint különülnek el: köznév,

tulajdonnév (személynév, helynév), melléknévi jellegű szó, számnév, szószerkezet.

5.1.2.1. Az egyrészes víznevek lexikális-morfológiai felépítése

Az egytagú nevek aránya az összetételekéhez képest alacsonyabb, hiszen azok a nevek tartoznak ide, amelyek általában nem a legrégebbi névréteget alkotják, amikor még nem járult hozzájuk semmilyen névszerkezet-alakító formáns.

Jelöletlen lexémát tartalmazó víznevek

A jelöletlen szavakat tartalmazó víznevek szófaji osztályai kiterjednek a főnévi (köznév, tulajdonnév) és melléknévi szintekre, szintaktikai jegyeik alapján pedig szószerkezetekre.

a. A főnévi kategórián belüli első nagyobb egység a közneveké. Elsősorban vízrajzi köznevek sorolhatók ide, de néhány növény- és állatnév, illetve építménynév is feltűnik a magyar és a román adatállományban, megközelítőleg hasonló arányban.

A hely fajtáját kifejező vízrajzi köznevek az egyrészes jelöletlen helynevek csekély részét képviselik, és az *Ér*, *Kengyel*, *Patak* és *Pece* víznevek sorolhatók ide, melyek jelentéshasadás következtében váltak helynevekké. Közülük az *Ér* (< *ér* 'lassú mozgású, széles, iszapos medrű vízfolyás') és a *Pece* jelentéshordozó szerepe kétségtelen. Az első név a folyó méreténél fogva természetesen bekerült minden adattárba, de ha csak PESTY Bihar megyei gyűjtését tekintjük, láthatjuk, hogy legalább 14 alkalommal fordul elő egyrészes névként, ami a név azonosításában nem okoz gondot, hiszen ugyanarra a denotátumra utal. A *Pece* hidronima etimológiailag megegyezik a m. *pöcegödör* előtagjával, a m. N. *pőce* köznévvvel, amelynek jelentése 'födetlen csatornácska, amely olvadás vagy esőzés idején az udvarokon és az utcákon összegyűlt szennyest vizet leereszti' (FNESz. *Pece*; vö. még BÍRÓ 1997: 101 és KISS M. 2012a: 82). Ezzel szemben a *Patak* víznév csupán a helyi névhasználók körében tölti be maradéktalanul identifikáló szerepét, de több térkép összevetésével és adattári formák egyeztetésével kideríthető, melyik település patakára vonatkozik ez az elnevezés. A Körösök területén a Berettyó bal oldalán fennmaradt két ilyen víznév közül az egyik az ETH. 3-ban *Patak*-ként szerepel, de a leírás alapján a *Lógó-patak* (HKFT.

Szilágynagyfalu) nevű vizet jelöli, a másik pedig PESTY (Bihar 1: 125) adattárában tűnik fel, a leírások tükrében megegyezik a *Kösmő-patak*-kal; a Fekete-Körös mentén pedig egy alkalommal találkozunk a *Rossia-patak*-nak *Patak* említésével Lunkaszprie határnevei között (PESTY, Bihar 2: 344). Jellegzetes formájú a *kengyel* ‘hurok, félkör vagy u alakú, esetleg négyszöghöz hasonló meder, vízfolyás, ér’ (BÍRÓ 2008b: 72) vízrajzi köznévvvel jelölt folyóvíztípus, amely tulajdonnevesülése után toldalék nélkül került be a víznévanyagba: „*Kengyel*, a Körös vize itt kengyel alakú kanyarulatot tesz” (HAÁN 1: 229).

Román nevek körében olyan toldalék nélküli alakok fordulnak elő, mint az *Izvor* (ETH. 10/B: 392) és *Szvor* (ETH. 10/C: 990), melynek alapszava a rom. *izvor* ‘forrás’ lexéma, illetve a hasonló szemantikájú *Obârșia* (HHR.) vagy *Obârsia* (ANAR.) víznév a rom. *obârșie* 1. ‘eredet’; 2. ‘forrás’ köznévi alapalakból. További vízrajzi névből alakult az *Izbuc* (ANAR.) a rom. *izbucni* ‘kitör’, illetve a rom. *izbuc* ‘váltakozó vízhozamú forrás’ (DEX.)³⁶ köznéből, a *Șipot* (ANAR., HHR.) a rom. *șipot* ‘csorgó, forrás’ alakból, a *Ieruga* (HKFT. Aranyág) a rom. *ierugă* 1. ‘malompatak’; 2. ‘halnövelde tó’ (DEX.) köznéből, valamint a magyar lejegyzésű *Páró* (PESTY, Bihar 1: 430b) alak, melynek eredete a rom. *pârâu* ‘kis folyóvíz’ (DEX.) lexémára vezethető vissza (KISS M. 2012a: 86). Állóvíz névére utal a *Mocirla* (ANAR.) a rom. *mocirlă* ‘mocsár’ (DEX.) szóból keletkezett pataknev, illetve a *Mociar* (ANAR.) < m. *mocsár* alakulat is, ahol folyóvízről lévén szó, a román név az eredeti magyar jelentéskört nem őrizte meg. További magyar adaptációnak tekinthető a *Potoc* (MKFT. Hodos) a m. *patak* és az *Asou* (ANAR.) a m. *aszó* szavunk alapján, de hangsúlyozandó, hogy mindhárom átvétel nem álló-, hanem folyóvizet jelöl.

Román forrásban találtam rá a *Budac* víznévre a Berettyó bal oldalán (DECEI 1989: 16), amely formailag beleillik ebbe a rendszerezésbe, de kétféle eredetmagyarázat is lehetséges: az egyik a besenyő *budaq* ‘ág’ (KISS L. 1996: 441), a másik pedig a rom. *budac* ‘csákány’ (DER.). Bár eszköznev is megőrződött számos víznévben (*Apak-ér*, *Bodon-ér*, *Szigony-fok*), az első magyarázat azért valószínűbb, mert a köznév folyóvízi

³⁶ A román nevek lefordításában, illetve értelmezésében a DER., DEX. és KÁLMÁN BÉLA román–magyar szótárát használtam fel; általában ez utóbbi szótárt használtam, így csupán az ettől eltérő szótárakat tüntettem felnem jelöltem minden egyes fordítás alkalmával, csupán a DEX.-et tüntettem fel akkor, ha az említett kétnyelvű szótárban nem találtam adatot a keresett szóra.

jellegére utal, ugyanakkor a területileg közel lévő, Nagy-Szamosba ömlő erdélyi Sajó jobb oldali mellékpatakának a nevében is feltűnik ez a névforma. Ezek alapján hangtanilag és jelentésánál megfigyelhető a fent vizsgált besenyő eredetű név, de etnikailag mégsem illeszthető be az elemzési rendszerbe, hiszen maga az etnikum kevésbé hagyott nyomot a Körös területén. Ha a településnevek szempontjából tekintjük át életterük territóriumait RÁCZ ANITA legújabb könyve alapján (2011: 17–27) láthatjuk, hogy a történelmi Magyarország nyugati és déli területein gyakrabban fordulnak elő ilyen etnonimát tartalmazó helységnevek, az ország központi és keleti részén pedig valamivel kevesebb. Az említett patak Bihar és Szilágy vármegye határán található, a legközelebbi adatunk Nagyváradtól nyugatra, *Besenyő* és *Besenyőtelek* településnevekben lelhető fel. A rendelkezésre álló, gyér adatok birtokában nem lehet határozottan állást foglalni a víznév besenyő eredete mellett, ez okból indokoltnak tartom további víznévi, történeti és néprajzi kutatások adatainak összegyűjtését és egybevetését.

Egyéb köznevek csoportjába sorolandók a jelöletlen egyrészes *nővénynevek*, amelyek igen gyéren fordulnak elő a névállományban, mivel a magyar adatok között nem találtam ilyen nevet, a román víznevek közül pedig egyedül a szláv eredetű rom. *rogos* ‘sás, káka’ alapján létrejött *Rogoz* (HHR.) sorolható ebbe a kategóriába.

Igen csekély az egytagú toldalék nélküli *állatnevek* állománya is, amelyben eredetileg román köznévből létrejött, ‘tinó’ jelentésű *Junc* (HHR.) szerepel, illetve a magyarból átvett *Artan* (ANAR.), mely a m. *ártán* ‘kandisznó’ (TESz.) lexémát takarja, bár létezik egy rom. *hartán* 1. ‘erdő’; 2. ‘darab’ jelentésű köznév, de a magyar eredetet az valószínűsíti, hogy a HKFT. szelvényén *Valea Artánului* alakban jelentkezik (HKFT. Miheleny).

Talán építmény vagy temetkezési helyre utal a magyar *Korhány* (*Korhany*; HAÁN 1: 229) víznevünk a *kurgán* (vö. bes. *quryan* ‘vár, sánc, erősség; kunhalom, kurgán’; FNESz. *Korhány*) tájszó értelmezése alapján, amelynek elnevezésekor vélhetően a domb, halom neve szolgáltatta a névadási motivációt.

b. A következő nagyobb egység a víznevekben megjelenő **tulajdonnevek** osztálya, azon belül pedig a személy- és településnevek csoportja.

Személynevek fedezhetők fel a *Domokos* és *Gattár* magyar víznevekben, amelyek további formánsok nélkül kerültek a névkincsbe. A nagyobb folyóvizek közé tartozik a Sebes-Körös bal oldali mellékága, a *Dragán*, amely más néven is előfordul, így *Sebes* és *Nagy-Sebes*, *Drága* alapalakja pedig a *Dragan* (+1135/+1262/1566: *Dragen*, *Dragon*, *Dragun*, ÁSzt. 258) személynév. A román nevek olyan szláv eredetű személynéveket tartalmaznak, mint a *Blaj*, *Bologa*, de magyar nevek átvételével is számolhatunk a *Jigău* < m. *Zsigó* esetében (l. még *Zsigó p.*, illetve *Zsigi-ér*), amely *Jiga* formában is átkerült a román személynévkincsbe (DOR.), illetve a *Mateieș* víznév, amelyben a m. *Mátyás* személynév fedezhető fel. A számos adattárban meglévő *Székelyó* vagy *Sebes* harmadik elnevezése magyarul a *Henc*, románul pedig a *Hențu*, amely a ném. *Hans* személynévre vezethető vissza, de korai adatainkban is számon van tartva: *Henc*, *Hench*, *Hencz* 1226 (ÁSzt. 376), azonfelül a román adatok között egy további *Chențu* alak gazdagítja a helynévkincset.

A víz jelentősége településnevek létrejöttében érhető tetten a leginkább, hiszen mind az álló-, mind a folyóvizek erősen vonzzák a megtelepedőket az élelmet, az ivóvizet biztosítva, és felszínük, illetve partjuk munkahellyé válik nőknek és férfiaknak egyaránt, akik mosnak, kendert áztatnak, halásznak benne, míg környező területük állattartásra és növénytermesztésre egyaránt kedvező feltételeket biztosít (KISS L. 1996: 440). Ennek függvényében számos települést neveztek el a közelében lévő vízről, úgymint *Berettyó*, *Kalota*, *Belényes*, *Karaszó*, *Kékes* stb., de a víznév elsődlegessége csupán nagyobb folyókra vonatkozik, hiszen a kisebb patakok névtani változékonysága annak köszönhető, hogy általában arról a településről nevezik el, amelyen átfolyik vagy amelyik falu felől folyik; esetünkben ilyen a *Botfej*, *Kémer* (a víz- és településnevek viszonyához l. még BENKŐ 1947a, b; MEZŐ 1982: 222, BÍRÓ 1999: 36, 2005: 184, GYÖRFFY 2008: 147, KISS M. 2010: 83).

Metonimikus névadással keletkeztek a román névanyagban a településnévből alakult víznevek is. A településnevek eredetét tekintve számos olyan névvel találkozunk, amely személynév > településnév > víznév kapcsolatát mutatja: *Ip* (m. *Ipp* < lat. *Hippolitus* szn.), *Vața* (*Vata* ~ *Váta* egyelemű, régi világi személynévből eredő családnév, MURÁDIN: 84; *Vata*, *Vaca* [1105/1110]/cr 1240, ÁSzt. 795), továbbá *Vezend*, *Ghirolt* stb. A fent bemutatott változás a magyar nevekben ment végbe úgy, hogy a

településnévből keletkezett pataknévvel egyidejűleg maga a településnév tulajdonnévi státusa is megmaradt.

Magyar növénynévi előzménnyel rendelkezik a *Zarándnadas* településnév, mely a románban *Nadăș* formában vált víznévvé. Szintén növénynévi eredetű településnév és egyben pataknév a ‘fenyő’ jelentésű *Brad* és a ‘fekete eperfa’ jelentésű *Dudița*.

Személynév > domborzati név > víznév eredetirányú a *Bukmér* hidronima (H. 2: 387), illetve domborzati név > víznév kapcsolatát mutatja a magyar *Róna*, *Ösvény* (JANKOVICH 1996: 315; 1301>1437: *Ewswen*, Gy. 1: 505, 511), illetve a román nyelvbe átkerült *Pusta* víznév. Az első példában szereplő *Bukmér* név nagyobb külterületet is jelöl Kémeren, a Szilágyság egyik legelszigeteltebb nagyközségében; HUNFALVYNÁL (2: 387) egytagú névként jelenik meg, de SZABÓ T. ATTILA gyűjtésében utalást találunk ugyanilyen nevű szántóra és oldalra, valamint az vízrajzi köznévi utótaggal ellátott hidronimára is³⁷.

A román víznevek között számos földrajzi köznév hagyott nyomot, pl. a ‘barlang’ jelentésű *peștere* (*Peștere*), a *ponor* ‘omlás’ (*Ponor*), a *runc* ‘tisztás’ és *lunca* ‘ua.’ (*Runcu*; *Lunka*), a *saș* ‘síkság’ (*Sașa*), a *sohodol* ‘kiszáradt patak völgy’ (*Sohodol*), a *sodom* ‘halom’ (*Sodom*), illetve a *surduc* ‘szurdok’ (*Surduc*), amely magyar földrajzi köznévből eredeztethető román földrajzi köznév, de a magyarban vízként is értelmezhető, mint ‘magaslatok közötti keskeny medrű vízfolyás’ (BÍRÓ 2009: 72).

c. Jelöletlen **melléknevek** is előfordulnak a víznévanyagban megjelölve a folyó valamilyen jellegzetes sajátosságát. Hőmérsékletre utaló hidronima a magyar és a román nyelvben azonos alakban megjelenő *Hideg*, és hasonló átvétel eredménye a m. *Sebes* > rom. *Șebeș* víznév is. A víz rossz állapotát jelzi a rom. *Chioaran* név, mely valójában egy ironikus kifejezés az ízetlen és híg ételre vagy alkoholra (DEX.).

³⁷ Vö. „*Bukmér*; 1761: (Bölöni, A Bölöni cs. tört. Okm. 39 kk.): A Felső alias Örvény Fordulón: A Sommályi Határ Szilben, Délről a Bukmér patak...szomszédtságokban (sz.); A Bukmér pataka Terin, Sommályra járó Ut lábába (sz.). A Bukmér oldalon (sz.). Az Hamarkós Patakán alól (sz.). Az Hamarkós Patakán felyül (sz.). Az Bukmér oldalon a két árok között (sz.); 1767: (Conscr. Bonorum C.J.Rhédei az EM. gr. Mikó Imre lvtárában 621 l.): A Bukmér Pataka mellett (sz.); 1780: (Em. Gr. Bánffy I. Nemz. Fasc. Bánffy.): A’ Kerek Szőlő alatt (sz.), A’ Nagy Aranyas allyán (sz.), a’ Bukmérban (sz.); A’ Bukmérón a’ Bértzi Fogado alatt (sz.), A’ Csügg ő pataka mellett (sz.), az Ippi ut, a Bukmér pataka fő, a Bakó Dombon, a’ Lecsméri ut, A’ Nagy Ódalon (sz.); 1795: (EM. Gr. Bánffy Nemz. Krasznai csomó): a Bukmér pataka.” (BUBOLY 2005: 64).

Szóösszetételek közül bizonyos funkció kifejezésére megemlíthetők a névadók által használt formák, aminek következtében az idegen nyelvből való átvételek száma megnő. Számos növénynév sorolható ebbe a kategóriába, elsősorban olyan minőségjelzős összetétel, amely előtagja lehet méretre utaló melléknév (*Kissom*, HKFT. Rovina; *Kiserdő*, HKFT. Nagybjom), de megnyilvánulhat szín is (*Vörösnád*. Predikatív összetételt alkot a *Nincsensár* (HKFT. Mihályfalva) nevű ér az Ér bal oldalán, illetve Békés megyében a *Pejré*, *Sórét*, *Tavaszerét* (HAÁN 1: 193)³⁸. Román nevekben igen sok ilyen összetételű névvel számolhatunk, melyek többsége a magyarból való, a román nyelvben pedig egytagú névként realizálódik: *Zărzag* < m. száraz + m. ág (vö. *Vale Zaraszágúlu*, *Hălăstău* < m. halas + *tó*, *Halasău* < m. halászó, *Uileșu* < m. új + m. les, *Chișer* < m. kis + m. ér, *Vișag* < m. vissz + ág, *Mădărașău* < m. madár + m. aszó és valószínűleg ide sorolható még a *Mișid* víznév a m. mély + m. séd összetételeként.

A fent bemutatott példák jól illusztrálják, hogy a magyar és román víznevek szerkezeti felépítése egyenlőtlen eloszlású, hiszen az egyrészes román nevek jelentős hányada köznévi státusból lépett át tulajdonnévbe, de emellett igen sok a magyar nyelvből átvett hidronimák száma is. Míg a vízrajzi köznevek, növény- és állatnevek alkotta megnevezések közti eltérés nem számottevő, a személynévből, településnévből és domborzati névből származó román nevek a magyar víznevek számának a többszörösét teszik ki, tehát a román névalkotásban jóval elterjedtebb a jelöletlen víznevek alkotása.

Jelölt lexémát tartalmazó víznevek

a. Jelölt főnevek közül többféle névforma említhető. Legnagyobb számban a vízközelben élő növények neve hagyott markáns nyomot a névanyagban. A leggyakrabban előforduló, ma is eleven képző az -s helynévképző, amely másodlagosan fejlődött ki az ellátottságot kifejező és a gyűjtőnévképzői (GYÖRFFY 2002: 134), illetve melléknévképzői funkcióból (BÉNYEI 2012: 99). Megfontolandó KNEZSA (1943/2001: 15) azon álláspontja, miszerint a növénynevekből alakult

³⁸ Ezeket a különleges névalakulatokat HAÁN szigorúan a folyóvizek közt sorolja fel, olyan hidronimák mellett, mint a *Lencsésér*, *Potyás*, *Szabadkaiér* (1: 193).

helységnevek legnagyobb része eredetileg víznév volt, és csak másodlagosan, metonimikus névadással vált helységnévvé, hiszen víznevek körében feltűnően gyakori a növény-, illetve állatnévi alapszót tartalmazó nevek csoportja. Esetünkben is számos növénynevet tartalmazó víznév jelentkezik, mint az *Egeres*³⁹ („Egeres: mellette patakfolyó, partján tenyész égerfa, innen egeres”; PESTY, Bihar 1: 74b), *Gánás*⁴⁰, *Füzes*, *Gyepes*, *Gyékényes*, *Kenderes* (HA. 1: 77), *Hangás* és *Rekettyés* magyar víznév. Ugyancsak növénynevet tartalmazó pataknév a *Füzege*, amely értelmezésében felmerül a *fűz* + *ügy* ‘víz’, illetve a *fűz* + *-gy* képző kapcsolata egyaránt, de a biztos magyarázat további kutatást kíván, hiszen az *ügy* lexéma archaikussá válása, illetve kihalása miatt a későbbiekben a régi *ügy* ~ *igy* ‘folyó, patak’ jelentésű alakváltozatok összemosódhattak a beszélők nyelvi tudatában, analogikusan ingadozást okozva a víznevek esetében is (BÉNYEI 2012: 74).

Állatnevek jelennek meg az *Öjvös*, *Ölyvös*, *Ludas*, *Hollós*, *Hodos* és *Potykás* (HAÁN 1: 193) víznevekben, a valamivel való ellátottságot kifejező *-s* képzőből keletkezett helynévképző segítségével.

Építményre utaló nevek közé sorolandó a *Hidas*, továbbá esz köznév maradt fenn a *Vályus* és a *Bodonos*⁴¹ hidronima⁴². Bár a *Bodonos* pataknév esetében valószínűsíthető a víznév > településnév sorrend is, mégis figyelembe kell venni, hogy a patak Bodonos falu felől ered, így településnév > víznév kapcsolatával is számolhatunk, de ebben az esetben az *-s* végződés a víznévben nem valamivel való ellátottságot jelöl, hanem helynévképző szerepet tölt be (l. még *Kertes* településnév és egyben víznév).

A román víznevek főnévi kategóriái köznévi és tulajdonnévi elemeket egyaránt tartalmaznak. Vízirajzi köznevek esetében nem a névszóképzésre esik a hangsúly,

³⁹ Vö. az *éger* további változataival: *cserfa*, *berek*, *berekfa*, *körcsönye* (ZÁNTÓ 2001: 20).

⁴⁰ L. még a név eredeti alakjának jelentéseit: *gálna* 1. ‘a bodzafélékhez tartozó fás növény, amelynek virágai bogernyőben állnak’; 2. ‘berkenye’; 3. ‘kecskerágó’; 4. ‘iglece’; 5. ‘rekettye(fa)’; 6. ‘zsombor’; 7. ‘ribizli’; 8. ‘tüdőfű’; 9. ‘hunyor’; 10. ‘kesernyész csucor’; 11. ‘galagonya’; TESz.)

⁴¹ Vö. m. *bödön* ‘elsődlegesen olyan kútra, forrásra vonatkozott, amelynek gödrét korhadtt, odvas belü vagy kivájt - mindkét végén nyílt - fatönkkel, úgynevezett bodonnal bélelték ki’; TESz.; *bödön* ‘faedény’; *bodonhid* ‘hosszában kettéhasított, a hasított felén homorúra kivájt fatönkből készült fahidacska’; *bodonfa* ‘forrás-felfogásra/foglalásra használt kivájt, mindkét végén nyílt fatönk’; *bodonkút*, *bodonoskút* ‘odvas v. kivájt fatönkben felfogott forrás’; SZT.).

⁴² Eszköznévből keletkezett személynévvel is találkozunk, amelyek szintén félreértésre adhatnak okot. Ilyen a *Bárdos* víznév, amely „Állítólag egy hajdan medrében talált aranybárdtól kapta nevét” írja HAÁN (1: 193), de valójában szn.-i eredetű víznévvel állunk szemben, vagy bárdal kivágott erdőnévvel vagy foglalkozásnévvel stb., és szintén megtévesztő lehet az *Itzés* (HAÁN 1: 193) hidronima, amelynek motivációja újfent személynévvel kapcsolatos.

inkább az egy- és többes szám jelének az aránybeli eloszlására a szuffixumok körében. Természetesen a nevek nagyobb hányada egyes számú, de néhány esetben megjelenik a többes szám jele is, mint a *Funtinele* esetében a rom. *fântână* ‘kút’ + *-le* többes szám jele (l. még a rom. *-le* nőnemű többes szám jelével ellátott *Rogoazele*, *Casele*, *Dulcele*, *Galbenele* vízneveket).

A n y a g n e v e t őriz a *Reșișel* és *Pietroasa* víznév; az első esetben a rom. *reșiș* ‘folyóvíz medrében leülepedett homok- vagy kavicsréteg’ (DEX.) és az *-el* hímnemű kicsinyítő képző összetétele jelentkezik, a második esetben pedig egy igen érdekes alakulat, tudniillik az alapszó, a rom. *piatră*, amihez a valamivel való ellátottságot jelölő képzője (*-os*) helyett annak nőnemű változata jelentkezik, amely a szintén nőnemű rom. *vale* ‘patak’ szóval mutat egyezést – a román víznévadásban elterjedt úzus szerint.

N ö v é n y - és á l l a t n e v e k b ő l keletkezett egytagú jelölt víznevek alkotásában elterjedt kicsinyítő képző a rom. *-el* szuffixum. A *Cornieșel* a rom. *cornet* ‘somfa’, *Brusturel* a rom. *brusture* ‘nagybojtorján’, *Stejărel* a rom. *stejar* ‘tölgyfa’ növénynevek a rom. *-el* kicsinyítő képzővel kiegészült formája, amely a vizek partján előforduló fiatal vagy kevés, de mindenképp jellegzetes növényzetet jelöl. Általában fiatal szarvasmarhák neve őrződött meg a *Bicăcel* és *Bourel* (ANAR.) víznevekben a fenti kicsinyítő képzővel ellátva. Elképzelhető, hogy ez a hlynévképző játszik szerepet a magyar nevek román névrendszerbe való beillesztésében, ahol a magyar név a valamivel való ellátottságot jelölő *-s* képzőre végződik, ami megfigyelhető a magyar szótövű *Hidișel* (*hidas*), *Minișel* (*ménes* vagy *menes* ‘menyhalas’), *Archișel* (*árkos*), és talán az előbbieket analógiájára keletkezett *Sebișel* (*sebes*) esetében. Azonban semmiképp sem hagyhatjuk figyelmen kívül a fgr. eredetű **el* ‘vízen túl fekvő terület’ jelentésű szavunk víznévben való előfordulási lehetőségét (BENKŐ 1947a: 22), így a legutóbbi hidronima szerkezetében a *sebes* + *el* ~ *eli* ~ *elv* összetétel jelölheti a Sebes patakon túl fekvő területen folyó patakot is (ti. *Sebișel* ‘a Sebes egyik mellékága’).

A román grammatikában feltűnik a kicsinyítő képző ellenpárjaként az augmentatív vagyis a nagyító képző, amely a magyar alaktantól sem idegen jelenség, hiszen szerepel

a korai és kései ómagyar kori adatainkban egyaránt⁴³, illetve a mai képzőink közül az -s rendelkezik ilyen jelentésárnyalattal. A nagyító képzők a román nyelvben köznevekhez tapadnak, és egyik tipikus formájuk, az -oi olyan nevekben jelenik meg, mint a *Gropoi* (ANAR.) a rom. *groapă* ‘gödör’ + -oi, illetve *Ursoiu* (ANAR.) a rom. *urs* ‘medve’ + -oi összetételű víznév. Hasonló funkciójú rom. -aş képző fedezhető fel a rom. *vârf* 1. ‘csúcs; 2. ‘hegy’; 3. ‘tető’ + -aş összetételből keletkezett *Vârfurașu* (ANAR.) hidronimában, illetve képzőbokorként a *Zimoiaș* (ANAR.) esetében a szl. *zima* ‘hideg’ + rom. -oiaș névadatban. A vízelnevezések között nem ritka a hangutánzó szavak használata, de ebbe a grammatikai megjelölésbe egy másik onomatopoétikus jelenség sorolható be, a hangfestő rom. *bruh* ‘brr’ + -oaie kapcsolatából született *Bluhoaie* (HKFT. Nyermegy), ha tekintetbe vesszük az *l ~ r* laringálisok hangzóváltakozását. További kicsinyítő képzők jelentkeznek az -iță szuffixumú víznevek közül a *Vranița* (ANAR.) víznévben a rom. *vrană* ‘kis bemenet’ (DEX.), a *Dudița* (HKFT. Dúd) esetében pedig a rom. *dud* ‘eperfa’ köznév bővülésével; de ugyancsak ide sorolható a *Boboșița* (ANAR.) víznév is, amely a m. *babos* > rom. *boboș* (DEX.) átvételével magyarázható.

Településnév-képző (-ești) fedezhető fel a *Bănești* (ANAR.), *Dicănești* (ANAR.), *Mihăești*, (ANAR.), *Uibărești* (ANAR.) víznévben, továbbá a rom. -eni helynévképzős falunévről kapta nevét a *Prăvăleni* (ANAR.), *Păiușeni* (ANAR.), *Briheni* (ANAR.) hidronima. Előfordulnak olyan víznevek is, amelyek -telki, -laka helynévformánssal keletkezett magyar falunevek románra fordításával szintén -eni képzőre végződnek: *Corbeni* (< *Sastelke*) és *Gălășeni* (< *Gálosháza*).

b. Melléknévi származéknak tekinthető a *Medes* (PESTY, Bihar 2: 139b) víznév, ahol a szótó valószínűleg a m. **med* ‘száraz vagy időnként kiszáradó’ lexémát foglalja magába (l. még a *Medüs*, *Medves* alakokat; FNESz. *Nemesmedves*). Talán ebbe a csoportba sorolandó a -ka képzővel létrejött *Homorka* (HKFT. Hagymás), utalva a patak medrének formájára, a m. *homor(ú)* ‘bemélyedés, amiben víz van’ jelentésű lexéma alapján, de figyelembe kell vennünk, hogy PESTY adattárában *Hamarka* néven

⁴³ A nagyító képző a korai ómagyar korban elsősorban szn.-hez járultak (TNyt. 1: 244), a kései ómagyar korban pedig köznevek fokozását és nyomatékosítását kifejező képzőként viselkednek (TNyt. 306.).

szerepel⁴⁴, utalva a folyás sebességére, akárcsak a Berettyó jobb oldali, hasonló elnevezésű mellékvíze, a *Hamarkos*⁴⁵. A *-ka* különleges helynévképzőnk csak a 15. századtól kezd elterjedni, és csak a nyelvterület északkeleti részén fordult elő eredetileg, ezért a nyelvföldrajzi kötöttség miatt szláv képző is lehet, bár gyakran fordul elő településnév-képzőként is (pl. *Olaszka*), továbbá mikrotoponimákban is szép számban jelentkezik (pl. *Cserjéske, Fehérke, Halaska, Halászka, Kopaszka, Köveske*; vö. BÉNYEI 2012: 113).

A román egytagú víznevek között is előfordulnak melléknévi származékok a patak hőmérsékletére, vízbőségére, mozgására, vizének állapotára, medrének mélységére utaló alapszavak formájában. Míg a magyar egyrészes víznévanyagban általában a víz hőmérsékletének hideg voltára találunk példákat (kivéve a *hév* lexémát tartalmazó összetételeket és a *Meregyó* hidronimát), a román anyagban a víz magasabb hőfokát jelzi a szláv eredetű rom. *topliță* ‘meleg vizű forrás, patak’, ahol magában az alapszóban jelentkezik a rom. *-iță* nőnemű kicsinyítő képző, a víznév pedig ennek továbbképzett formájában maradt fenn *Toplicioara* alakban (MKFT. Belényesirtás). Gyenge vízhozamra utal a *Sărățelu* (ANAR.) víznév, melynek alapszava, a rom. *sărac* ‘szegény’ egyúttal a patak mellett vagy partján lévő föld soványságára is vonatkozhat. Erőteljesebb mozgás fejeződik ki a *Vălosu* víznévben a rom. *val* ‘hullám, ár’ jelentésű lexéma segítségével, de ugyanez a hidronima rom. *Voiosu* alakban tűnik fel DECEI (1989: 162) könyvében, így a vizsgált adat eredendően a m. *vajas* lexéma lehetett⁴⁶. A víz állapotát mutatja a *Cloșcoi* (ANAR.) név, amelyben a rom. *cloșcă* ‘kotló’ a m. R. *kotlós* jelentésben utal a víz feltehetően rossz állagára.

c. Igei alapú vízrajzi köznevek létrejöttében fontos szerepet játszott az *-ó, -ő* folyamatos melléknévi igenévképző, így került be a névanyagba a *Csorgó* (ETH. 10/C: 1004), a *Köpő*, a *Tekerő* víznév. Az *-ás* főnévképzővel alakulhatott a *Folyás* (PESTY, Bihar 1: 348a), *Forrás* (ETH. 3: 227), *Jószág* (HA 1: 77) pataknév. Ez utóbbit KISS

⁴⁴ „Balta Kara buczul — mely a’ hegyekből veszi eredetét, beleszakad a hamarkába, ‘s így egyesül a’ tözvívével — a’ tözvive a’ város déli részén folyik mely jó izü rakjaival kínálkozik — ‘s elválasztja Bihart Arad megyétől” (PESTY, Bihar, 116a).

⁴⁵ További, sebességre utaló, hasonló alakú víznév a *Hamarkos pataka*, amely az ETH.-ban *Hamarkós Pataka, Hamarkas Pataka* formában szerepel (ETH. 3: 84).

⁴⁶ *Vajas* ([+1018–38]/[1173–96]>1409: *Vayas*, KMHsz. 1.), *Vajasd* (1299/1369/1570: *Vayosd*, Gy. 2: 100, 190), *Viaszos* (1335: *Wewzws*, KMHsz. 1.) elnevezések képzővel ellátott *vaj* és *viasz* alapszava arra utalhat, hogy a folyók vizének felszíne irizált lehetett, zsiradék úszott rajta (GYÖRFFY 2011: 56).

LAJOS és GYÖRFFY ERZSÉBET a *jó- ‘folyik’ ige -sz gyakorító képzős származékából következteti ki, jóllehet az említett igeképző már az ősmagyar korban inaktiválódott (FNESz. *Jószás*; l. még 2011: 101). Román víznevekben is feltűnik három igei alapú egytagú víznév. A Fekete- és a Fehér-Körös területéről származó *Rătășel* rom. *rătăci* ‘eltéved’ és a *Fleșcuța fleșcăi* ‘cuppog, szortyog’⁴⁷ (DEX.) a fenti köznevekhez hasonlóan kicsinyítő képzővel (-el, -uța) alkotott hidronimák.

Határozós szerkezet. Az agglutináló magyar nyelv és a nagyrészt flektáló román nyelv találkozásánál a nyelvi különbség a nevek szerkezetében változatosan érvényesül. Megfigyelhető, hogy SZABÓ T. ATTILA gyűjtésében a magyar névhez csupán néhány rag (elsősorban helyhatározórag) járul, mint a román *la* prepozíció (amely a magyar ‘-nál, -nél’ helyhatározóragnak felel meg), ahogyan azt a *La forrás* víznév is bizonyítja (ETH. 3: 226).

5.1.2.2. A kétrészes víznevek lexikális-morfológiai felépítése

A Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó névkincsben a kétrészes nevek vannak túlsúlyban, ami annak köszönhető, hogy az idő folyamán a kezdetben egytagú nevek sok esetben vízrajzi alaptaggal egészültek ki. A kiegészülés létrejötté annak köszönhető, hogy a víznév köznévi eredete az idő folyamán elhomályosul, vagy az idegen név belső keletkezésű földrajzi köznévvvel egészül ki. E két alapvető jellegzetességen kívül természetesen további tényezőkkel lehetne gazdagítani az érvek sorát a kétrészes víznevek elterjedését illetően, gondoljunk csak a térképekre, ahol a kartográfusok két vezető elve a pontosság és hitelesség, azaz olyan földrajzi köznevek használata, amelyek azonosítása nem okoz gondot a névhasználók percepciós gondolkodásában (ennek függvényében nem kerülhet térképre olyan kihalt köznév, mint a *séd, jó, sár, aszó* stb., ezek legfeljebb a névtestbe olvadva, vagy többé kevésbé módosulva tűnnek fel, pl. *Székelyó, Hájó ~ Hejő, Hidegség*). A kéttagú nevek szerkezetileg alap- és bővítményi részre oszthatók, amelyek szófaji bemutatását az alábbiakban kísérhetjük figyelemmel. Ezekben a szerkezetekben az alaptag általában vízrajzi köznév, de lehet

⁴⁷ A m. *flaska* lexéma szóföldrajzának áttekintésekor nem találtam megfelelő adatot a vizsgált területre vonatkozóan.

megnevező funkciójú víznév is, míg a bővítményi tagokat változatosabb szófaji kategóriák jellemzik, amelyek köznévi, tulajdonnévi és melléknévi csoportokat jelenítenek meg.

A kétrészes víznevek alaptagjának lexikális-morfológiai felépítése

A funkcionális-szemantikai elemzés során láthattuk, hogy a sajátosság és fajtajelölő szerepben álló névrészek (S+F) tábor a legnépesebb, a magyar víznévanyag 46,1%-át alkotva (KISS M. 2012a: 95). Ezekben a konstrukciókban az alaptag vízrajzi köznév, némely esetben birtokos személyjellel ellátva, így a vizsgált névkincsben a következő alakok vesznek részt a denotáció során: nagyobb számban jelentkeznek az *ér* és *ere*, *patak* és *pataka*, *csermely*, *fok* és *foka*, *folyás* és *folyása*, valamint az *örvény* vízrajzi köznévünk, ritkábban pedig a *kengyel*, *forrás* és *forrása*, *víz*, *vize* és *vizek*, *derék*, *aszó*, *torok*, *fő*, *tő* és végül a *séd*. Ami a román víznévkonstrukciókat illeti, láthattuk fentebb, hogy a román névelemek sorrendje különbözik a magyarokétól, mert az alaptagot követi a bővítményi rész.

A keleti régióra jellemző *ér* ‘lassú mozgású, széles, iszapos medrű vízfolyás’ utótagként való előfordulása a legmagasabb, 408 alkalommal jelentkezik (a magyar víznevek 32%-ában), melyhez változatos, sajátosságot kifejező előtag járul (*Csikos-ér*, *Horgas-ér*, *Köles-ér* stb.); az ilyen szerkezetek egyhatoda *ere* birtokos személyjeles formában szerepel (*Szent Péter ere*, *Feketegyörgy ere*, *Feketerét ere* stb.). Érdekes jelenség, hogy az ilyen jellegű nevek területi eloszlása igen erőteljes egyenlőtlenséget mutat. Egyedül ez az a köznév, amely a Körösök nagyobb ágaihoz tartozó mellékfolyók névadásában részt vesz, leginkább a Berettyó jobb oldalán (70), illetve a Hortobágy és a Hortobágy-Berettyó (81) vízgyűjtőjének neveiben lelhető fel, valamint a Sebes-Körös helynévanyagában (62), legkevesebb adatot pedig a Fehér-Körös jobb oldali mellékvizeinek nevei tartalmazzák.

Az *ér* vízrajzi köznevet gyakoriság szempontjából a *patak* ‘kis (hegyi), gyors mozgású vízfolyás’ fajtajelölő szerepű lexéma követi, szám szerint 192 esetben (23%). Itt is igen változatos előtag kíséretében tűnik fel (*Bosnyák-patak*, *Csipkés-patak*, *Sós-patak* stb.), de a birtokos személyjeles *pataka* alaptag is képviselteti magát személynévi (*Balázs pataka*), vízrajzi köznévi (*Csorgó pataka*, ami egyúttal sajátosságot kifejező

előtagú is lehet), településnévi (*Bályok pataka*), növénynévi (*Kökény pataka*) és egyéb térszínformanevet jelölő előtaggal (*Hágó pataka*). A *patak* lexéma a Sebes-Körös (32) és a Berettyó (27) bal oldalának mellékvíz-neveiben fordul elő, a terület többi részén egyenletesebb eloszlást mutat, a Kettős- és Hármaskörös vidékére pedig egyáltalán nem jellemző a jelenléte. A *pataka* birtokos személyjeles alak kiugró mutatóval rendelkezik a Berettyó jobb oldalának és a Sebes-Körös bal oldalának a vízneveiben (17, 16), kisebb mennyiségben a Berettyó és az Ér bal oldalán (8, 5), a többi területen pedig semmilyen névadat nem utal erre a típusra.

Feltűnik a *csermely* ‘forrásból táplálkozó, a pataknál kisebb vízfolyás’ vízrajzi köznév is, de kizárólag HUNFALVY (1863: 385–415) földrajzi leírásában, ám az anyagrészt többszöri elolvasása során arra a következtetésre jutottam, hogy a szerző a *patak* lexémával azonosította a *csermely*-t, ugyanis a nagyobb folyóneveket is ilyen köznévvel látta el. Számos esetben román településnevet tartalmazó víznév utótagjaként jelentkezik a tárgyalt lexéma, így nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy nagyszámú víznév jött így létre a HUNFALVY-monográfiában a pataknév efféle körülírásával. Összesen 56 ilyen típusú víznév került be a névanyagba, melyek legnagyobb része a Fehér-Körös területén lokalizálható (23), de az Ér névrendszerében is megtalálható (12).

A névanyag 4%-át a *fok* ‘folyó vagy tó vizét elvezető ér’ utótagú nevek alkotják (*Bűfok*, *Iván-fok*, *Zöld-fok* stb.), illetve a *foka* utótagúak (*Bírófoka*, *Fancsal foka*). Összesen 58 névadatban lelhető fel a vizsgált formáns, elsősorban a Fekete-Körös teljes területén (16), továbbá a Berettyó és a Hármaskörös bal oldalán (8, 10), míg az Ér víznévrendszerére kevésbé jellemző ez a vízrajzi köznév. ORTVAY Árpád-kori víznévgyűjteményében számos *Arad* vármegyei víznevet találunk *Chekafoka* (1: 191–2), *Lehudfoka* (1: 464), *Perafoka* (2: 96), *Yciafucara* (2: 422) alakban a Fehér-Körös területén.

A *folyás* ‘kisebb folyóvíz, patak, ér’ az adatok 2%-ában szerepel fajtajelölő utótagként (*Hosszúvíz-folyás*, *Medvés-folyás*, *Zúgó-folyás* stb.), és ezúttal is számolhatunk birtokos személyjeles alakváltozattal az elsősorban személynévi előtagú víznevekben (*Bodó folyása*, *Husztine* (sic!) *folyása*), illetve a szó szerkezeteket tartalmazó nevek esetében (*Jegeskút folyása*, *Csonkafűz folyása*). Maga a vízrajzi

köznév a Hortobágy-Berettyó szakaszán a legelterjedtebb (16), de néhány névadat erejéig az Ér területén is feltűnik, a többi területre pedig egyáltalán nem jellemző.

Az *örvény* ‘vízfolyásnak gyors, forgó mozgású szakasza’ közszó mindössze 1%-ban képviselteti magát a névadatban (*Hideg-örvény, Határ-örvény, Hasztalan-örvény*), továbbá egy alkalommal kétrészes bővítményű névben is feltűnik (*Holt-Körös-örvény*), jellemzően a Kettős- és Hármaskörös bal oldalán, de sem a Berettyó, sem az Ér területére nem jellemző a vizsgált köznév.

A *kengyel* ‘u alakban kanyarodó ér’ vízrajzi köznév elő és utótagként egyaránt részt vesz a névalkotásban, funkcionális szempontból fajtajelölő szerepben a HAÁN monográfiájában szereplő *Görbe-kengyel, Rákos-kengyel, Tormás-kengyel* és *Zila-kengyel* víznevekben (1870: 159), PESTYNél pedig kétrészes előtaggal jelenik meg: *Falópó-kengyel* alakban (PESTY, Békés, 35).

A *derék* ‘1. időszakos vízfolyás, ér’, 2. ‘víz dereka, fő folyás’ összesen 6 alkalommal fordul elő (*Asztagos-derék, Ebesi-derék, Hegedűs-derék*), elsősorban a Fekete-Körös bal oldalán, illetve még kétszer tűnik fel a Hármaskörös jobb oldalán.

A *forrás* ‘földből természetes úton előtörő víz’ vízrajzi köznév csupán az Ér bal oldalán tűnik fel jelölt (*Bodonos vagyis Kosok forrása*), illetve jelöletlen (*Corbului-forrás; ‘holló-forrás’*) formában.

A *fő ~ fej* ‘folyóvíz kezdete, eredésének helye’ jelentésű köznév szerepelhet birtokos személyjeles alakban (*Solymos feje*), vagy olyan szerkezetben, ahol a formánst újabb vízrajzi köznév egészíti ki, de az ezt szemléltetendő *Körös-fő pataka* víznév esetében a megnevezett település (kisebb) patakának a megnevezése valószínűsíthető. A *fő* lexemával utólagosan egészülhetett ki az *Egres-patak* hidronima, létrehozva az *Egrespatak fwben* (ETH. 10/A: 67) korai névalakulatot.

A *víz* ‘pataknál nagyobb vízfolyás’ lexéma bár korlátozott számban ugyan, de a vízgyűjtőterület legnagyobb részén megjelenik. Leginkább a Sebes-Körös bal oldalának vízneveiben tűnik fel változatos alakban (*Bikali víz, Mogyorókereki vizek, Dobbana vize*).

PESTY Békés vármegyei adattárában lelhető fel tulajdonnévi előtaggal a *kanyarulat* (*Körös-kanyarulat*) és kételemű előtaggal a *torok* ‘hasonló nagyságú folyóvizek torkolata, összefolyása’ köznév (*Sebes-Körös-torok*).

A *tő* ‘kisebb vízfolyás nagyobbba torkollása’ vízrajzi köznév csupán az *Ösvény-tő* hironimában lelhető fel a Berettyó bal oldali mellékvizének megnevezéseként.

Régi vízrajzi köznevek közül az *aszó* ‘időszakos vízfolyás, szárazpatak’ csupán a *Váraszó* és *Hosszúaszó* névben jelentkezik, a *jó* ‘vízfolyás’ a köznévi előtaggal a *Berettyó*, *Hájó*, *Meregyó* és a *Székelyó* víznévben, személynévi előtaggal pedig a *Bodójó* hidronimában lelhető fel, de több esetben a lexéma a nyelvhasználatból kihalva, szerkezetileg egybeolvadt az előtaggal. A *séd* ~ *sid* ‘kisebb, gyors folyású folyóvíz, patak’ két névadatban is feltűnik (*Méh-séd*, *Mély-séd*), bár megnyugtató eredetvizsgálatuk még várat magára, illetve a román *Mișid* víznévben, amely eredeti alakja a m. *mély* + m. *séd* összetételéből tevődhetett össze.

Az összetett földrajzi köznévi kategóriába tartozó alaptagok jelöletlenek, semmiféle formáns nem járul hozzájuk. Ide soroltam a határpatakokat (*Ippi* és *Széki határpatak* Márkaszék és Ipp határán; *Somályi határpatak* Kémer és Somály határán, mindkettő Szilágy megyében; *Ujhatár-patak* Körösfő környékén, Kolozs megyében), és az *Édes marhapataka* víznevet (ETH. 3: 82, 196), amelyik valószínűleg szarvasmarhák itatására szolgált.

A román víznévanyag kevésbé változatos képet mutat a vízrajzi köznevek tekintetében. Legnagyobb számban a rom. *vale* ‘patak’ fordul elő, melynek szerkezetében bizonyos formai kettősség lép fel, mert nem csupán nominativusban, hanem határozottságot jelölő *-a*⁴⁸ formáns kíséretében is jelentkezik. Az esetek többségében a határozott *valea* alak jelenik meg (215), míg a határozatlan *vale* számban alulmarad (96), viszont a magyar lejegyzés következtében olyan alakok is mutatkoznak, mint a *vále*, *válea*, *válye* (20), a *valye* (16), *valya* (11), *vallye* (5) stb. Kevesebb alkalommal tűnik fel a rom. *pârâu* ‘kis folyóvíz’ (DEX.), de arányosan oszlik el a Körös három főágának nevében (40), pl. *Pârâul Ursoița*, *Pârâul Vacii*, *Pârâul Guruiedi*. Végül a rom. *fântână* ‘kút, forrás’ vízrajzi köznév is megjelenik, de csak azokat a neveket válogattam a névanyagba, amelyek a leírás alapján valós forrást neveztek meg (11).

⁴⁸ A rom. *vale* alaptag határozatlan, amit zéró morféma fejez ki (a magyarban ez ‘egy patak’-ként jelentkezik, de a románban jelöletlen), vagy határozott, amely jelen esetben az alapszó neméhez igazodó nőnemű *-a* végződésben jut kifejezésre (*valea*).

Morfológiai szempontból közelítve a román nyelvű nevekhez elmondhatjuk, hogy ha birtokos eset áll fenn, a magyar lexémát tartalmazó víznév általában a ‘valaminek vagy valakinek a patakánál’ jelentésű román prepozíciós formával egészül ki, tehát a magyar hidronima román vízrajzi köznevet kap. Ilyen a *Vale Gatuluj* (‘Gát patakja’), ahol a ‘patak, völgy’ jelentésű román *vale* köznevet a m. *gát* szó követi, amelyhez az *u* kötőhangzó és a rom. *-lui* (ejtsd: lui) birtokos személyrag járult.

A fent bemutatott sajátosság és fajtajelölő (S+F) funkciójú szerkezetekkel szemben a megnevező és fajtajelölő (M+F) szerepű összetételek mennyiségileg igencsak alulmaradnak, melyek másodlagos alakulatok vagy idegen eredetű víznevek átvételével keletkeztek, illetve belső keletkezésű víznevek vízrajzi köznévvel való kiegészítése révén (*Körös-ér*, *Ácsva pataka*, *Tusza* > *Tusza pataka* stb.).

A tulajdonneveket tartalmazó víznevek esetében számos önállóan is élő jelöletlen hely- és személynévi alapú hidronima vált alaptaggá. Ennek megfelelően a *Körös* alaptagú víznevekben előforduló bővítmények skálája lehet melléknévi (*Nagy*-, *Rossz*-, *Sebes*-, *Fekete*-, *Fehér*-, *Kis*-, *Új*-, *Középső*-), számnévből képzett melléknévi (*Hármas*-, *Kettős*-), befejezett melléknévi igenévi (*Holt*-, *Ásott*-, *Egyesült*-), főnévi (*Any*-, *Any*-, *Any*-), helynévi (*Égeizugi*-), illetve helységnévi (*Váradi*-, *Petrósi*-) eredetű. További víznevek vesznek részt a névalkotásban különféle előtagokkal, mint a *Berettyó* (*Holt*-, *Külső*-, *Ó*-), a *Kálló* (*Holt*-, *Kék*-, *Konyári*-) és a *Kösel* (*Ős*-) esetében.

A román víznevek körében a *Körös* román megfelelőjeként a *Criș* szerepel hímnemű, határozottságot kifejező *-(u)l* szuffixum kíséretében, összesen hat névben. A bővítményi rész utalhat a *Körös* sajátosságára, így méretére (*Crișul Mic* ‘Kis-Körös’), korára (*Crișul Nou* ‘Új-Körös’), illetve a medrének jellegére (*Crișul Pietros* ‘Köves-Körös’). Különböző helyzetviszonyok is feltűnnek a denotációban, amelyek megjelennek az ‘erdei tisztás’ jelentésű utótaggal a *Crișul Poienii*, ‘nyári legelő’ jelentéssel a *Crișul Văratecului* és végül a *Crișul Băiței* (1. ‘fürdő’, 2. ‘bánya’; DEX.) alakban. Az *Ér* (rom. *Ier*) jobb oldalán folyó *Ierul Rece* ‘Hideg-Ér’ víznév tulajdonnévi alaptagot tartalmaz, de a *Ierul Morii* ‘Malom-ér’ köznévi jellegű főtaggal rendelkezik.

A kétrészes víznevek bővítményi tagjának lexikális-morfológiai felépítése

Legnagyobb számban jelöletlen melléknévi előtagok gazdagítják a korpuszt igen változatos funkcionális jegyek által. A sajátosságot kifejező névrészek közül az alábbi kategóriák tartalmazzák a vízfolyás olyan jellegzetes jegyeit (pl. méret, alak, szín, hőmérséklet, kor, állapot, szag, íz, sebesség, hang), amelyek az elnevezés alapjául szolgálhattak.

A méretre utaló névrészek kevésbé változatosak, ezért jellemző rájuk a mennyiségi megterheltség. A fentebb bemutatott minőségi jegyek tulajdonnévi alaptaghoz járultak, így ebben a szegmensben a köznévi utótagú példákat sorakoztatom fel. A *nagy* szinonimájaként szerepel a *hosszú* lexéma (*Nagy-ér, Nagy-örvény, Nagy-patak, Nagy-fok, Hosszú-patak, Hosszú-ér, Hosszú-fok*), ellenpárjuk pedig a *kis* és *kurta* (*Kis-patak, Kis-ér, Kurta-ér*). Ezek olyan kétrészes nevek előtagjaként is előfordulnak, amelyek alaptagja nem vízrajzi-, hanem egyéb földrajzi köznév, általában erdő vagy valamilyen domborulat (*Kiserdő, Kissom, Kispél*⁴⁹, *Kiscser*). A tárgyalt S+F szerkezetű nevek esetében megállapítható, hogy a folyó nagyobb méretére való utalás a gyakoribb, vagyis a *hosszú* és a *nagy* jelzők dominálnak a *kis* és *kurta* névelemekkel szemben, arányuk 16 : 7.

A méretre utaló román víznevek közül szintén a *nagy* (rom. *mare*) lexéma fordul elő döntő többségben (21), és csupán ennek harmadrészeként jelentkezik a patak kisebb jellegére utaló rom. *mic* ‘kicsi’ szó (7). A folyó méretét a *hosszú* és a *rövid* melléknevek román megfelelői is jelölik a rom. *lung* ‘hosszú’ (6) és a rom. *scurt* ‘rövid’ (1) alakokat tartalmazó szó szerkezetekben (*Valea Mare, Pârâul Mic, Vale Lung, Valea Scurtă*). Valószínűleg a patak nagyságát jelöli a *Valea Groasă* (rom. *gros* ‘vastag’), amely csak a Fekete-Körös bal oldalán tűnik fel, ellenben a *Valea Slabă* a patak keskeny voltára utal (rom. *slab* ‘keskeny’).

A folyómeder alakjának kifejezésére bő szókészlet sorakoztatható fel, amely a teljes adatmennyiség 2,9%-át alkotja, ahol javarészt S+F szerkezetben fordulnak elő a vízfolyás alakjára vonatkozó szavak. A meder kanyarulatát minősítik az olyan nevek,

⁴⁹ Vö. karacsáj *pel* ‘halom, domb’ (FNESz. Pély)

mint a *Horgas-ér*, *Tekeres-ér*, *Fül-ér*, *Görbe-ér*, *Görbe-kengyel*, *Kacskaró-ér*, *Kondoros-folyás* (vö. BÍRÓ 2008b: 71). Román neveken a folyó alakját mindössze egy szerkezet jelöli, a *Valea Strâmbă* alak, ahol a rom. *strâmb* ‘görbe’ melléknév vesz részt a névalkotásban.

A víz színére utaló nevek csoportjának közel a fele *Fekete-* előtagú, tehát sötét színű vízre utal. Érdekes, hogy közülük csupán kettő tartozik a Fekete-Köröshöz, ellenben négy a Berettyó vízrendszeréhez, továbbá találunk *Barna-*, *Fehér-*, *Fényes-*, *Hamvas*-⁵⁰, *Kék-*, *Szőke-*, *Veres-* és *Zöld-* előtagú hidronimákat, illetve egyetlen német víznevet, amely a fehér színre utal (*Weissbach*). A megnevező funkciójú *Körös* alaptaghoz köztudottan hozzájárul egy *Fekete-* és egy *Fehér-* előtag is mindkét nyelvű névanyagban: *Fekete-Körös* és *Crișul Negru*, illetve *Fehér-Körös* és *Crișul Alb*. A román korpuszban ‘fekete patak’ jelentésben találkozunk összesen öt alkalommal a *Valea Neagră* víznévvel, de három esetben feltűnik a ‘fehér folyó’ jelentésű *Râul Alb*, valamint egyszer a ‘piros folyó’ szemantikájú *Râul Roșu*. Érdekes, hogy mindegyik víznév a Fekete-Körös mellékágához tartozik. A *Vale Liszpatak* esetében a rom. *lis* 1. ‘sima, sík; 2. ‘világos’ (DER.) lexéma fordul elő, amely a víz tiszta, nyugodt voltára utal.

Több denotátum esetében hőmérsékleti tényezők jegyei fedezhetők fel, de mindegyik azonos hőmérsékletre utal: *Hideg-örvény*, *Hideg-patak*, *Hideg-ér*. Meg kell említenünk a m. *hév* ‘meleg’ lexémát is, amely az ómagyar korban még szerves összetétel részeként jelent meg, de az idő folyamán jelentése és szerkezete elhomályosult, így csak kikövetkeztetett alakjait fedezhetjük fel a mai névanyagban (pl. *Hévjó* ~ *Hájó*, 1288/1326: *Heuyo*, Gy. 1: 570, 672). Román víznevekben a déli szl. eredetű rom. *topliță* ‘meleg vizű forrás, patak’ vízrajzi köznév jelentkezik szószerkezetekben (*Valea Toplitia*). A fenti névvel ellentétben, a hidegre vonatkozó víznevek népesebb csoportját alkotja a ‘hideg kút’ jelentésű *Funtina recse* (2) és a ‘hideg patak’ szemantikájú *Valea Rece* (3).

A folyó k o r a is motiváló értékkel bír a denotáció létrejöttében. Névanyagomban a *régi* lexémával és ennek szinonimáival találkoztunk a tulajdonnévi alaptagok

⁵⁰ A *Hamvas-ér* vagy *Hamvas pataka* néhány víznév esetében az előtag talán a vízhez közel lévő nádas egykori égetésével függhet össze (GYÖRFFY 2011: 56-7).

tárgyalásában (pl. *Ős-Kösely*), kivételt csak az *Új-víz* pataknev képez. Ez utóbbi a Kalota egyik patakocskája, tehát viszonylag kis vízhozamú folyás, ellenben a fenti példákban szereplő *Régi-* előtagú, nagyobb folyókat jelölő nevekkel. Szemantikailag ebbe a csoportba sorolandó a befejezett melléknévi igenévi előtagú *Holt-ér*, melynek köznévi utótagja fajtajelölő funkciót lát el (S+F). A román nevekben a folyó újabb kori keletkezését tükrözi a köznévi alaptagú *Valea Nouă* ('új patak') és a tulajdonnévi főtagú *Crișul Nou* ('új Körös'), ugyanakkor e két név szerkezetében tisztán látható a hím- és nőnemű végződés illeszkedése is (hímnem: *Crișul NouØ*, nőnem: *Valea Nouă*)

A vizek állapotát, a folyómedrek vízbőségét jól tükrözik a *Medves-*, *Száraz-*, *Sáros-* előtaggal rendelkező denotátumok. Az erek sekély voltának következtében legtöbb helyen *Sáros-ér* fordul elő (5). Ebbe a kategóriába sorolható az *Ébes-patak*, ahol az előtag valószínűleg a m. R., N. *ebes* 'mocsaras, zsombékos' melléknévvvel is magyarázható, az *Ebes* ([1067]/1267: *Ebes*, *Ebees*, *Ebis*, *Ebus*, ÁSzt. 264.) személynévi eredeztetés nem valószínű. A *rossz* melléknévvvel csupán egy esetben találkozunk, ahol a főtag tulajdonnévi jellegű: *Rossz-Körös*. A román nevek között összesen négy alkalommal fordul elő a *Valea Rea* 'rossz patak' jelentésű víznév, illetve egyszer a *Pîriul Rău* hasonló jelentésben. Szintén négyszer jelentkezik a *Valea Seacă* 'száraz patak' a Körösök területén, és hasonló jelentésben tűnik fel a *Valea Moliu* (rom. *moliu* 'halott') víznév is.

A víz ízét sejteti a *Keserű-ér*, az *Édes-marhapatak*, ahol ez utóbbi esetében a *marhapatak* 'szarvasmarhák itatására szolgáló patak' (*édes marha pataka*, ETH. 3: 82) lehetett az alaptag, kiegészülve a víz ízére utaló *édes* melléknévvvel. Jelölt névelemekből építkezik a *Sós-patak*, bár itt a személynévi eredet sem zárható ki, illetve a melléknévi eredetű, mozgást jelölő *Hamarkos pataka*⁵¹, mindkét esetben 'valamivel való

⁵¹ Ez a patak a Berettyó jobb oldali mellékága Szilágy megyében, Kémer külterületei helyneveként. Csupán az ETH. 3. adatai között lelhető fel, *Hamarkos Pataka*, *Hamarkós Pataka* és *Hamarkas Pataka* alakban. Hasonló formájú a *Hamarka-ér* Heves megyében (Szabó Imre, Heves megyei Tepélypuszta határának rendezés előtti állapotáról készült Térképe. 1875; Alföldy Gyula, Besenyőtelek I. és II. rész hevesvármegyei nagyközség kataszteri vázlata, 1906), *Hamarka patak* alakkal pedig Bihar vármegyében találkozunk (Bél, Hajdú-Bihar m.; H-BMFN. I, 102). Valószínűleg olyan patakot neveztek el így, amelyik vize hirtelen, gyorsan, hamar lefolyik. Bár a völgy vagy folyómeder alakjára utaló elnevezések a korai századokban is előfordultak pl. 1247: *Homorouvelg* (NEMES 2005: 191), ezúttal a magánhangzók záródása feltehetően román nyelvhasználatra utal, hiszen a tárgyalt pataknev a Fekete-Körös bal oldali mellékága olyan területen, ahol a román pataknevek aránya meghaladja a magyar nevekét. Szintén ezen a területen a magánhangzó záródására további példa a *Jakab-ér* > *Iacoberi*, *Poklos* > *Poclusa* stb.

ellátottság’ jelentésű képzővel szerepel. Melléknévi előtagú víznév a *Gyalog-ér*, *Huta-patak* és a *Jámbor-ér*.

Deverbális főnév- és melléknévképzéssel alakult víznevek sora jelzi a víz mozgását, folyásának sebességét, ami változatos példákkal illusztrálható. Valószínűleg gyors folyású vizet nevez meg a folyamatos melléknévi igenévből származó *Villongó-ér*; míg lassabb vízmozgásra utal a hasonló szerkezetű, csupán -s képzővel kibővült *Folyós-ér*, továbbá a deverbális főnévi előtagú *Kisállás-ér*, *Omlás-patak* és *Forrás-patak*).

Bár a víz ízét és szagát jelölő melléknevek nem fedezhetők fel román víznevekben, a *Valea Sălbatică* ‘vad patak’ komplex szemantikai képet ad, mert a folyás gyorsaságára és a környező dús, buja növényzet jellegére egyaránt utalhat, ezzel szemben a *Vale Nányi* (rom. *nani* ‘tente, ringatás’, DER.) a víz lassabb, hullámozó mozgását örökölte meg.

A Körösök forrásvidéke magasan fekszik, völgyeikben 1100–1200 méterre a tenger szintje fölött már számos bővizű hegyi patak tör elő. A víz hangját jelölő érdekes és változatos alakok születésében egyaránt részt vettek a hangutánzószók és a folyamatos melléknévi igenevek, mint a *Beri-patak*, *Bugy-ér*⁵², *Csergettyű-fok*, *Csikorgós-ér*, *Morgó-fok*, *Gügyögő-patak* stb. Az első példánál a *beri* ‘bölg, zúg, morajlik’ (SzT.) igen ritka szavunk jelenik meg, ezzel is színesítve a névanyagot. A román korpuszban a *Vale csurzi* (PESTY, Bihar 1: 248a) víznév a rom. *ciur*, *ciurgău* lexémát tartalmazza ‘hegyi patak hangja’ (DEX.) jelentésben, így láthatjuk, hogy jelentése megegyezik azzal a magyar szóval (m. *csorgó*), amelyikből ered. A *Valea Zugăului* (DECEI 1989: 172) és a *Pereu Zugului* (PESTY, Arad, Krokna 205a) ugyanarra a denotátumra utal, de korántsem azonos lexémával: egyik a *zúgó*, másik a *zug* szavunk, és bár PESTY adata lehet az elsődleges, a DECEI-nél szereplő változat azonban nem személynévi, hanem víznévi jellegű.

A víznevekben előforduló névnevek szerepe meghatározó bizonyos népelemek előfordulásának a kikövetkeztetésében. Ha abból a hagyományosan elfogadott tételből indulunk ki, hogy maga a név identifikál, akkor a helynév funkciója nem más, mint a

⁵² A *Bugy-ér* esetében valószínűleg bugyborékolva, zubogva feltörő forrásnévvel van dolgunk, ahol a vízrajzi köznév további földrajzi köznévi összetételben is szerepelhet (NEMES 2005: 137).

környezettől való megkülönböztetés, az attól való elkülönítés. Ha ezt a tételt rávetítjük a népnévi eredetű helységnevekre, láthatjuk, hogy az illető népcsoportról elnevezett falu lakossága különbözik az őt elnevező etnikumtól, tehát a település lakossága népszíngyként különül el a többitől (KNIEZSA 1938: 406). Hasonló módszer érvényesül a víznevek esetében is. Köztudott, hogy ugyanazon a településen belül a kisebbséghez tartozó etnikum szálláshelye a település azonos részén van, a cigányok esetében többnyire a falu szélén. Ennek megfelelően a róluk elnevezett patak is a helység közelében található, általában annak periferiáján vagy külterületi víznevei között, ami a részletes térképeken jól kirajzolódik, gondoljunk csak a második és a harmadik katonai felmérés térképszelvényeire, vagy a vízszabályozás előtti, kellőképp részletes kézíratos térképekre (pl. HUSZÁR ide vonatkozó térképei).

A *szlávok* valószínűleg a 6. században telepedtek le Erdély erdős zónáiban, a hegyvidék és erdőség határán, lehetőleg nagyobb vizek mentén, többek közt a régen Biharhoz tartozó Kalotaszeg⁵³ vidékén, továbbá Hajdú-Biharon keresztül Békés megyéig lelhetők fel későbbi szláv népelemű víznevek (KNIEZSA 1941: 22). Korai szláv megtelepedésre utalnak Kolozs és Bihar megyében a *Csehi*, *Oroszi*, *Tóti*, *Olaszi* nevű falvak, illetve a Sebes-Körös vízgyűjtőjéhez tartozó nagyobb, szláv eredetű folyóvizek nevei is (*Bisztra*, *Dragán*, *Kalota*), míg a Fekete-, illetve Fehér-Körös területén lényegesen kevesebb számban fordul elő ilyen név a rövidebb patakok esetében, ugyanakkor a nagyobb vizek neveire egyáltalán nem jellemző. A 11. században a Berettyó és az Ér egész hossza magyar szállásterület volt, a Fekete-Körös völgyében Belényesig terjedt a magyarság, a Sebes-Körösnek pedig a forrásvidékén találhatók szórványos szláv nyomok, amelyek nem bírtak kultúraalakító szereppel. További szláv népelemek jelenlétét bizonyítja a Berettyó egyik bal oldali mellékvize, a *Bosnyák-patak* (Bihar megye). Hogy valójában bosnyák vagy horvát népcsoport motiválta-e a víznevet, nem lehet megnyugtatóan eldönteni, mert a magyarországi bosnyákok nem hagyományosan muzulmán, hanem katolikus vallásúak, és horvátnak tartják magukat.

⁵³ A Rétköz, Sebes-Körös, Kiskörös és Berettyó által körülölelt falvak összefoglaló neve Kiskalota volt. Ennek a folytatása a Kisköröstől keletre, a Berettyó és a Sebes-Körös között az erdélyi határig nyúló Középkalota, később Hegyköz után Kolozs megyében a mai Kalotaszeg lokalizálható, ahol a *szeg* utótag is jól mutatja a nagyobb tömbhöz való tartozást.

A Hármas-Körös jobb oldalán a nyugati szlávhoz tartozó cseh népcsoport neve öröközte meg a *Cseh-ér* víznévben. Ez a név ebben a régióban akár szlovák népelemet is jelölhetett ellentétben az ország nyugati részével, ahol a német nemzetiségű népcsoportok neve Veszprém környékén szintén *cseh* volt (FNESz. *Csehbánya*). Ugyancsak a cseh nyelvvel és népelemmel függ össze a középkori cseh-morva területeken élő népeket jelölő népnév a *boemi*, amelynek magyar nyelvi megfelelője a *cseh* és a *marót* lexéma (RÁCZ A. 2010: 400). Ez utóbbi népnév személynévként tűnik fel a történelem folyamán *Marót* vagy *Ménmarót* alakban. A valóságban azonban (Mén)Marót nem volt létező személy, tudniillik *marót* a morva nép régi magyar neve, ugyanakkor ez annak a történelmi ténynek is bizonyítéka, hogy Magyarország egy része valaha morva uralom alatt állt (GYÖRFFY 1959: 45). Ilyen jellegű településre utal a *Marótlaki-patak* víznév Kolozs megyében.

A Hármas-Körös bal oldalán lokalizálható a keleti szláv jellegű *Orosz-ér* Békés megyében, Gyomendrőd környékén. Az ukrán nyelvjárású ruszinok, rutének vagy rusznyákok hazánk területére való tömeges betelepülése 1320 táján indulhatott meg, ám őket a magyarság, mint minden, magát a *rus-* töből képzett népnévvel megnevező keleti szláv népeiséget, *orosz* etnonimával jelölte (RÁCZ A. 2010: 405).

A 15. században elhatalmasodott balkáni (rác, román, horvát) bevándorlás a mohácsi csatavesztést követő korszakban jelentkezett. A *rác* ‘déli szláv nyelvet beszélő, főleg Szerbiában lakó, illetőleg onnan származó személy’ (TESz.) mint népnév a törökök elől menekülő szerbség jelölőjeként vált közkeletűvé (RÁCZ A. 2010: 396). E két etnonima az ómagyar korban egy ideig szinonimaként működhetett, majd a *szerb* etnikumjelölő kizárólagossá vált. A Sebes-Körös egyik bal ága, a *Rác-patak* (Kolozs megye) víznév előtagja valószínűleg délszláv etnikumot jelöl, mert a családnévi forma utótagjához birtokjelnek kellett volna járulnia.

A Körösök magyar vízneveiben a *magyar* népnévi előtag csupán egyszer fordul elő (*Magyar-patak*) Kolozs megyében, Nagykálota környékén, ahol az összesen 19 víznévből 8 román eredetű, a többi magyar. Valószínű, hogy ezen a területen ekkor már jelentős román lakosság is élt, mert ugyanerre a névre van egy *Valye Unguruluj* (ETH. 10/C: 798) román adatunk is, ahol a szóvégi *-luj* (rom. *-lui* birtoklást kifejező, egyes számú, hímnemű rag) *Magyar pataka* birtokjeles szerkezetű névre fordítható le.

Erdély és Magyarország területén több törökségi népnév is nyomot hagyott vízneveinkben. A *kunokról* ismeretes, hogy egy török nyelvű népekből – kipcsakok, sárga ujjurok, ázsiai kunokból – álló törzsszövetség volt. A IV. Bélával kötött szövetségük szerencsétlen kimenetele után a magyar Alföldön szétszóródtak, és rövid időn belül asszimilálódtak a magyarságba, amit számos helynevünk örökített meg, a Körös víznevei közül a Nagykunságban a Karcag melletti *Kun-ér*.

Erdély területén már a hunok kora óta számolhatunk török nyelvű népek jelenlétével. Ebbe a nyelvcsaládba tartozó nép nevét őrzi a Berettyó és a Hármaskörös összefolyásától keletre lévő *Besenyi-ér* és az Ér jobb oldalán, Érdiőszegtől északra folyó *Beseny-ér* hidronima. A magyarsághoz csatlakozott besenyők a nomád harcmódnak megfelelően, a csatában a székelyek mellett szintén elől járó csapatokat alkottak (GYÖRFFY 1941: 41), a 11. században még határőrizeti szerepet láttak el, de mint veszélyesnek ítélt népcsoport, az ország minden területére való széttelepítés őket sem kerülte el. Szinte mindegyik megyében találunk ilyen helynevet, általában egy-egy szigetet alkotva a magyar népesség tengerében. Erdélyben csupán az Olt kanyarulatánál élhettek nagyobb számban, míg Bihar megyében összesen hét településnév hozható összefüggésbe ezzel a népelemmel, ahol a Várad környékén csoportosuló besenyőket a magyarság a 14. századig teljesen magába olvasztotta (RÁCZ A. 2004: 201).

A történettudomány egyik legvitatottabb eredetű népcsoportja, a *székelység* BENKŐ (1998a: 139, 1991/2003: 109) szerint olyan sajátos jogállású nép, amely az ómagyar korban harcok során az elő- és utóvéd szerepét töltötte be. Később, mikor az ország keleti részén volt inkább szükség a határvédőkre, megkezdték vándorlásukat Baranya–Bihar–Teleghiszek irányába. A 13–14. században elsősorban Bihar megyében találunk legtöbb, székely lakosságra utaló nyomot (GYÖRFFY 1959: 74), hidronimák tekintetében pedig a *Székelyjó* (ma *Henc pataka*) víznév és a Kolozs megyei *Székely pataka* említhető meg, jóllehet ez utóbbi víznév Székelytelek település patakjának is lehet a neve, mert a *-patak* és a *-telek* formáns diakrónikus sorrendje nem egyértelmű, és akár a szinkrón névkeletkezés vagy -együttélés sem zárható ki (KISS 2010b: 84).

Ma is élő kisebbség úgy Magyarországon, mint Erdély területén a *cigányság*, mely a 15. században vándorolt be Európába. Ilyen etnikumra vonatkozó vízneveink a Körösök felső vízgyűjtőjében fordulnak elő egyes-, illetve többes számban a Sebes-Körös és a

Berettyó mentén: *Cigány-ér* (Tépe, Kaba határán, a Berettyó jobb oldalága), *Cigányok pataka* (Szilágynagyfalu határában, a Berettyó bal oldalán), *Czigány-ér* (Szeghalom északnyugati részén, a Sebes-Körös bal oldalán) és *Czigányi csermely* (a Sebes-Körös egyik forráspataka). A Fekete- és a Fehér-Körös völgyéből nem találtam ilyen jellegű magyar nyelvű névadatot.

A német nyelv egyik csoportjába tartozó *szász*⁵⁴ népnév szintén feltűnik vízneveinkben. Szászoknak nevezik az erdélyi németeket és a szepességi „cipszereket” (német: *Zipser*) is, akiknek ősei a 12. századtól telepedtek le a Magyar Királyság e területein. Mivel a beköltöző nép egyszintű, kisparaszti közösség volt, és sem nemesi, sem jelentősebb katonai réteg nem mutatható ki a bevándorlók egyik rajában sem, nem valószínű, hogy a király az amúgy is jól megerősített erdélyi határőrizet céljából engedélyezte volna betelepülésüket. Sokkal inkább az vezethette, hogy a közismerten szorgalmas, jó földművelő és iparos németiség az egész országnak hasznára lesz. A Sebes-Körös egyik jelentős folyójának a *Sebes* vagy *Székelyjő-pataknak* ismeretes egy harmadik elnevezése is, a *Henc* vagy *Henc pataka* (rom. *Hențu*). Etimológiáját tekintve a német *Hans* személynévre vezethető vissza, de a rom. *honț* ‘az erdélyi szászok gúnyneve’ (DER.) is lehetséges eredetmagyarázat. Területileg ez a régió nem tartozik a nagyobb szász településekhez, Beszterce, Nagyszeben, Brassó, Meggyes, Szászváros környékéhez, így a Kolozs megyei pataknev azoknak a korai időknek a nyomát őrizheti, amikor Kolozsvár a 14. században rövid időszakra erős szász befolyás alá került.

A zsidóság a középkorban és a korai újkorban viszonylagos biztonságban élt Magyarországon, a 19. században pedig megkezdődött tömeges asszimilációja a magyar nemzetbe. Patakneveinkben e népnév lokalizálása nem mutat különösebb területi jellegzetességet, összesen két alkalommal fordul elő: *Zsidó-patak* (a Sebes-Körös jobb

⁵⁴ A 12. század közepi nagy kolonizációs hullámok következtében az erdélyi szászok első rajai még ebben a században, 1140 után jelentek meg, bár előőrsei, később beolvadt néprészei voltak a szászoknak már azok a délnémetek, bajorok is, kik Szent István király ideje alatt szóródtak szét az ország különböző pontjain. Különféle népelemeknek megfelelően, a szászság kezdetben különböző neveket viselt: „teutonok”, „flandriaiak”, majd az oklevelek szerint „szászok”. Lehetséges, hogy a *Flandrensis* és *Saxo* gyűjtőnevek, kolonizációs, kancelláriai eredetű műszavak volnának; a *flandriai* flamand joggal élőket jelenthetett, a *szász* pedig eredetileg bányászokat, később keletre költözőket jelölt.

oldali mellékvize, Élesd mellett), illetve *Zsidó-ér* (a Kettős-Körös bal ágaként a csabai, dobozi és békési határban).

*Román*⁵⁵ népelemre utaló nevek a Körösök magyar vízneveiben csupán két alkalommal fordulnak elő: *Olá pataka* (Kolozs megye) és *Oláh Kis patak* (Szilágy megye). A Körösök Romániához tartozó 20. századi névadatainak jelentős része román nyelvű. Ennek egyik oka az ország hivatalos nyelvéből adódik, a másik ok pedig a magyarok folyamatos asszimilálódása Erdély területén, amely a magyar nevek fokozatos kiveszését vonja maga után. Ha figyelmen kívül hagynók az oklevelek tanúságát, melyek szerint románok Erdélyben először a 13. században említetnek, pontosabban 1222-ben a fogarasi havasok vidékén (FEKETE NAGY 1941: 106), és a román nép bevándorlását a honfoglalás előtti időre helyeznénk, a legősibb és legtávolabbi élőnek tekintett víznevek román eredetével kellene számolnunk, azonban nagyobb vizeink között nincs román eredetű, de még olyan ősi víznevünk sem, amely román közvetítéssel került volna a magyar vagy más nyelvbe.

A későbbi évszázadokban a Körösök vízneveinek nyelvi rétegződése, a magyar és román nevek számbeli arányának alakulása történelmi és etnikai viszonyok összjátéka⁵⁶,

⁵⁵ A románok erdélyi megjelenését két domináns nézet határozza meg: egyrészt a romantikus történelemszemléletű kontinuitás elmélete, melynek alapja, hogy ha a nyugati újlatin népek a rómaiak előtti bennszülött barbár népek ellatinosodása révén alakultak ki, a román nép a dákok és a rómaiak keveredéséből jött létre, mely az első században (i.sz. 106-tól) vette kezdetét. A másik nézet THEODOR CAPIDAN (1925–35) nevéhez fűződik, aki a román nyelv őstörténetére vonatkozóan mérföldkőnek tekinthető tételeket alapoz meg. Megállapítja a román nyelv négy fő ágát (dákóromán a Dunától északra, aromán Macedóniában, meglenoromán Bulgária déli részén, és a legnyugatibb ág, az isztroromán népcsoport az Isztriai-félszigeten). További érv a románok Balkánról való eredeztetéséhez, hogy bár valamennyi román ágban erős az albán hatás, nem az albánok közelében lakó aromán nyelvben mutatható ki a legmarkánsabban, hanem a legészakibb, azaz erdélyi és havasalföldi ágban, azon belül az albán déli nyelvjárásának effektusa. Ha pedig az albánok a Balkán-félsziget déli felénél északabbra sohasem laktak, a román őshaza sem helyezhető északabbra az Ochrida-tó tájékánál. További bizonyíték a balkáni eredet mellett, hogy a románság az újabb korokig az ochridai püspökséghez tartozott annak ellenére, hogy közelebbi püspökségek is működtek Szerbiában és Bulgáriában (KNIEZSA 1941: 32; 1942: 29).

Köztudott, hogy Anonymus Gestája sok esetben korabeli állapotokat vetít vissza a honfoglalás korára, azonban több eltérést mutat a honfoglalással egyidejűleg írt görög forrással, Konstantinos Porphyrogenetos *De administrando imperio* című munkájával. Mai román nyelvészek (pl. PORUCIUC 2009: 167) a románság magyarok előtt való erdélyi megjelenését bizonyítandó, előszeretettel idézik Anonymus leírásának azt a részét, melyben a honfoglaláskor itt talált népek között említi az oláhokat. Valójában a *vlah* elnevezés a honfoglalás idejében egyaránt jelölhetett szláv és román állattenyésztő nomád népet (JAKÓ 1940: 194), továbbá a *vlach* (*Blachii*), *vloch* népnév a különböző szláv nyelvekben 'francia, olasz, román' jelentéssel bír, hiszen erre vezethető vissza igen korai *olasz* szavunk is (GYÖRFFY 1959: 98).

⁵⁶ BÍRÓ SÁNDOR (1941: 171) a magyar–román viszony alakulását a dualizmus korától a 30-as évekig mutatja be, amely szinte évtizedenként változott. Ezek a hullámok a társadalmi felső- és középrétegekben egyaránt elterjedtek, míg végül eljutottak a legkisebb falvak lakosságáig is. A románság megmaradása

aminek következményeként a két populáció nyelvi elemei a víznevekben is nyomot hagytak. Térképre vetítve a népneveket tartalmazó hidronimákat, a legszívesebb képet a Berettyó és a Sebes-Körös vidékén kapunk. Az összesen 19 névből 15 tartozik e két folyó mellékágához. A Berettyó forrásvidékénél *cigány*, *oláh*, délre haladva *bosnyák*, majd a Sebes-Körössel való egyesülése előtt ismét *cigány* etnonima jelenik meg a víznevekben. A Sebes-Körös forrásvidékéhez *székely*, *cigány*, *oláh*, *magyar* és *rác* előtagú nevek tartoznak. Nyugatra haladva tovább a Hármaskörös vidékén *kun*, *orosz*, *görög*⁵⁷, *szász* és *zsidó* népelemet jelölő lexéma vesz részt a névalkotásban.

Román víznevek körében az orosz eredetű rom. *țigan* ‘cigány’ etnonima a legelterjedtebb, összesen öt esetben tűnik fel a rom. *-lui* birtokos személyraggal ellátva (*Valea Țiganului*). Szuffixumok szempontjából hasonló szerkezetűek a ‘magyar patakja’ jelentésű víznevek, melyekben egyes és többes számú nevek is megjelennek a Sebes-Köröshöz tartozó Kalota környékén (*Valea Ungurului*, *Valea Ungurilor*). A *Vale Danti* víznév alapul szolgáló rom. *dant* 1. ‘népi játék’; 2. ‘erdélyi személy Vaskoh vidékén’ (DEX.) jelentéssíkjai közül az utóbbit lelhetjük fel a Segyest területén lévő víznévben. Egyetlen török népnév fordul elő a *Vale Turcilor* víznév esetében a Fekete-Körös jobb oldalán, területileg ugyanitt találkozunk a *Valya Készilor* (‘Keszi patakja’) víznévvel; mindkét név többes számú szuffixummal rendelkezik, ezért valószínű, hogy az elnevezés nem tulajdonnévre, hanem csoportra utal, míg az egyes számú bővítménnyel rendelkező *Valea Sicula* (< rom. *sicul* ‘székely’) és a *Valea Sovarului* (l. *Szovár* nemzetségnév; BENKŐ 2009: 83–6) feltehetően nemzetségnévre vezethető vissza.

Az erdő vagy nádas adta lehetőségek számos foglalkozáságot ölelnek fel. A 16. századi dézsmajegyzékek bizonyossága szerint sok román pásztor maradt végleg a gazdagabb sárréti magyar községekben, ahol a nedves szigetek pázsítja a legnagyobb melegben sem száradt ki, télen pedig a rothadó, gőzölgő lápi talaj melegétől megolvadt a hó, így a jószág akkor is talált rajta ennivalót, amikor a többi állatot már rég az

Erdély területén nemzetiségtudatuk felébresztésén, megerősítésén is múlt, hiteles történelmi tényként fogadva el azt a hipotézist, hogy ennek kialakulása és erős hatása a 20. század 10-es éveire esik, amikor a szabad román sajtó hangozta(tha)tta, hogy míg a magyarok ezer éve élnek ezen a territóriumon, a románok kétezer éve (BÍRÓ 1941: 183).

⁵⁷ Az Okány és Vésztő környékén folyó *Görög-fok* (HAÁN 1: 318) valószínűleg 18-19. századi görög kereskedők telephelyét vagy vásárbeli útvonálának egyik pontját jelölhette.

istállóba küldte a hideg. A halászat, madarászat, réti méhészet, juhászat, rideg marhatenyésztés mellett a disznótenyésztés is igen elterjedt volt, különösen a makkos láperdőkbe terelt félig vad szalontai rétidisznó számított igazi csemegének (JAKÓ 1940: 13). Egyik fő jövedelemforrás volt a nád, hiszen a jó berettyófenéki nád kiválóan megfelelt szőlőkarónak, ebből készítették a ház falát, a kerítést, szárnyékot a jószágnak; a gyengébbet pedig tetőfedélnek vagy fűtéshez használták. A folyók akkor még hemzsegték a csíkhaltól, amely messze földön nagy hírnévnek örvendett. Vízimadarak százezrei tanyáztak a rétben, és a pákász költési időszakban csónakszámmra gyűjthette a tojásaikat, de a ritka kócsag- vagy darutollal való kereskedés hosszú ideig virágzott olyannyira, hogy külön foglalkozási ág alakult ki: a darvászoké.

Más jellegű foglalkozásnév fedezhető fel a *Barátok ere* vagy *Nagybarát-ér* nevű vízfolyás szerkezetében, amely a Berettyó bal oldalán a szerzetesi életvitelt folytató személyekre utal. Szintén egyházi szolgálattételt jelöl a három névben előforduló *pap* foglalkozásnév (*Pap-ér*, *Pap ere*, *Pap foka*) a Hármaskörös és a Sebes-Körös vidékén, amely javadalmi birtok lehetett. Több olyan név is ide sorolható, amely feltehetőleg illetményföldekhez tartozott, így vagy azokról (szántó, legelő, kaszáló stb.), vagy közvetlenül a birtokosról is kaphatták nevüket, mint a *Bíró-foka*, *Dusnok-ér*, *Pap-ér* és *Udvarnok-ér*. További foglalkozást jelölő nevek a *Borbély ere*, *Halász-örvény*, *Hegedűs-derék*, *Kovácsi-ér*, *Mészáros-fok* és *Remete-patak*. A *Dusnak-ér*, a Berettyó bal oldali mellékvíze kihalt településnevet őriz, alapja pedig a m. *dusnok* ‘az egyháznak hagyományozott szolga, akinek kötelessége volt egykori ura lelkéért bizonyos szolgáltatásokat teljesíteni’. Szintén egyházi fogalomkörbe tartozik az *Imám-patak* víznév is, melynek értelmezésében több lehetőség kínálkozik. PESTY adattárában pár szavas leírást találunk (‘Imám Kő honnan egy forrás is eredvén patakká válik, ‘s ezen patak, *Imám patakának* neveztetik ‘s a fekete körösbe szakad’; PESTY, Bihar 1: 88a), amely szemantikailag összefügg az *Imó-kő* ‘áldozati kő’, ‘oltárkő’ helynévvel (FNESz. *Imó-kő*). A patak Belényesújlastól délre ömlik a Fekete-Körösbe, tehát románok által frekventáltan lakott, több román nevű vízfolyás közelében, így a román nyelvű eredeztetése sem zárható ki, tudniillik a szintén vallási tartalmú rom. *imam* jelentése ‘muzulmán pap’ (DER.).

Román víznevek körében is találkozunk foglalkozásnevekkel, bár lényegesen kevesebb mennyiségben fordul elő, mint a magyar névadatok esetében. Ilyen az *Apa Popii* ('pap vize'), *Valea Porcarului* ('kondás patakja') és a magyar eredetű bővítményű *Valea Sekerestilor* ('szekeresek patakja').

Az anyagnevet tartalmazó víznevekben a vízben található vagy a víz környezetének anyagára utaló elem vesz részt a névalkotásban. Ezek az adatok olyan anyagra vonatkoznak, amelyek szoros kapcsolatban állnak a vízzel. Így például aranyat lehetett mosni az illető patak vizéből (*Aranyas-patak*⁵⁸), esetleg kincset sodort partra a víz, s a patak erről kaphatta a nevét (*Kincses-ér*). A vízben fellelhető kövekre, kavicsokra is utalhat a név, amely jellegzetes tulajdonságként motiválhatta az elnevezést (*Köves-patak*, *Kő-patak*, *Kövicses-patak*, *Kövicse-patak*), továbbá ásvány (*Ásvány-ér*) vagy sár (*Sáros-ér*, *Sáros-patak*) is megtalálható. Láthatjuk, hogy az adatok legnagyobb részében -s képzős előtagokkal számolhatunk, kisebb hányada pedig jelöletlen. Román nevek között is felbukkannak anyagnévi eredetű víznevek (*Valea Pietroasă*⁵⁹, *Renişel*⁶⁰, *Pietrelor*), elsősorban a meder kavicsos jellegére utalva.

Építménynévet a *Híd pataka*, az *Eszeteró-ér* magyar víznevekben fedezhetünk fel, de román alakokra is találunk példát, mint a *Valea Cetăţii* (rom. *cetate* 'vár'), *Pârâul Crucii* (rom. *cruce* 'kereszt') és a *Valea Mineii* (rom. *mină* 'bánya') esetében.

Anyagnévi jellegű a két *Pârâul Cuţilor* (rom. *cute* 'fenőkő'), eszköznevet őriz a *Pârâul Custurii* (rom. *custură* 1. 'penge, kés'; 2. 'életlen kés'; *kusztora* 'bicska', TESz.), illetve a magyar szótöveket őrző *Valea Ciuturoi* (< m. *csutura* 1. 'lapos kulacs'; 2. 'kútvödör'), *Vale Rekesztului* (< m. *rekeszték* 'halfogó eszköz').

Magyar nevekben vízrajzi köznév is szerepelhet előtagként – elveszítve köznévi státusát –, amely úgy keletkezett, hogy az idő folyamán újabb, ugyanilyen típusú köznévvel egészült ki. Bizonyára *borkút* 'savanyúvíz, ásványvíz forrása' jellege lehetett a Sebes-Körös bal oldalán folyó *Kisbor-patak* és *Nagybor-patak* folyóvíznek, és ugyancsak a víz típusát jelöli a *Kopolya-ér* (m. *kopolya* 'sekély vízű, sűrűn benőtt mocsaras vízállás'; TESz.), *Ér-patak*, *Kút pataka*, *Pece-ér*, *Fok-ér* és *Forrás-patak*.

⁵⁸ Ebben az esetben egy másik értelmezési lehetőséget is meg kell említenünk, ugyanis a víznév előtagja akár az *aranyos* 'hideg, kristálytisztá vizű' melléknévként is definiálható (GYÖRFFY 2011: 77–8).

⁵⁹ Rom. *pietros -oasă* 'köves'

⁶⁰ Rom. *reniş* 'folyóvíz medrében leülepedett homok- vagy kavicsréteg' (DEX).

Több, tőszámnevet tartalmazó név is felbukkan képzetlen vagy -s melléknévképzős alakban. Így a *Két-ér*, *Két-patak*, illetve *Kettős-patak*, *Hármas-ér* víznevek S+F funkcióban jelennek meg, míg a *Kettős-Körös* és *Hármas-Körös* folyónevekben már megnevező utótagot fedezhetünk fel (S+M). A román névadatok közül csupán a *Trei Holâmburi* jelenik meg, amelyiknek az előtagja a rom. *trei* 'három', második előtagja egyelőre ismeretlen.

Változatos helynévi származékok tarkítják a víznévkinccset, ezért a magas mennyiségi mutatójuk miatt további kategóriák szerinti felosztás indokolt. Az első csoportba soroltam a belső keletkezésű és a jövevény vízneveket, a másodikba pedig a településnévi előtagú vízneveket.

Víznévi eredetűek azok a nevek, amelyekben egy meglévő víznév vízrajzi köznévvel egészül ki. Létrejöttüknek fő oka, hogy a belső keletkezésű nevek alaptagjának jelentése elavul, ezért szükséges egy olyan alaptaggal bővíteni a nevet, amely teljes mértékben betölti azonosító szerepét. Csakhogy nem alaptagcsere történik, hanem a régi név megmarad, és általában valamilyen formában kapcsolódik az előtaghoz, sőt, össze is tapad vele *Berettyó* > *Berettyó-ér*, *Székelyó* > *Székelyi* vagy *Székelyói-patak*, *Pac-ér* > *Pacéri folyás*, *Hosszúaszói-patak*. Kronológiailag későbbi datálásúak azok a hidronimák, amelyek korábbi alakjai kétagúak voltak (pl. *Berek-jó*, *Hosszú-aszó*, *Székely-jó*), de szerkezetileg egy újabb vízrajzi köznévvel egészültek ki. Két esetben a *kút* köznévünk forrás jellegére utal az olyan összetétel, mint *Jegeskút folyása*, *Disznókút-folyás*, vagy egyéb vízrajzi köznevek *Csikostó-patak*, *Köröső pataka*, *Sebesköröstorok-örvény*, *Hosszúvíz-folyás*.

Az idegen nyelvből származó átvételek esetében szintén a pontosabb identifikáció céljából kapcsolódik köznévi névrész az eredetileg egyrészes jövevény víznévhez, hiszen ez a záloga annak, hogy formailag is belesimulhasson a magyar névkinccsbe. A nagyobb vizek nevei településnév-alkotó erővel bírnak, mint azt a *Kalota* > *Kalotai-patak*, *Tasnád* > *Tasnádi-patak* nevek is mutatják. Időrend szerint általában a rövidebb alak a korábbi, de nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy a két névváltozat párhuzamosan élt együtt.

Településnévi eredetűek azok a víznevek, amelyek kisebb vízfolyást jelölnek, hiszen ezek neve változékonyabb, képlékenyebb a nagyobb, több településen (KNIEZSA nézete

szerint legalább három-négy településen) átfolyó patakénál (KNIEZSA 1942b: 29). Leginkább HUNFALVY földrajzi leírása tartalmaz helységnév + vízrajzi köznév szerkezeteket (általában a *csermely* lexémát), de valószínűleg ő maga is számos ilyen nevet hozott létre elnevezve azt a kis forráspatakot arról a földrajzi egységről, amihez a legközelebb volt. Olyan jellegzetes településnévi formánsok tűnnek fel ezekben a nevekben, mint a *-laka*, *-falva*, *-telke*, *-háza*, melyeket a név szerkezetében vízrajzi köznév követ (pl. *Marótlaki-patak*, *Nyírfalvi-csermely*, *Vámosházi-csermely*, *Sasteleki-csermely*, *Tótfalui vizek*, *Csontaházi-patak*, *Peleskefalvi csermelyek*, *Magyar-Valkói víz*, *Kalota-Újfalui víz*, *Vojkaházi csermelyek*).

A személyneveket tartalmazó víznevek az ott lakó emberekről közvetítenek lényeges információkat. Ezek a nevek igen sokfélék lehetnek, ugyanakkor nem tudjuk pontosan elkülöníteni az adott családnevek alapján, hogy a patak a tulajdonosról, vagy arról a személyről kapta a nevét, akinek a birtokán keresztülfolyt, vagy arról, aki csak haszonbérbe kapta azt.

Az itt előforduló nevek javarésze régi magyar személynév, család- és keresztnév, mint a *Bodójó*, *Bodó folyása* (ÁSznt. 130), *Csente-patak* (ÁSznt. 190), *Varsány-ér* (VárReg. 9), az *Isti-fok*, amelyre ugyan van Árpád-kori adatunk is (1251/1281: *Ista*, *Usthe*, ÁSznt. 431), de az *István* név becéző formáját sem zárhatjuk ki. Találunk hasonló alakú vízneveket is, mint a *Hölgy ere* és *Kölgyes-ér*, melyek esetében valószínű a nagy írott *k* és *h* betűk keveredése. Bár családnév voltuk vitathatatlan, az állatnévi eredeztetést is meg kell említeni, ugyanis a m. *hölgy* 'nyáron barna, télen hófehér menyétféle, hermelin' (FNESz. *Hőgyész*) nevű kistestű ragadozó is élhetett az adott vidéken. Érdekes alakulat a *Henter pataka*, mert e név a *Hender*-ből lett átírva (ETH. 10/A: 334). A szomszédfalu történetét átolvasva kétségtelenné válik a birtoklást jelentő családnévi eredeztetés, ugyanis Magyarvalkón két fűrészmalom épült, az első 1736-ban, a második 1764-ben; ez utóbbi építtetője Henter Ádám báró volt. A *Hender* alakváltozatban pedig a *t* hang zöngésülésével keletkezett változat elterjedésére következtethetünk.

Találkozunk család- és keresztnévből álló többbelemű személynevekkel, mint a *Bak Tamás pataka*, *Butyipál-patak*, *Dob Jakab pataka*, *Feketegyörgy ere* és *Zugyó Vaszali ere*, amelyekből csupán az utolsó névadatra térek ki, mert olyan alakulat, amely magyar

pataknévben maradt fenn, magyar írásgyakorlatot követve. A *Zugyó Vaszali ere* családnévi tagjára a magyar *zúgó* melléknévi igenévből eredeztetett *Zugun* (IORGU: 501) alakot találtam, a *Vaszali* pedig a rom. *Vasile* (m. *László*) átirata. Szentnevek is feltűnnek a berettyóvidéki víznevekben, úgymint a *Szent Mihály ere*, *Szent Péter ere* és a *Szentpál-ér*, de az ilyen névtípusok mennyiségileg jócskán alulmaradnak a fenti személynévi kategóriákkal szemben.

A román személynévi eredetű víznevek száma igen magas (114), ennek 80%-át a kétrészes nevek alkotják, a maradék 20-at pedig az egytagúak. ‘Valakinek a (pataka)’ jelentéssel rendelkeznek azok a víznevek, amelyekben a rom. *-lui* birtok esetet jelölő morféma a vízrajzi köznév és a személynév közé ékelődik be⁶¹. Olyan nevek tartoznak ide, amelyekben a személynév román, mint a ‘János patakja’ jelentésű *Vale lui Juon* (PESTY, Bihar 2: 151b), a *Pârâul lui Foale* (IORGU: 204), *Pârâul lui Marian* (IORGU: 292), *Pârâul lui Onăcai* (IORGU: 342), de akár el is maradhat a morféma: *Riu Horla* (IORGU: 246). Magyar személynévek is gazdagítják az anyagot, mint a *Valea lui Andraș* (ANAR.), amely *Andraș* (DECEI 1989: 162) alakban is felbukkan a m. *András* szn. (ÁSznt. 64) adaptációjaként, továbbá a *Pareu Bulcsuluj* (ETH. 10/B: 692; 1. *Bulcsu* szn. ÁSznt. 161), *Vale Toldi* (ÁSznt. 728). Magyar személynév rövidült, kicsinyítő képzős alakja is bekerült a víznévanyagba *Vale Zsurkoi* formában, ahol a rom. *Jurca* szn. (IORGU: 270) a m. *Gyurka* szn. megfelelője.

Szóösszetételek

Az ilyen szintagmatikus formák jelzős és határozós összetételekben jelentkeznek a vizsgált névállományban.

Minőségjelzős összetételek esetében a melléknévi előtagot a köznévi utótag követi, majd ez a szerkezet vízrajzi köznévvel egészül ki. Meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlati névhasználatban az ilyen, legalább háromelemű nevek alkalmazása nem volt elterjedt, ugyanakkor valószínű, hogy az ilyen alakok létrejöttében nagy szerepe volt a térképészeknek is.

⁶¹ Korábban is találkozhattunk már ezzel az elemmel toldalék formájában köznévi utótaghoz kapcsolódva (pl. *Pârâul Afinișului* ‘áfonyás patakja’).

Makro- és mikrotoponimák egyaránt részt vesznek a névalkotásban, leginkább a külterületek neveiben tűnnek fel a természetes és mesterséges földfelszíni alakulatok csoportja szerint. Természetes közül a hegynevek (*Ingoványoshegyi-csermely*, *Fehérkő-patak*, *Sólyomkő pataka*), egyéb domborulatok (*Farkasdomb ere*, *Vereshalmi-ér*), vízközei területek (*Hosszúberek pataka*, *Mészár-sziget ere*), különféle bemélyedések (*Ördögárka-ér*, *Vízvölgy-folyás*, *Feketevölgyi-csermely*, *Kerekvölgy pataka*), növénynevek (*Csonkafűz folyása*), illetve egyenletesebb felszínek neve (*Hosszúirtás pataka*, *Feketerét ere*, *Madarasszeg-ér*), mesterséges földfelszíni alakulatok közül az ásások neve (*Nagyásási-örvény*, *Kisásási-örvény*). Növényzet és erdős területek nevei maradtak fenn víznevekben, sok esetben az erdőt *kerek* köznévvvel jelölve, mint azt a *Mogyorókereki vizek*, *Somkerek pataka*, továbbá a *Csonkafűz folyása*, *Kismogyorós-patak*, *Kiscser-patak* (*Kicsera*), *Szélkút-patak*, *Szilkút pataka* víznév mutatja.

Határozós összetétellel a magyar névkincsben nem számolhatunk, azonban román víznevekben felbukkannak ilyen szintagmák (pl. *Vale la Mora Bossestyilor*, *Pe Vallye din Sosz Szát*). Az itt megjelenő kötőszóhoz hasonló szerkezetű, de határozórag szerepű kötőszavak⁶² helyzetviszonyt jelölnek. Az első esetben a *Vale la Mora Bossestyilor* helymeghatározás ‘a Bossestyek malmánál lévő patak’ vagy ‘patak a Bossestyek malmánál’ jelentésben egyaránt értelmezhető, a második pedig a *Pe Vallye din Sosz Szát* ‘az alsófalu felőli patakon’ jelentést hordozza.

A lexikális-morfológiai elemzés során láthattuk, hogy számos nyelvi kifejezőeszköz vett részt a Körösök víznévalkotásában. Az előforduló szófajok (köznév, személynév, helynév, melléknévi jellegű szavak csoportja, számnév) és a szóösszetételek megoszlása a helynévi jellegű névrészekben a legmagasabb arányú (32%), ami azt bizonyítja, hogy a hegy-, erdő-, településnevek, illetve további mikrotoponimák nagymértékben befolyásolták a víznév keletkezését, rámutatva arra, hogy milyen fontos szerep hárul az illető helynévre, amely a víz elnevezésekor annak a közelében van.

A személyneveket (12%) szerkezeti felépítés alapján egy- és kétrészesre különítettem el, az egyrészesen (223) belül pedig a családnevek túlsúlya figyelhető meg. Többelemlő nevek közé soroltam a szentneveket (3) és a víznevekben együtt megjelenő teljes, azaz család- és keresztnéveket (6).

⁶²L. még a rom. *pe* ~ m. *-n*, rom. *din* ~ m. *-ból/-ből*, rom. *la* ~ m. *-nál/-nél* határozóragokat.

A köznevek magas aránya (28%) elsősorban annak köszönhető, hogy számos típus-megnyilvánulása gazdagítja a névanyagot. Ennek függvényében találunk állat- (174) és növénynevet (92), vízrajzi köznevet (73), építmény- (71), nép- (42) és eszköznevet (42), továbbá foglalkozás- (27) és anyagnevet (23). Köztudott, hogy a vízpartra jellemző növényzet befolyásoló tényezőként hat a vízelnevezés aktusában, mégis az állatnevek száma mennyiségileg kétszeresen meghaladja azt. Számos hidronima olyan vízrajzi köznévi formát tartalmaz, amely jelentése és használata már kiveszett a köztudatból, csupán korai víznévalakokban őrződött meg (pl. *aszó, jó, sár, séd*).

A melléknévi jellegű szavak (20%) a víz valamilyen sajátosságára utalnak melléknévvel, és különféle igenevekkel. Az előbbi típus utalhat a víz méretére (77), alakjára (66), színére (47), sebeségére (21), hőfokára (18), korára (12), szagára (9), ízére (4) stb., olyan tényezőkre, amelyek a víz egy-egy jellegzetes jegyét hordozzák. A legjellemzőbb sajátosságok megnevezése kevésbé változatos lexémákkal történik, így azok névbeli megterheltsége sok esetben erőteljes. Az igenevek közül a melléknévi igenevek (75) mennyiségi túlsúllyal rendelkeznek a többi igenévi típussal szemben, ugyanis sok, a szakirodalomban vízrajzi köznévként szereplő folyamatos melléknévi igenevet ebbe a grammatikai kategóriába soroltam (pl. *tekerő, csorgó, köpő*), ugyanakkor azokat is, amelyek ritkább előfordulásuk miatt nem kerültek be a vízrajzi köznevek kategóriájába (pl. *Szaró foka, Morgó-fok*). Befejezett melléknévi igenév (*Holt-Berettyó, Ásott-Körös*) mellett további igenévfajták is megjelennek, amelyek közül számos, a gyakori előfordulásnak köszönhetően, vízrajzi köznévként is szerepel a névanyagban (*folyás, forrás*).

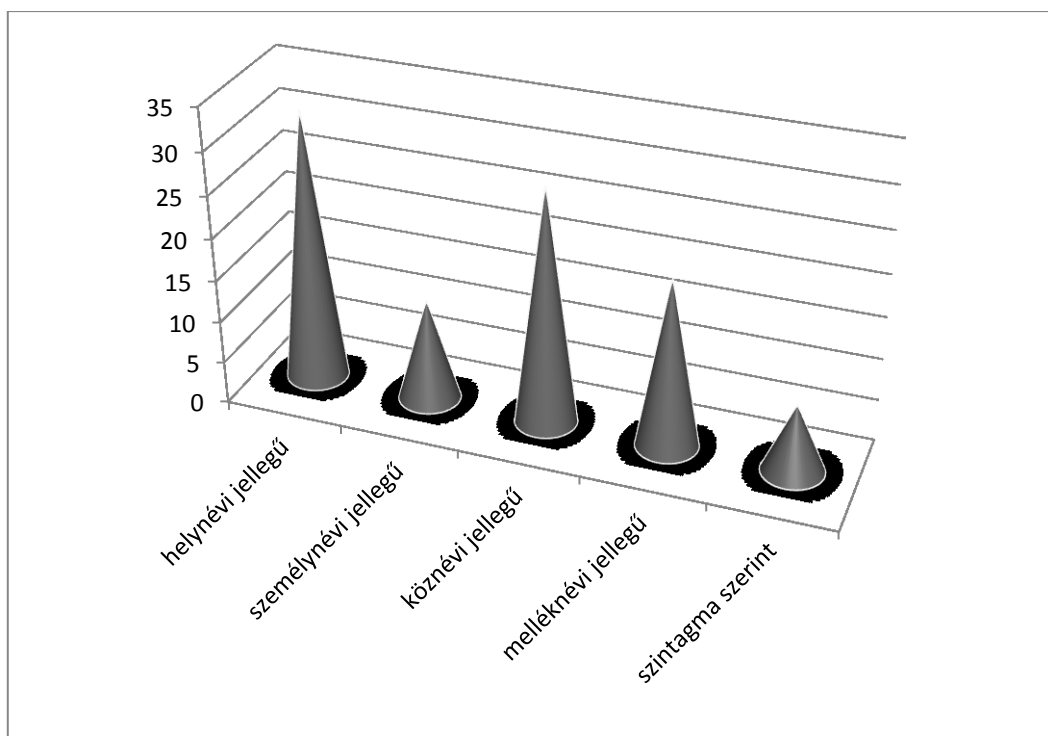
A szóösszetételek (2%) tekintetében jellemző a minőségjelzős összetételek előfordulása, de szerves összetételek mellett predikatív viszonyú kapcsolatok is feltűnnek (*Nincsensár, Tavaszrét*). Számnevek is megjelennek a névanyagban, de szerény mennyiségben (0,3%), és nagyrészt a nagyobb folyók ágainak a megnevezésére.

A kétrészes nevek alaptagjának jelöltségi foka alacsony, leginkább a *pataka, ere, foka* alakokra korlátozódik, a román nevek esetében pedig a toldalékok megjelenése a magyar nyelvű adatoktól eltérően a ragokon és képzőkön kívül hím- és nőnemű jelekre is kiterjed, az összetételek nembeli egyezését is feltüntetve. A bővítményi tagok jelöltsége mindkét nyelvű adathalmazban meghatározó mennyiségű; a magyar

víznevekben az *-i* helynévképző jelentkezik a leggyakrabban, a román adatokban pedig a *-lui* birtokos személyrag.

A nevek konstrukciójában szereplő szófajok megoszlását a fent tárgyalt jegyek alapján a következő diagram foglalja össze.

2. ábra

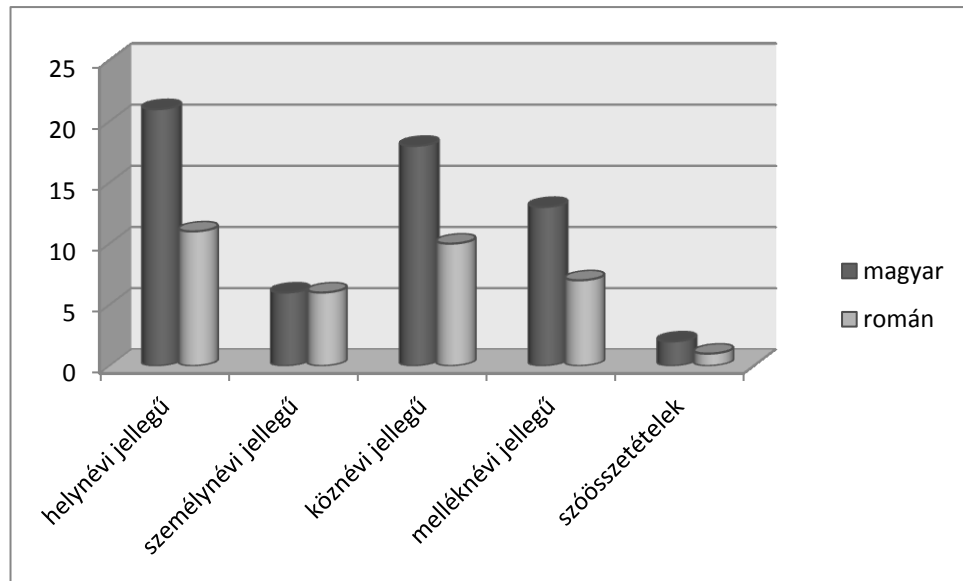
A Körösmente vízneveinek szófaji és szintagmatikai megoszlása

A Körösmente vízneveinek szófaji bemutatása után térjünk át a hidronimák nyelvi rétegeire (l. még KISS M. 2012b). A vizsgált víznevek kronológiai jellemzői rendkívül változatos képet mutatnak, hiszen nem csupán a nyelvi fejlődés nyomait fedezhetjük fel rajtuk, hanem a történelem alakító hatását is. A Körösökhöz tartozó legnagyobb ágak neve nem magyar és nem román eredetű, amint maga a *Körös* név sem az. A korai görög és latin nyelvemlékekben fennmaradt formák tovább öröklődtek, a három nagyobb mellékág megkülönböztető előtagjai pedig lefordítottak. A nagyobb víznevek vagy szláv köznévi eredetűek, amelyek magyar közvetítéssel kerültek át a román névadatokba, vagy személynevek, vagy pedig magyar köznevek. A nemzeti ébredés és

szabadságharc idején ezeken a területeken a víznevek nagy hányada még magyar nyelvű, de a 20. századtól kezdődően a román elnevezések egyre inkább gyarapodnak. A történelem folyamán számos magyar nevet jegyeztek le románul, és fordítva, de maga az etimon nem változott, hacsak a névadók nem fordították le az illető nevet a saját nyelvükre, de arra is találunk példát, hogy a meglévő hidronimát más nyelvű és jelentésű névvel helyettesítették (pl. m. *Kösmő* > rom. *Cosmo* (HHR.) > rom. *Fîneața Mare* ‘nagy kaszáló’; ANAR., AtlR.). Mai viszonylatban a magyar nyelvű térképeken magyar víznevekkel találkozunk, a román nyelvű térképeken pedig román nyelven feltüntetett víznevek szerepelnek. Lassan 100 éve román fennhatóság alá tartozik a Körös nagyobbik területe, és kultúrkincseink közül a nevek elrománosodása jelenleg is tart. Annak ellenére, hogy a mai román térképeken megjelenő víznevek kivétel nélkül románok, vagy legalábbis román alakban jelennek meg, élesen kirajzolódik, hogy egyharmaduk a magyar nyelvből származó adaptáció. A teljes korpusz vízneveinek szófaji kategóriáit különválasztva magyar és román nevekre, az aránybeli eloszlás természetesen a magyar nevek többségét mutatja 58 : 35 megoszlással. Ha a fentebb bemutatott szófaji kategóriákat lebontjuk magyar és román szavak szerint, az aránypárok a következőképpen alakulnak: helynév 21 : 11, köznév 18 : 10, melléknévi jellegű szavak 13 : 7, személynév 6 : 6, szóösszetétel 2 : 1 (számnév 0,3 : 0,04).

A kifejezőeszközök aránybeli megoszlását a fent bemutatott jellegzetességek alapján a következő diagram foglalja össze.

3. ábra

A kifejezőeszközök aránybeli megoszlása

A Körösök víznévrendszerében szereplő névrészek lexikális és morfológiai analízise során láthattuk, milyen változatos elemkészletből építkezik a nyelv, milyen arányban használ, illetve nem használ toldalékot, vagy éppen kiegészül-e egy újabb szóval, vagy megmarad egytagúnak. A magyar és román nevek aránybeli összevetése is további összefüggések feltárását tette lehetővé, bebizonyítva a magyar nyelvű adatok mennyiségi fölényét.

Áttekintés

Az alkalmazott elemzési modell által a magyar helynévrendszer nagy összefüggéseit, területi változásának alapvető formáit követhettük nyomon a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó folyóvíznevek vizsgálatával. A névrendszertani elemzés szerkezeti szintjén elkülönítettük a funkcionális-szemantikai, a lexikális-morfológiai és szintagmatikus struktúrákat. Az első, a jelentéstani kategória több lehetőséget kínál annak függvényében, hogy a vizsgált névrész mit fejez ki: fajtát (F), sajátosságot (S) vagy megnevez egy helyet (M). A névanyag nagyobb hányadát természetesen kéttagú nevek alkotják, így a fenti osztályok a következőképpen csoportosulnak: S+F, M+F, S+M.

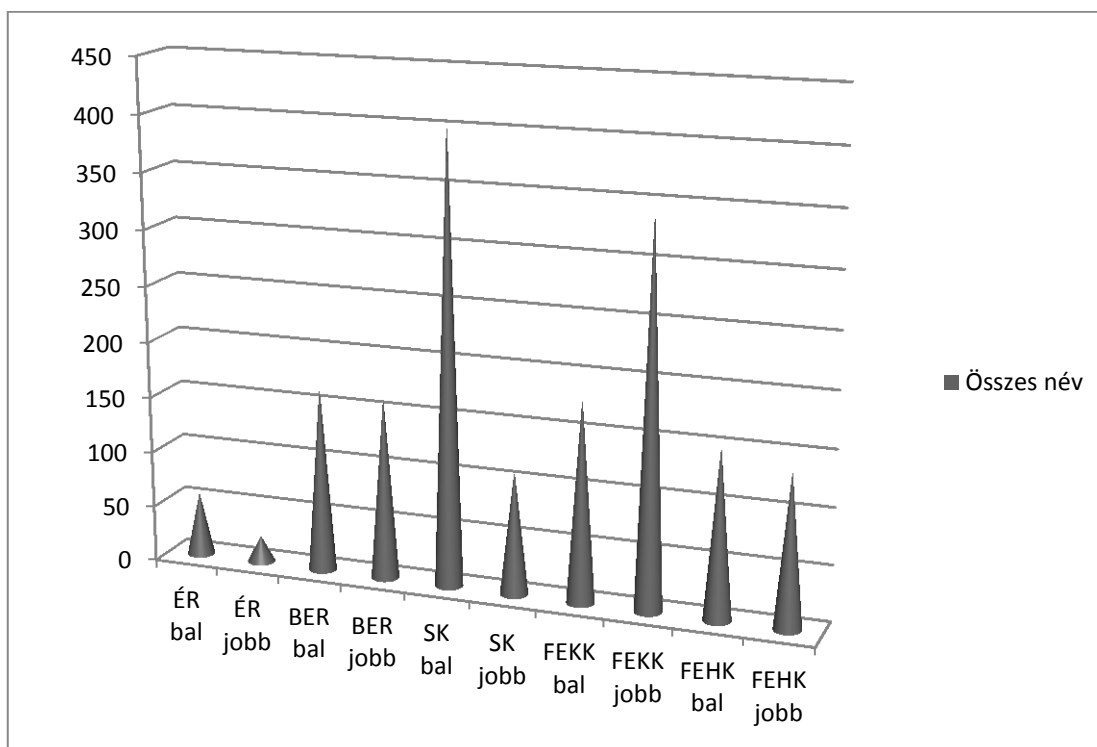
Ezeknek besorolását nem mindig könnyű elvégezni (például ha a vízrajzi köznév kihalóban van), de ha az adatállományt nyelvi szinten vizsgáljuk, láthatjuk, hogyan változik ugyanakkor a pataknak a neve a másik nyelvben, egyúttal hogyan, miként sorolódik át egyik funkcionális kategóriából a másikba (pl. m. *Hollód* > rom. *Holod*; m. *S* > rom. *M*). Az összesítés során láthattuk, hogy a három fő szemantikai jegy közül a megnevező szerepű névrész szerepel a legtöbbször (12,6%), és csak kevéssel marad le mögötte a sajátosságot jelentő funkció (10,8%), míg a fajtajelölés 1,8%-os arányt mutat a teljes névanyagban, tehát több mint kétezer szó esetében ez utóbbi mennyiség legalább 40 adatra értendő. Összetételek esetében található a legnagyobb eltérés a magyar és a román víznévészletben. A sajátosság- és fajtajelölő névrészek (67,3%) funkcionális kapcsolata a magyar nevekben a legelterjedtebb (46,1%), a román adatok viszont ennek az aránynak a felét sem érik el (21,2%). Ennek oka a román adatok esetében a megnevező szerepű névrészekben keresendő, ahol a magyar adatok 2,3%-os arányával szemben a román víznevek 10,3%-kal rendelkeznek. Ez azzal magyarázható, hogy a román nyelvhasználat az átvétel során a kéttagú magyar neveket egytagúnak tekinti, így annak névszerkezete a következőképpen módosul: m. *S+F* > rom. *M* (pl. *Kis-ér* > *Chișer*, *Budi-ér* > *Budieru*, *Jakab-ér* > *Iacober*, *Vár vize* > *Varvizel*). Ez az eljárási mód a legelterjedtebb, de egytagú magyar nevek esetében is létrejön hasonló szemantikájú váltás, ahol a sajátosságot vagy fajtat jelentő magyar név a román nyelvbe kerülve megnevező funkciót nyer (pl. *Közép* > *Cuzap*, *Patak* > *Potoc*). Ahhoz, hogy egy jövevénynév beleilleszkedhessen a befogadó nyelvbe, gyakran az idegen név olyan köznévi utótagot kap, ami a nevet használóknak megkönnyíti az illető objektum azonosítását (pl. m. *Száraz-ág* > rom. *Zărzag* > rom. *Valea Zărzagului*).

Míg az előző részben a jelentéstani kategóriákat vizsgáltuk, a lexikális-morfológiai elemzés során nyelvi síkon közelítettük meg a víznevek elemzési lehetőségeit, a szótó és a toldalékmorfémák névalkotó szerepe által. A megvizsgált névállományt egy- és kétrészes nevekre osztottam, amit további csoportbontások követtek. Az egyrészeseken belül jelölt és jelöletlen lexémát tartalmazó nevek vesznek részt a névalkotásban, főnévi (köz- és tulajdonnév) vagy melléknévi jegyeik alapján, illetve szószerkezetek szerint. A toldalékolt egyrészes nevek létrejöttében leginkább növényneveket találunk, továbbá állat-, anyag-, építményneveket a magyar és a román névadatok között egyaránt.

A melléknévi származékok között előfordulnak olyan formák is, amelyek a magyar nyelvhasználatból kihalt melléknévi jellegű vízrajzi közneveket tartalmaznak (pl. *Medes, Ebes*).

A kétrészes víznevek lexikális-morfológiai felépítése további két csoportra bontható: elő- és utótagra, azaz bővítményi- és alaprészsre. Alaptag szerint elsősorban vízrajzi közneveket értelmeztünk és csoportosítottunk, bemutatva a szóföldrajzi vizsgálat eredményeit, amely rávilágít a régióban leggyakrabban előforduló *ér* köznév elterjedtségére. A vizsgált főrész lehet tulajdonnév is, amely nagyobb folyó egyik jelentősebb mellékágaként az új név felvétele helyett csupán bővítményi taggal kiegészítve keletkezett (pl. m. *Anyá-, Ásott-, Fehér-, Fekete-, Hármás-, Kettős-, Kis-, Középső-, Nagy-, Petrósi-, Rossz-, Váradi-Körös*; rom. *Crișul Pietros, Crișul Poienii*). A kétrészes víznevek előtagjának elemkészlete nagyobb változatosságot mutat az utótagok lexikális felépítéséhez viszonyítva, amelyben a melléknévi előtagok (a víz mérete, alakja, színe, hőmérséklete, kora, állapota, szaga, íze), valamint a deverbális és denominális képzőkkel alakult szavak a víz mozgását, folyásának sebességét nevezik meg. A folyóvíz valamilyen jellegzetességét tükröző lexémák mellett megjelennek olyan névalkotó elemek, mint a népnév (cseh, orosz, rác, magyar, székely, kun, besenyő, szász, zsidó, cigány, román), valamint a foglalkozás-, személy-, település- és anyagnév, ugyanakkor a folyóágak szétválasztását követhetjük nyomon a (toldalékos) tőszámnevet tartalmazó víznevekben (*Két-ér, Kettős-patak; Hármás-Körös*).

4. ábra

A Körösmező vízneveinek területi eloszlása

5.2. Keletkezéstörténeti vizsgálat

A keletkezéstörténeti vizsgálat rámutat azokra a nyelvi szabályokra a működésére, amelyek az új víznevek létrejöttében a nyelvi elemek beépülését vagy szemantikai átstrukturálódását teszik lehetővé.

5.2.1. Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek

Szintagmatikus szerkesztéssel csak két funkcionális névrészt tartalmazó név jöhet létre, ahol a névalkotásban a meglévő helynevek és a nyelv más elemei (közszók, személynevek) egyaránt részt vehetnek. A korábbi, leíró szempontú részben láthattuk, hogy a jelölt szerkezetek között a jelzős konstrukciók tekintélyes számban jelennek meg. Az ilyen szerkezetű víznevek egy része a valós birtoklás kifejezésének igényéből

fakadóan jött létre (*Pap ere, Bíró foka*) és terjedt el, a nevek másik csoportjában a birtokos szintagma csak helyjelölésre szolgált (*Malom pataka*). Az ilyen típusú szerkezetekben bármelyik névrész lehet közszó vagy tulajdonnév, más szempontból pedig egyszerű vagy összetett szó (*Fehérkő-patak, Édes-marhapatak*).

5.2.1.1. Jelzős szerkezetű helynevek

A jelző alaki szegénysége, ugyanakkor funkcionális gazdagsága lehetővé teszi, hogy igen sokféle helynévalkotó szintagmatikus kapcsolatot e kategórián belül tárgyaljunk. Első pillantásra igen sok víznevet besorolhatnánk ebbe a kategóriába, de azok helynév volta több, sokszor bizonytalan lehetőséget kínál, sok esetben pedig nem annyira jelzős, mint inkább jelentéssűrítő összetételeket alkot.

A minőségjelző általános meghatározása szerint „a minőségjelző megjelölheti az alaptagban, a jelzett szóban kifejezett fogalomnak valamilyen tulajdonságát (minőségét, mennyiségét), birtokosát.” (MGr.: 444). További értelmezések tömör összefoglalását olvashatjuk HOFFMANN monográfiájában (2007: 71), melyben BENKŐre utalva a földrajzi neveket csak minősítő jelzős szerkezetekként említ (2001: 39), az akadémiai nyelvtanunk a helyneveket kijelölő jelzős szerkezetnek tekinti, továbbá figyelemre méltó J. SOLTÉSZ KATALIN eljárása, amikor az alaki elemzésétől elkülönítve mutatja be a helynevek kijelölő jelzői használatát, amelyet a magyar nyelvre igen jellemzőnek tart (1979: 112–3). Szemantikai tartalmából fakadóan a minőségjelző általános fogalomkörébe sorolom a kiemelő, a kijelölő és a megkülönböztető jelzőt.

A kiemelőjelzős szerkezetben az előtag mindig a denotátum valamely tulajdonságát jelöli meg, az utótag pedig általában földrajzi köznév. A jelzői szerepű első névrész szófaji hovatartozása szerint az esetek túlnyomó részében képzett, kisebb számban képzetlen melléknév, főnév és melléknévi igenév szerepel. Legnagyobb mennyiségben az előtag melléknevet tartalmaz (pl. *Horgas-ér, Leveles-patak, Száraz-patak, Veres-patak*), de számos példát találunk főnévi, leginkább növény- vagy állatnévi jelzős szerkezetre (*Tölgy-patak és Tölgyes-patak, Csík-fok és Csíkos-ér* stb.). Előfordulási ráta szerint alulmaradnak ugyan az igenevek, de befejezett és folyamatos melléknévi igenév

mellett (pl. *Holt-ér*; *Csorgó-ér*, *Morgó-fok*) feltűnik néhány deverbális nomenképzős származék is (*Forrás-patak*, *Irtás-fok*).

A kijelölő jelzői szerkezetű víznevek előtagjának az a funkciója, hogy az azonos nevet viselő objektumok közül kijelölje valamelyiket (TÓTH V. 2001a: 127). Ez a gondolat a mi esetünkben úgy realizálódik, hogy az alaptag tartalmazza a folyóvíznevet, a bővítményi rész pedig annak valamely ágát, szakaszát jelöli meg (pl. *Fehér-Körös*, *Fekete-Körös*, *Kék-Kálló*, *Sebes-Körös*). Számos olyan hidronima található adatállományunkban, amely látszólag minőségjelzős szerkezetű, de a benne szereplő jelző csak valamihez viszonyítva értelmezhető. Ezzel ellentétben ugyanezek az előtagok *Kis-borpatak*, *Kisszamár-ér*, *Kisbüdös ere*, illetve a *Nagy-borpatak*, *Nagyszamár-ér*, *Nagybüdös ere* kevésbé jelöli a víz egyedi jegyét, inkább a közel azonos nevű vizek egymáshoz való viszonyát.

A fenti névpárokon kívül megjelenik a *Közép-ér* és a *Felső-ér*, olyan viszonyító összetételekként, amelyekben az utótag nem önállóan is létező helynév, hanem földrajzi köznév, létrejöttében pedig valamilyen más objektumhoz történő viszonyítás vett részt. Ezekben az esetekben a sajátosság és fajtajelölés funkcionális kapcsolata áll fenn, de ritkább esetben a sajátosság és megnevező funkciójú szerkezetek is feltűnnek, ahogyan azt a *Fekete-Körös* másik neve, a *Középső-Körös* is mutatja.

A megkülönböztető jelzős szerkezetek úgy keletkeztek, hogy az előtagban szereplő településnév valamilyen kapcsolatban állt a víznévvel, ti. a víz vagy a település területéről ered vagy átfolyik rajta, illetve mellette (pl. *Örvénd-Körös*, *Petrószki-Körös*, *Váradi-Körös*).

A mennyiségjelzős szerkezetek már korai nyelvemlékeinkben is feltűnnek (pl. a Tihanyi Alapítólevélben *harmuhig*, *harmu ferteu*), azonban HOFFMANN (2007: 74) felhívja a figyelmet, hogy az ilyen névtípusok elemzése során a számnevet tartalmazó helynevek gyakran különböző funkcionális, szerkezeti típusokba tartoznak. Jóllehet sorszámnévi előtagú nevekkal nem találkozunk tulajdonképpeni mennyiségjelzős szerkezetnek minősíthetjük a *Két-patak*, *Két-ér* grammatikailag jelöletlen denotátumokat.

A birtokos jelzős szerkezetű helynévben⁶³ a terület birtoklásának vagy használati jogának ténye fejeződik ki jelölt vagy jelöletlen alaki eszközökkel. Az első névrész az ilyen szerkezetekben nagyon gyakran egy- vagy kétrészes személynév (*Fülöp ere, László pataka; György-ér; Dob Jakab pataka, Bak Tamás-patak*), de nem ritka a népnévi (*Bosnyák-patak, Cigányok pataka*), vagy éppen foglalkozásnévi jellegű első névrész sem (*Pap-ér, Bíró ere*). A bővítményi rész azonfelül lehet helynévi jellegű, sok esetben személynév > településnév > víznév fejlődési irányt mutatva (*Csaholyi patak, Szakácsi patak, Bikali víz, Kémer-patak, Bukmer-patak*). A második névrész szerepét ezekben a névszerkezetekben döntően földrajzi köznévi (l. a fenti példákat)

5.1.1.2. Határozós szerkezetű nevek

HOFFMANN (2007: 76) nem sorolja a kétrészes nevek közé a *Csárdánál, Bitvántúl ~ Túlabitva* típusú helyneveket csupán azért, mert helyhatározó ragos alakulatok, ugyanakkor illusztrálja, mitől névszerűbb egy név. Ennek függvényében azok a szerkezetek, amelyek formailag jobban hasonlítanak az átlagos kéttagú nevekhez, vagyis ahol a földrajzi köznévi főtag a névben utótagként áll (*Erdőbe út*) névszerűbbek, viszont kevésbé azok, amelyek fordított sorrendűek (*Csapás az erdőre*).

Összegezve a szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek jegyeit megállapíthatjuk, hogy a szószerkezetek közül általában minőségjelzős szerkezetek jelennek meg a Körösök magyar vízneveiben, határozós szintagmák pedig inkább a román névanyagban szerepelnek. A gondolati egység végén a szófaji és szószerkezeti megoszlást kísérelhetjük figyelemmel a magyar és román nevek tekintetében megállapítva, hogy a helynévi jellegű nevek aránya mutatja a legnagyobb eltérést a két nyelvi rétegben. A szintagmatikus elemzés során a szókapcsolatok szerkezetének névrészek szerinti szintaktikai viszonyát tártuk fel. A HOFFMANN-féle csoportbontás szerint

⁶³ Míg birtokos jelzős nevek között BENKŐ is, J. SOLTÉSZ is kizárólag jelölt szerkezeteket említ meg (2001: 40; 1979: 11), HAJDÚ MIHÁLY ugyancsak a jelölt szerkezetekkel kapcsolatban hívja fel a figyelmet arra, hogy a *Hősök tere* típusú nevek logikailag és történetileg nem tekinthetők birtokos szerkezeteknek, hiszen a *Hősök* névelem éppen olyan meghatározó jelzője a *tér* közterületnek, mint a *Kossuth tér* (...) helynevekben a *Kossuth* (...) névelem” (vö. HOFFMANN 2007: 74).

megkülönböztettünk alárendelő (jelzős és határozós), illetve mellérendelő szerkezeteket. Összehasonlítva a jelzős és a határozós szószerkezeteket megállapíthatjuk, hogy szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett neveinek a 87%-a jelzős szerkezetű, ahol a magyar és román adatok közti különbség nem számottevő, ellentétben a határozós szerkezetű nevek alacsony hányadával (13%), melynek tekintélyes része a román névállományban lelhető fel.

5.2.2. Morfematikai szerkesztéssel alkotott nevek

A morfematikai szerkesztés azt a névalkotási eljárást takarja, amelynek során valamely nyelvi elem egy kötött morféma (képző, jel, rag) vagy ahhoz hasonló funkciójú elem (névutó) hozzákapcsolásával helynévi szerep betöltésére válik alkalmassá (HOFFMANN 2007: 84). Ez a névformáns a közszói és tulajdonnévi (személynévi és helynévi) szótóhoz egyaránt kapcsolódhat, a származék pedig a névhasználó számára a „helynévség” információs értékével bír.

5.2.2.1. Helynévképzővel történő névalkotás

A magyar helynévképzők rendszerét BÉNYEI ÁGNES (2012) könyv alakban is megjelent doktori disszertációja foglalja össze, de korábbi monográfiákban is találunk részletekbe menő vizsgálatokat (l. még B. LŐRINCZY 1962: 124–53).

A fogalom meghatározása korántsem egyértelmű. Ugyan már BENKŐ elkülöníti ezeket a funkcionális, „földrajzinév-alkotó szerepű” képzőket (1947: 40), az analógia szerepének az érvényesülése, vagyis a névmodellek hatása az, ami meghatározza a magyar helynévrendszer állapotát. A derivációs lehetőségek rugalmassága biztosítja, hogy a gyakran előforduló közszói (névszó)képzők származékai helynévi státust nyerjenek. BÉNYEI megállapítja, hogy „a helynevek névszerűségének biztosításában a képzőknek nagy szerepe van. Jelentéstani szempontból nézve a közszavak esetében a képző többnyire valamilyen jelentésmódosítás eszköze, személy- és helynevek alakulásakor pedig (a tulajdonnevek speciális jelentését is figyelembe véve) névképző

funkciója van. Tehát annak ellenére, hogy a tulajdonnevek képzői tipikusan valamilyen köznévi jelentésből alakultak ki a gyakori, nevekben való felhasználás során, mindenképpen önálló funkciónak kell tekinteni ezt a szerepüket, amelynek a szófaji jelleg biztosítása az elsődleges feladata” (2012: 25).

A Körösök vidékének víznévállományában helynévképzőink közül az *-s*, *-d*, *-ó/-ő*, *-gy*, *-cs*, *-ás/-és*, *-i* toldalékok szerepelnek leggyakrabban, míg néhány név egyéb szuffixum segítségével vált tulajdonnévvé.

Névalkotás *-s* képzővel

HOFFMANN az *-s* képzőt tartalmazó helynevek keletkezéstörténeti rétegeinek bemutatása során tárgyal helynévképzést érintő általános problémákat, bemutatva a helynevekben rendkívül gyakori képző alakszerkezeti helyét, funkcióját és az ilyen képzőt tartalmazó nevek keletkezési típusait (2007: 89–93). A Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó nevekben elsősorban növénynévi alapszókat tartalmazó denotátumok esetében jelenik meg az *-s* képző. Megtalálhatók egytagú víznevekben (*Almás*, *Egeres*, *Füzes*, *Gánás*, *Gyékényes*, *Gyepes*⁶⁴, *Hangás*, *Kenderes*, *Meggyes*), ahol az *-s* képző funkcióinak bővülésében a főtag elmaradása, a jelentéstani tapadás fontos szerepet játszott, így a jelző a jelzett szó elmaradásával magára veszi annak jelentését. Ennek a folyamatnak az analógiájára újabb nevek keletkeztek, de már nem tapadás útján, hanem sokkal inkább az *-s* képző új, gyűjtőnévi funkciója révén. Az ilyen nevekben HOFFMANN értelmezése szerint az *-s* képző még nem helynévképzőként szerepel, azonban a „nem ellipszissel keletkezett, közszoí párhuzam nélküli *-s* képzős helynevekről joggal feltehető, hogy ezekben az *-s* már helynévképző szerepű” (2007: 90). Ezt a behatárolási nehézséget a szerző hasonló alaki és funkcionális-jelentéstani szerkezetű nevek segítségével ábrázolja: mivel a *Bogáncsos* és a *Bükkös* helynevek közül a *Bogáncsos* nem rendelkezik főnévi értékű közszoí előzménnyel, nem jelentéshasadással keletkezett, mint a *Bükkös* helynév, hanem helynévképzéssel jött létre. A legrégebbi képzős nevek azok a kétrészes nevek lehettek, amelyek földrajzi köznévi utótagjához ‘valamiben bővelkedő’ jelentésű *-s* képzős jelző kapcsolódott.

⁶⁴ Nem zárhatunk ki egy másik értelmezési lehetőséget sem, miszerint a név etimonja a *gyepű* lexéma is lehetett (vö. KNEZSA 1942: 41).

A román nevekbe átkerült magyar víznévi adatok közül néhány formailag a román *-aş* augmentatív képzőkhöz hasonló, pl. a *Halaş*, *Ostaş*, *Ghezaş*, de ezek valójában képzett magyar szavak, amelyeket a román nyelv készen, hangzásbeli változás nélkül adaptált.

Az adatállományban szereplő növénynevek közül vadnövénynevek (*Hangás*) gazdagítják a víznévi jelentésköröket, a vízfolyás jellegét pedig egy *-s* képzős név örökítette meg (*Fenes*).

Névalkotás *-d* képzővel

A *-d* az egyik legtipikusabb és legszélesebb körben használt régi helynévképzőnk, amely előfordul makro- és mikrotoponimák képzésében egyaránt, az alapszó lexikális jellege szerint általában növény-, illetve állatnévhez járulhat. Már a legkorábbi elemzések is felismerik helynévalkotó funkcióját. BENKŐ a *Gerezd* név elemzésekor bemutatja a *-d* elsődleges kicsinyítő szerepe mellett a földrajzinév-képző funkcióját is (1949: 318–9). Az adatállományban szereplő egyrészes nevek közül ide sorolható az állatnévi eredetű *Hollód* víznév, amelyből településnév is keletkezett, és ugyancsak víznévből keletkezett helységnevünk a *Sárd*, illetve a *Görbed*. A román adatok között is felbukkannak olyan képzők, amelyekből a történeti elemzés *-d* képzőt mutat ki. Jelen esetben adaptációk részeként a *Răcad* és a *Sărând* víznévben, ahol az első névadat előzménye valószínűleg a m. R. *Rákod* ‘rákban bővelkedő patak’ lehetett, a másik pedig a m. *Sáránd* víznévből metonimikusan keletkezett *Sáránd* településnév román nyelvre való átültetésével jött létre. Egyetlen víznév, a *Kis-Hollód* esetében érdemes kitérni a képző és a melléknév funkcionális kapcsolatára, ugyanis ha elfogadnánk, hogy a *-d* szuffixum kicsinyítő képző, akkor a *kis* melléknév hozzáadása a *Hollód* víznévhez, mint azonos szerepű morféma, redundáns alakulatot eredményezne (vö. TÓTH V. 2001a: 186). Azonban ha a *-d* valmivel való ellátottságot, valamiben való bővelkedést jelölő képző, vagy akár helynévképző, a főtag kiegészülése a *kis* melléknévvel nem okoz funkcionális „tautológiát”. Véleményem szerint ez utóbbi elemzési lehetőséget erősítik azok a településnevek, amelyek továbbviszik ezt a formát (*Kisbátord*, *Kisfalud* stb.). Ugyanakkor számolnunk kell a *kis* melléknév jelentésbővülésével is, melynek keretében a *kis* – *nagy* oppozíció ‘újabb – régebbi (település)’ tartalommal telik meg a helységnevekben (vö. BÖLCSKEI 2010: 214).

Névalkotás -ó/-ő képzővel

Ez az uráli gyökerű melléknévi igenévképző már a magyar nyelv korai időszakában nagy szerepet játszott az alkalmi főnevesülés folyamatában igen sok új szót teremtve szófajváltással kiegészülve (vö. BÉNYEI 2012: 109). Mint produktív képző, megjelölheti a cselekvőt (*író, olvasó*), a cselekvés eszközét (*ásó, csengő, véső*) és a cselekvés helyét is (*ebédlő, váró, fagyizó, söröző*). Számos vízrajzi köznév születését köszönhetjük ennek a képzőnek, egyrészes (*Aszó, Csorgó, Tekerő, Köpő*) és kétrészes víznevek körében egyaránt. Kéttagú nevek esetében ritkán fordul elő alaptagként (*Nagy-Kerülő*), de annál változatosabb formában tűnik fel bővítményi tagokban. Feltűnően sok köztük a hangutánzó töből alakult hidromina: *Csergettyű-fok, Csorgó-ér, Csurgó-patak, Gügyögő-patak, Kacskaró-ér, Morgó-fok, Villongó-ér*, de láthatjuk, hogy ezek mind kétrészes nevekben maradtak fenn, bár a mindennapi használatban valószínűleg még őrzik egytagúságukat; kéttagúságuk kialakulásában meghatározó erővel bírt a névalkotó tudat kéttagúságra törekvése. Általában a *patak, ér* és *fok* vízrajzi köznévi alaptagú nevek bővültek folyamatos melléknévi igenévi előtaggal (*Akasztó-patak, Bogárfő-ér, Bajuszó-ér, Engyelkő-ér, Gyűrő-fok, Hágó-patak, Lógó-patak, Maró-ér, Sirató-ér*). A névállományban feltűnik néhány olyan név (*Kösmő, Meregő, Székelyő*), amelyek ingatag etimológiája bizonytalanságok forrásává válhat: a *Kösmő* víznév (KISS M. 2010a: 151) alternánsa a *Küsmöd*⁶⁵, amely KISS LAJOS véleménye szerint valószínű, hogy a *kis + med* ‘száraz vagy időnként kiszáradó patak, ér’ összetételéből jött létre. BENKŐ viszont a székely népcsoport által érintett terület figyelembevételével inkább egy *kis/küs + m...* szóra utal; ebben az összefüggésben a *Kösmő* lehetett a korábbi alak, amelyikhez a *-d* képző járult. A *Meregő* víznév csak akkor illene be az igenévképzett nevek sorába, ha elfoganók a *mereggyű* ‘egyfajta merítőháló’ féle értelmezést (VISTAI 2011: 672). Egy további lehetőség lenne a *meleg + jó* szintagma, ha tekintetbe vesszük az *l ~ r* hangok váltakozását.

Névalkotás -gy képzővel

A *-gy* képző a *-d* névszóképzővel azonos funkcióban gyakran feltűnik ómagyar kori szórványainkban, és BÉNYEI (2012: 74) önálló, független képzőnek tekinti, nem a *-d*

⁶⁵ Legkorábbi adata 1332–7-ből való, *Cusmend*-ként lejegyezve, de ORVTAY felismerve az íráshibát, a helyes alakot *Cusmeud* formában határozza meg (KISS M. 2010a: 187).

palatalizációval keletkezett alakváltozatának, egyben a két képző közül a -gy-t tartja korábbinak, mivel többnyire a -gy képzős helynév a régebbi adatolású. Esetünkben a *Kórógy* és a *Száldobágy* nevek végződése képviseli a fent tárgyalt toldalékot a Körös vízneveiben.

Névalkotás -i képzővel

Az -i képző nagy mennyiségű előfordulása elsősorban településnévből származó víznevekre jellemző (pl. *Boroliszi-patak*, *Csontaházi-patak*, *Gencsi-folyás*, *Kabai-ér*, *Szerencsi-folyás*), de további helynevekben is szép számmal jelentkezik, így többféle térszínforma neve is megjelenik az ilyen típusú víznevekben. Hegyre utal a *Bihari-csermely*, dombra a *Hagymási-patak*, külterületre a *Dióféli-ér*, *Fővölgyi-patak*, *Fási-ér*, *Nagyásási-örvény*. Ezek az -i melléknévképzők a jelzős szerkezetek kialakulásában játszottak szerepet, és valószínű, hogy az utótaggal egyszerre kerül a névtestbe.

5.2.2.2. Névszójelekkel történő névalkotás

A fent bemutatott képzések mellett további névalkotási tendenciák figyelhetők meg a névszójelekkel létrejött nevek esetében. Alapvetően két, a -k többesjeles és az -é birtokjeles alakok tartoznak ebbe a csoportba, de ez utóbbira nem hozható fel egyetlen példa sem a Körösök víznevei közül.

A többesjellel történő névalkotással kapcsolatban HOFFMANN (2007: 95) felsorakoztatja a többesjellel ellátott mikrotoponimákban előforduló tipikus földrajzi közneveket (a *-földek*, *-kertek*, *-rétek*, *-szőlők* utótagú helyneveket) megállapítva, hogy az egyes és többes számú használat nem annyira a név egészének sajátossága, hanem inkább a földrajzi köznévi főtag jellemzője. A többes számú helynevek egy másik típusa az úgynevezett valóóságos plurale tantum idegen nyelvekben (*Minyeralnije Vodi*), illetve a magyarban csak az átvett nevek egy sajátos csoportjában, a teljes és a részleges tükörnevekben figyelhetjük meg (*Fülöp-szigetek*, *Alpok*, *Kárpátok*, *Dardanellák*). Ezzel kapcsolatban HOFFMANN (2007: 96) a *Körösök*-féle névalakulatot úgy értelmezi, hogy a *Körösök* alak a teljes vízgyűjtő nagyobb ágait jelöli, a *Körös* pedig a Hármas-Körös nevét, ugyanakkor nem tér ki a Kettős-Körös megnevezésének lehetőségeire. Véleményem szerint viszont a *Körösök* hidronima magában foglalja az összes Körös-

ágot, azaz a Sebes-, Fekete-, Fehér-, Kettős- és Hármasköröst. Valószínű, hogy a magyarországi Hármasköröst csupán *Körös*-ként említik, de a romániai három nagyobb szakaszt külön-külön szintén e néven identiflikálják a névhasználók bizonyos térségen belül.

A Körösök vízneveit tartalmazó adatállományban többesjelet viselő alaptagokkal kizárólag HUNFALVY gyűjtésében találkozunk (valószínűleg az ő nyelvi alkotásaként), a bővítményi rész pedig kivétel nélkül településnévi eredetű. Kétféle utótaggal számolhatunk; az egyik a *csermely* lexéma többes száma (*Csanálosi csermelyek*, *Telkesdi aprócsermelyek*, *Mérági csermelyek*, *Urszádi csermelyek*, *Szegyesteli csermelyek*, *Gurahonci csermelyek*, *Peleskefalvi csermelyek*, *Vojkaházi csermelyek*), a másik pedig a kéttagú bővítményi rész után következő víz, illetve *apró víz* -k többesjellel ellátva (*Mogyorókereki vizek*, *Körös-Topai vizek*, *Járkosi apró vizek*, *Bokszei apró vizek*, *Kendertői apró vizek*), továbbá a *Kiskohi patakok* sorolható még ide. Láthatjuk, hogy HUNFALVY a kisebb vizeket helységnevek szerint csoportosítja, ami annak köszönhető, hogy a település határában folyó vizeket pontosabb elnevezés hiányában így lokalizálja. További két víznév említhető még meg, de szerkezetüket tekintve nem az utótag, hanem az előtag tartalmazza a többes számú névszót.

5.2.2.3. Határozóraggal történő névalkotás

Ez a kategória visszautal a szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett víznevekre, de az egy- és kétrészes nevek alkotási módszerét el kell különíteni egymástól, ugyanis a határozóragos kétrészes nevek keletkezéstörténetileg szintagmatikus szerkesztéssel jöhettek létre, az egyrészes határozóragos nevek egy része pedig ellipszissel, illetve deetimologizáció következtében a morfémahatár eltolódásával. A határozós szerkezetek nem jellemzők a Körösök magyar víznévanyagára, ugyanakkor a román névanyagban feltűnik több érdekes szószerkezet. Ilyen a *La Vale Gatuluj*, ahol a *la* prepozíciót a 'patak, völgy' jelentésű román *vale* követi, ezt pedig a m. *gát* szó, amelyhez járul az *u* kötőhangzó és a rom. *-lui* (ejtsd: *-luj*) birtokos személyrag. Hasonló szerkezetek a *Vale la Mora Bossestylor* ('a Bossestylek malmánál lévő patak' vagy 'patak a Bossestylek malmánál'), *Pe Vallye din Sosz Szát* ('az alsófalú felőli patakon'), ahol a határozórag

szerepű prepozíciók (rom. *pe* ~ m. *-n*, rom. *din* ~ m. *-ból/-ből*, rom. *la* ~ m. *-nál/-nél*) helyviszonyt jelölnek.

5.2.3. Jelentésbeli névalkotás

Korábban a helynevek jelentésszerű voltának deklarálása mellett a konkrét névelemzésekben a jelentés legfeljebb az etimológiai jelentéssel azonos fogalomként jelent meg, jöllehet, a jelentésbeli névalkotás a helynevek körében is igen jelentős. HOFFMANN (2007: 103) a jelentésbeli névalkotás kategóriájába a helynevek keletkezésének azon formáit sorolja, „amelyek során a nyelv meglévő belső elemkészletét oly módon használják fel helynévként, hogy az új (helynévi) jelentés kialakulása az alaki szerkezet változása nélkül történik meg”. Tehát a jelentésbeli névalkotás terén nem a nyelvi szerkesztés kerül előtérbe, hanem a szemantikai folyamatok: jelentéshasadás, jelentésbővülés vagy -szűkülés, névátvitel (metonímia) és a névköltöztetés.

5.2.3.1. Jelentéshasadás

Jelentéshasadással keletkezett víznév bármilyen megkülönböztető elem vagy formáns hozzákapcsolása nélkül alakult tulajdonnév. A vízrajzi köznévvvel azonos alakú helynevek kapcsán nyilvánvaló, hogy gyakran nincs éles határ tulajdonnév és köznév között (RESZEGI 2009: 35). Ennek az az oka, hogy a közösség nyelvhasználatában a dolgok, objektumok egész osztályát jelölő, általános jelentésű köznévnél új, tulajdonnévi jelentése is fokozatosan kialakulhat, következésképp az új név a típusba tartozó egyetlen egyed jelölőjévé válik. Természetesen ez a folyamat csak elméletileg írható le ilyen letisztult formában, mivel a (történeti) névadattal szembeállítva gyakran nem lehet eldönteni, hogy ténylegesen végbement-e a jelentéshasadás, vagy pedig csupán a tulajdonnevesülés egyik állomását látjuk. Ez az átmenet jelentheti azoknak a formáknak a jelenlétét, amelyek mint állandósult említőnevek használatosak, vagyis nem elnevezései (tulajdonnévvvel való denotációi), hanem megnevezései (közszói

megjelölései) a helynek. A tulajdonnévi rögzülést elősegítheti a jelölt tájrészlet jellegének megváltozása, magának a névnek megmaradása mellett. Ezzel ugyan elvesz a mai nyelvtudat számára áttetsző etimológiájú név információtartalma (történeti értékűvé válik), de ez nem érinti az adott név státusát.

A nyelvi kategóriáknak is vannak tipikus és periférikus elemei, attól függően, hogy rendelkeznek-e a kategória prototipikus vonásaival vagy sem. Napjainkban tipikus helyneveknek tekinthetők a kétrészes helynevek, szemben a pusztai földrajzi köznévi helynevekkel, amelyek a helynévi kategória periférikus elemei közé sorolódnak, mintegy átmenetet képezve a helynevek és a közszavak között (RESZEGI 2009: 38). A földrajzi köznevek közül a speciálisabb jelentésűek gyakrabban válnak hasadás útján helynévvé, mint az általánosabb fogalmi tartalommal rendelkezők. GYÖRFFY ERZSÉBET (2010: 118–9) szintén kognitív szempontú megközelítésben a víznevek szemszögéből úgy értelmezi a jelentéshasadást, hogy „a mentális térképen egy vízi objektum található, s a percepció során észlelt prototipikus jegyek közül csupán az válik dominánssá a hely kapcsán, hogy folyóvíz”. Az elnevezés kezdeti szakaszában a nemfogalmon alapuló elnevezés mellett számolnunk kell azzal a lehetőséggel is, hogy a vízfolyás más jellegzetes jegye váljon az elnevezés alapjává.

A földrajzi köznevekből álló hasadásos helynevek nagyobb hányadát víznevek képviselik. A korai, elsősorban latin nyelvű szövegbe ágyazva számos olyan magyar szórvány tűnik fel, amely elé latin vízrajzi köznév járul. Az ilyen szórványok esetében valószínűsíthető a tulajdonnévi státus. Az *Ér* víznév a jelentéshasadással keletkezett hidronimák egyik közismert példája, amely több alaki és lexikális változatban jelenik meg Anonymusnál, LIPSZKYNél, PESTYNél, ORTVAYNál, GYÖRFFYNél és a KMHSz.-ben (*Humusover*, *Humusouer*, *Her*, *Omsó-ér*, *Erwyze* stb.), a román nyelvben pedig a magyar jelentéshasadásos forma átvétele figyelhető meg a rom. *Ier* vagy *Ieriu* alakban. Ez a víznév valószínűleg a folyó méretének köszönhetően maradhatott fenn ilyen (egyszerű) formában, illetve az érmelléki magyar tömbnek a névhagyományozási tevékenysége által.

További, szintén a földrajzi objektumok jelölésére szolgáló vízrajzi köznevek közül sorolható ebbe a kategóriába a *Pece*⁶⁶, a *Csorgó*, *Csergő*, *Folyás*, *Forrás*, *Köpő*, *Medves* vagy *Medes*⁶⁷, illetve *Tekerő*, melyek kétségtávolan jelentéshasadás következtében váltak helynevekké.

5.2.3.2. Jelentésbővülés és -szűkülés

Ha a név meglévő jelentése mellé újabbak is kialakulnak úgy, hogy azok azonos fogalmi osztályba tartozó egyedre vonatkoznak, jelentésbővülés megy végbe (vö. HOFFMANN 2007: 113). A jelölés szerinti meghatározás felől közelítve jelésbővülés következtében a név nemcsak az eredetileg jelölt, hanem a szomszédos területre is vonatkozik (LŐRINCZE 1947: 22), aminek kiváltó oka az eredeti név elavulása (BENKŐ: 1947: 49), míg jelölésszűkülés alkalmával a név eredetileg nagyobb területet jelölt.

5.2.3.3. Névátvitel

A névátvitel jellemző típusai közül az adatállományban csupán a metonímiával keletkezett névadásra találunk példákat. J. SOLTÉSZ szerint „szűkebb értelemben akkor beszélhetünk névátvitelről, ha más fogalmi kategóriába tartozó egyedre viszik át a nevet” (1979: 34). A névátvitel mindig egyrészes nevet hoz létre, s ez a név funkcionális síkon az adott hely valamely sajátosságának leírása lehet csupán. A korábbi kutatások a névátvitelt elsősorban makrotoponimákra vonatkoztatva vizsgálták, azon belül is településnevek csoportjára összpontosítva, jóllehet a névátvitel legalább ilyen gyakori a mikrotoponimák között is (HOFFMANN 2007: 118). A helyfajta sokféleségéből természetesen adódik, hogy a névstruktúra e két fő szintjét számtalan szál fűzi össze. Különösen feltűnő ez a metonimikus változások körében: ismert például az a jelenség,

⁶⁶ A *Pece* helynév etimológiailag megegyezik a m. *pöcegödör* előtagjával, a m. N. *pöce* ‘födetlen csatornácska, amely olvadás vagy esőzés idején az udvarokon és az utcákon összegyűlt szennyest vizet leereszti’ köznévvvel (FNESz. *Pece*, vö. BIRÓ 1997: 101).

⁶⁷ A *Medves* pataknév a *Medüs*, *Medes* víznevekkel függ össze; közös szótövéük valószínűleg a m. **med* ‘száraz vagy időnként kiszáradó’ melléknév (FNESz. *Nemesmedves*).

hogy egy-egy település a mellette levő folyótól (*Sáros-patak* > *Sárospatak*), forrástól (*Körös-fő* > *Körös*) kapta a nevét.

A metonímia a névátvitel azon válfaja, amely két fogalom közti térbeli, időbeli, anyagbeli érintkezésen vagy ok-okozati kapcsolaton alapul. A jelenség kognitív szemléletű megközelítése szintén tágíthatja ismereteinket a metonimikus úton keletkezett helynevekről, amit GYÖRFFY ERZSÉBET (2011: 120) igen lényegre törően fejt ki: „A percepció során a földrajzi objektumok önmagukban gyökerező tulajdonságai (vízfolyások esetében a vízzel kapcsolatos észleleti tulajdonságok mint szín, íz, sebesség, hőmérséklet stb.) mellett a víz egyéb külső körülményekhez, azaz helyekhez, személyekhez, dolgokhoz való viszonya is olyan prototipikus jeggyé válhat, mely az elnevezés szemantikai motivációját szolgáltathatja”.

A helynevek metonimikus kialakulása jobban nyomon követhető a névátviteli formák árnyaltabb elemzése révén, ahol a metonimikus változáson átmenő szavak között köznevek éppúgy találhatók, mint tulajdonnevek, elsősorban helynevek (HOFFMANN 2007: 119). Anyagomban a következő típusokkal számolhatunk:

Növényzetre utaló szót tartalmazó víznevek. – A motivációs alap: a vízparton élő növények. Míg BÁRCZI (1958: 153) az egyes számú növény-, fa-, bokorneveket tartalmazó helynevek kialakulásának felső időbeli határát a 13. századra teszi, HOFFMANN (2007: 123) nézete szerint ez a névadási mód napjainkban is aktív, a gyűjtőnévi jelentés pedig leginkább azokban a helynevekben érezhető, amelyek jellegzetes növénytakaróra utalnak: *Gánás*⁶⁸, *Kiserdő*⁶⁹, *Kissom*, *Meggyes*, *Tőz*⁷⁰, *Vörösnád*. A román névállományban is találunk példát az egyrészes nevek között *Bujor* (rom. *bujor* ‘bazarózsa’), *Dude* (rom. *dudă* ‘faeper’), *Mărul* (rom. *măr* ‘alma’) víznevek esetében.

Személynevet tartalmazó víznevek. – Leggyakrabban családnév kerül a víznévbe, bár a család- és keresztnév nem mindig különíthető el. A motivációs alap legtöbbször a birtoklás, de ez adatok hiányában nem mindig igazolható. A magyar névanyagban a *Dancza*, *Domokos*, *Dragán*, *Gattár*, *Jáz*, *Maca*, *Miskel*, *Pósa* név fordul

⁶⁸ Bővebben l. a 38. lábjegyzetet.

⁶⁹ A víznév létrejötté valószínűleg a *Kiserdő-patak* redukciójával keletkezett, de nem zárható ki a *Kiserdő* nevű külterület nevéből jelentéshasadással való elkülönülés lehetősége sem.

⁷⁰ Vö. m. *tőzeg* ‘vizenyős talajban korhadó növényrészek tömege’; 1858: *tőz* (TESz.).

elő, a román nyelvűben pedig a *Baldovin*, *Bologa*, *Chişindia*, *Dara*, *Demetriu*, *Doba*, *Dotmir*, *Irina*, *Jigău*, *Crăciun*, *Măguran*, *Mateieş*, *Sirca*, *Topa*, *Vlad*. Az utóbbi csoport nevei között számos szláv és magyar eredetű név is felbukkan, tulajdonnévi, illetve köznévi etimonnal. Így vesz részt a névalkotásban a szláv tulajdonnévi eredetű *Baldovin*, *Bologa*, *Demetriu*, *Dotmir*, *Vlad*, illetve köznévi eredetű a *Krăciun*, mindamellett magyar személynévi etimonra utal a *Jigău* (< m. *Zsigó*) és *Mateieş* (< m. *Mátyás*). Egyházi birtokot jelölő közszo is metonimikus nevet hozhat létre, például a *Barátka* hidronima esetében.

Állatnevet tartalmazó víznevek. – A motivációs alap: a vízparton vagy vízben élő vagy ott jellemzően előforduló állatok. BÁRCZI véleménye szerint a metonimikusan keletkezett állatnevek közvetlen előzménye személynévi lehetett (1958: 153), de HOFFMANN (2007: 124) nem zárja ki a közvetlen névátvitel lehetőségét sem. Ez utóbbi magyarázatot valószínűbbnek tartom, de a gyér adatok (*Artan*, *Ruca*) birtokában ezzel kapcsolatban nem tehetünk biztos megállapításokat.

Épületnevet tartalmazó víznév. – A motivációs alap: a vízparton álló épület. Egyetlen víznév, a *Fogadó* sorolható ebbe a kategóriába, mely a Sebes-Körös jobb oldali ága Kolozs megyében.

Az egyrészes folyóvíznevek között igen gazdag azoknak a neveknek a csoportja, amelyek a víznek más hellyel való speciális viszonyán alapulnak. A kategóriát alkotó nevek között számos olyan denotátummal találkozunk, amelyek a lokális érintkezés alapján kaphatták metonimikus nevüket.

Hegy- vagy dombnevet tartalmazó víznevek. A katonai térképeken gyakran feltűnik olyan víznév, amely mellett ugyanazt a nevet viselő domborzati forma is szerepel. Ha ezek környékén egyéb külterületi név is felbukkan, akkor ez a név egy olyan kisebb tájrészt jelöl, ahol valószínűleg a legkiterjedtebb földrajzi alakulat motiválhatta a névadást. Ilyen nevek esetében leginkább hegy- és dombnevek mutathatók ki a Körösök területén, melyek egyik része tulajdonnévre (*Bukmer*⁷¹), másik része pedig köznévre vezethető vissza (*Kapra*⁷², *Ponor*⁷³, *Ruda*⁷⁴).

⁷¹ *Bucmer* szl. szn.

⁷² Rom. *capră* 'kecske'.

⁷³ Rom. *ponor* 'omlás'.

⁷⁴ Összl. * *ruda* 'érc'.

Sík terület neve víznevekben. – A kategória határai nem élesek. A *rét* közszó például a ‘vízjárta, lapos földterület’ jelentés mellett gyakran utal növényzeti vagy gazdaságtörténeti motívumra: ‘kaszálónak használt határrész’. A motiváció alapja a területi érintkezés. A magyar nevek mellett (*Róna, Láz*) néhány román eredetű is megjelenik (*Fânuri* ‘kaszálók’, *Lunca* 1. ‘rét’, 2. ‘árterület’, 3. ‘berek’), valamint olyan adaptációk, mint a *Pusta* és *Rât*, amely a m. *pushta* és a m. *rét* lexémát rejti magában. Fellépnek olyan metonimikus átvitelek, amelyek szerkezetileg összetételek ugyan, de új, víznévi státusukban egyrészeseeknek számítanak: *Pejrét, Sórét, Tavasrét*.

Víznevet tartalmazó víznév. – A névátvétellel keletkezett magyar eredetű román *Hălăstău* (m. *halas* + *tó*) tartozik ide, amely már nemcsak a halastóra vonatkozik, hanem a vele kapcsolatban álló vízfolyásra is.

Eseménynevet tartalmazó víznév. – A rom. *Botyésza* tartozik ide, amelynem tövében a rom. *botez* ‘keresztelés’ szó található. Vélhetően a vízbemerítéses keresztelés helyszínére utal⁷⁵.

A fent bemutatott metonimikus névadással keletkezett hidronimák esetében láthattuk, hogy számos természeti forma rendelkezett víznévalkotó erővel, igen változatos és expresszív vízneveket hozva létre. Azonban elsősorban a nagyobb patakok szintén névteremtő hatással bírtak azon a területen, amelyiken folytak, azaz a víznevek kategóriája nemcsak befogadó, hanem kibocsátó szerepet is játszott. A típusok a következők:

Folyóvíz neve > településnév

Nemrég BÍRÓ FERENC (2005: 170–9) mutatta be a FNESz. adatbázisában szereplő, víznévből metonimikusan keletkezett településneveket, arra a következtetésre jutva, hogy a szótárban előforduló nevek 7,55%-a ebbe a típusba sorolható, a másodlagosan felhasznált víznevek 64%-a folyóvíznév volt, és az elemzett nevek több mint fele (55,62%) a korai ómagyar korban keletkezett. Régiók szerint közelítve megállapítja, hogy az ilyen típusú nevek Erdély területén gyakrabban tűnnek fel, de természetesen az egyes területek természetföldrajzi adottságai is befolyásoló tényezőnek tekintendők.

⁷⁵ A keresztelés, azaz vízbemerítés színhelye a folyók egy-egy nem túl mély, általában derékig érő szakaszában történt. Az adventista egyház egyháztaggá avatási szokása a Kraszna vidékén a 20. század végén még igen elterjedt volt.

A *Fenes*, *Hollód*, *Kalota* folyóvízből metonimikusan keletkezett településnevek sorolhatók ide.

Kút, forrás neve > településnév

Ritkán fordulnak elő kút- vagy forrásnevet tartalmazó nevek, aminek oka valószínűleg a vízvételi helyek megszűnésében keresendő. *Köbölkút* nevű településsel találkozhatunk a nyitrai járásban és Bihar megye keleti oldalán, a Berettyó partján is.

Folyó neve > területnév (tájnév)

Egy-egy területet a mellette, rajta elfolyó patak nevével neveznek meg; ez az eljárás a nagyobb folyók esetében gyakrabban fordul elő, így a víznévből újabb tulajdonnév keletkezik. Ide sorolható a *Kalota*, amely Kolozs megyében folyik ugyan, de Kolozs és Bihar határát jelöli. A víznévi eredetű régi *Kalota* tájnév később kiegészült a *szeg* utótaggal, így a nyelv a homonímiát megszüntette (bővebben l. JUHÁSZ 1988: 24, 82–3). A *Kalota* tájnév a névdifferenciálódás során a *Kis-*, *Nagy-* és *Közép-* jelzővel is kiegészült.

5.2.3.4. Névköltöztetés

A jelentésbeli névalkotás egy másik típusa a névköltöztetés, amely során a leteleplő lakosság a saját korábbi névkészletét használja fel az új természeti objektum elnevezésére. Helynévtipológiai munkájában HOFFMANN (2007: 118) a jelenségre használt terminusokat is bemutatja: jelölésátvitel, névátvitel, névvándorlás, hozott (táj)nevek, névköltöztetés. Az utóbbi fogalom melletti döntését azzal indokolja, hogy így kiküszöbölhetővé válik a terminológiai homonímia a hasonló jelenségeket leíró terminus technicusokkal, illetve a kifejezés a névadási mód lényegi alapját is jól érzékelteti. A Körösök vízneveit között csupán a *Kösmő* jelenik meg, melynek alternánsa a *Küsmöd*. Bár etimológiája több megoldási lehetőséget kínál (KISS L. 1979: 471, FNESz.; BENKŐ 1998: 139), a *kis* névrész *küs* változata BENKŐ véleménye szerint székely jellegre utal, ugyanakkor a név összesen négyszer tűnik fel Magyarországon északkeleti és keleti részén a székelyek települési mozgását követve (KISS M. 2010a: 187).

5.2.4. Szerkezeti változással alakult víznevek

Az ilyen típusú neveknek csupán a szerkezete változik, miközben a denotatív jelentés állandósága megmarad. Az így létrejött formák a szinkroniában variánsként viselkednek, a neologizmusok és az archaizmusok nyelvi viszonyát mutatják, de történetileg az egyik alak általában fokozatosan háttérbe szorítja a másikat.

Ha a kérdés tudománytörténete felől közelítünk a problémához, LŐRINCZE munkája azért számít határkőnek a földrajzi nevek vizsgálatában, mert névvizsgálati módszere, a névélettan újszerű törekvésként tartalmazza azt, hogy a névelemzés ne csak a nevek keletkezésére, hanem azok változására is irányuljon (1947: 19). A többféle változási tendenciák közül a nevek alaki átalakulását névelváltozásként emlegeti, BENKŐ az elemelhagyást lekopásnak (1947: 48), KÁZMÉR tapadásos jelentésátvitelnek (1957: 55), NYÍRKOS ellipszisnek (1970: 92), J. SOLTÉSZ névrövidítésnek (1979: 13, 42) nevezi.

A helynevek alakszerkezeti változásait HOFFMANN az elemzési modellnek megfelelően két szinten tárgyalja: az első, a névrészek funkcionális-szemantikai szerkezetét mutatja be, a másik pedig a névelemek lexikális konstrukcióját vizsgálja. Ennek megfelelően a név funkcionális névrésszel való csökkenését ellipszisnek, a névelemmel történő csökkenését pedig redukciónak nevezi (2007: 137). Ellentétes változási tendencia a kiegészülés, amely az eredeti névtesthez új részt csatol, a bővülés viszont csupán névelemnyi gyarapodást jelöl. Amikor az alkotóelem felcserélődik, és ez a folyamat a név szintaktikai szerkezetét érinti, névrészcseréről beszélünk, ha pedig a morfológiai szint változik, névelemcserével állunk szemben.

5.2.4.1. Ellipszis és kiegészülés

Az ellipszis során névrészelhagyás történik, azaz a kétrészes helynév egyrészessé alakul többnyire úgy, hogy a fajtajelölő földrajzi köznévi utótag lemarad. Ennek legfőbb oka a névvel való kommunikáció gazdaságosságára való törekvés: amennyiben kevesebb névelemszámmal is biztosítani tudja a denotációs értéket, szükségtelen a terjedelmesebb forma használata. Megfigyelhető, hogy a harmadik katonai felmérés térképszelvényei jobbára *p.* (román nevek esetében *V.*) rövidített fajtajelölést

tartalmaznak, amelyek esetében nem dönthető el, hogy *patak* vagy *pataka* a név főtagja. Ezt a 19. századi eljárást a 20. századi térképek már nem követik, így sok esetben az addig kéttagú név ellipszis következtében egytagúvá válik. A magyar víznevek körében nem annyira elterjedt ez a tendencia (*Hármas-patak* > *Hármas*, *Vágás-ér* > *Vágás*⁷⁶, *Kertes-patak* > *Kertes*, m. *Kubik-patak* > rom. *Cubic*), mint a román névadásban, ahol a magyar és román utótagok sorra lemaradnak: *Adona-patak* > *Aduni*, *V. Bratcucior* > *Bratca*, *Bujor p.* > *Bujor*, *Esküllői-csermely* > *Aștileu*, *Fogadó-patak* > *Fogadó* > *Făgădău*, *Gálosházai-csermely* > *V. Gelesen* > *Gălășeni*, *V. Longsioru* > *Lungșorul*, *Kalata vize* > *Călățel*, *Péeri-csermely* > *Pir*, *V. Selhiș* > *Selhiș*, *V. Serecelu* > *Sărățelu*, *V. Vișagului* > *Vișag*, *Zsigó p.* > *Jigău*. A *Cseres p.* > *V. Csereșagului* > *Csereșeg* névváltozási irány első eleme a második katonai felmérés térképszelvényén szerepel, a *V. Csereșagului* a harmadik felmérésen úgy, hogy bár román vízrajzi köznevet kapott, a bővítményi rész egy további m. ág lexémával egészült ki, amit román birtokrag (rom. -*lui*) zár, míg a harmadik változat az adaptált formát őrizte meg.

Kiegészüléssel alakultak azok a nevek, amelyek magyar vagy román vízrajzi köznévi tagot kaptak. Jövevénynév + magyar vízrajzi köznév mintájára keletkeztek az olyan kiegészüléssel keletkezett nevek, amelyek legnagyobb részéhez a *patak* ~ *pataka*, illetve *víz* ~ *vize* névelem járult másodlagosan, funkcionális szerkezetük pedig M > M+F konstrukciót mutat. A szláv nevek többsége úgy került át a magyar névkészletbe, hogy magyar földrajzi utótag járult hozzá, a kiegészülés tényét pedig elsősorban a szláv nőnemű végződést mutató nevekkel szokás alátámasztani: a hímnemű *potok* ugyanis nem tűrné a nembeli egyeztetés hiányát (vö. HOFFMANN 2003: 670). Ide sorolhatók azok a nevek, amelyek egyrészes alakjára ugyan nincs példa, de annak megléte nem zárható ki (*Derete pataka*, *Dobre folyása*, *Dobra pataka*, *Jáz* > *Jáz pataka*, *Szernicz vize*). Magyar–román vonatkozásban talán a m. *Dragán*, rom. *Valea Drăganului* név sorolható ide, bár van olyan térkép, amelyik egyrészes román névként tünteti fel *Drăgan* alakban.

Felbukkannak olyan helységnévből keletkezett nevek, amelyek azért egészültek ki a hely fajtáját megjelölő utótaggal, hogy ezáltal a településnév ~ víznév homonímiát

⁷⁶ A román névhasználatban is feltűnnek elliptikus formák nem csak a magyar névrész elhagyásában, hanem a románéban is (*Valea Racovița* > *Racovița*)

megszüntessék. Ez a jelenség figyelhető meg az *Orbó-patak* víznév esetében, ahol HUNFALVY (2: 385) így jelzi, hogy az illető víz a település határában van. Ha megfigyeljük a „*Beles* n. folyóvíz” (ETH. 10/B: 698) korábbi, „*fluuium Beles*” (1408/1550; ETH. 10/B: 690) változatát, láthatjuk, hogy a *folyóvíz*-nek az oklevélben a *fluvius* ‘ua.’ felel meg. Hasonló esetben, ha a víznév utótaggal is rendelkezik, akkor a latin azonosító szerepű köznév a név elé kerül („*Rivulum Körös pataka*”; „*rivuli vlgo Chynkopathaka, Chorgopathaka*”; „*riuulum Almaspathaka*”; „*riuulum fenyw pathaka*”; „*riuulum Fyld pathaka*”; „*riuulum Botha-fenywpathaka*”; „*riuulum Kethesd pathaka*” stb.). A hidronima későbbi alakja a *Beles pataka* [fő] (ETH. 10/B: 390), így valószínű, hogy a kezdetben egyrészes név (a latin köznevet nem névrészként értelmezve), kiegészüléssel nyerhette el a későbbi alakját.

A román bővítményű nevek esetében, a magyar vízrajzi köznévi tag valószínűleg később kapcsolódhatott a névhez. A nevek nagyobb részében szárazulatra utaló elem jelenik meg, mint azt a *Ponora-patak* (rom. *ponor* ‘omlás’), *Muncel-patak* (rom. *muncel* ‘hegyecske, alacsonyabb hegy’), *Varatyek-pataka* (rom. *văratie* ‘nyári legelő’) is mutatja, továbbá személynév (*Lola pataka*)⁷⁷ víznév esetében.

Névrészcseré. – Gyakran a különböző forrásmunkák más-más módon rögzítik egy-egy földrajzi alakulat nevét. Térképek esetében természetesen ez nem következetlenségre utal, hanem a térképszerkesztés arra való törekvését, hogy a könnyebb megértés és használat céljából csak azok a nevek kerüljenek rá a térképre, amelyek aktuális adatokkal rendelkeznek (részben ennek tulajdonítható sok vízrajzi köznevünk kiveszése a nyelvhasználatból, de erre a deetimologizáció kapcsán térek ki részletesebben). A Körösök esetében elsősorban térképeken jelentkezik a névrészcseré, amely a főtagban szereplő vízrajzi köznevek felcserélődését mutatja úgy, hogy a névpárok mindkét tagja ugyanarra a denotátumra utal (*Akasztó vize*, *Akasztó-patak*; *Kalota vize*, *Kalotai-patak*; *Mikó-patak*, *Mikó-völgye*; *Móka-patak*, *Móka-ér*).

⁷⁷ A *Lola* forma a *Lolian* szn. becézője (DOR. 96).

5.3.4.2. Redukció és bővülés

Míg az előző részben a névrészek elhagyásáról vagy a név azzal való kiegészüléséről beszéltünk, jelen esetben a redukciós és bővülési helynévszerkezeti változásában a névelemek lexikális-morfológiai viselkedését követhetjük figyelemmel.

A redukció egy- és kétrészes neveket egyaránt érinthet, de a név funkcionális szerkezeti típusa e változások következtében nem módosul. A névelemváltozás főleg lexéma eltűnését jelenti (lexikálisan összetett névrészben), de kötött morféma (képző, rag) is kieshet a névből (HOFFMANN 2007: 145). Sokszor igen nehéz a változás irányát megítélni, azt, hogy bennük névelemnyi növekedés vagy csökkenés ment-e végbe, vagy esetleg a névpárok nem egymásból vezethetők le, hanem párhuzamos alakulásúak lehetnek. Ennek következtében a történeti adatok felkutatása, a nevek alakulásának nyomon követése adhat némi fogódzót a vizsgálat során.

Tiszta redukciós folyamatot csupán egy névben tudtam megállapítani az 1758-as datálású *Pereul geunoszuluj* hidronima esetében, ahol a *-lui* birtokos személyrag a későbbi adatokban nem jelenik meg: *In Parou Gaunosz, Parou Gonoszu, parou Gunojosz, Paro Gohonosz*.

Egy másik szerkezeti változást előidéző folyamat, a bővülés akkor következik be, amikor a helynevet új névelemmel toldjuk meg, amely a névtest terjedelmének növekedésével jár együtt, miközben a funkcionális szerkezet változatlan marad (HOFFMANN 2007: 153). A bővülés során elméletileg bármilyen elemmel gazdagodhat a helynévalak: újabb lexikális elemekkel, illetve kötött morfémával (rag, képző). Míg HOFFMANN (2007: 154) olyan neveket is említ, amelyekben az alaptag az *-i* elemmel bővül, a vizsgált víznévgyűjtésben csupán a bővítményi részben fedezhető fel ez a képző *Kalota vize* > *Kalotai-patak*, *Székelyó* > *Székelyői*- ~ *Székelyi-patak* víznevekben.

A fent bemutatott bővített előtagokkal ellentétben az utótaghoz is kapcsolódhat birtokos személyjel. A kelet-magyarországi régió vízneveiben nagyon gyakori az *ér* ‘lassú mozgású, széles, iszapos medrű vízfolyás’ vízrajzi köznév. Ezt támasztják alá a Körösök vízgyűjtőjéhez tartozó nevek is, mivel a magyar adatok igen nagy hányada a rendelkezik ilyen köznévi utótaggal, ugyanakkor az ilyen szerkezetek egyhatoda *ere* birtokos személyjeles formában szerepel (*Szent Péter ere*, *Feketegyörgy ere*, *Feketerét*

ere stb.). A *patak* ‘kis (hegyi), gyors mozgású vízfolyás’ lexéma szintén előfordul birtokos személyjeles *pataka* alaptagként személynévi (*Balázs pataka*), vízrajzi köznévi (*Csorgó pataka*), településnévi (*Bályok pataka*), növénynévi (*Kökény pataka*) és egyéb földrajzi alakulatot jelölő előtaggal (*Hágó pataka*). Bár gyéresebb előfordulású a *fok* ‘folyó vagy tó vizét elvezető ér’ utótagú víznevek csoportja (*Bű-fok, Iván-fok, Zöld-fok* stb.), mégis találunk *foka* alaptagú denotátumokat (*Bíró foka, Fancsal foka, Pera foka*). Természetesen párhuzamosan is előfordulhatnak különféle névalakok anélkül, hogy bizonyosak lehetünk afelől, hogy melyik forma volt az eredeti, hiszen az első fennmaradt változat korántsem az elsőként keletkező név: *Székely pataka* ~ *Székely Telek Pataka* ~ *Székely Telek pataka* ~ *Székejtelek pataka*; *Barancz patak* ~ *Barants pataka* ~ *Barancs pataka* ~ *Boroncs Pataka*; *Tibád Pataka* ~ *Tibáti patak*.

5.2.4.3. Deetimologizáció

A helynevek funkcionális-szemantikai, illetőleg lexikális-morfológiai szerkezete idővel elhomályosulhat. Ennek két fő oka lehet: megváltozik a denotátumnak a névadás alapjául szolgáló jellegzetessége, vagy a nyelvi rendszerből eltűnik a névben meglévő szó. A deetimologizációt HOFFMANN (2007: 156–7) olyan szerkezeti változásként értelmezi, amely a helynevek funkcionális vagy lexikális szerkezetének elhomályosulása következtében jelentkezik, s a helynevek hangalakjának szabálytalan megváltozását eredményezi.

A *Hejő* és a *Hájó* elnevezésekben azonos folyamat játszódott le. Etimológiailag mindkét víznév a *hév* ‘meleg’ és a *jó* ‘folyó’ elemeket tartalmazza. A korai ómagyar kori adatok (1288/1326: *Heuyo*, Gy. 1: 570, 672 ~ *Hoyow*, KMHsz. 1., valamint [1200 k.]/896-ra: *Heyou*, Gy. 1: 736, 772 ~ 1332: *Heyeu*, Gy. 1: 781) alapján arra a következtetésre jutott GYÖRFFY ERZSÉBET, hogy „ekkor már zajlott [...] a deszemantizáció, az adatok között ugyanis megtalálhatók még felismerhető szerkezetű, kétrészes (pl. *Heuyo*) és a már elhomályosult, egyrészes (pl. *Heyeu*) adatok egyaránt” (2011: 132). A *jó* földrajzi köznév elavulása egy olyan folyamatot indított el, mely során a közösség számára a helynév lexikális-morfológiai összetettségének tudata megszűnt. A két alakvariáns (a palatális és a veláris forma) létrejötté azzal

magyarázható, hogy a vegyes hangrendű alakból a hangrendi kiegyenlítődés mindkét irányban megtörténhetett, s az egyik névben palatális, a másikban veláris irányban realizálódott. Ez a meleg vizű patak, amelyik Nagyvárad várának árkatáplálta, és sokáig védeltséget jelentett a vár népének, hiszen télen sem fagyott be, több településen átfolyt, tehát nagyobb pataknak minősült. Köztudott, hogy mai neve a *Pece*, de a partján fekvő *Hájó* településnévben fennmaradt a korábbi víznév. Ugyanez a tendencia érvényesül a *Berettyó* (*berek + jó*), a *Sajó* (*só + jó*), *Meregyó* (*méreg/meleg + jó*), ahol az előtag jelentése elhomályosult, az utótag pedig kiveszett a magyar nyelvből.

Bár *ér* szavunk napjainkig megmaradt nemcsak a helynévkincsben, de az általános lexikonban is, az ilyen utótagú neveket szintúgy érintheti az elhomályosulás folyamata, amit számos névadattal támaszthatunk alá. Szigorúbb osztályozás bevezetése nélkül különválaszthatjuk azokat a neveket, amelyek már összeolvadtak az előtaggal, így egytagú névként viselkednek: *Csizér*⁷⁸, *Csiger*, *Fásér*, *Sikér*. Bizonyosan a jelentés elhomályosulását mutatják azok a víznevek, amelyek egy újabb, vagy éppen ugyanazzal a vízrajzi köznévvel egészülnek ki úgy, hogy a régi köznév a bővítményi részhez tapad: *Csigere pataka*, *Sardere-ér*. Román víznevekben is felfedezhető a vizsgált köznév: egyik esetben, ha tekintetbe vesszük a körösvidéki nyelvjárás sajátosságait (BORBÉLY 2001: 44), a *Vale Luiroj Tyiser* (PESTY, Bihar 1: 38a) esetében az utolsó névrész, a *Tyiser* a *kis + ér* szót tartalmazza a kiejtésbeli sajátosságok szerint, a *Chișer* esetében pedig szintén a *kis + ér* szavunk összetétele került át a román nyelvbe a mai román helyesírásnak megfelelően (*Chișer*). Ide sorolhatók azok a víznevek, amelyek alakulási iránya a történeti adatok tükrében követhető nyomon: *Jakab er* > *Jakab Ér* > *Iacoberi*; *Fül-ér*⁷⁹ > *Fuler*.

Az *aszó* 'időszakos vízfolyás, szárazpatak' a *Berekszó*, *Bondoraszó* és *Hosszúaszó* ~ *Hosszaszó* nevekben jelentkezik. A vízrajzi köznév deetimologizálódására vall a név újabb köznévvel való kiegészülése: *Hamaszó-patak*. Román víznevekben is felfedezhető ez a vízrajzi köznév a *Mădărașău* (< m. *madár + aszó*) esetében, a *Săcălașău* (*Szakál szn. + aszó*), valamint a *Váraszó* hidronima adaptációjaként a *Vărășău* a hangrendi megfelelés szabályai szerint.

⁷⁸ Az első fenn maradt adat szerint az etimon nem *csiz* ~ *csíz*, hanem *kis* (1594: *Chiser*, ETH. 3: 39).

⁷⁹ Ennek az érnek a térképen jól látható fül formája van.

5.2.4.4. Népetimológia

A népetimológiás változás lehetőségét a földrajzi névmagyarázatoknál mindig figyelembe kell venni. Sokszor a történeti névadatok adnak biztos támpontot a népetimológiás elváltozás okaira, de az okleveles adatok nélküli névetimológiás magyarázat gyakran ingatag alapon áll. Egy szó népetimológiás változása akkor kezdődik el, amikor a beszélő tudatában a hangalakhoz jelentés nem kapcsolódik, vagyis ismeretlen szóval áll szemben. Népetimológiás változás következik be egy-egy szó félrehallása vagy annak nyelvbottlással való kimondása esetében, de a rossz emlékezőtehetség is közrejátszhat. Minden változás az egyéntől indul ki, és a közösség csak idővel veszi át (vö. BUBOLY 2004: 31; HAJDÚ 2003: 61).

HOFFMANN (2007: 158) a népetimológia fogalmát mint névszerkezeti változást egy funkcionáló helynév alakszerkezeti átalakulásaként értelmezi, létrejöttének okát pedig a közszói értelmezhetőség, az etimológiai áttetszőség hiányában látja. Ebben a folyamatban a helynév motivátlanná válik, s a beszélők újfajta motivációt kívánnak számára teremteni. KÁLMÁN BÉLA felhívja a figyelmet arra, hogy a népetimológia bonyolult jelenség, egyben „élő jelenség minden nyelv történetében és életében, tehát számolnunk kell vele mind a nyelvtörténeti, mind a leíró kutatásokban” (1967: 189).

A népetimológiás átalakulások körébe tehát olyan élőnyelvi és írásbeli alakszerkezeti változásokat sorolhatunk, amelyek a névalakok szabálytalan módosulásában jelennek meg oly módon, hogy a helynév lexikális szerkezetének változásával s közszói jelentésvonatkozásuk megteremtésével új névalak keletkezik. Ezek kiváltó oka igen gyakran a név hangzós formája, amely egyúttal az átalakulás irányát, jellegét is meghatározza.

A m. *Vércsorog* víz- és településnév nagyszerű példája a népetimológiával keletkezett neveknek. Az eredetileg víznévre utaló rom. *Vârciorog*⁸⁰ alakban vízrajzi köznév jelentéshasadása ment végbe, mindazonáltal a víznév külön érdekessége, hogy a román víznévi adatokban az erős népetimológiás hatás következtében kivétel nélkül az *r* hang maradt meg az eredeti *-l* helyett (vö. FNESz. *Vércsorog*).

⁸⁰ A román köznévi formája a *vârciolog* ‘örvény’.

5.3. Névátvétel

Helynevek közül többnyire a nagyobb vizek neve a legrégebbi, amit az adott helyen élő népek egymástól vesznek át, majd adnak tovább, miközben nyelvi attitűdjüket részben továbbörökítik. Így segít a folyók időbeli nyelvi hídszerepe (HOFFMANN 2009) a vizsgált terület etnikai összetételének a feltárásában, hiszen a nagyobb folyók nemcsak időben, hanem térben is hidat vernek a nyelvek között. Napjainkban is aktív nyelvi kölcsönhatás jellemzi a több országon keresztül folyó vizek névkincsét, amit a Körösök víznévrendszere is hitelesen szemléltet.

Sok esetben a magyar nyelvből átkerült víznév is gyarapítja más nyelv víznévrendszerét. A névátvétel a külső keletkezésű nevek kategóriájába sorolandó, ami névrendszertanilag a történeti tipológia előző négy kategóriájával, a belső helynévalkotás formáival áll szemben. A témával kapcsolatban több évtizede születtek a párhuzamos helynévadás (KNEZSA 1943: 38) és a hivatalos helynévadás (MEZŐ 1968: 71) fogalomkörét feldolgozó monográfiák, legutóbb pedig a nyelvi érintkezés helynévanyagra gyakorolt hatásáról olvashattunk PÓCZOS RITA (2010) könyv alakban is megjelent doktori disszertációjában, melyben bemutatja a helynévrendszerek kölcsönhatását kétnyelvű közegben. Hangsúlyozza, hogy „ha egy meghatározott időszak népességi összetételére vagyunk kíváncsiak, a névadók helyett a korabeli névhasználókat kell felderítenünk” (PÓCZOS 2010: 7). A vizsgálat során a névadási indítékok rendszeréből olyan névadási modelleket emel ki, amelyek megvilágítják a kétnyelvű (magyar–német) vidék speciális névadási és névhasználati szokásait a nevek közti funkcionális kapcsolat megléte vagy éppen annak hiánya szerint.

A jövevénynevek beépülése egy másik nyelv helynévkincsébe több módon is megtörténhet. A névintegráció legszélsőségebb esete, amikor az átvétel alkalmával semmiféle (hangalaki) változás nem történik (GYÖRFFY 2011: 132). Általában a kétnyelvű területeken az egyik nyelv helynévrendszere gyakorol hatást a másikra. Áttetsző szemantikájú nevek átvételekor a kétnyelvű névközvetítők jelentésbelileg világosan értelmezhetők azokat, létrehozva párhuzamos jelentéstartalmú névhasználatot, amit a tükörnevek példái támasztanak alá.

A szerkezeti elemzés alkalmával tapasztalhattuk, hogy a funkcionális-szemantikai jegyek közül a Körösök vízgyűjtőjébe tartozó átvett nevekben megnevező funkciójú névrész jelenik meg. Jövevénynévek alkotják a nagyobb folyóvíznevek csoportját, hiszen honfoglalás előtti ősiségű maga a *Körös* név is, amelyet KISS LAJOS végső soron a dák **k^(w)rhso-s* ‘fekete’ (FNESz. *Körös*) melléknévből eredeztet, ami a magyar nyelvbe feltehetőleg a szlávok közvetítéssel került⁸¹. További értelmezésekben a *Körös*, rom. *Criș* (Jordanes: *Grisia*, Ravennai Anonymus: *Gresia*, Bíborbanszületett Konsztantin: *Κρίσοϛ*; 1075/1226: *Crys*, XII. sz. vége: *Crisius* Anon. 11. 28. §. stb.; vö. KNIEZSA 1942a: 40; MELICH 1925–29: 52; DRĂGANU 1933: 108, 299, 313–4, 504, 590) név egy régi, talán még rómaiak előtti *Krisus* fejleménye. Ami a magyar név közvetlen átadóját illeti, biztos hangtani kritériumok híján nem tudjuk megállapítani, csak valószínű, hogy az átadó nép a szláv volt. A víznév román vonatkozásával kapcsolatban DRĂGANU (1933: 314) elgondolása szerint ennek az egy névnek talán mégis a római kor óta lenne megszakítatlan hagyománya, ha a római korban **Crisius* alakú volt, aminek a románban már szabályosan a mai *Criș* felelne meg. Ezzel kapcsolatban KNIEZSA (1942a: 40–1) rámutat arra, hogy a *Crisius* alak csupán a magyarországi latinságban fordul elő, a magyar név latinositásaként. A három főág (*Sebes-Körös*, *Fekete-Körös*, *Fehér-Körös*) elnevezése a román nyelvben a magyar változatok fordításai (*Crișul Repede*, *Crișul Negru*, *Crișul Alb*). Ebből kifolyólag nem a románok lehettek a névadók, hiszen a három folyó egymástól légvonalban is messze fekvő területeken ered és csak az Alföldön egyesül. Mivel csakis a folyók összefolyásának területén nevezhették el a három folyót egy névvel és megkülönböztető jelzőkkel (sebes, fekete, fehér), továbbá a három folyó azonos nevét olyan nép terjeszthette el, amely az Alföldön a torkolattól a folyók forrásvidéke felé haladt, nem lehetett a román etnikum, amely a folyók forrásvidékének erdeiből húzódott lefelé.

Szláv eredetű nevünk a *Bisztra* (*bystra* ‘sebes’, KNIEZSA 1942b: 50), a *Kalota* (KNIEZSA 1942b: 42), a *Dubina* (**dubina* ‘tölgyerdő’ SEBESTYÉN ZS. 2010: 42) és a besenyő eredetű *Budac* (KISS L. 1996: 441). A szláv eredetű névrészek eredetileg

⁸¹Az egyik korai történeti-földrajzi leírásban Borovszky Samu értelmezésében a latin *Crys* megfelel az ónémet *Gries* szónak, mely ‘föveny’-t, ‘kavics’-ot jelent, az eredeti elnevezést pedig gepidának tekinti. Hunfálvyval egybehangzólag a *Gresián*, azaz a Sebes-Körösön kívül a *Miliare* (Fehér-Körös) és *Gilpit* (Fekete-Körös) mellékágakat nevezi meg (KORBÉLY 1901).

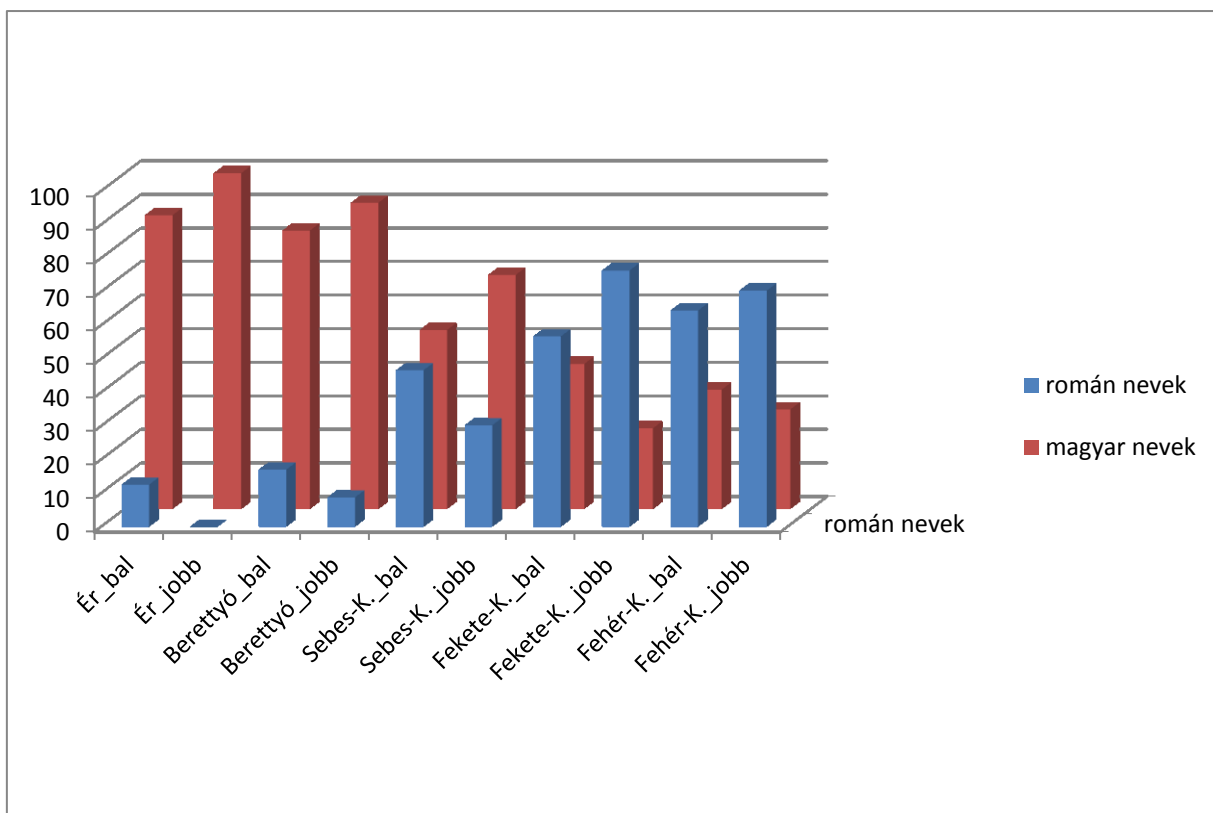
egyrészesek voltak, a magyar (később a román) névhasználók egészítették ki azokat vízrajzi köznévvvel, de az utótag nélküli és jelöletlen változat az elsődleges.

Az óeurópai névrétegre vonatkozóan HANS KRAHNE (1964) német nyelvtörténész és nyelvkuatató két alapvető hipotézise, hogy az óeurópai nyelv elemei a mai és a nyelvemlékes korból ismert nyelvekből közvetlenül nem fejthetők meg, bár indoeurópai nyelvhalmazból épülnek fel azonos képlet alapján, mindazonáltal a megfejtetlen és bizonytalan etimológiájú vizet jelölő tövek és azok toldalékmorfémáinak kombinációja óeurópai. Tanítványa, WOLFGANG P. SCHMID (1981) az óeurópai réteget nem nyelvtörténeti korszakokként, hanem a víznevek nyelvi-kronológiai rétegeként definiálta, megállapítva annak területi és időbeli határait, Európa területén Kr. e. 1500-tól (bővebben l. PÓCZOS 2004: 120; GYÖRFFY 2011: 134). KISS LAJOS az óeurópai elmélet értelmében azokat a vízneveket sorolja e csoportba, amelyek eleget tesznek öt alapvető feltételnek: „1. Ne legyen megmagyarázható abból a nyelvből vagy annak előzményeiből, amelyet az általa jelölt víz mentén beszélnek vagy beszéltek. 2. Indoeurópai etimonnal és az ősi indoeurópai örökségre jellemző morfológiai szerkezettel kell rendelkeznie. 3. Jelentésének a »víz, folyó, folyás, folyadék« szómezőhöz kell tartoznia, illetőleg a víz valamely sajátosságára kell utalnia. 4. Európai, s nem Európán kívüli folyó- vagy állóvizet kell jelölnie. 5. Tövét és szerkezetét tekintve Európában még legalább egy ősi víznév tartozzék a rokonságába mint etimológiai megfelelés.” (KISS L. 2000: 7). Ennek függvényében, ha egyfajta diakrónikus skálát szertnénk létrehozni, csupán a *Körös* víznévről állíthatjuk bizonynyal, hogy óeurópai alakulat, ezt követi a későbbi, szláv és magyar, majd időben a legfiatalabb keletkezésű román víznevek. Ennek függvényében a román víz(- és település)nevekről megállapíthatjuk, hogy az Erdélyi-medence középső részén (azaz Szolnok-Doboka (déli részén, Kolozs, Torda-Aranyos, Maros-Torda, Kis-Küküllő és Alsó- Fehér megyében), valamint a Nagy-Alföld peremterületein (azaz Szatmár, Szilágy, Bihar és Temes megyében) lévő, 14. század előtti magyar helyneveket „egyszerűen átvették” (KNIEZSA 1943: 144–2). Ezt a gondolatot viszi tovább KISS LAJOS (1997c: 209), megállapítva, hogy a három-négy helységen keresztülfolyó víznevek nevei között nincs olyan, amelyet a magyarság a románból vett volna át.

A víznevek nyelvi rétegeinek alakulása jól nyomon követhető a térkép segítségével az alábbi ábra alapján. Láthatjuk, hogy a Körösök vízgyűjtőterületének meghatározó része Románia területére esik, ahol a hidronimák legalább 61%-a magyar. Ehhez az aránymutatóhoz további számok kapcsolódnak, ha tekintetbe vesszük a magyarból adoptált román neveket (kivételt csak a szláv és török nevek képeznek, ahol az etimon nem magyar, csupán az átadó nyelv szerepét töltötte be). A Sebes- és a Fekete-Körös közti terület a románok által legsűrűbben lakott rész, így ez a központi helyzet a magyar nevek alakulását is nagyban befolyásolja: kisebb mértékben alakítója az északi folyószakaszok névkincsének (Ér, Berettyó), azonban a Fehér-Körös névrománosodására intenzív hatást gyakorol.

Különösen fontos szerepet kapnak a nagyobb vizek nevei településtörténeti kérdésekben, főleg vegyes nemzetiségű lakosság körében, amikor a víznév nyelvi hovatartozása döntheti el azt, hogy az ott élő etnikumok közül melyik nép telepedett le előbb. Az új telepések rendszerint átveszik a vidék korábbi lakosai által használt vízneveket, míg a kisebb, változóbb nevű vizek nevét akár néhány generációnként is változtathatják. Az alábbi ábra összeállításához a Körösök romániai szakaszának minden mellékágát bevontam a vizsgálatba, hogy minél pontosabb képet kapjunk az eredetbeli rétegek eloszlásáról.

5. ábra

A magyar és román nevek aránybeli eloszlása Románia területén

A terület északi részén, az Ér jobb oldalán nem szerepelnek román víznevek, legfeljebb néhány, magyar településről elnevezett pataknev található (pl. *Sânmiclăuș* < *Szentmiklós*). Az Ér bal oldalán feltűnik néhány román víznév, de számuk továbbra is elenyésző, a teljes vízgyűjtőterület 0,3%-át alkotva. Ha folytatjuk utunkat délre, a Berettyó területén hasonló tendenciát figyelhetünk meg: a folyó jobb oldalán kevesebb a román adat, mint a bal oldalán, a teljes névkorpuszban pedig 2%-kal számolhatunk. A Sebes-Körös vízgyűjtője már több pataknevek ölel fel az előzőekhez képest, de a magyar–román aránypárok megoszlása a főfolyás jobb, illetve bal oldalán megegyeznek a korábbi mutatókkal, azaz a folyó jobb oldalán kevesebb a román név, mint a bal oldalon (összesen 10,4%). A Fekete-Körös köztudottan az alsó (magyar) és felső (román) völgyre oszlik (GYÖRFFY I. 1986: 15), amely nemcsak természetrajzi felosztás, hanem egyben etnikai is. A magyarlakta területeken, a folyó bal oldalán a román nevek mennyisége igen magas, a folyó jobb oldali ága pedig a bal oldali névadatok kétszeresét

tartalmazza. Ennek következtében itt számolhatunk a legmagasabb arányú román adatokkal (17,2%). A Fehér-Körös vízneveiben ez a tendencia már nem erősödik tovább sőt, egyfajta nyelvi megoszlás figyelhető meg, hiszen mindkét oldal vízneveiben szinte számszerűleg megegyező román nevek szerepelnek; ugyanakkor itt már kevesebb patak névvel van dolgunk, így az ilyen nevek aránya az összérték 10%-át sem éri el (9%).

Sok esetben az Ér és a Berettyó, vagy a Berettyó és a Sebes-Körös vízgyűjtőterületét összevonva, együtt említik. A három ágat azért választottam külön, hogy az esetleges átfedéseket kiküszöbölhessem. Azonban kétségtelen, hogy az Ér a Berettyó mellékága, a Berettyó pedig a Sebes-Körösé, így a fent bemutatott százalékos aránypárok magyar–román viszonylatban a három főág szerint a következőképpen alakulnak: Sebes-Körös 30:13; Fekete-Körös 7:17; Fehér-Körös 4:9. A kapott eredmények az összes név 81,5%-át képezik, amelyhez még hozzáadódik a Kettős-, illetve a Hármaskörös víznévállománya (12,4%), a fennmaradó 6,1% pedig egyéb kategóriába sorolt neveket tartalmaz. Az alábbi táblázat a Románia területén lévő magyar és román víznevek eloszlását mutatja a Körös nagyobb mellékágainak a vízgyűjtője alapján. A számszerű adatok mellett feltüntetem a százalékos aránypárokat is a későbbi, egymással való összehasonlítás céljából. Láthatjuk, hogy a magyar nevek aránya a Körösök romániai szakaszán túlsúlyban vannak, 52%-ot alkotva (a teljes vízgyűjtő területén pedig 61%), míg a román nevek aránya Románia területén 47,8%, a teljes vízgyűjtőjén pedig 39%-ra esik vissza. A kronológiai, területi és nyelvi rétegek szerinti összevetések pontosan körvonalazzák a magyar és a román nevek areális eloszlását, azaz a magyar nevek elterjedését az Ér, a Berettyó és a Sebes-Körös jobb oldalának vízneveiben, a román nyelv erőteljes térhódítását a Sebes-Körös bal, illetve a Fekete-Körös jobb oldalán, ami az alábbi táblázat és ábra alapján jól nyomon követhető.

2. táblázat

	Magyar nevek száma	Magyar nevek aránya (%)	Romá n nevek száma	Romá n nevek aránya (%)	Összes név
ÉR bal	49	87,5	7	12,5	56
ÉR jobb	23	100	-	0	23
BERETTYÓ bal	136	82,9	28	17	164
BERETTYÓ jobb	146	91,2	14	8,7	160
SEBES- KÖRÖS bal	214	53,3	187	46,6	401
SEBES- KÖRÖS jobb	76	69,7	33	30,2	109
FEKETE- KÖRÖS bal	77	43,2	101	56,7	178
FEKETE- KÖRÖS jobb	81	24	256	76,3	337
FEHÉR- KÖRÖS bal	53	35,5	96	64,4	149
FEHÉR- KÖRÖS jobb	40	29,6	95	70,3	135
	895	52,2	817	47,8	1712

A magyar és román nevek számbeli eloszlása Románia területén

A vizsgált román nevek között nagy arányban fordulnak elő magyar, ritkábban szláv eredetű helynevek, melyek a kiinduló formától csak kiejtésükben térnek el. A magyar víznévi szórványoknak az oklevelekben (elsősorban a HA., KMHSz. és az ETH. alapján) tapasztalható egyértelmű túlsúlya azt tükrözi, hogy különböző történelmi korokban a magyarság volt olyan helyzetben, hogy a helyneveket megnevezze, illetve

hog az általa adott neveket az oklevélírók a határt ismerő „adatközlő” elmondása szerint rögzítsék (vö. PÓCZOS 2009: 32.). Tekintettel kell lenni arra a lehetőségre is, hogy míg az idegen eredetű makronevek jelentős etnikumjelölő értékkel bírnak, a szintén idegen eredetű mikronevek esetében nem utalhatnak direkt módon az etnikumra, s ha a népességtörténeti kutatásokban kizárólag e nevek eredetéből következtetünk a lakosság etnikai hovatartozására, könnyen tévútra juthatunk. Köztudott, hogy víznevekben megjelenő etnonimák a más lakosságú környezetben népszigetként letelepedő népesség jelenlétére utalnak. A mikronevek között előforduló népnévi névrészt tartalmazó helynevekből azonban egészen más következtetést kell levonnunk: kizárólag vegyes lakosságú településeken, élénk kapcsolat eredményeként jönnek létre.

A Körösök víznévrendszerében a magyar és román víznevek szimbiózisa olyan nevek születését eredményezte, amelyek formai különbözősége miatt el kell különítenünk a tiszta, a részleges, illetve a tükörnévi átvételeket. E három csoport bevezetését az indokolja, hogy nem csupán a magyar névből került át sok névelem vagy éppen a teljes név, de kisebb arányban ez a tendencia a románból magyarba átkerült nevek életében is megfigyelhető. Jóllehet, szükségesnek tartom a magyar > román, román > magyar víznevek alakulás szerinti elkülönítését, azonban ez az eljárás csupán tájékoztató jellegű, mert nem minden esetben mutat reális képet a víznevek átvételével kapcsolatosan. Ennek oka különféle szempontok együtteséből fakad: egyrészt befolyásoló tényező az adatközlő és a lejegyző anyanyelvi hovatartozása, másrészt maga a szkriptor, aki nem minden esetben egyházi vagy közigazgatási tisztséget betöltő személy, illetőleg annak íráskészsége, ami nem csupán aktuális helyesírási kompetenciáját jelenti, hanem saját és a másik nyelv bizonyos szintű ismeretét is feltételezi. Ha ezeket a szempontokat belső tényezőknek tekintjük, akkor külső faktorként említhető a történelmi meghatározottság ténye, azaz hogy a név keletkezésekor, illetve annak lejegyzése idejében a Körösök területe melyik országhoz tartozott, és ennek függvényében mi volt a hivatalos nyelv. Az adattárak és a térképek tanubizonyosága szerint a 19. századig általában magyar lejegyzéssel rögzültek a magyar, román vagy más nyelvű nevek, sok esetben úgy, hogy magyar nyelvű köznévi utótagot rendeltek a román névhez is.

Természetesen már a katonai térképeken felbukkan a rom. *vale* ‘patak’ lexéma magyar névhez csatlakozva, de ez a tendencia a 20. században furcsa mód megszűnik, ugyanis míg a magyar nevek jelentős része megtartja víznévi alaptagját, a román nevekre ez a szerkezeti forma nem jellemző, a mai román térképek és adattárak javarészt az egyrészes nevekben bővelkednek. Mi lehet ennek az oka? A név erőteljes denotációs értéke, amely egytagú nevekben is maradéktalanul érvényesül? Vagy a kartográfiai megjelenítés ezt a praktikus, rövidítéses formát részesítette volna előnyben? Mindegyik kérdésre válaszolhatunk „talán igen”-nel. Nyelvészeti megközelítésben viszont a névátvételek szempontját érvényesíthetjük: ha megvizsgáljuk, vagy csupán áttekintjük a Körösök vízgyűjtőjébe tartozó mai román hidronimákat a nagyobb pataknevek szerint, nagyon érdekes kép tárul elénk. Ennek illusztrálására, hadd sorakoztassam fel a három főfolyó nagyobb ágainak nevét az ANAR. alapján, ahol az összesen 127 névből 70 román, 37 magyar, 5 szláv és 15 etimológiailag bizonytalan (elsősorban településnévi) eredetű nevet különböztethetünk meg. A hangsúly tehát a magyar eredetű nevekre esik, amelyek átvételekként funkcionálnak még ma is a hivatalos vízügyi kataszterekben. Folyási irány szerint haladva, a Sebes-Körös bal oldali vízgyűjtőjéhez tartozik a *Domoș* (< *Dámos*), *Săcuieu* (< *Székelyó*), *Surduc* (< *Szurdok*), *Iada* (< *Jád*)⁸², *Brătuța* (< *Barátka*)⁸³, *Chijic* (< *Kigyik*), *Tășad* (< *Tasád*), *Peța* (< *Peca*), *Alceu* (< *Álcsi*); a jobb oldalihoz pedig a *Făgădău* (< *Fogadó*)⁸⁴, *Șoimu* (< *Sólyom*), *Gepiș* (< *Gyepes*), *Bereteu* (< *Berettyó*). A Fekete-Körös bal oldalán *Cusuiuș*

⁸² KISS LAJOS szerint a *Jád* név pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló szn. a szn.-ként is használatos m. *jó* mn. szórmazékából, egy R. **Javad* szn.-ből vonódhatott össze (FNESz. *Jád*). A román köznévi *iad* ‘pokol’ vagy *iada* ‘nöstény gida’ lexémából való eredeztetés a történeti adatok függvényében nem helytálló.

⁸³ Ez a szláv eredetű szó nem került át a román szókincsbe, tudniillik a *szerves* lexéma román megfelelői a *călugăr*, *monah*, *părinte*.

⁸⁴ Az említett példában nagyszerűen nyomon követhető a magyar vokálisok román nyelvbe való átültetése: az, hogy a román szóban azonos hanggal van jelölve három különböző magyar mély magánhangzó, annak köszönhető, hogy a román fonéma-rendszerben nem szerepel a magyar *a* és *ó* hangnak megfelelő hangelem. A *fogadó* lexéma első magánhangzójának van megfelelője a román hangrendszerben (*o*), a m. *a*-hoz hasonlatos a rom. *oa* diftongus hangzása, a m. *ó* helyettesítője pedig a rom. *ă* hang. Mivel a diftongussal való jelölés megtöri a név egyszerűsége való törekvését az identifikáció során, az *ă* hang hatással volt a középső hangváltozásra is. Valószínűnek tartom, hogy létezett egy **Fogădău*, átmenetet képező változat is, mielőtt a román névben létrejött volna a három azonos hang. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy a víz közelében lévő település neve *Tăgădău*, magyarul *Tagadómedgyes*, amely a *Togodou* személynévből (ÁSzt. 739) jött létre (FNESz. *Tagadómedgyes*) metonimikus úton (vö. RÁCZ A. 2007: 275). Nem zárható ki annak a lehetősége, hogy a *Tagadó* településnév és a *Fogadó* víznév között csupán elírás van, és a víz nem a *fogadó* lexemáról kapta a nevét, de ez további keletkeztetéstörténeti vizsgálatot igényel.

(< Köszvényes), *Tărcăița* (< *Tárkány*), *Finiș* (< *Fenes*), *Cereșeg* (< *Csereság*), *Teuz* (< *Tőz*), jobb oldalán pedig *Mizieș* (< *Mézes*), *Holod* (< *Hollód*), *Pusta* (< *Puszt*a), *Săraz* (< *Szár*az). A Fehér-Körös bal oldalán *Birtin* (< *Bertény*), *Vața* (< *Vata*), *Almaș* (< *Almás*), *Chișindia* (< *Kisindia* < *Keszend*), *Chiger* (< *Csigér*), *Chișer* (< *Kis-ér*), jobb oldalán pedig az *Artan* (< *Ártán*), *Hălmăgel* (< *Halmágy*), *Feniș* (< *Fenes*) és *Sebiș* (< *Sebes*). A felsorolt nevek tiszta átvételeknek minősülnek, mert csupán hangtani módosulásokat tartalmaznak.

A történeti adatok merőben más jellegűek, mint a hivatalos térképek, atlaszok víznevei. A párhuzamos helynévadásnak és -használatnak köszönhető formai és nyelvi megfelelés egyaránt jellemzi őket, amit a következő tükörnevek szerkezete is alátámaszt: *Valea Makuluj* ~ *Mák Patak*, *Magyar Patak* ~ *Valye Unguruluj*, *Valye Lunge* ~ *Hosszu Patak*, *Fekete Patak* ~ *Valye Nyágre*, *Bocsi víz* ~ *V. Bociolui*, *Parou Bredetzuluj*⁸⁵ ~ *Bredczel Pataka*, *Agaztowjze* ~ *Valtsele Ágástouluj*, *Székelyó* ~ *Szekejoi Patak[an]* ~ *Săcuieu* v. *Seciu*, *Botha-fenywpathaka* ~ *Botafenye pataka*. A fent említett, ETH.-ből idézett víznévpárosok mindkét tagját ugyanabban az évben jegyezték le más-más birtokösszeírás alkalmával, így azok párhuzamos használata kétségtelen, egyúttal rámutat az etnikum alapvetően kettős meghatározottságára is.

PÓCZOS említett monográfiájában a vizsgálat során a névadási indítékok rendszeréből olyan névadási modelleket emel ki, amelyek megvilágítják a többnyelvű vidék speciális névadási és névhasználati szokásait a nevek közti funkcionális kapcsolat megléte vagy éppen annak hiánya szerint (PÓCZOS 2010: 17). Ennek függvényében, nem a teljes Körösvidék⁸⁶ nyelvi rétegét mutatom be részletesen, csupán a terület északi vízgyűjtőjéhez tartozó Ér víznévkincsét. A nevek magyar és idegen nyelvű megjelenítésében szükségesnek tartom a kronológiai sorrend felállítását, hiszen a hidronimák változása nem csupán természeti tényezők eredménye, hanem történelmi erők és társadalmi, illetve etnikai kölcsönhatások hozadéka is. Ezek változása és váltokozása az idők folyamán igen érdekes és sokszínű képet mutat.

Az *Ér* (rom. *Ier* vagy *Eriu*) pontos bemutatását HUNFALVYNál is olvashatjuk (1863: 385–415), itt azonban egy közelmúltban megjelent kiadványban (SZILÁGYI 2008: 9–24)

⁸⁵Vö. rom. *brădet* 'fenyves'

⁸⁶Bővebben l. JUHÁSZ 1988: 87.

található újabb kori leírás szerint jelenítem meg a tárgyalt kistérséget. A folyó a Szekeresi-erdőben ered (Alsószopor község, Szatmár megye), a Kraszna dombvidékén. Néhány kilométerrel a forrás után, Újnemet falunál már el is éri a síkságot, ahol észak-északnyugat felé halad, majd Érkávásnál délnyugati irányba fordul. Bihardiószeg alatt éri el az államhatárt, nem sokkal ezután, már magyar területen (Pocsajnál) beömlik a Berettyóba. A valamikori több folyóággal, sok holtággal, vízfoltokkal és nagy kiterjedésű mocsárfoltokkal tarkított folyóvizet napjainkban 90 km hosszan gátak közé szorított csatornába kényszerítették. A folyó a következő településeket érinti: Újnemet, Krasznamihályfalva, Érszentkirály, Érmindszent, Érkávás, majd a folyóvölgybe beérve a települések a folyó két oldalán sorakoznak fel: Vezend, Pórtelek, Iriny, Érdengeleg, Érendréd, Érvasad, Gálospetri, Értarcsa, Érkeserű, Csokaly, Bihardiószeg (a jobb oldalon), valamint Érhatvan, Érszodoró, Újpér, Szilágypér, Szalacs, Ottomány, Adony, Asszonyvására, Kiskereki, Székelyhíd, Nagykágya és Jankafalva (a bal oldalon). A felsorolt településnevek többféleképpen kapcsolódnak vizsgálandó vízneveinkhez: a pontos lokalizáláson kívül egyrészt erős motivációs tényezőkként érvényesülnek a kisebb vizek elnevezési aktusában, másrészt lakosságuk demográfiai mutatója szoros kapcsolatban áll a víznevek nyelvi rétegeivel. Ennek megfelelően, ha összevetjük a helységnevek népességi adatait a víznevek magyar és román aránypárjaival, láthatjuk, hogy azok koronként milyen változási tendenciát mutatnak.

Köztudott, hogy a Székelyföld és Kalotaszeg mellett itt élt még nagyobb tömbben magyarság. Bár a 2011-ben végzett romániai népszámlálási mutatók tanúbizonysága szerint az érmelléki települések lakossága többségében már román, mégis találunk olyan 11–12. századtól adatolható településeket, amelyekben a magyar lakosság ma is abszolút létszámfölényben él (pl. Mihályfalva, Gencs, Ottomány, Szalacs, Szentjobb). Számos faluban a magyar lélekszám csak kis mértékben marad alul a románnal szemben; ilyen Érkörös és Érmindszent (ma Adyfalva). Csög, Érkávás, Magyarcsaholy, Mezőterem, Piskolt, Sződemeter és Tasnádszántó területén még 20-30%-ban él magyarság, Girolt, Illéd, Kegye, Vezend viszont a felmérés szerint nem rendelkezik magyar lakossággal. Míg Bihar megyében a román lakosság van kétharmados többségben, addig az Érmelléken ez az arány megfordul. Ennek magyarázata, hogy a Szatmár megyében élő magyar kisebbség majd egyharmada az Érmellék területén él, és

a folyamatos lélekszámbeli csökkenés ellenére részaránya közel kétharmados. A kistáj magyar kisebbségi átlagát (62%) a három városból kettő (Érmihályfalva, Székelyhid) éri el, tíz község közül pedig kilencben van magyar többség (SZILÁGYI 2008: 6).

A vizsgált tájegység településeinek alapításában a magyaron és a románon kívül számos egyéb nép is részt vett vagy legalábbis élt ezen a vidéken. A helynevek jelentős hányada magyar eredetű, de találunk egyéb etnikummal kapcsolatos helységneveket is, mint a szláv eredetű *Szalacs*⁸⁷. RÁCZ ANITA az 1600-ig adatolt településnevek alapján az ómagyar kori Bihar megye etnikai viszonyait vázolta fel, és megállapította, hogy a 17. századig előforduló idegen származású helynevek döntő többsége (54) a román nyelvből került át a magyarba (2004: 64). Az ilyen eredetű nevek legkorábban a 14. században bukkannak fel; magának a népnek a 13. század előtti jelenlétére semmi nem mutat. A bizonyosan román eredetű nevek közül a legkorábbi az 1374-ből fennmaradt *Dombrovica* településnév. Ebben a megyében elenyésző azoknak a helységneveknek a száma, amelyeket már a forrásokban is csak románul neveznek meg, Szatmár megyében pedig még kevésbé jellemző az eredetileg román helységnevek megléte.

A fent bemutatott gondolatok jól tükrözik, hogy a magyar településnevek idő- és számbeli fölénye kétségszövegbevonhatatlan, s ez a víznevekre is messzemenően igaz. A Ér 60 bal oldali mellékága közül a nagyobbak közé sorolható a *Kekec*, a *Csaholyi-patak*, a *Tasnádi-patak*, a 24 jobb oldali közül pedig a *Vetésgát*, a *Szalacs-ér*, a *Móka-patak* és a *Füzek*. Ennek a régióknak a víznévkinccse a Körösök három fő ágához, illetve a Berettyóhoz viszonyítva szerényebb ugyan, de maguk a nevek több szempontból is igen árulkodóak. A vizsgált 84 denotátum közül 11 patak nevére nem találtam magyar nyelvű megfelelőt, csupán román adatot. Ezek között olyanok is előfordulnak, amelyeknek magyar eredete kétségtelen, hiszen a magyar alak adattári vagy térképi előfordulása híján is könnyen kikövetkeztethető a magyar etimon. Ilyen a rom. *Vetijgat* (ejtsd: *vetizsgát*), amely a *vetés* + *gát* összetétel eredménye, így a zöngéesség szerinti részleges hasonulás következtében végbement mássalhangzó-változások (*s > zs*) és az *i-ző* nyelvjárásnak megfelelő *vetés > vetís* alakok átvételével jött létre a rom. *Vetijgat*

⁸⁷ A településnév a *Zoloc ~ Zoloch* személynévből ered (1213/550, +1252/270, ÁSzent. 855; RÁCZ 2007: 250; FNEŠz. *Szalacs*), további magyarázatok viszont a sószállítással hozzák kapcsolatba a nevet, szlávból lefordítva 'sólerakóhely' értelmezéssel, hiszen a település kapcsolatban állt Észak-Erdély fő sólerakodóhelyével (KNIEZSA 1938/2000: 414, 1942: 191; JAKÓ 1940: 53, 344).

víznév. Ez a nyelvi jelenség azt bizonyítja, hogy az eredeti alak magyar szóösszetételre vezethető vissza; erre adatot egyelőre térképen nem találtam, csupán egy érmelléki leírásban (SZILÁGYI 2008: 15). Hasonlóan, hangzás alapján felismerhetően magyarból lett román nevek a rom. *Raț* (ejtsd: rác), rom. *Vale Gatuluj* ‘gát patakja’, rom. *La forrás* ‘a forrásnál’. Román melléknévvel egészült ki az Ér román neve, a *Ierul Rece* ‘Hideg Ér’. Nem közsóra, hanem településnévre utal a víznevek közül a *Ghirolt* (m. *Érgirolt*, rom. *Ghirolt*), *Săuca* (m. *Sződemeter*, rom. *Săuca*), *Sânmiclăuș* (m. *Krasznaszentmiklós*, rom. *Sânmiclăuș*), *Vezendiu* (m. *Vezend*, rom. *Vezendiu*), amelyek metonimikus helynévadással keletkeztek. A román lakosság az Érmellék szatmári részén számosabb, ennek megfelelően itt több a román víznév; közülük egyelőre bizonytalan eredetű a *Ciripicea* és a *Timiș*.

Kétségtelen, hogy a korai helynevek rendelkeznek a legjelentősebb bizonyító erővel egy-egy terület hajdani etnikai térképének a megrajzolásában. Helyhez és időhöz kötöttségük olyan lényeges információkkal bír, amelyek segítségével megtudhatjuk, hogy egy régióban milyen nyelvű népcsoport használta a helynévállományt. Fontos, hogy nem a névadók, hanem a névhasználók népességi összetétele alapján vonjunk le következtetéseket, mert a két csoport jelenléte között a helynevek életében akár több évszázad is eltelhet. Az érmelléki víznevek többségének magyar nyelvű elsődlegessége vitathatatlan. A terület történelmi jellegéből fakadóan a település- és víznevek egyaránt magyarok, kivételt csupán néhány helységnév képez. Ahhoz, hogy a nevek életében bekövetkező változásokat nyomon követhessük, az ugyanazon denotátumot jelölő vízneveket a lehetőségekhez mérten a lehető legpontosabban kell lokalizálnunk. Ennek a műveletnek legalább két buktatója van: egyrészt az új és részletes térképek hiánya, másrészt az Ér vízrendszerében véghezvitt változtatások (pl. lecsapolás, csatornába terelés), amelyek markáns nyomot hagytak a névanyagban. Sajnos a két- vagy többnyelvű erdélyi térképek gyártása nem jellemző manapság (ismereteim szerint a legutóbbi ilyen az 1: 500 000 méretarányú Erdély-térkép), így egyenes út visz vagy inkább taszít az államnyelv érvényesülése felé a víznevek esetében is. Bár térképen magyar nyelvű pataknevet ma nemigen találunk, a román transliteráció olvasata egyelőre őrzi azt a nyelvet, amelyen a név született (pl. rom. *Vetijgat*).

Az időrendi felosztásban a századok szerinti elkülönítést választottam, de az adatok

menyiségi mutatói alapján indokoltnak láttam a korai időszakot összevonni. Így az első periódus az általam gyűjtött nevek legkorábbi előfordulása szerint a korai ómagyar korig nyúlik vissza, és a 16. századdal zárul. Ebben a tartományban összesen öt denotátum különböző alakú neve fordul elő a releváns adattárak, monográfiák szerint (JAKÓ 1940, HA. 1, ORTVAY). Maga az Ér Anonymusnál, LIPSZKYNél, PESTYNél, ORTVAYNál, GYÖRFFYNél és a KMHSz.-ben is több néven szerepel (*Humusover*, *Humusouer*, *Her*, *Omsó-ér*, *Erwyze* stb.), a román térképeken pedig *Ier* vagy *Ieriu* alakokkal találkozunk. A többi korai víznév bizonyára a jelölt folyók nagyságának köszönhetik lejegyzésüket; közülük három, a *Közép-ér* (1338: *fluvius Kuzeper*), a *Kegye-patak* (1338: ? *fluvius Chegze*) és a *Mohos* (1329: *Mohus fluvius*) JAKÓ monográfiájában szerepel a 14. századi adattári szócikkek között; a negyediknek, a 13. században lejegyzett *Körtvély-ér*-nek (1295/1423: *Kerthweler*, Gy. 1: 510) csak egy 15. századi másolata maradt ránk első ismert megjelenésként.

A második, a 16. századtól a 19. századig tartó időintervallum összesen 28 névadatot foglal magába, az ETH. 3. (15 db) és a második katonai térképen lévő víznevek (13 db) alapján. Az eddig gyűjtött adatok javarészt magyar alakulatok, bár néhány korai előfordulás latin szövegbe ágyazódik (pl. *fluvius Kuzeper*). A 18. századtól feltűnnek olyan kevert nyelvű víznevek, amelyek román és magyar lexémákat, illetve toldalékokat egyaránt tartalmaznak. Az agglutináló magyar nyelv és a nagyrészt flektáló román nyelv találkozásánál ez a tendencia a nevek szerkezetében változatosan érvényesül. Megfigyelhető, hogy SZABÓ T. ATTILA gyűjtésében a magyar névhez csupán néhány rag (elsősorban helyhatározórag) járul, mint a román *la* prepozíció (amely a magyar ‘-nál/-nél’ helyhatározóragnak felel meg), ahogyan azt a *La forrás* víznév is bizonyítja (ETH. 3: 226). Ha birtokos eset áll fenn, akkor a magyar víznév általában a ‘valaminek vagy valakinek a patakánál’ jelentésű román prepozíciós formával egészül ki, tehát a magyar hidronima román vízrajzi köznevet kap. Ilyen a *La Vale Gatuluj*, ahol a prepozíciót a ‘patak, völgy’ jelentésű román *vale* követi, ezt pedig a m. *gát* szó, amelyhez járul az *u* kötőhangzó és a rom. *lui* (ejtsd: *luj*) birtokos személyjel. A román prepozíció szemantikai megfelelője a *felé* névutóval is azonosítható, ami az adatközlők élőbeszédét tükrözi. A térképeken ún. hivatalos formákkal találkozunk; ezekben a fent tárgyalt prepozíció többnyire elmarad, a földrajzi köznévi alaptag pedig megszilárdul (pl. *Vale*

Szekeresuluj, Valea Domoszlo). Ez utóbbi szerkezetében is fellép bizonyos formai kettősség, mert a rom. *vale* alaptag lehet határozatlan, jelöltség szerint zéró morfémás, vagy határozott, amely jelen esetben az alapszó neméhez igazodó nőnemű *-a* végződésben jut kifejezésre (*valea*). A *Valea Szalului* pataknev esetében nem dönthető el megnyugtatóan a név második részének nyelvi hovatartozása, mert a *Szaluluj* bővítményi rész visszavezethető egy magyar és két román lexémára egyaránt. Ha a m. *szál* szavunkat tekintjük a szó etimonjának ('szálfa, szálerdő' jelentéssel), akkor az rom. *-lui* birtokos személyragot kap. Ismerve a növény- és víznevek kapcsolatát, ez a feltevés megállja a helyét, ugyanakkor figyelembe kell venni a rom. *sal* (ejtsd: *szál*) 1. 'tutaj', 2. 'jegenyenyár', 3. 'parafa' alakot is, sőt a rom. *sat* 'falú' köznévi elírásának a lehetősége is felmerül, hiszen a Falu pataka típusú elnevezés igen elterjedt forma, a Körösök románlakta területén nyolc alkalommal szerepel.

A harmadik kijelölt korszak csupán a 19. századot öleli fel. Ide vonatkozóan három olyan forrásmunka említhető, amely nagyobb mennyiségű (47 db) víznévadatot tartalmaz: a harmadik katonai térkép (19 db), HUNFALVY geográfiai leírása (16 db), PESTY adattára (9 db), illetve az ETH. 3. (3 db). Míg az előző kor víznévanyagában a román nevek aránya 23% volt, ebben a században csökken a mennyiségi mutatójuk. A változás egyik oka az lehet, hogy a vizsgált korszakban ezen a területen is a magyar volt a hivatalos nyelv, így a SZABÓ T. ATTILA gyűjtéséből származó nem levéltári, hanem élőnyelvi adatokhoz viszonyítva kiszorultak a nem hivatalos, román megnevezések. A víznevek ekkor még világosan tükrözték a vízfolyást elnevező nép etnikumát, jóllehet a terület lakossága korántsem homogén a több száz éve tartó román beszivárgás következtében. Hangsúlyozandó, hogy e kategória víznevei az elnevezők nyelvi hovatartozását még őrzi ugyan, de a térképeken és az adattárakban szereplő magyar nevek között a század második felét jellemző magyarosítási mozgalomnak megfelelően találunk néhol románból magyar nyelvre adaptált neveket is (pl. *Lázuri-patak*), így az ide tartozó nevek nem nyújtanak biztos támpontot a különféle nemzetiségek aránybeli megállapításához. Szinte minden lehetséges névadási forma érvényesül az ide tartozó névadatok esetében. Legnagyobb számban a településnevekből alakult víznevek csoportja jelenik meg (11 db), olyan nevekben, mint a *Csáni-csermely*, *Orbói-patak*, *Szakácsi-patak*, *Csögi-patak* stb. A víz valamely tulajdonságát jelöli

például a *Sebes-ér*, *Szagos-patak*, *Fekete-patak*, növényzetre utal a *Vörösnád*, *Gánás*.⁸⁸

A negyedik és egyben utolsó rész a 20. század vízneveit öleli fel. Ez a század gyökeres történelmi változást hozott, amely a nevek életében is erősen érezteti hatását. A század második felében készült térképeken kivétel nélkül román neveket találunk, amelyek közül több név magyarból való átültetése még nyomon követhető; kivételt csak néhány román név képez. A településnévből metonimikusan keletkezett víznevek román párja sok esetben hangzás szerinti átültetés, nem fordítás: a *Kekec-patak* vagy *Kékéc-patak* román neve *Chechet*, Szántó település pataka *Santău*, a *Csáni-csermely* románul *Cean*, Ráctanya pataka *Raț*, a *Szarvadi-csermely* románul *Sărvăzel*,⁸⁹ a *Péeri-csermely* román neve *Pir*, Krasznaszentmiklós pataka *Sânmiclăuș*, Vezend vize *Vezendiu* stb. Egy denotátumnak igen sok névváltozata lehet egyazon nyelven belül, és a kör csak bővül, ha ugyanarra a névre idegen nyelvű adat is születik. Ilyen a Mihályfalva környékén folyó *Móka-patak* vagy *Moka-ér*, amely a román térképeken az *o* hang hosszú vagy rövid időtartama szerint váltakozik *Mouca*, illetve *Moca* alakban. Találkozunk olyan névadattal is, amelyben csupán az alaptagként szolgáló vízrajzi köznevet fordították le románra, a bővítményi részt pedig fonetikailag és morfológiailag adaptálták (pl. m. *Mikó-patak*, rom. *Valea Micăului*), de előfordul, hogy a bővítményi részt fordítás útján veszik át a román adatba (pl. m. *Fekete völgyi-patak*, rom. *Valea Neagră* ‘fekete patak’).

Végezetül néhány szó az egy- és kétnevűség statisztikai mutatóiról. A négy korszak lehetőséget adott arra, hogy a vizsgált víznévanyag nyelvi zónáit feltárhassuk, jobban megismerjük. A vizsgált vízgyűjtő folyóit összesen 75 magyar, 33 román és 3 latin név jelöli. Ha ezeket a számokat összeadjuk, láthatjuk, hogy a kapott eredmény jócskán meghaladja az említett 84 denotátumot, hiszen találunk olyan objektumot is, amely két vagy akár több névvel is rendelkezik. Az is kitűnik, mennyire elmarad a román névadatok száma a magyarokéval szemben, ami annak tulajdonítható, hogy megjelenésük igen kései, nagyrészt a 20. századra esik (KISS M. 2012b: 97).

⁸⁸ Bővebben lásd a 38. lábjegyzetet.

⁸⁹ Érdekes, hogy a *Szarvad* név kicsinyítő (vagy helynévképző) *-d*-jének a szerepét a román adatban szintén kicsinyítő képző (*-el*) tölti be.

Áttekintés

A keletkezéstörténeti vizsgálat során figyelemmel kísérhettük azoknak a nyelvi szabályoknak a működését, amelyek a név létrejöttékor aktiválódnak. A belső és a külső szóalkotás lényegi szintjei magukba foglalják egyrészt a szintagmatikus, morfológiai, jelentésbeli és szerkezeti változással, másrészt a névátvétellel alakult nevek csoportját.

A szintagmatikus szerkesztéssel alakult neveket az előző részben részletesen kifejtett gondolatok alapján jellemezhetjük, kiemelve azt, hogy a jelöltség és jelöletlenség tekintetében a jelölt jelzős szerkezetek dominálnak. A morfológiai kompozíciók létrejöttében fontos szerepet kapnak a helynévképzők, így a derivációs lehetőségek bősége és rugalmassága elsősorban az *-s*, *-d*, *-ó/-ő*, másodsorban a *-gy*, *-cs*, *-ás/-és* és *-i* képzők névalkotó tevékenységében érhető tetten. A képzőrendszer elemeivel szemben a vizsgált nevekben kevesebb alkalommal fordulnak elő névszójellel vagy határozóraggal ellátott víznevek.

A szerkezeti változástól eltérően a jelentésbeli névalkotás nem a névtest alakulásait követi, hanem azt a folyamatot, amely során a nyelv a meglévő elemkészletet úgy használja fel egy új név megalkotásában, hogy az új jelentés kialakulása a szerkezet módosulása nélkül megy végbe. Ennek nyelvi eszközei a jelentéshasadás (pl. *ér* vízrajzi köznév > *Ér* víznév), a jelentésszűkülés, a névátvitel (esetünkben a metonímia, pl. *Vezend*) és a névköltöztetés (pl. *Küsmöd*). Ezek közül a csoportok közül a névátvitelen belül a metonímia előkelő helyet foglal el a névalkotás folyamatában, hiszen víznevek keletkezhetnek növény-, állat-, személy-, épület- vagy domborzatnévből, ugyanakkor a víznév is alapul szolgálhat egy-egy település vagy egyéb terület névalkotásában (pl. *Kalota*). A szerkezeti változással alakult nevek különválasztását követhetjük nyomon HOFFMANN rendszerezésében, ahol a névrésszel történő gyarapodást kiegészülésnek, a névelemmel történőt bővülésnek tekinti, a névrésszel való csökkenést ellipszisnek, a névelemmel valót pedig redukciónak nevezi. Ezek a változások különösen jellemzik a Körösök víznévanyagát, ahol a román nevekben az ellipszis erőteljesebb megjelenése figyelhető meg, míg a magyar névanyagot a településnevekből metonimikusan keletkezett víznevek elterjedése jellemzi. A deetimologizáció során a nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai szerkezete elhomályosul (*Hejő*,

Berettyó stb.), amelyek értelmezése nyelvtörténeti elemzést igényel, ugyanakkor hasonló eljárás szükséges deetimologikus nevek megfejtésére is (pl. *Vércsorog*).

Névátvétel során általában a nagyobb folyók neve örökítődött meg a Körösök névkincsében. Ezek a külső keletkezésű nevek többféleképpen épülnek bele az új helynévrendszerbe: végbe mehet hangalaki változással vagy anélkül, továbbá ide sorolandók a párhuzamos helynévadások esetei is. A Körösök vízneveinek 61%-a magyar, a maradék arányok pedig megoszlanak a román és elenyésző részben az egyéb (pl. szláv) eredetű adatok közt. Jóllehet, a román névállomány jelentős mennyiségű magyar átvételt tartalmaz, a magyar és a román nevek területi megoszlása északról dél felé haladva a román nyelvű adatok térhódítását mutatja, ami a Fekete-Körös jobb oldalának víznévarányaiban tetőződik, míg az Ér jobb oldalán éri el a legalacsonyabb mutatót.

A névátvételek történeti rétegződését tekinthettük át az Ér helynévanyagának részletes bemutatásával kronológiai megközelítésben, így tanúi lehettünk a víznevek ki-, illetve átalakulásának a különböző történeti korokban.

6. Eredmények

A névrendszertani vizsgálat során láthattuk, hogy a víznevek mélyreható és sokirányú elemzése a terület földrajzi és etnikai sajátosságait alapjaiban érinti. Figyelembe veendő az a heterogenitás is, amely a vidék nyelvi, földrajzi és történeti jellemző, hiszen a Körös vízgyűjtője két országot köt össze egymással. Ennek következtében szükségessé vált a lehető legtöbb folyóvíznévi denotátum összegyűjtése és térképen való elhelyezése, hogy a levonandó tanulságok megbízható képet fessenek a hidronimákban tükröződő nyelvi állapot helyzetéről és változásairól.

A Körösök országhatármenti szerepe következtében átfogó képet kaphattunk a vizsgált terület lakosságának névalkotó tevékenységéről, amely alapvetően a magyar és a román nyelv köré csoportosul. Munkám során a víznévvel kapcsolatos magyar és nemzetközi kutatások mellett az adattári és térképészeti források közül is számosat felhasználtam, hogy vállalt feladatomnak a legjobb tudásom szerint tegyek eleget. A szakirodalom áttekintésekor tanúi lehettünk annak a kristályosodó folyamatnak, amely a víznév kutatást jellemzi: kezdetben adattári és makrotoponímiai összegzésekből válogathattunk ki víznevet, azonban a 20. század közepétől – a mikrotoponímiai kutatások előtérbe kerülésével – a víznevek tanulmányozásának igénye is megnő. Mivel a víznevek térképi azonosítása elsősorban térképhez kötött, a kutatás során igyekeztem figyelmen kívül hagyni a vármegyéenkénti (közigazgatási) felosztást, hogy a kisebb és nagyobb folyóvizek forrásvidékétől eljuthassak a torkolatig, keletről nyugat felé, északról délre haladva. Az elemzett névanyagban világosan kirajzolódik, hogy a kisebb vizek nevei változékonyabbak, amelyekben általában a birtoklási szándék következtében igen magas a személynevek aránya. Tovább finomítva a felbontást, megállapítható, hogy a magyar és román antroponimák közül a román van túlsúlyban, amelyek között néhány adaptáció is előfordul (pl. *Zsiga* szn. > *Jighii* ‘Zsigáé’), a kisebb mennyiségű szláv személynevet tartalmazó víznevek esetében általában a szn. > településnév > víznév sorrend állítható fel (pl. *Kémer* szn. > *Kémer* hn. > *Kémer-patak* vízn.).

A dolgozat második nagyobb egységében a vízrajzi köznevek értelmezési lehetőségeit mutattam be, felsorakoztatva a vizsgált vízgyűjtőhöz tartozó közneveket,

valamint azok jellegzetességeit, illetve történeti és eredetbeli rétegeit. A vízrajzi köznevek nyelvhasználati kérdéseit követően betekintést nyerhettünk a jelentésbeli és alaktani jegyek névalkotó szerepébe, mely nyelvspecifikus jellemzői révén meghatározó szereppel rendelkezik a nevek keletkezésében. A történeti és nyelvi rétegek összefüggését jól nyomon követhetjük a köznévi formák élettanában. A víznevek az idő folyamán többféle etnikai hatásnak voltak kitéve, amelyek jellegzetes nyomokat hagytak a víznévkinésben, ugyanakkor a nyelven belüli változások is jellemzik a vízrajzi közneveket (pl. az elhomályosult jelentésű alakok). A függelékben szereplő lista az élő és a nyelvhasználatból kiveszett, de még kikövetkeztethető magyar és román formákat tartalmazza a Körösök vízgyűjtőjének névkinéséből.

A harmadik rész a víznevek fontosabb tipológiai áttekintését nyújtja, bemutatva a releváns rendszerezési lehetőségeket. Az évtizedek alatt formálódó, csiszolódó kategorizálások újabbnál újabb megoldandó feladatokat szültek, amelyeket a nyelvészek más és más perspektívából világítottak meg. Jelenleg az összes helynévtipológiai modell közül HOFFMANN elemzési rendszere számít olyan jól megalapozott keretnek, amely segítségével számos terület toponimája (elsősorban mikronimája) vizsgálható.

A következő fejezet a Körösök magyar és román vízneveinek névrendszertani vizsgálatát tartalmazza szerkezeti és keletkezéstörténeti nézőpontból. A magyar víznévanyag 20%-át az egyrészes, 80%-át pedig a kétrészes nevek alkotják. A magyar egyrészesek általában jelöltek, leginkább *-s* valamivel való ellátottságot jelentő képzővel, vagy melléknévi, illetve főnévi igenevek toldalékával vannak ellátva. A román víznévanyag 60%-át egyrészes nevek alkotják, ahol szintén találunk képzőket, leginkább kicsinyítő képzőket, de a helységnevek metonimikus átvétele is jellegzetes névalkotási módszer, ugyanakkor a vízrajzi köznév elmaradása is igen jellemző; továbbá meghatározó számban szerepelnek magyar adaptációk is (m. *Kis-tag* > rom. *Chiștag*, m. *Keszend* > rom. *Chisindia*), amelyek egykori magyar névrész- vagy névelembeli összetételekről árulkodnak.

A kétszintű szerkezeti elemzés során láthattuk, hogy alapvetően milyen jelentésbeli és formai eszközök vettek részt a víznévalkotásban a Körösök vízgyűjtő területén, továbbá azt, hogy ezek a nyelvi jelek milyen kölcsönhatásban vannak egymással. A funkcionális-szemantikai vizsgálat során egy- és kétrészes neveket különítettem el,

mindegyik névrésznek külön szerepet tulajdonítva. Az egyrészes nevek névrészbeli meghatározottságuk alapján három csoportba sorolhatók: fajtajelölő, sajátosságot jelölő és megnevező funkciójú névrészek. A szóösszetételek esetében általában a fajtajelölő elem mellé társul vagy egy sajátosságot jelölő névrész (S+F), vagy egy megnevező szerepű tag (M+F), de ritkábban az is előfordul, hogy a megnevező rész utólag kap egy sajátosságra utaló névrészt (S+M).

A lexikális-morfológiai elemzés a nyelvi kifejezőeszközök típus- és aránybeli összetételét vizsgálja. A névalkotásban részt vevő szavak (köznév, személynév, helynév, melléknévi jellegű szavak, számnév) és szószerkezetek megoszlása a helynévi meghatározottságú névrészekben a legmagasabb arányú, hiszen a domborzati nevek szoros kölcsönhatásban állnak a folyóvíznevekkel, amelyek általában össze is kötik azokat. Az elemzés során láthattuk, hogy a köznevek ugyancsak változatos képet mutatnak, hiszen ide sorolandó minden állat- és növénynév, vízrajzi köznév, építmény-, nép- és eszköznév is, továbbá foglalkozás- és anyagnevet tartalmazó víznév. A fenti kategóriák a vízközeli helyekre, illetve valamilyen tájegységnek, tájrészletnek a vízzel kapcsolatos összefüggésére mutattak rá, de magának a víznek a jegyeit a melléknévi jellegű lexémákat tartalmazó víznevek közvetítik. Kisebb nagyságrendű a személy- és számnevekből alkotott hidronimák száma, akárcsak a szószerkezeteké.

A szószerkezeteket elemző rész bevezetőjében a bemutatott értelmezési lehetőségek közül a HOFFMANN-féle csoportbontást követtem, azaz alárendelő (jelzős és határozós), szerkezeteket különítve el. Összehasonlítva a jelzős és a határozós szószerkezeteket kitűnik, hogy a Körösök víznévkincsének szintagmatikus szerkesztéssel keletkezett neveinek 87%-a jelzős szerkezetű, ahol a magyar és román adatok közti különbség nem számottevő. Ezzel ellentétben a határozós szerkezetű nevek (13%) nagyobb része a román nevek konstrukcióiban jelentkezik.

A keletkezéstörténeti vizsgálat lehetőséget nyújtott a névalkotás belső és külső működési szabályainak megismerésére a jelentésbeli és a szerkezeti változások által. Ennek függvényében láthattuk, hogy a szintagmatikus szerkesztéssel alakult nevek esetében a jelöltség és jelöletlenség szempontjából a jelölt jelzős szerkezetek dominálnak. A továbbiakban figyelemmel kísérhettük, milyen fontos szerepet kapnak a helynévképzők és egyéb toldalékok a morfeumatikai kompozíciók létrejöttében

A szerkezeti változástól eltérően a jelentésbeli névalkotást a jelentéshasadás, jelentésbővülés, a jelentésszűkülés, a névátvitel és a névköltöztetés nyelvi kifejezőeszközeivel mutattuk be. A szerkezeti változással alakult nevek különválasztását követhetjük nyomon HOFFMANN rendszerezésében (kiegészülés és bővülés, ellipszis és redukció), amely a Körösök víznévadási jellegzetességeit is őrzi.

A névátvételek bemutatása során figyelemmel kísérhettük, hogyan épül be egyes folyók neve a meglévő névkinszbe. Bár szláv eredetű víznevekkel is számolhatunk a Körösök területén, elsősorban a magyar és a román nevek eloszlása került előtérbe. Ez azzal magyarázható, hogy a román névállomány jelentős mennyiségű magyar átvételt tartalmaz, továbbá a magyar és a román nevek területi megoszlása északról dél felé haladva a román nyelvű adatok térhódítását mutatja, amely a Fekete-Körös jobb oldalának víznévárányaiban tetőződik, míg az Ér jobb oldalán éri el a legalacsonyabb mutatót. Az Ér vízgyűjtőjének névállományában a névátvételek történeti rétegződését tekinthettük át kronológiai megközelítésben.

Végző összegzésként megállapíthatjuk, hogy a Körösök víznévanyaga rendkívül színes képet nyújt. Ami a névalkotásban részt vevő lexémák etimológiáját illeti, a főág nevének eredete – ősi mivoltából kifolyólag – nem következtethető ki olyan pontossággal, mint a többi kisebb szakasznev. A három Körös-ág jelentősebb mellékfolyóinak neve nagyrészt a magyar nyelvből eredeztethető, és mindössze négy esetben számolhatunk szláv eredetű hidronimával, míg a kisebb pataknevek magyar, román és szláv névelemeket őriznek. A későbbi névváltozatok létrejötte meglehetősen felduzzasztotta a névanyagot, hiszen több esetben a magyar nevet a román névhasználók adaptálták, azaz különösebb változtatás nélkül átvették vagy lefordították. Ezeknek a neveknek az összegyűjtése és egyeztetése, majd lokalizálása a térképen nem volt mindig zökkenőmentes, továbbá a leíró és keletkezéstörténeti szempontok szerinti besorolást a vizek ugyanazon nyelven belüli két- vagy többnevűsége is megnehezítette. Ez is arra készítetett, hogy a magyar és román neveket különválasszam, a vizsgálati eredményeket párhuzamosan mutassam be és hasonlítsam össze egymással. A kapott eredmények a magyar víznevek folyamatos kiszorulását mutatják, ez a tendencia egyenesen arányos a magyarság ritkulásával és asszimilálódásával. Nagyban segítené a tudományos kutatást, ha a területről korszerű, naprakész és alapos élőnyelvi helynévgyűjtés állna a

rendelkezésünkre.

A párhuzamosan elemzett névanyag olyan problémákat vet fel, amelyek mind a magyar, mind pedig a román (víz)névadás sajátosságait érintik, de az értekezés korántsem aknázza ki teljességgel a kínálkozó egyéb irányú tudományos lehetőségeket, mert a részletezés a terjedelmi korlátokat túlfeszítené. Névélettani szempontból fontos ugyanakkor látnunk a régió jellegzetes népcsoportjainak térbeli és időbeli elhelyezkedését, mozgását, változó szerepét a névadásban. Az elemzés során bebizonyosodott, hogy a vizsgált terület etnikai összetétele alapjaiban befolyásolta minden névtípus, így a hidronimák alakulását is. Ezeknek a külső körülményeknek a számbavétele több tudományterületet érint, hiszen a történeti földrajz, a társadalomtörténet és a néprajz kutatási eredményeinek a bevonásával számos bizonytalanság szűrhető ki.

Névrendszertani vizsgálatom a román nevek esetében a keletkezéstörténeti részig terjed. Etimológiai elemzéseket magam is végeztem az Ér és a Berettyó folyóvíznevei körében, ahol az elenyésző számú szláv eredetű adatok mellett a magyar és a román formák kontrasztív vizsgálata jól példázta a két nyelv egymásra hatását. Munkám második fejezetében, a víznév kutatás történeti bevezetőjében igyekeztem bemutatni az e témakörben megjelent tanulmányokat, de nyelvi kölcsönhatásról kevés helyen olvashatunk, kétnyelvű térség párhuzamos bemutatásával pedig a román szakirodalomban – eddigi ismereteim szerint – még senki nem próbálkozott, így e vizsgálat remélhetőleg kiindulási támpontokat tud nyújtani egy hasonló tematikájú elemzés során.

A névkincs adta lehetőségek kiaknázása során arra törekedtem, hogy a rendszertani elemzésen túl olyan új perspektívákat villantsak fel, amelyek a kutatást más-más szempontok szerint viszik tovább a komparatív-kontrasztív szemlélet érvényesítésével.

Névmutató

<i>Ácsva pataka</i> , 55, 99	<i>Bajos-völgy</i> , 76	<i>Bihari-csermely</i> , 130
<i>Adona-patak</i> , 140	<i>Bajuszozó-ér</i> , 129	<i>Bika-ér</i> , 68
<i>Aduni</i> , 140	<i>Bak Tamás patak</i> , 72	<i>Bikali víz</i> , 97, 125
<i>Afiniş</i> , 79	<i>Bak Tamás pataka</i> , 113	<i>Bíró ere</i> , 125
<i>Agaztowŷze</i> , 155	<i>Bak Tamás-patak</i> , 125	<i>Bíró foka</i> , 54, 96, 123, 143
<i>Akasztó vize</i> , 141	<i>Balázs pataka</i> , 54, 143	<i>Birtin</i> , 155
<i>Akasztó-patak</i> , 129, 141	<i>Baldovin</i> , 72, 136	<i>Bisztra</i> , 56, 104, 147
<i>Albioara</i> , 61, 64	<i>Bályok pataka</i> , 54, 96, 143	<i>Blaj</i> , 87
<i>Alceu</i> , 154	<i>Băneşti</i> , 92	<i>Bluhoeie</i> , 92
<i>Álcsi</i> , 154	<i>Barancz patak</i> , 143	<i>Boboşita</i> , 57, 92
<i>Almaş</i> , 155	<i>Barancs pataka</i> , 143	<i>Bocsi víz</i> , 155
<i>Almás</i> , 127, 155	<i>Barants pataka</i> , 143	<i>Bodó folyása</i> , 72, 96, 113
<i>Almaspathaka</i> , 141	<i>Bárász-patak</i> , 70	<i>Bodójó</i> , 41, 72, 98, 113
<i>Aluniş</i> , 79	<i>Barátka</i> , 136, 154	<i>Bodon-ér</i> , 71, 85
<i>Andraş</i> , 73, 114	<i>Barátok ere</i> , 110	<i>Bodonos</i> , 90, 97
<i>Apa Popii</i> , 111	<i>Barna-fok</i> , 63	<i>Bogárzó-ér</i> , 47, 129
<i>Apa Râpii</i> , 77	<i>Belényes</i> , 87	<i>Bokszei apró vizek</i> , 131
<i>Apak-ér</i> , 71, 85	<i>Beles</i> , 141	<i>Bologa</i> , 87, 136
<i>Aranyas-patak</i> , 62, 111	<i>Beles pataka [fö]</i> , 141	<i>Bondoraszó</i> , 47, 144
<i>Archişel</i> , 91	<i>Berekszó</i> , 144	<i>Borbély ere</i> , 74, 110
<i>Aria Vulturilor</i> , 69	<i>Bereteu</i> , 154	<i>Boroliszi-patak</i> , 130
<i>Artan</i> , 86, 136, 155	<i>Berettyó</i> , 7, 13, 21, 37, 41, 55,	<i>Boroncs Pataka</i> , 143
<i>Ártán</i> , 155	63, 64, 66, 78, 80, 84, 85, 87,	<i>Borzás-csorgó</i> , 47
<i>Ásott-Körös</i> , 116	93, 95, 96, 97, 98, 99, 101,	<i>Bosnyák-patak</i> , 54, 95, 104, 125
<i>Asou</i> , 57, 85	102, 104, 106, 107, 109, 110,	<i>Botafenye pataka</i> , 155
<i>Aştileu</i> , 140	112, 116, 138, 144, 149, 150,	<i>Botfej</i> , 87
<i>Ásvány-ér</i> , 62, 111	151, 154, 163	<i>Botha-fenywpathaka</i> , 141, 155
<i>Aszó</i> , 129	<i>Berettyó-ér</i> , 112	<i>Botos-fok</i> , 71
<i>Asztagos-derék</i> , 55, 97	<i>Beri-patak</i> , 103	<i>Botyésza</i> , 137
<i>Átalasi-ér</i> , 78	<i>Bertény</i> , 155	<i>Bouluj csermely</i> , 14
<i>Bába-fok</i> , 74	<i>Beseny-ér</i> , 106	<i>Bourel</i> , 91
<i>Babo</i> , 76	<i>Besenyi-ér</i> , 106	<i>Bödüs-ér</i> , 65
<i>Bagoly-ér</i> , 68	<i>Bicăcel</i> , 91	<i>Brad</i> , 79, 88

Brădişor, 79
Bratca, 140
Brăţcuţa, 154
Bredeczel Pataka, 155
Briheni, 92
Brusturel, 91
Budac, 56, 85, 147
Budi-ér, 120
Budieru, 120
Bugy-ér, 66, 103
Bujor, 135, 140
Bukmer, 80, 88, 125, 136
Bukmer-patak, 125
Bulbuk, 54
Butyipál-patak, 72, 113
Butyka-folyás, 70
Buzgó ere, 47
Büdes-ér, 65
Büdös pataka, 65
Büdös-ér, 65
Bű-fok, 54, 96, 143
Călăţel, 140
Casele, 70, 91
Cean, 161
Cereşeg, 155
Checheţ, 161
Chegze, 159
Chekafoka, 96
Chenţu, 87
Chiger, 155
Chijic, 154
Chioara, 88
Chişer, 57, 58, 89, 120, 144, 155
Chisindia, 165
Chişindia, 136, 155
Chişlaca, 58
Chişlaz, 58
Chiştag, 165
Chorgopathaka, 141

Chynkopathaka, 141
Cigány-ér, 107
Cigányok pataka, 107, 125
Ciripicea, 158
Cleciova, 57
Cloşcoi, 61, 93
Corbeni, 92
Corbului-forrás, 97
Cornet, 79
Cornieţiel, 91
Corniţel, 79
Cosmo, 118
Crăciun, 136
Craicova, 57
Creţu, 61
Criş, 99, 147
Crisius, 147
Crişul Alb, 101, 147
Crişul Băiţei, 99
Crişul Mic, 99
Crişul Negru, 101, 147
Crişul Nou, 65, 99, 102
Crişul Pietros, 99, 121
Crişul Poienii, 99, 121
Crişul Repede, 147
Crişul Văratecului, 99
Crys, 147
Cubic, 140
Cusuiuş, 80, 154
Cuzap, 120
Czigány-ér, 107
Czigányi csermely, 107
Csaholyi patak, 125
Csaholyi-patak, 157
Csanálosi csermelyek, 131
Csáni-csermely, 160, 161
Cseh-ér, 105
Csente-patak, 72, 113
Cseres p., 140

Csereság, 155
Csereşeg, 140
Csergettyű-fok, 66, 103, 129
Csergő, 52, 134
Csiger, 13, 144
Csigere pataka, 144
Csik-ér, 68
Csík-ér, 13, 68
Csikes-ér, 13, 68
Csík-fok, 123
Csikorgós-ér, 66, 103
Csikos-ér, 54, 68, 95
Csikós-ér, 68
Csíkos-ér, 13, 68, 123
Csikostó-patak, 112
Csipkés-patak, 54
Csizer, 144
Csonkafűz folyása, 96, 115
Csontaházi-patak, 113, 130
Csorgó, 47, 52, 54, 93, 95, 124, 129, 134, 143
Csorgó pataka, 47, 54, 143
Csorgó-ér, 129
Csögi-patak, 160
Csurgó-patak, 129
Dabó-ér, 80
Damak pataka, 34
Dámos, 154
Dancza, 135
Dara, 136
Demetriu, 72, 136
Derete pataka, 140
Dicăneşti, 92
Dióféli-ér, 130
Disznókút-folyás, 112
Dob Jakab pataka, 72, 113, 125
Doba, 80, 136
Dobbana vize, 97
Dobra pataka, 140

Dobre folyása, 80, 140
Dombrovciai csermely, 77
Domokos, 87, 135
Domoş, 154
Dotmir, 72, 136
Drága, 87
Dragán, 64, 66, 87, 104, 135, 140
Drăgan, 140
Drăgoşenilor, 72
Dráva, 33
Dubina, 56, 147
Dude, 79, 135
Dudiţa, 88, 92
Dudiţă, 79
Dulcele, 66, 91
Duna, 33
Dusnak-ér, 110
Dusnok-ér, 74, 110
Ebesi-derék, 55, 97
Ébes-patak, 65, 102
édes marha pataka, 65, 102
Édes marhapataka, 98
Édes-ér, 67
Édes-marhapatak, 65, 102, 123
Egeres, 90, 127
Egregy, 37
Egres-patak, 97
Egrespatak fwben, 97
Elő-ér, 78
Engyelkelő-ér, 129
Ér, 39, 52, 53, 55, 64, 66, 74, 76, 84, 89, 96, 97, 99, 104, 106, 111, 133, 144, 149, 150, 151, 155, 157, 158, 159, 162, 163, 167
Eriu, 155
Ér-patak, 111
Erwyze, 133, 159

Esküllői-csermely, 140
Eszteró, 56
Eszteró-ér, 56
Făgădău, 140, 154
Falopó-kengyel, 97
Falumalom fokja, 70
Fancsal foka, 54, 96, 143
Fânuri, 137
Farkas pataka, 68
Farkasdomb ere, 115
Fásér, 144
Fási-ér, 130
Fazék-ér, 71
Fehér vize, 63
Fehérkő-patak, 115, 123
Fehér-Körös, 13, 60, 63, 75, 94, 95, 96, 101, 104, 107, 124, 147, 149, 151, 155
Fekete Patak, 155
Fekete-ér, 67
Feketegyörgy ere, 54, 72, 95, 113, 142
Fekete-Körös, 7, 12, 22, 55, 60, 63, 64, 66, 70, 75, 85, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 109, 124, 147, 149, 150, 151, 154, 163, 167
Fekete-örvény, 46, 63
Fekete-patak, 161
Feketerét ere, 54, 95, 115, 143
Fekete-ügy, 37
Feketevölgyi-csermely, 115
Feketevölgyi-patak, 161
Felménes, 75
Felső-ér, 78, 124
Fenes, 62, 79, 128, 138, 155
Feniş, 155
fenyw pathaka, 141
Fîneaţa Mare, 118

Finiş, 57, 79, 155
Fintina Ciorii, 69
Fleşcuţa, 94
Fogadó, 70, 136, 140, 154
Fogadó-patak, 140
Fok-ér, 111
Folyás, 52, 93, 134
Folyós-ér, 66, 103
Forrás, 52, 93, 103, 111, 124, 134
Forrás-patak, 103, 111, 124
Földes, 63
Fővölgyi-patak, 130
Fuler, 144
Funtina recse, 101
Funtina Recse, 64
Funtinele, 53, 91
Fül-ér, 62, 101, 144
Füles, 62
Fülöp ere, 125
Füzegy, 62, 90
Füzek, 157
Füzes, 90, 127
Fyld pathaka, 141
Gălăşeni, 92, 140
Galbenea, 79
Galbenele, 79, 91
Gálosházai-csermely, 140
Gálosházi csermely, 77
Gánás, 90, 127, 135, 161
Garam, 33
Gattár, 87, 135
Gebe-Csaholyi-mellékfolyás, 33
Gencsi-folyás, 130
Gepiş, 79, 154
Ghezaş, 128
Ghiolt, 87, 158
Gőgő-Szenke-főcsatorna, 33
Görbed, 62, 128

Görbe-ér, 62, 101
Görbe-kengyel, 55, 62, 97, 101
Gresia, 147
Grisia, 147
Gropoi, 92
Gurahonczy csermelyek, 131
Guravoji csermely, 14
Guzsaly-ér, 67
Gügyögő-patak, 103, 129
Gyalog-ér, 66, 103
Gyékényes, 32, 90, 127
Gyékényes-patak, 32
Gyepes, 79, 90, 127, 154
Gyilkos-ér, 74
Gyilkos-folyás, 74
György-ér, 125
Gyurkucz-patak, 81
Gyúró-fok, 129
Hágó pataka, 54, 96, 143
Hágó-patak, 129
Hagymási-patak, 130
Hájó, 41, 74, 94, 98, 101, 143
Halaş, 57, 128
Halasău, 57, 89
Hălăstău, 57, 89, 137
Halász-örvény, 74, 110
Hălmăgel, 155
Halmágy, 155
Halmágyi-patak, 79, 80
Halmágy-örvény, 79, 80
Halmas pataka, 79, 80
Halmosdi-patak, 79, 80
Halom-ér, 79, 80
Halvány, 33
Hamarka, 66, 92, 102
Hamarkos, 66, 93, 102
Hamarkos pataka, 66, 93, 102
Hamaszó-patak, 47, 144
Hamvas pataka, 101

Hamvas-ér, 63
Hangás, 67, 78, 90, 127, 128
Hangás-ér, 67
Hármas, 96, 97, 99, 105, 106,
 109, 110, 112, 121, 130, 140,
 151
Hármas-ér, 112
Hármas-Körös, 96, 97, 105, 106,
 109, 110, 112, 121, 130, 151
Hármas-patak, 140
Hasztalan-örvény, 46, 55, 97
Határ-örvény, 55, 97
Házi ere, 70
Hegedűs-derék, 55, 74, 97, 110
Hegymegetti patak, 78
Hejő, 37, 94, 143, 162
Hejőkürt, 74
Henc, 87, 106, 107
Henc pataka, 107
Henter pataka, 72, 113
Henţu, 87, 107
Her, 133, 159
Hernád, 33
Heuyo, 101, 143
Heuyou, 143
Hévjó, 101
Heyeu, 143
Híd pataka, 70
Hidas, 70, 90
Hideg, 55, 64, 88, 97, 99, 101,
 158
Hideg-ér, 64, 101
Hideg-örvény, 55, 64, 97, 101
Hideg-patak, 64, 101
Hidegség, 94
Hidişel, 91
Hodiş, 57
Hodos, 85, 90
Hódos, 68

Hodrânguşa, 59, 83
Hollód, 68, 77, 120, 128, 138,
 155
Hollós, 90
Holod, 57, 120, 155
Holt-Berettyó, 116
Holt-ér, 64, 102, 124
Holt-Körös-örvény, 97
Homorka, 66, 92
Honţisorii, 72
Horgas-ér, 54, 62, 95, 101, 123
Hosszaszó, 144
Hosszu Patak, 155
Hosszúaszó, 55, 74, 98, 144
Hosszú-aszó, 47
Hosszúaszói-patak, 112
Hosszúberek pataka, 115
Hosszú-ér, 100
Hosszú-fok, 100
Hosszúirtás pataka, 115
Hosszú-patak, 100
Hosszúvíz-folyás, 55, 96, 112
Hoyow, 143
Hölgy ere, 72, 113
Humusouer, 133, 159
Humusover, 133, 159
Hurez, 71
Husztine (sic!) folyása, 96
Huta-patak, 66, 103
Iacober, 120
Iacoberi, 144
Iada, 154
Ier, 99, 133, 155, 159
Ieriu, 133, 159
Ieruga, 54, 85
Ierul Morii, 99
Ierul Rece, 99, 158
Imám-patak, 110
In Parou Gaunosz, 142

In vallye Gyesseruluj, 58
Ingoványoshegyi-csermely, 115
Ip, 87
Ipoly, 33
Irina, 136
Irtás-fok, 124
Isti-fok, 113
Itzés, 71, 90
Iván-fok, 54, 96, 143
Izbuc, 53, 85
Izvor, 53, 85
Jád, 154
Jakab er, 144
Jakab-ér, 66, 102, 120
Jámbor-ér, 66, 103
Járkosi apró vizek, 131
Jáz, 135, 140
Jáz pataka, 140
Jegesút folyása, 96, 112
Jigău, 87, 136, 140
Jighii, 72, 164
Jósi-fok, 80
Jószás, 52, 93
Junc, 86
Kabai-ér, 130
Kabalás-patak, 68
Kacskaró-ér, 62, 101, 129
Kadarcs, 62
Kalata vize, 140
Kálnok, 32
Kalota, 56, 64, 87, 102, 104,
 109, 112, 113, 138, 141, 142,
 162
Kalota vize, 141, 142
Kalotai-patak, 112, 141, 142
Kalota-Újfalui víz, 113
Kapra, 136
Karaszó, 87
Kegye-patak, 159

Kekec, 157
Kekec-patak, 161
Kékéc-patak, 161
Kékes, 87
Kék-Kálló, 63, 124
Kék-patak, 63
Kémer, 66, 87, 98, 102, 125, 164
Kémer-patak, 125, 164
Kenderes, 90, 127
Kendertói apró vizek, 131
Kengyel, 62, 84, 85
Kerekvölgy pataka, 115
Keresztaménes, 75
Kerittő, 80
Kertalya-ér, 78
Kertes, 90, 140
Kertes-patak, 140
Kerthweler, 159
Kerülő-ér, 47
Keserű-ér, 65, 102
Keszend, 61, 155, 165
Két-ér, 112, 121, 124
Kethesd pathaka, 141
Két-patak, 112, 124
Kettős-patak, 112, 121
Kicsera, 115
Kigyik, 154
Kígyós-patak, 68
Kincses-ér, 62, 111
Kisállás-ér, 103
Kis-állásér, 66
Kisásási-örvény, 46, 115
Kisbor-patak, 111
Kis-borpatak, 124
Kisbüdös ere, 124
Kiscser, 78, 100, 115
Kiscser-patak, 78, 115
Kis-ér, 100, 120, 155
Kiserdő, 78, 89, 100, 135

Kis-Hollod, 128
Kisindia, 155
Kiskohi patakok, 131
Kis-Körös, 61
Kis-Kutas, 61
Kismogyorós-patak, 115
Kis-patak, 100
Kissom, 89, 100, 135
Kis-tag, 165
Kisszamár-ér, 124
Kondoros-folyás, 62, 101
Kopolya-ér, 111
Korhány, 86
Kórógy, 130
Kosok forrása, 97
Kovácsi-ér, 74, 110
Kökény pataka, 54, 67, 96, 143
Köles-ér, 54, 95
Kölgyes-ér, 72, 113
Kő-patak, 62, 111
Köpő, 52, 93, 129, 134
Körös, 6, 7, 8, 12, 13, 28, 34, 39,
 41, 55, 60, 63, 65, 75, 81, 85,
 86, 97, 98, 99, 101, 102, 104,
 106, 107, 108, 109, 112, 116,
 117, 121, 124, 127, 130, 131,
 135, 141, 147, 148, 151, 164
Körös pataka, 141
Körös-ér, 55, 99
Körös-fő, 135
Körösfő pataka, 97, 112
Körös-Topai vizek, 131
Körtvély-ér, 159
Kösmő, 85, 118, 129, 138
Kösmő-patak, 85
Köszvényes, 155
Köszvényesi csermely, 80
Kövecse, 63
Köves-patak, 62, 111

Kövicse-patak, 62, 111
Kövicses-patak, 62, 111
Közép, 44, 78, 120, 124, 138,
 159
Közép-ér, 124
Középes, 78
Középső-Körös, 124
Krakuj Batrin, 64
Kraszna, 32
Kresztaménes pataka, 75
Krisus, 147
Kubik-patak, 140
Kun-ér, 106
Kurta-ér, 100
Kút pataka, 111
Kutas-patak, 70
Kuzeper, 159
Küküllő, 63
Küsmöd, 129, 138, 162
Κρίσοϋ, 147
La forrás, 94, 158, 159
La Vale Gatuluj, 70, 99, 131, 159
László pataka, 125
Láz, 76, 137
Láz pataka, 76
Láza folyam, 76
Lazuri, 77
Lázuri-patak, 160
Lehudfoka, 96
Leşu, 57
Leveles-patak, 123
Lógó-patak, 84, 129
Lola pataka, 141
Ló-patak, 68
Ludas, 90
Lugoj, 57
Lunca, 137
Lungşoru, 61
Lungşorul, 140

Lunka, 88
Maca, 135
Mădăraşău, 89, 144
Madarasszeg-ér, 115
Măguran, 72, 136
Magura-patak, 81
Magyar Patak, 155
Magyar pataka, 105
Magyar-patak, 105
Magyar-Valkói víz, 113
Mák Patak, 155
Malom pataka, 123
Malom vize, 70
Malom-ág, 70
Malom-csatorna, 70
Malom-ér, 70, 99
Malom-fél, 70
Malom-patak, 70
Marhás-fok, 68
Maró-ér, 129
Marótlaki-patak, 105, 113
Mărul, 135
Mateieş, 72, 87, 136
Medes, 52, 53, 56, 92, 121, 134
Medeş, 56
Medes patak, 56
Medüs, 53
Medves, 52, 53, 65, 92, 102, 134
Medvés-folyás, 55, 96
Megheş, 57
Megye-árok, 33
Megyes-derék, 55
Meggyes, 107, 127, 135
Méhséd, 41, 68
Méh-séd, 98
Mély-séd, 98
Ménes-patak, 68
Mérági csermelyek, 131
Meregyó, 93, 98, 129, 144

Mérges-ér, 80
Mészáros-fok, 110
Mészár-sziget ere, 115
Mézes, 155
Mihăeşti, 92
Mihuţeştilor, 72
Mikó völgye, 76
Mikó-patak, 141, 161
Mikó-völgy, 76
Mikó-völgye, 141
Milova, 57
Miniş, 57
Minişel, 91
Minyeralnije Vodi, 130
Mişid, 89, 98
Miskel, 135
Mizieş, 155
Moca, 161
Mociar, 57, 85
Mocirla, 85
Mocsojapatak, 65
Mogyorókereki vizek, 97, 115,
 131
Mogyorós-patak, 67
Mohos, 159
Mohus, 159
Moka-ér, 161
Móka-ér, 141
Móka-patak, 141, 157, 161
Monostor ere, 70
Morgó-fok, 66, 103, 116, 124,
 129
Mouca, 161
Muncel-patak, 141
Nadăş, 57, 88
Nagyásási-örvény, 115, 130
Nagybarát-ér, 110
Nagybor-patak, 111
Nagy-borpatak, 124

Nagybüdös ere, 124
Nagy-ér, 100
Nagy-fok, 100
Nagy-Kerülő, 129
Nagy-Körös, 61
Nagy-Kutas, 61
Nagy-örvény, 100
Nagy-patak, 100
Nagy-Sebes, 87
Nagyszamár-ér, 124
Nincsensár, 65, 89, 116
Nyári-derék, 55
Nyírfalvi-csermely, 113
Obârşia, 85
Obârşia, 85
Ócska-Szamos, 33
Odrânguşa, 59, 83
Ó-Körös, 64
Olá pataka, 108
Oláh Kis patak, 108
Omlás-patak, 103
Omsó-ér, 133, 159
Ó-Pece, 64
Orbói-patak, 141, 160
Orosz-ér, 105
Ostaş, 128
Ovár-fok, 70
Öjvös, 90
Ökrös-patak, 68
Ölyvös, 90
Ördögárka-ér, 115
Öreg-Túr, 33
Örvénd-Körös, 124
Ős-Kösely, 64, 102
Ősvény, 88, 98
Pac-ér, 112
Pacéri folyás, 112
Pacéri-folyás, 75
Păiuşeni, 92

Pakac, 67
Palincăria, 70
Păltiniş, 79
Pap ere, 110
Pap- ere, 123
Pap foka, 110
Pap-ér, 74, 110, 125
Pârâul Afinişului, 68, 114
Pârâul Custurii, 71, 111
Pârâul Cuţilor, 71, 111
Pârâul Gropilor, 77
Pârâul Guruedi, 98
Pârâul Harpatacului, 59
Pârâul lui Foale, 114
Pârâul lui Marian, 73, 114
Pârâul lui Onăcai, 114
Pârâul Mare, 61
Pârâul Mic, 61, 100
Pârâul Păstrăvilor, 69
Pârâul Râpei, 77
Pârâul Ursoiţa, 98
Pârâul Vacii, 98
Pareu Bulcsuluj, 114
Pareu Sipotuluj, 54
Párizs-patak, 80
Páró, 14, 54, 81, 85
Paro Gohonosz, 142
Paro Sztrimbi, 62
Parou Bredetzeluluj, 79, 155
Parou Gonoszu, 142
parou Gunojosz, 142
Patak, 75, 84, 120, 155
Pe Vallye din Sosz Szát, 115, 131
Peca, 154
Pece, 52, 53, 84, 111, 134, 144
Pece-ér, 111
Péeri-csermely, 140
Pejrért, 89, 137

Peleskefalvi csermelyek, 113, 131
Pera foka, 54, 143
Perafoka, 96
Pereu Zugului, 103
Pereul geunoszuluj, 142
Peroul Kinyeptyi, 67
Peştere, 88
Peţa, 154
Péterke-ér, 80
Petrósz-Körös, 124
Pietroasa, 91
Pir, 140, 161
Pîriul Rău, 102
Ponor, 76, 88, 136
Ponora-patak, 141
Pósa, 135
Potoc, 57, 85, 120
Potykás, 68, 89, 90
Prăvăleni, 92
Pusta, 88, 137, 155
Pusztá, 155
Răcad, 128
Rác-patak, 105
Rákos ere, 68
Rákos-kengyel, 55, 97
Raţ, 161
Rât, 137
Rătăşel, 94
Rături, 77
Râul Alb, 63, 101
Râul Roşu, 63, 101
Régi Fehér-Körös, 64
Régi-Berettyó, 64
Régi-Kraszna, 33
Rekettyés, 90
Remete-patak, 110
Renişel, 91
Riu Horla, 114

<i>Rogaozele</i> , 79	104, 105, 106, 107, 109, 110,	<i>Száraz-patak</i> , 123
<i>Rogoazele</i> , 91	111, 124, 136, 147, 150, 151,	<i>Szarkás pataka</i> , 32
<i>Rogoz</i> , 79, 86	154	<i>Szaró foka</i> , 116
<i>Rogozele</i> , 55	<i>Sebesköröstorok-örvény</i> , 112	<i>Szartos</i> , 80
<i>Róna</i> , 88, 137	<i>Sebiş</i> , 79, 155	<i>Szarvadi-csermely</i> , 161
<i>Rossia-patak</i> , 85	<i>Sebişel</i> , 57, 91	<i>Száva</i> , 33
<i>Ruca</i> , 136	<i>Seciu</i> , 155	<i>Szegény p.</i> , 61
<i>Ruda</i> , 136	<i>Selhiş</i> , 140	<i>Szegyesteli csermelyek</i> , 131
<i>Runcu</i> , 88	<i>Sikér</i> , 144	<i>Szekejai Patak[an]</i> , 155
<i>Săcălăsău</i> , 144	<i>Şipot</i> , 53, 85	<i>Székejtelek pataka</i> , 143
<i>Săcuieu</i> , 154, 155	<i>Şipotul</i> , 54	<i>Székely pataka</i> , 106, 143
<i>Sajó</i> , 31, 33, 37, 86, 144	<i>Sirató-ér</i> , 129	<i>Székely Telek pataka</i> , 143
<i>Sânmiclăuş</i> , 150, 158, 161	<i>Sirca</i> , 136	<i>Székely Telek Pataka</i> , 143
<i>Santău</i> , 161	<i>Sodom</i> , 88	<i>Székelyi-patak</i> , 142
<i>Sărăcelu</i> , 61, 93, 140	<i>Sohodol</i> , 88	<i>Székelyjő</i> , 41, 55, 66, 106, 107
<i>Sáránd</i> , 74, 128	<i>Şoimu</i> , 154	<i>Székelyjő-patak</i> , 107
<i>Sărand</i> , 75, 128	<i>Şoimuş</i> , 57	<i>Székelyő</i> , 55, 87, 94, 98, 112,
<i>Săraz</i> , 57, 155	<i>Solymos feje</i> , 97	129, 142, 154, 155
<i>Sárd</i> , 65, 128	<i>Sólyom</i> , 154	<i>Székelyői-patak</i> , 112
<i>Sardere-ér</i> , 144	<i>Sólyomkő pataka</i> , 115	<i>Széki határpatak</i> , 98
<i>Sáros-ér</i> , 62, 65, 102, 111	<i>Somályi határpatak</i> , 98	<i>Szélkút-patak</i> , 115
<i>Sárospatak</i> , 65	<i>Somkerek pataka</i> , 78, 115	<i>Szent Mihály ere</i> , 114
<i>Sáros-patak</i> , 62	<i>Sórét</i> , 89, 137	<i>Szent Péter ere</i> , 54, 95, 114, 142
<i>Sáros-patak</i> , 111	<i>Sós-patak</i> , 54, 65, 95, 102	<i>Szentmiklós</i> , 150
<i>Sáros-patak</i> , 135	<i>Spinoasa</i> , 79	<i>Szentpál-ér</i> , 114
<i>Sărvăzel</i> , 161	<i>Şteaza</i> , 70	<i>Szerencsi-folyás</i> , 130
<i>Saşa</i> , 88	<i>Stejărel</i> , 91	<i>Szernicz vize</i> , 140
<i>Sasteleki-csermely</i> , 113	<i>Surduc</i> , 88, 154	<i>Szigony-fok</i> , 71, 85
<i>Săuca</i> , 158	<i>Szagos-patak</i> , 161	<i>Szilkút pataka</i> , 115
<i>Săucani</i> , 75	<i>Szakácsi patak</i> , 125	<i>Szőkefalva</i> , 75
<i>Sebes</i> , 7, 12, 13, 55, 60, 64, 75,	<i>Szakácsi-patak</i> , 160	<i>Szulicza</i> , 71
79, 81, 82, 87, 88, 91, 95, 96,	<i>Szalacs-ér</i> , 157	<i>Szurdok</i> , 154
97, 99, 104, 105, 106, 107,	<i>Száldobágy</i> , 130	<i>Szvor</i> , 53, 85
109, 110, 111, 124, 131, 136,	<i>Szamos</i> , 32	<i>Talpi-patak</i> , 77
147, 149, 150, 151, 154, 155,	<i>Szántó</i> , 161	<i>Tapolnok-főcsatorna</i> , 33
161	<i>Száraszpatak</i> , 65	<i>Tărăiţa</i> , 57
<i>Şebeş</i> , 57, 88	<i>Száraz</i> , 155	<i>Tărcăiţa</i> , 155
<i>Sebes-Körös</i> , 7, 12, 13, 55, 60,	<i>Szárazág</i> , 80	<i>Tárkány</i> , 155
75, 81, 83, 87, 95, 96, 97,	<i>Száraz-ág</i> , 120	<i>Tasád</i> , 56, 154

Tășad, 154
Tasád p., 56
Tasnád, 112
Tasnádi-patak, 112, 157
Tavaszhát, 89, 116, 137
Tekeres-ér, 62, 101
Tekerő, 52, 62, 93, 129, 134
Telkesdi aprócsarmelyek, 131
Teremi-tározó, 33
Terigarilor, 72
Teuz, 155
Tibád Pataka, 143
Tibáti patak, 143
Timiş, 158
Tinóst csermely, 68
Tîrşa, 79
Tisza, 32, 33
Topa, 136
Toplica-patak, 80
Toplicioara, 57, 93
Toplița, 57
Topolița, 57
Tormás-kengyel, 55, 97
Tótfalui vizek, 113
Tölgyes-patak, 78, 123
Tölgy-patak, 78, 123
Tőz, 135, 155
Trei Holâmburi, 112
Túr, 32
Tusza, 55
Tusza pataka, 55, 99
Tyiser, 58
Udvarnok-ér, 74, 110
Uibărești, 92
Uileșu, 57, 89
Ujhatár-patak, 98
Új-Szamos, 33
Új-víz, 64, 102
Ulvi, 82

Ursoiu, 92
Urszádi csermelyek, 131
Ünő ere, 68
Üstök ere, 67
V. Bociului, 155
V. Bratcucior, 140
V. Bruszturi, 68
V. Csereșagului, 140
V. dumi, 73
V. Gelesen, 140
V. Longsioru, 140
V. Megyes, 58
V. petra alba, 61, 64
V. Selhiș, 140
V. Serecelu, 140
V. Socanilui, 75
V. Szaranduluj, 75
V. Tsamare, 61
V. Vișagului, 140
V.[alea] Rîposa, 77
Vágás, 140
Vágás-ér, 140
Vâlcea, 54, 61
Valcsáú, 54, 61
Vale, 54
Vale Bogyi, 74
Vale csel mare, 61
Vale csurzi, 103
Vale Danti, 109
Vale doszuluj, 77
Vale Gatuluj, 158
Vale Gruerculuj, 77
Vale Kolibi, 70
Vale la Mora Bossestilor, 115,
 131
Vale lá Pogyej, 70
Vale Liszpatak, 59, 101
Vale loli, 73
Vale Luiroj Tyiser, 58

Vale luj Juon, 73, 114
Vale Lung, 100
Vale Mihuluj, 73
Vale Nányi, 103
Vale paszulistyi, 68
Vale Pestyere, 77
Vale Pestyeri, 77
Vale petri, 73
Vale rekesztuluj, 58
Vale Rekesztuluj, 111
Vale runkuluj, 77
Vale Serbanului, 73
Vále Szatuluj, 75
Vale Szekeresuluj, 160
Vale Toldi, 114
Vale treszti, 68
Vale Turcilor, 109
Vále tyéjetuluj, 77
Vale Zaraságuluj, 89
Vale Zsurkoi, 114
Valea Artánului, 86
Valea Boului, 69
Valea Carand, 75
Valea cea Mică, 62
Valea Cerbului, 69
Valea Cetății, 70, 111
Valea Ciungului, 77
Valea Ciuturoi, 111
Valea Clitou, 75
Valea Cohului, 70
Valea Corbului, 69
Valea Csehi, 76
Valea de Izvoare, 62
Valea Domnului, 73
Valea Domszlo, 76, 160
Valea Drăganului, 140
Valea Fântânilor, 62
Valea Fericeilor, 75
Valea Groasă, 61, 100

<i>Valea Izbuc</i> , 62	<i>Valea Sicula</i> , 109	<i>Vârciorog</i> , 54, 145
<i>Valea La Stână</i> , 77	<i>Valea Slabă</i> , 100	<i>Vârfurașu</i> , 92
<i>Valea Laptelui</i> , 63	<i>Valea Sohodolului</i> , 77	<i>Varsány-ér</i> , 72, 113
<i>Valea Ludului</i> , 73	<i>Valea Sovaruluj</i> , 109	<i>Varvizel</i> , 120
<i>Valea lui Andraș</i> , 73, 114	<i>Valea Șteitorilor</i> , 69	<i>Vata</i> , 155
<i>Valea Lupului</i> , 69	<i>Valea Strâmbă</i> , 62, 101	<i>Vața</i> , 87, 155
<i>Valea Makuluj</i> , 155	<i>Valea Szakács</i> , 58, 76	<i>Vén-Berettyó</i> , 64
<i>Valea Mare</i> , 61, 100	<i>Valea Szalului</i> , 160	<i>Vereshalmi-ér</i> , 115
<i>Valea Micăului</i> , 161	<i>Valea Țiganului</i> , 109	<i>Veres-patak</i> , 123
<i>Valea Mineii</i> , 70, 111	<i>Valea Toplitia</i> , 101	<i>Vetésgát</i> , 157
<i>Valea Moliu</i> , 102	<i>Valea Uliului</i> , 69	<i>Vetijgat</i> , 157, 158
<i>Valea Neagră</i> , 63, 101, 161	<i>Valea Ungurilor</i> , 109	<i>Vezend</i> , 87, 156, 158
<i>Valea Negrii</i> , 63	<i>Valea Ungurului</i> , 109	<i>Vezendiu</i> , 158, 161
<i>Valea Nouă</i> , 64, 102	<i>Valea Ursului</i> , 69	<i>Villongó-ér</i> , 66, 103, 129
<i>Valea Oii</i> , 69	<i>Valea Urzicarilor</i> , 69	<i>Vișag</i> , 57, 89, 140
<i>Valea Omeagului</i> , 68	<i>Valea Vaci</i> , 69	<i>Vízimalom-ér</i> , 70
<i>Valea Peșterii</i> , 77	<i>Valea Zărzagului</i> , 120	<i>Vízvölgy-folyás</i> , 76, 115
<i>Valea Pietrei</i> , 61, 63	<i>Valea Zugăului</i> , 59, 103	<i>Vlad</i> , 72, 136
<i>Valea Pietrelor</i> , 63	<i>Vălișoara</i> , 54, 61	<i>Voiosu</i> , 93
<i>Valea Pietroasă</i> , 61, 63	<i>Vălosu</i> , 54, 61, 93	<i>Vojkaházi csermelyek</i> , 113, 131
<i>Valea Pihodi</i> , 77	<i>Valtsele Ágástouluj</i> , 155	<i>Vörösnád</i> , 89, 135, 161
<i>Valea Ples</i> , 77	<i>Valtsele Alunysisuluj</i> , 68	<i>Vraniță</i> , 92
<i>Valea Podu</i> , 70	<i>Valya Készilor</i> , 109	<i>Weissbach</i> , 101
<i>Valea Pontului</i> , 70	<i>Vályá Szehunjuluj</i> , 58	<i>Yciafucara</i> , 96
<i>Valea Porcarului</i> , 111	<i>Valye Lunge</i> , 61, 155	<i>Zârna</i> , 72
<i>Valea Porcului</i> , 69	<i>Valye Nyágre</i> , 155	<i>Zârnișoara</i> , 72
<i>Valea Rea</i> , 102	<i>Valye Unguruluj</i> , 105, 155	<i>Zărzag</i> , 57, 80, 89, 120
<i>Valea Rece</i> , 64, 101	<i>Vallye</i> , 14, 81, 115, 131	<i>Zila-kengyel</i> , 97
<i>Valea Rogozele</i> , 55, 68	<i>Vályus</i> , 90	<i>Zimoiaș</i> , 92
<i>Valea Sălbatică</i> , 103	<i>Vámosházi-csermely</i> , 113	<i>Zöld-fok</i> , 54, 63, 96, 143
<i>Valea Satului</i> , 75	<i>Vár vize</i> , 120	<i>Zúgó-folyás</i> , 47, 55, 96
<i>Valea Scurtă</i> , 62, 100	<i>Váradi-Körös</i> , 121, 124	<i>Zugyó Vaszali ere</i> , 72, 113
<i>Valea Seacă</i> , 65, 102	<i>Vărășău</i> , 144	<i>Zsidó-ér</i> , 108
<i>Valea Sekerestilor</i> , 111	<i>Varas-ér</i> , 68	<i>Zsidó-patak</i> , 107
<i>Valea Seociu</i> , 74	<i>Váraszó</i> , 55, 70, 98, 144	<i>Zsigi-ér</i> , 87
<i>Valea Șerpilor</i> , 69	<i>Varatyek-pataka</i> , 141	<i>Zsigó p.</i> , 87, 140

Felhasznált irodalom

- A földrajzi nevek gyűjtésének, ellenőrzésének és közzétételének kézikönyve. Szerk. BALOGH LAJOS, KÁLMÁN BÉLA, MEZŐ ANDRÁS, ÖRDÖGH FERENC, VÉGH JÓZSEF. Kiadta a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1978.
- AnjSzent. = SLÍZ MARIANN 2011. Anjou-kori személynévtár 1301–1342. Históriaantik. Budapest.
- Anonymus = Anonymus: Gesta Hungarorum. Hasonmás kiadás. Budapest, 1975.
- ÁSzent. = FEHÉRTÓI KATALIN, Árpád-kori személynévtár 1000–1301. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004.
- BACHÁT LÁSZLÓ 1979. Hozzászólás „A névtudomány műszavai” című cikkhez. NÉ. 2: 31–3.
- BALEA, DANIELA MARIA 1997. Toponimia istorică de pe Valea Izei (La toponymie historique de la Vallée d’Iza). In: MVIM. 3: 395–98.
- BÁRCZI GÉZA 1958. A magyar szókincs eredete. 2., bővített kiadás. Budapest.
- BÁRCZI GÉZA 1960. Elnöki megnyitó az I. Névtudományi Konferencián. NévtVizsg.: 5–16.
- BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2005. Nyelvhasználat a térképeken (Erdély, XIX. és XX. század). Doktori disszertáció.
- BENKŐ LORÁND 1947a. A Nyárádmente földrajzinevei. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 74., Budapest. [Második kiadás: MNyTK. 217. Budapest. 2001.]
- BENKŐ LORÁND 1947b. Víz- és helységneveink viszonyához. MNy. 43: 259–63.
- BENKŐ LORÁND 1948. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez. MNy. 44: 95–101.
- BENKŐ LORÁND 1970. Névtudományunk helyzete és feladatai. NytudÉrt. 70: 7–16.
- BENKŐ LORÁND 1976. A magyar nyelvtörténeti kutatások kiemelkedő eseményéről. MNy. 72: 39–47.
- BENKŐ LORÁND 1981. Elnöki megnyitó a III. Magyar Névtudományi Konferencián. MNyTK. 160: 7–13.
- BENKŐ LORÁND 1997/1998. Megjegyzések a Begej névhez. (Adalék táj- és vízneveink viszonyához.) In: Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Szerk. Kiss Gábor – Zaicz Gábor. Budapest, 1997. 62–70. Újraközlése: Benkő 1998: 178–85.
- BENKŐ LORÁND 1998a. Néhány víznevünk – és az Árpád-kori székelyek. Adalékok a bihari székelység történetéhez. In: Név és történelem: tanulmányok az Árpád-korról. Budapest, Akadémiai Kiadó. 133–47.
- BENKŐ LORÁND 2003. Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ LORÁND 2009. A Szovárd-kérdés. Fejezetek egy ómagyar nemzetség történetéből. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BÉNYEI ÁGNES – PETHŐ GERGELY 1998. Az Árpád-kori Győr vármegye településneveinek nyelvészeti elemzése. Debrecen.
- BÉNYEI ÁGNES 2012. Helynévképzés a magyarban. A Magyar Névarchívum Kiadványai 26. Debrecen.
- BÍRÓ FERENC 1997. Helynévalkotó vízrajzi köznevek a Körösök vidékén. MNyj. 34: 93–114.
- BÍRÓ FERENC 1999. Víznevek hatása Körösladány helynévrendszerére. NÉ. 21: 36–42.
- BÍRÓ FERENC 2002. Nyelvi-típológiai vizsgálatok Körösladány helynévrendszerében. Eger.
- BÍRÓ FERENC 2005. Víznevekből metonimikusan keletkezett magyar településnevek. NÉ. 27: 170–9.
- BÍRÓ FERENC 2008a. Folyó- és állóvizeket jelentő köznevek ómagyar kori településnevekben. In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 99–106.
- BÍRÓ FERENC 2008b. Vízrajzi köznevek ómagyar kori településnevekben. NÉ. 30: 67–81.
- BOGNÁR ANDRÁS 1981. Festy Frigyes helynévtára körül. MNyTK. 160: 198.
- BOLOCAN, GHEORGHE – IONESCU, CHRISTIAN 1975. Dicționarul toponimic al României, Limba Română. București.
- BORBÉLY ANNA 2001. Nyelvcseré. Szociolingvisztikai kutatások a magyarországi románok körében. Budapest.
- BÖLCSKEI ANDREA 2010. A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 2., Budapest.

- BUBOLY MAGDOLNA⁹⁰ 2004. Kémer (Szilágy m.) helynevei. MND. 187. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest.
- BUBOLY MAGDOLNA 2005. Bel- és külterületi elnevezések Szilágy megye Kémer nevű községében. Szakdolgozat.
- BUREȚEA, EMILIAN N. 1994. Contribuții la studiul toponimiei românești (Contributions a l'étude de la toponymie roumaine). Editura Universitaria, Craiova.
- BUREȚEA, EMILIAN N. 1995. Observații asupra numelor de locuri românești cu secvența finală -a (Observations sur les noms de lieux roumains ayant la séquence finale -a). In: AO. 10: 87–98.
- BURRILL, MEREDITH F. 1961. Generic Terms In United States Watercourse Names. Proceeding Of The 6th International Congress Of Onomastic Sciences. 1: 43–8. Aberdeen.
- BUTNARU, DANIELA ȘTEFANIA 2011. Toponimia bazinului hidrografic al Neamțului, Iași, Editura Alfa.
- BUZA, MIRCEA 1995. Mărturii etno-istorice și aspecte antro-po-geografice oglindite în toponimia Munților Cindrelului (Témoignages ethno - historiques et aspects anthro-po - géographiques refletés dans la toponymie des Monts de Cindrel). In: SCES. 9: 221–36.
- CAPIDAN, TEODOR 1925–1935. Meglenoromâni. București.
- CIUBOTARU, MIRCEA 2001. Oronimia și hidronimia din bazinul superior al Bârladului, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- COJOCARU, VLAD 2005. Toponimia văii mijlocii a Troțușului. Dinamica structurilor toponimice, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3. 5. MTA, Budapest, 1890–1913. [Hasonmás kiadás: Állami Könyvtérjesztő Vállalat, Budapest, 1986. Elektronikus kiadás: Arcanum Adatbázis KFT. Budapest, 2002.; In: Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret. Arcanum Adatbázis KFT. Budapest, 2003.]
- Cs. NAGY LAJOS 1999. A Felső-Berettyómente vizeket és mocsaras helyeket jelölő földrajzi közneveinek rendszere. NÉ. 21: 31–5.
- CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY, Családnevek enciklopédiája. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010.
- CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS, Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1993.
- CSOMA TÍMEA 2007. A településnév és a víznév kapcsolatáról, http://mnytud.arts.klte.hu/szakdolgozat/1552/csoma_t_1552.pdf (Szakdolgozat)
- DAUZAT, ALBERT 1926. Les Noms de lieux: origine et evolution, villes et villages, cours d'eau, montagnes, lieux-dits. Librairie Delagrave, Paris.
- DEETG = ANATOL EREMIA, Dicționar explicativ și enciclopedic de termeni geografici, Chișinău, Î.E.P. Știința, 2006.
- DELR = GH. BOLOCAN, ELENA SODOLESCU SILVESTRU, IUSTINA BURCI, ION TOMA, Dicționarul entopic al limbii române, Craiova, Editura Universitaria, vol. I, 2009, vol. II, 2010.
- DEME LÁSZLÓ 1958. Gondolatok a helynévkutatásról. In: NévVizsg. 72–4.
- DER. = ALEXANDRU CIORĂNESCU, Dicționar Etimologic al Limbii Române. Editura Saeculum, București. 2007.
- DEX. = Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Academiei, 1998.
- DIACONU, PETRE 1998. Nu toate schimbările de toponimie sunt binevenite (Les changements de toponymie). In: Tomis 4: 13.
- DOBAI ISTVÁN 2007. Múlandó Szilágyság. RegunPress Kiadó, Kolozsvár.
- DOR. = N. A. CONSTANTINESCU, Dicționar Onomastic Românesc. Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
- DRĂGANU, NICOLAE 1933. Români în veacurile IX–XIV. pe baza toponimiei și a onomasticeii. Imprimeria Națională, București.
- DTB = VASILE FRĂȚILĂ, VIORICA GOICU, RODICA SUFLETEL, Dicționarul toponimic al Banatului, Timișoara, 1984.
- DTRM = Dicționarul toponimic al României. Muntenia, sub redacția prof. univ. dr. NICOLAE SARAMANDU, București, Editura Academiei Române, 2005.
- DTRO = Dicționarul toponimic al României. Oltenia, sub redacția prof. univ. dr. GH. BOLOCAN, Craiova, Editura Universitaria, 1993.

⁹⁰ L. még a KISS MADALÉNA szerzői nevű bibliográfiai tételket is.

- ÉKsz.² = Magyar értelmező kéziszótár. Főszerk. PUSZTAI FERENC. 2., átdolgozott kiadás. Akadémiai Kiadó, Bp., 2003.
- EREMIA, ANATOL 1986. Tainele numelor geografice. Chişinău.
- EREMIA, ANATOL 1996. Toponimia ca sursă de studiere a istoriei românilor din Basarabia (La toponymie en tant que source d'étude de l'histoire des Roumains de Bessarabie). In: TD. 17: 7–12.
- EREMIA, ANATOL 2006. Dicţionar explicativ şi etimologic de termeni geografici, Editura Academică Ştiinţa, Chişinău.
- EREMIA, ANATOL 2008. Dictionar geografic universal. Editura Academică Ştiinţa, Chişinău.
- ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára 1–7. Főszerk. Bárczi Géza – Országh László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962. [Elektronikus kiadások: Arcanum Adatbázis KFT. Budapest, 2004.; In: Arcanum DVD könyvtár VI. – lexikonok, adattárak. Arcanum Adatbázis KFT. Budapest, 2004.]
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS, Magyar etymologiai szótár 1–17. füzet. MTA, Budapest, 1914–1944.
- FÁBIÁN PÁL – SZATHMÁRI ISTVÁN – TERESTYÉNI FERENC 1958. A magyar stilisztika vázlata. Budapest.
- FAICIUC, ELISABETA 1997. Vechimea şi istoricul localităţilor maramureşene oglindite în toponimia şi antroponimia lor (L'ancienneté et l'historique des localités de Maramureş reflétés dans leur toponymie et anthroponymie). In: MVIM. 3: 385–94.
- FARAGÓ IMRE 2005. A magyar földrajzinév-használat. In: Könyvtári Figyelő 51: 791–816.
- FARCAŞ, MIRCEA 2009. Lexicul subdialectului maramureşean, Cluj Napoca, Editura Dacia.
- FEKETE NAGY ANTAL 1941. A románság megtelepülése a középkorban. In: Erdély és népei. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Kiadta a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarságtudományi Intézete és a Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézete és Könyvnyomda. Budapest. 105–115.
- FEKETE PÉTER 1991. Tiszaszőlős helyneveinek tipológiája. ETFTK. 20: 13–33.
- FÉNYES ELEK 1851. Magyarország geográfiai szótára. Pest.
- FERENCZI ISTVÁN 1998. Azonosítható-e az erdélyi Maros víznév Hérodotosz Mariszával? (Le nom de la rivière Mureş est - il identique avec celui de Maris de Herodot?). In: EM. 1–2: 15–28.
- Fluvii Carpatorum: A Körös-medence folyóvölgyeinek természeti állapota. Szerk. SÁRKÁNY-KISS ENDRE, SÎRBU IOAN, KALIVODA BÉLA. Szolnok, Marosvásárhely. 226–32. Online hozzáférés: <http://folyok.adatbank.transindex.ro>
- FNESZ⁴. = KISS LAJOS, Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.
- Fnt. = Magyarország fontosabb domborzati, táj- és víznevei. (Földrajzinév-tár 1.) Szerk. FÖLDI ERVIN. Budapest, 1984.
- FÖNMÍSz. = FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HÖNYI EDE, A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai. Budapest. 1965.
- FRÂNC, SORIN MIHAI 2010. Monografia toponimică a Văii Cavnicului, teză de doctorat, Universitatea de Nord, Facultatea de Litere, Baia Mare.
- FRĂŢILĂ, VASILE 1998. Toponimie şi continuitate în Transilvania de centru şi sud (Toponymie et continuité en Transylvanie Centrale et du Sud). In: Ziridava 21: 139–148.
- FRĂŢILĂ, VASILE 2002. Studii de toponimie şi dialectologie, Timişoara, Editura Excelsior Art.
- FRĂŢILĂ, VASILE 2004. Cercetări de onomastică şi dialectologie, Timişoara, Excelsior Art.
- FRĂŢILĂ, VASILE 2010. Câteva hidronime româneşti de origine slavă, în Studii de limba română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuş, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti. 67–74.
- FRĂŢILĂ, VASILE 2011. Oiconime bănăţene de origine maghiară, în Confluente lingvistice şi filologice. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani, coord. Oliviu Felecan, Daiana Felecan, Cluj-Napoca, Editura Mega. 411–30.
- FRĂŢILĂ, VASILE 2011. Toponimie şi dialectologie, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- GOICU, VIORICA 1996. Nume de localităţi de origine neolatină în Transilvania şi Banat (Noms de localités d'origine néolatine en Transylvanie et anat). In: SCO. 2: 179–84.
- GRĂMADĂ, NICOLAI 1994. Studii de toponimie minoră (Etudes de toponymie mineure). In: AB. 2: 385–422.
- GYÖRFFY ERZSÉBET – RESZEGI KATALIN 2003, Árpád-kori hegy- és víznevek funkcionális-szemantikai szempontú összehasonlító vizsgálata. MNyj. 41: 195–204.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2002. Régi vízneveink funkcionális szerkezetéről. MNyj. 40: 35–46.

- GYÖRFFY ERZSÉBET 2004. Az Árpád-kori folyóvíznevek lexikális szerkezetének jellemzői a Sajó vízgyűjtő területén. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 129–44.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2008. Folyóvíznevekből alakult településneveink. In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 142–8.
- GYÖRFFY ERZSÉBET 2011. Korai ómagyar kori folyóvíznevek. A Magyar Névarchívum Kiadványai 20. Debrecen. (<http://mek.oszk.hu/09900/09923/09923.pdf>)
- GYÖRFFY GYÖRGY 1941. A székelyek eredete és településük története. In: Erdély és népei. Szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR. Kiadta a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészeti Karának Magyarágtudományi Intézete és a Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézete és Könyvnyomda. Budapest. 37–86.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1959. Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- GYÖRFFY ISTVÁN 1922. Kúnhalmok és telephelyek a karcagi határban. MNy. 18: 67–68.
- GYÖRFFY ISTVÁN 1943. Dél Bihar népesedési és nemzetiségi viszonyai negyedfélszáz év óta. In: Magyar nép – magyar föld. Magyar Írás Irodalmi és Könyvkiadóvállalat. Budapest. 359–92.
- H. = HUNFALVY JÁNOS 1863. A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. 1–3. Emich Gusztáv Magyar Akad. Nyomdásznl. Pest. 2. kötet. 385–415.
- HA. 1. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 1.) KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1997. [Elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01600/01694/>.]
- HA. 2. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 3.) KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1999. [Elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01600/01696/>.]
- HA. 3. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 3. Heves–Küküllő vármegye. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névarchívum Kiadványai 25., Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2012.
- HAÁN LAJOS 1870. Békés vármegye hajdana 1–2., Pest.
- HAJDÚ MIHÁLY 1979. A magyar névtudomány műszavai. NÉ. 2: 18–28.
- HAJDÚ MIHÁLY 1999a. Nyelvtudomány-történeti vizsgálódás a tulajdonnevek szófaji besorolásáról a XIX. század közepéig. In: Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA. Budapest. 141–8.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002a. The History of Onomastics. OU. 2: 7–45.
- HAJDÚ MIHÁLY 2002b. Tulajdonnév és dialektológia: IV. dialektológiai szimpozion. Szerk. SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS. Szombathely. 104–19.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003a. Általános és magyar névtan. Osiris Kiadó. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003b. Az alföldi tanyák névtípusai. In: Válogatott tanulmányok. Szerk. KISS JENŐ. ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai és Dialektológiai Tanszék és a Magyar Nyelvtudományi Társaság. 325–32.
- HAJDÚ MIHÁLY 2006. Pesty Frigyes helynévgyűjtésének megjelentetése. NÉ. 28: 205–15.
- HINTS MIKLÓS 1991. Az erdélyi Sajó völgye nyolc településének helynevei. MND. 94. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest.
- HINTS MIKLÓS 1995. A romániai magyar helynévkutatás. In: Művelődés 11: 45–6. Kolozsvár.
- HOFFMANN ISTVÁN 1999. A helynevek rendszerének nyelvi leírásához. MNy. 37: 207–16.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003a. Magyar helynévkutatás 1958–2002. A Magyar Névarchívum Kiadványai 7. Debrecen.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003b. Patak. In: Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára. Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Magyar Nyelvtudományi Társaság. 664–73.
- HOFFMANN ISTVÁN 2007. Helynevek nyelvi elemzése. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Kiadó. Debrecen. Második kiadás.
- HOFFMANN ISTVÁN 2009. Víznevek a Kárpát-medencében: hidak nyelvek és kultúrák között. In: A víz kultúrája. Szerk. BARTHA ELEK – KEMÉNYFI RÓBERT – LAJOS VERONIKA. Debrecen, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék. 209–20.

- INCZEFI GÉZA 1970. Földrajzi nevek névtudományi vizsgálata. Makó környékének földrajzi nevei alapján. Akadémiai kiadó. Budapest.
- IORDAN, IORGU 1963. Toponimia românească, Editura Academiei. București.
- IORDAN, IORGU 1983. Dicționar al numelor de familie românești. Editura Științifică și Enciclopedică. București.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- JAKÓ ZSIGMOND PÁL 1940. Bihar megye a török pusztítás előtt. Település- és népiségtörténeti értekezések 5. Erdélyi Tudományos Füzetek 194. Budapest.
- JAKÓ ZSIGMOND PÁL 1943. Újkori román települések Erdélyben és a Partiumban. In: Magyarok és románok. I. Szerk. DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ. Budapest. 508–571.
- JANITSEK JENŐ 1996. Redactarea unei monografii onomastice a Maramureșului istoric (La rédaction d'une monographie onomastique du Maramureș historique). In: MVIM. 1: 123–7.
- JANKOVICH B. DÉNES 1996. Adatok a Körösvidék középkori vízrajzához és a vizek hasznosításához. Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16: 305–349.
- JUHÁSZ DEZSŐ 1988. A magyar tájnévadás. Nyelvtudományi Értekezések 126. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KÁLMÁN BÉLA 1967. Helynévkutatás és szóföldrajz. NytudÉrt. 58: 344–50.
- KÁLMÁN BÉLA 1989. A nevek világa. Negyedik, átdolgozott kiadás. Csokonai Kiadó. Debrecen.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1984. A közösségi és a hivatalos névadás néhány jellemző vonásának összevetése a víznevekben. MNyj. 26–7: 97–102.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1988. A Tisza-Túr köze vízneveinek névtani rendszere. In: A magyar nyelv rétegződése I–II. Szerk. KISS JENŐ – SZÜTS LÁSZLÓ. 514–521.
- KÁLNÁSI ÁRPÁD 1996. Szatmári helynévtípusok és történeti rétegződésük. DEMNyIK. 67., Debrecen.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1956. Földrajzinév-kutatásunk 1945 és 1955 között. MNy. 52: 238–55.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1957. Alsó-Szigetköz földrajzi nevei. MNyTK. 95.
- KÁZMÉR MIKLÓS 1968. Helynévkutatásunk 1956-tól 1966-ig. MNy. 64: 108–22, 245–55.
- KELEMEN BÉLA 1964. Román-magyar szótár. Editura Științifică. București. Második kiadás.
- KIEFER FERENC – LADÁNYI MÁRIA 2000. A szóképzés. In: Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia. Szerk. KIEFER FERENC. Akadémiai Kiadó, Budapest, 137–214.
- KING, JACOB 2008. Analytical Tools for Toponymy: Their Application to Scottish Hydronymy. [Online hozzáférés: <http://hdl.handle.net/1842/3020>]
- KISS JENŐ 2007. A tájszavak szóföldrajzi kérdésköréhez. MNyj. 45: 27–37.
- KISS LAJOS 1970. Az európai névtudomány fontosabb eredményei. NytudÉrt. 70: 16–26.
- KISS LAJOS 1989. Az európai névtudomány utóbbi másfél évtizede. MNyTK. 183: 18–31.
- KISS LAJOS 1996/1999a. A honfoglalás és a letelepedés a földrajzi nevek tükrében. Magyar Tudomány 1996: 964–71. Újraközlése: KISS 1999a: 96–103.
- KISS LAJOS 1996/1999b. A Kárpát-medence régi helynevei. Nyr. 120: 440–50. Újraközlése: KISS 1999a: 104–16.
- KISS LAJOS 1997c. Erdély vízneveinek rétegződése. In: Honfoglalás és nyelvészet. Szerk. KOVÁCS LÁSZLÓ – VESZPRÉMI LÁSZLÓ. Budapest, Balassi Kiadó. 199–210. Újraközlése: KISS 1999a: 149–159.
- KISS LAJOS 1999a. Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében. Pilisecsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar.
- KISS LAJOS 1999b. Az Árpád-kori Magyarország Liptó megyétől Pilis megyéig. MNy. 95: 9–25.
- KISS LAJOS 2000. Az új európai víznév-kutatás. In: Székfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. 1999. Társadalomtudományok. Szerk. GLATZ FERENC. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia. 1–21.
- KISS MAGDALÉNA⁹¹ 2009. Toponimele din Transilvania în culegerile lui FRIGYES PESTY și ATTILA SZABÓ T. In: Lucrările celui de Al Doilea Simpozion Internațional de Lingvistică. Szerk. NICOLAE SARAMANDRU – MANUELA NEVACI – CARMEN IOANA RADU. București. Editura Universității din București. 107–13.

⁹¹ L. még a BUBOLY MAGDOLNA szerzői nevű bibliográfiai tételeket is.

- KISS MAGDALÉNA 2010a. A Küsmöd víznév etimológiai vizsgálata. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 5. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 151–4.
- KISS MAGDALÉNA 2010b. Bihar megye víz- és településneveink lexikai kapcsolata. In: Félúton 5., Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferencia-kötete. Budapest 83–95.
- KISS MAGDALÉNA 2012a. A Körösök magyar vízneveinek funkcionális-szemantikai elemzése. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 8. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. 81–99.
- KISS MAGDALÉNA 2012b. Nyelvi érintkezések a víznevek tükrében az Érmellék területén. NÉ. 34: 93–100.
- KISS MAGDALÉNA 2013. Lelkes György, Magyar helységnév-azonosító szótár. MNy. 109: 491–4.
- KITSON, P.R. 1996. British and European River Names. Transactions of the Philological Society 94: 73–118.
- KNIEZSA ISTVÁN 1938/2000. Magyarország népei a XI. században. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó. Budapest [Első kiadás: SERÉDI JUSZTINIÁN szerk. Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Budapest. II. 365–472.]
- KNIEZSA ISTVÁN 1942a. Erdély víznevei. Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet Rt., Kolozsvár.
- KNIEZSA ISTVÁN 1942b. Az Ecsedi-láp környékének szláv eredetű helynevei. Magyar Néprajz 4: 196–232.
- KNIEZSA ISTVÁN 1943/2001. Keletmagyarország helynevei. Kisebbségkutatás könyvek. Lucidus Kiadó, Budapest [Első kiadás: Magyarok és románok I. Szerk. DEÉR JÓZSEF – GÁLDI LÁSZLÓ. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 111–313. 1943.]
- KNIEZSA ISTVÁN 1944. A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából. Településtörténeti Tanulmányok 2. Budapest.
- KNIEZSA ISTVÁN 1948a. Szláv eredetű víznevek a Székelyföldön. MNy. 44: 1–11.
- KNIEZSA ISTVÁN 1948b. A székelyföldi szláv eredetű víznevek kérdéséhez: MNy. 44: 101–5.
- KOCÁN BÉLA 2008a. A középmagyar kori Ugocsa vármegye helyneveinek névrendszertani összefüggései. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 3. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 95–104.
- KOCÁN BÉLA 2008b. Az ómagyar kori Ugocsa vármegye helyneveinek névrendszertani összefüggései. In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ. Budapest. 182–8.
- KOCÁN BÉLA 2009. A folyóvíznevek típusai és változásai Ugocsa vármegye ómagyar és középmagyar kori névanyagában. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 5. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 115–30.
- KORBÉLY JÓZSEF 1901. Bihar vármegye hegy- és vízrajza. In: Bihar vármegye és Nagyvárad. Szerk. BOROVSKY SAMU. Budapest.
- KOVÁCS ÉVA 2008. Az ómagyar kori Bihar vármegye vízneveinek nyelvi elemzése. In: Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Szerk. BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ. Budapest. 189–94.
- KÖPECZI BÉLA 1986. Erdély története. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- KRAHE, HANS 1964. Unsere ältesten Flussnamen. Wiesbaden.
- LŐRINCZE LAJOS 1947. Földrajzineveink élete. A Magyar Táj- és Népismeret Könyvtára 9. Nyelvtudományi Intézet Budapest.
- LŐRINCZE LAJOS 1949. Földrajzinév-gyűjtésünk múltja, jelen állása, feladatai. Budapest.
- B. LŐRINCZY ÉVA 1962. Képző- és névrendszertani vizsgálódások. Az -s ~ -cs képzővel alakult névanyag az ómagyarban. NytudÉrt. 33: 142–53.
- MAÁCSZ ENDRE 1955. Földrajzi tájszótár. Honvédelmi Minisztérium Térképészeti Intézet. Budapest.
- MARKÓ IMRE LEHEL 1974. Somogy megye földrajzi közneveink értelmezése. Somogy megye földrajzi nevei. Szerk. PAPP LÁSZLÓ és VÉGH JÓZSEF. 35–40.
- MATJEVICS LAJOS 1981. A jugoszláviai Ferenc-csatorna víznevei. MND. 23. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest.
- MELICH JÁNOS 1925–29. A honfoglaláskori Magyarország.
- MEZŐ ANDRÁS 1968. Megjegyzések a laza szerkezetű földrajzi nevekhez. MNy. 64: 51–56.
- MEZŐ ANDRÁS 1981. Földrajzinév-kutatásunk helyzete és feladatai. MNyTK. 160: 85–99.
- MEZŐ ANDRÁS 1982. A magyar hivatalos helységnévadás. Akadémiai Kiadó. Budapest.

- MEZŐ ANDRÁS 1999. Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz. Akadémiai Kiadó, Nyíregyháza.
- MGr. = Magyar grammatika. Szerk. KESZLER BORBÁLA. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
- MIKESY SÁNDOR 1940. Szabolcs vármegye középkori víznevei. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 53. Budapest.
- MIKLOSICH, FRANZ 1886. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen. Wien.
- MIZSER LAJOS 1996. A Latorca-vidék ősvízrajza és ártéri gazdálkodása. In: A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk. FRISNYÁK SÁNDOR. Nyíregyháza. 321–6.
- MNyt. = Magyar nyelvtörténet. Szerk. KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC. Osiris Kiadó, Bp., 2003.
- MOLDOVAN, SILVESTRU – TOGAN, NICOLAE 2008. Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Ungaria, București, Editura Scripta.
- MOLDOVANU, DRAGOȘ 1978. Chestionar toponimic și entopic cu un glosar de entopice onomasiologic. Iași.
- MOLDOVANU, DRAGOȘ 2010. Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului Moldova), Institutul de Filologie Română „Al. Philippide” al Filialei Iași a Academiei Române, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF 1893–1901. Magyar tájszótár. I–II. Budapest, Hornyánszky Viktor.
- MULLONEN, IRMA 2004. Toponym Contacts along the River Svir. OU. 4: 141–57.
- MURÁDIN LÁSZLÓ 2005. Erdélyi magyar családnevek. Europrint Kiadó. Nagyvárád.
- NAGY GÉZA 1992. Bodrogi tájszótár. Pácin.
- NEMES MAGDOLNA 2005. Földrajzi köznevek állományi vizsgálata. Doktori értekezés. Kézirat. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen.
- NYÍRKOS ISTVÁN 1970. Térképeink névtani tanulságairól. NyudÉrt. 70: 89–93.
- O. P. VORONTOVA 2002. From the History of the Study of hydronyms of the Mari El Republic. OU. 2: 133–44.
- ÖRDÖG FERENC 1989. A földrajzi nevek gyűjtése, kutatása. MNyTK. 183: 31–47.
- PĂDUREANU, DOMINIȚA I. 1995–6. Noi contribuții la hidronimia Daciei antice: identificarea geografică și descifrarea etimologică a hidronimului „AURAS” (Herodot, Histories, IV, 49) In: Sargeția 26/1: 233–41.
- PAIS LÁSZLÓ 1942. A Zala vízgyűjtőjének régi vízrajza. In: A Magyarságtudományi Intézet Évkönyve. Budapest, 68–114.
- PALUGYAI IMRE 1852–55. Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása, 1855. Egy táblázattal és színes térképpel. In: Magyarország történeti, földrajzi és állami legújabb leírása. Hivatalos úton nyert adatokból. 1–4.
- PAPP ATTILA 2010. Az én Margittám. Partiumi Füzetek 63.
- PÁSZTOR ÉVA 2011. A történeti források szocioonomasztikai felhasználhatósága a helynévrendszerek vizsgálatában. HT. 6: 133–50.
- PELLE ATTILA 1983. Heves megye Tiszával határos községeinek vízrajzi nevei. MND. 52. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége. Budapest.
- PENAVIN OLGA 1968. A térszíni formák Észak-Bácskában. Nyr. 92: 453–5.
- PESTI JÁNOS 1987. A ság, ség, seg (~ segg) és a séd a Dél-Dunántúl földrajzi neveiben. NÉ 12: 32–53.
- PESTY FRIGYES 1888. Magyarország helynevei történeti, földrajzi és nyelvészeti tekintetben. I. Budapest.
- PÓCZOS RITA 2003. A Sajó vízrendszerének nyelvi rétegei. MNyj. 41: 487–96.
- PÓCZOS RITA 2004. A Garam és az Ipoly víznévrendszerének nyelvi rétegei. In: Helynévtörténeti tanulmányok 1. Szerk. 1. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 105–27.
- PÓCZOS RITA 2009. Etnikai viszonyok tükröződése a helynévmodellekben. In: Helynévtörténeti tanulmányok. 4. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke. 17–34.
- PÓCZOS RITA 2010. Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása. A Magyar Névarchívum Kiadványai 18. Debrecen. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- POP, AUGUSTIN 2006. Tezaurul toponimic al României. Transilvania. Județul Sălaj. Editura Academiei Române, București
- PORUCIUC, ADRIAN 2009. Vechiul germanism fără păstrat în română și în alte limbi sud-est europene. In: Lucrările celui de Al Doilea Simpozion Internațional de Lingvistică. Szerk. NICOLAE SARAMANDRU – MANUELA NEVACI. București. 167–179.

- RÁCZ ANITA 2004. Népségtörténet és helynévkutatás. A régi Bihar megye etnikai viszonyaihoz. In: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA szerk., *Helynévtörténeti tanulmányok* 1. Debrecen. 63–89.
- RÁCZ ANITA 2010. Szláv népneveink jelentéstörténetéhez. *MNy.* 106: 396–410.
- RÁCZ ANITA 2011. Adatok a népnévvel alakult régi településneveink történetéhez. *A Magyar Névarchívum Kiadványai* 19. Debrecen. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Román–magyar földrajzszótár. *Dicționar geografic român–maghiar*. Szerk. SZÉKELY GYÖZÖ – NAGY ARISZTID. Ábel Kiadó. 2010. Kolozsvár.
- SCHMID, WOLFGANG P. 1981. Die alteuropäische Hydronymie. Stand und Aufgaben ihrer Forschung: Beiträge zur Namenforschung, *Neue Folge* 16: 1–12.
- SCL = „Studii și cercetări lingvistice”, București.
- SCO = „Studii și cercetări de onomastică”, Craiova.
- SCOL = „Studii și cercetări de onomastică și lexicologie”, Craiova.
- SEBESTYÉN ÁRPÁD 1967. Újabb eredmények és feladatok földrajzinév-kutatásunkban. In: *MNyj.* 13. 29–55.
- SEBESTYÉN ZSOLT 2010. Bereg megye helységneveinek etimológiai szótára, Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza.
- ȘIMON, NESTOR 2007. *Dicționar toponimic*. Editura Napoca Star. Cluj-Napoca.
- ŠMILAUER, VLADIMÍR (1970): *Příručka slovanské toponomastiky*. Handbuch der slawischen Toponomastik. Praha, Academia.
- STRÖMPL GÁBOR 1930. Helyneveink vízrajzi szókincse. *Hidrológiai Közöny* 9: 113–28.
- SUCIU, CORIOAN, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania I–II*. București, 1967–1968.
- SUFLETEL-MOROIANU, RODICA 1994. Termeni geografici populari de origine latină în toponimia românească (Termes géographiques populaires d’origine latine dans la toponymie roumaine). In: *SCL.* 3–4: 161–71.
- SZABÓ DÉNES 1954. A dömösi adománylevél hely- és vízrajza. Budapest.
- SZABÓ T. ATTILA 1942/1988. A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse. In: *Nyelv és település. Európa Könyvkiadó, Budapest.* 185–212. [Első kiadás: Erdélyi Tudományos Intézet kiadványa, Kolozsvár, 1942]
- SZABÓ T. ATTILA 1944. A magyar helynévkutatás a XIX. században. In: *Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve. Kolozsvár.* I, 181–264.
- SZABÓ T. ATTILA 1934. A helynévgyűjtés jelentősége és módszere. *MNy.* 30: 160–80.
- SZABÓ T. ATTILA 1979. Levélrészlet a névtudomány műszavairól. *NÉ.* 2: 33–4.
- SZENDE TAMÁS 1966a. A jelentés alapvonalai. A jelentés a kommunikációban. Corvinus Kiadó. Budapest.
- SZILÁGYI FERENC 2008. Érmellék. In: EKÉNE ZAMÁRDI ILONA szerk., *Természeti környezet, a mezőgazdaság lehetőségei. Érmelléki Kalauz* 2. Debrecen. 9–24.
- SZONTAGH GUSZTÁV 1850–1. Észrevételek a népdalok, népzene, tájnevek stb. körüli gyűjtésekről. *ÚjMMúz.* 1: 170.
- SzT. = Erdélyi magyar szótörténeti tár / *Dicționar istoric al lexicului maghiar din Transilvania / Historisches Wörterbuch des siebenbürgisch-ungarischen Wortschatzes* 1–. Főszerk. [1–7.] SZABÓ T. ATTILA, [8–11.] VÁMSZER MÁRTA, [12–] KÓSA FERENC. [1–4.] *Kriterion Könyvkiadó, Bukarest*, [5–] *Akadémiai Kiadó, Budapest*, [9– közreadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár] 1975–. [Elektronikus elérhetőség: <http://emsz.db.iif.hu>.]
- TA. = A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás. *A Magyar Névarchívum Kiadványai* 16. Debrecen. 2010.
- TDR = *Tratat de dialectologie românească*, VALERIU RUSU (coord.), Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- TELEACĂ, GEORGE, LIVIU 2002. *Argumente toponimicedin Dacia*. Paidera 1/2002. Agero, Stuttgart.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. + Mutató. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- TIBÁD LEVENTE 1979. A Nyikó mente víznevei (Tipológiai rendszerezés). *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 23: 167–77.
- ȚIBRIAN, CONSTANTIN 1997. Raportul etimologic între numele de sate și numele de ape din bazinul Argeșului (Le rapport étymologique entre les noms de villages et les noms d’eaux du bassin d’Argeș). In: *BȘUP.* 1: 34–6.

- TNyt. = A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. A korai ómagyar kor és előzményei. II/1. A kései ómagyar kor. Morfematika. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.
- TOMA, ION 1999. Toponimia în convențiile de delimitare a granițelor Țărilor Române, apoi ale României în perioada 1775–1887 (La toponymie dans les convention de délimitation des frontières des Pays Roumains, puis de la Roumanie entre 1775–1887). In: Hrisovul 4–5: 165–70.
- TOMOLE, IOAN 2012. Români de la sosirea slavilor până la venirea ungarilor, în hidronime și toponime, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- TÓTH VALÉRIA 2001a. Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban. (Abaúj és Bars vármegye). Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2001b. Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára. Debrecen.
- TÓTH VALÉRIA 2003. A Zala vízgyűjtőjének régi folyóvíznevei. NÉ. 25: 89–94.
- TÓTH VALÉRIA 2005. Változásmodellek a településnevek körében. NÉ. 27: 125–36.
- TÓTH VALÉRIA 2008. Településnevek változástipológiája. A Magyar Névtudományi Kiadványai 14., Debrecen.
- Tsz. = Magyar tájszótár. A' Magyar Tudós Társaság, Buda, 1838. [Elektronikus elérhetőségek: <http://mek.oszk.hu/06800/06888/>, <http://books.google.com/books?id=2-AUAAAAAYAAJ&hl=hu>.]
- TTRT. Sălaj = Tezaurul Toponimic al României. Transilvania: județul Sălaj, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca – București: Editura Academiei Române, 2006.
- TTRT. Valea Hășdății = D. LOȘONȚI, S. VLAD, Tezaurul Toponimic al României. Transilvania. Valea Hășdății, București, Editura Academiei Române, 2006.
- TTRT. Valea Ierii = D. LOȘONȚI, S. VLAD, Tezaurul Toponimic al României. Transilvania. Valea Ierii, București, Editura Academiei Române, 2010.
- UDOLPH, JÜRGEN 1979. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. Beiheft 17. Heidelberg.
- ÚMTsz. = Új magyar tájszótár 1–5. Főszerk. B. LŐRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.
- VÁLYI ANDRÁS 1796–9. Magyar Országnak leírása. Buda.
- VÁLYI ANDRÁS 1798. Magyar Országnak földképe. Pest.
- VárReg. = KARÁCSONYI JÁNOS és BOROVSKY SAMU szerk. Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróbalajstrom az 1550-iki kiadás hű hasonmásával együtt. Regestrum Varadiense examinum ferri candentis ordine chronologica digestum descripta effigie editionis a. 1550 illustratum sumptibusque capituli Varadiensis. Budapest. 1903.
- VIGH, KÁROLY 1996. Marosvásárhelyi helynevek és földrajzi közsavak (Toponimiques et noms géographiques de Târgu Mureș). Szerk. Pál Antal Sándor. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Kiadó.
- VINȚELER, ONUFRIE 1996–7. Terra Maramorusiensis et fluvium Maramorosii. In: MVIM. 1: 59–66.; MVIM. 2: 234.
- VIȘOVAN, ȘTEFAN 2005. Monografia toponimică a Văii Izei, Cluj-Napoca, Editura Mega.
- VÖRÖS OTTÓ 1999. Vízrajzi köznevek szóföldrajzi és jelentéstani vizsgálata. Magyar Nyelvtudományi Közlemények 211. Budapest.
- ZÁNTÓ EDINA 1998. Két fejezet a növénynévi helynevek vizsgálatából. NÉ. 20: 104–21.
- ZÁNTÓ EDINA 2001. A növénynévi helynevek szókinestani, jelentéstani kérdéseiről. NÉ. 23: 7–22.
- ZOLTAI LAJOS 1935. Debrecen vizei. A Debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványai. 1. Debrecen.

Források

- Állami topográfiai térkép 1: 50 000; HM Térképészeti Közhasznu Társaság. 2003. (L-34-20-B és C; L-39-19-B és C; L-34-31-D; L-34-42-D).
- ANAR. = Administrația Națională Apelor Române – Cadastrul Apelor. București, 1971.
- AtlR. = Atlas rutier – România. Editura Sport-Turism. Direcția Topografică Militară. București, 1981.
- Bihar megyei kéziratos térképek 1754–1888. Összeállította: EMÖDI ANDRÁS. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2007
- EOTR = Egységes országos térképrendszer az ország területéről 1:10.000. HM Térképészeti Közhasznu Társaság. 1978. (48-111, 48-122, 48-212; 49-111; 69-111).
- EKFT. = Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782–85. 1:28.800. Arcanum Adatbázis Kft. DVD. 2004.
- ETH. 1. = Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése 1. Alsófehér megye. SZABÓ T. ATTILA kéziratos gyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY – JANITSEK JENŐ. Budapest, 2001.
- ETH. 3. = Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése 3. Szilágy megye. SZABÓ T. ATTILA kéziratos gyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY – SEBESTYÉN ZSOLT. Budapest, 2002.
- ETH. 6. = Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése 6. Udvarhelyszék. SZABÓ T. ATTILA kéziratos gyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY és BÁRTH M. JÁNOS. Budapest, 2005.
- ETH. 10. = Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése 10/A–C. Kolozs megye. SZABÓ T. ATTILA kéziratos gyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY, BÁRTH M. JÁNOS és N. FODOR JÁNOS. Budapest, 2010.
- ETH. 11. = Szabó T. Attila Erdélyi történeti helynévgyűjtése 11. Erdély peremvidéke. SZABÓ T. ATTILA kéziratos gyűjtéséből közléteszi HAJDÚ MIHÁLY, BUBOLY MAGDOLNA és BÁRTH M. JÁNOS. Budapest. 2010.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998. GyMSMFN. = Győr-Moson-Sopron megye földrajzi nevei. 1. A Kapuvári járás. Közléteszte HEGEDŰS ATTILA. Szerk. BALOGH LAJOS – ÖRDÖG FERENC. Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskola, Győr, 1998. 2. A Győri járás. Közléteszte ÁBRAHÁM IMRE – UNTI MÁRIA. Szerk. UNTI MÁRIA – VARGA JÓZSEFNÉ. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar, Győr, 2009.
- HA. 1. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Közléteszte: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 1.) KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1997. [Elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01600/01694/>.]
- HA. 2. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 2. Doboka–Győr vármegye. Közléteszte: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 3.) KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 1999. [Elektronikus elérhetőség: <http://mek.oszk.hu/01600/01696/>.]
- HA. 3. = Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból. 3. Heves–Küküllő vármegye. Közléteszte: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. A Magyar Névarchívum Kiadványai 25., Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2012.
- HAÁN LAJOS 1870. Békés vármegye hajdana 1–2., Pest.
- HHR. = Harta Hidrografică a României. București. é. n.
- HKFT. = Harmadik katonai felmérés 1869–1887. A Magyar Szent Korona Országai 1: 75.000. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2007. DVD.
- HUSZÁR MÁTYÁS 1823. A Tisza Tokaj–Szeged szakaszának, valamint a Berettyó, a Körösök, a Hortobágy folyóknak felmérése és szabályozási terve, összesen 68 db 1:36.000-es méretarányú térképlap (S80 0039.01.10–0039.01.41-50.).
- KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. 2005. Korai magyar helynévszótár 1. Abaúj–Csongrád vármegye. Debrecen.
- LIPSKY, JOANNES: Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae. Buda, 1808.
- LIPSKY, JOANNES: Mappa Generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae geometricis partium dimensionibus, recentissimisque astronomicis observationibus superstructa, adjectis finibus Provinciarum

- Bukovinae, Galliciae, Silesiae, Austriae, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Dalmatiae, Bosniae, Serviae, Valachiae, et Moldaviae Quam honoribus Serenissimi Principis Regii Josephi Archiducis Palatini dedicat Pesthini, 1806.
- LIPSKY, JOANNES: Tabula Generalis Regni Hungariae, Croatiae et Slavoniae, nec non Magni Principatus Transylvaniae conspectum Mappae Generalis in IX. sectiones moduli majoris distributae Civitates, Oppida, Stationes et vias Postales singillatim accurateque exhibens, secundum Geometricas partium dimensiones, recentissimasque observationes astronomicas elaborata per Joannem Lipszky de Szedlicsna Leg:[ionis] Caes:[areae] Reg:[iae] Equestris Hung:[aricae] Archiduc:[is] Josephi Colonellum cum revisione Altissima approbationeque aeri incisa Pesthini 1810.
- Magyarország a XX. században I–V. 1996–2000. Főszerk. KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN. II. kötet: Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Magyarország Hidrológiai Atlasza. I. sorozat. Folyóink vízgyűjtője 6. A Körösök. Szerkeszti a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet, Budapest, 1956.
- Magyarország térképlapokon. Atlas Edition. Budapest. 2012.
- MKFT. = A második katonai felmérés. A Magyar királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1819–69. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, 2005. DVD.
- ORTVAY TIVADAR 1882. Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végéig. 1–2. Budapest.
- PESTY, Arad = Pesty Frigyes kéziratos helynévtára, 1864. Arad vármegye. 2. mikrofilm. (OSZK, Kézirattár).
- PESTY, Békés = Pesty Frigyes kéziratos helynévtára, 1864. Békés vármegye. Közzéteszi: JANKOVICH B. DÉNES és HÉVVÍZI SÁNDOR. Békéscsaba. 1983.
- PESTY, Bihar = Pesty Frigyes, Bihar vármegye I–II. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – KIS TAMÁS 1996, 1998. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 65. sz., Debrecen.
- RÁCZ ANITA 2007. A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára. A Magyar Névarchívum Kiadványai 12. Debrecen.
- VISTAI ANDRÁS JÁNOS 2011. Tekintő. Erdélyi helynévkönyv
http://www.fatornyosfalunk.com/html/erdelyi_helynevkonyv.html 2011. 03. 02.

Kijelentem, hogy a doktori értekezés saját munkám eredménye.

2014. április 17.

Kiss Magdaléna

A Körösmente nagyobb víznevei térképlapokon